

BOGO GRAFENAUER

SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE

IN SLOVENSKI
ZGODOVINSKI POLOŽAJ

BOGO GRAFENAUER

SLOVENSKO
NARODNO
VPRAŠANJE

IN SLOVENSKI
ZGODOVINSKI POLOŽAJ

SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE
IN SLOVENSKI ZGODOVINSKI POLOŽAJ

BOGO GRAFENAUER

**SLOVENSKO
NARODNO VPRAŠANJE
IN SLOVENSKI
ZGODOVINSKI POLOŽAJ**

SLOVENSKA MATICA LJUBLJANA

1987

**Uredil, spremno besedo
in opombe napisal
JANKO PRUNK**

Katalogizacija v knjigi — CIP

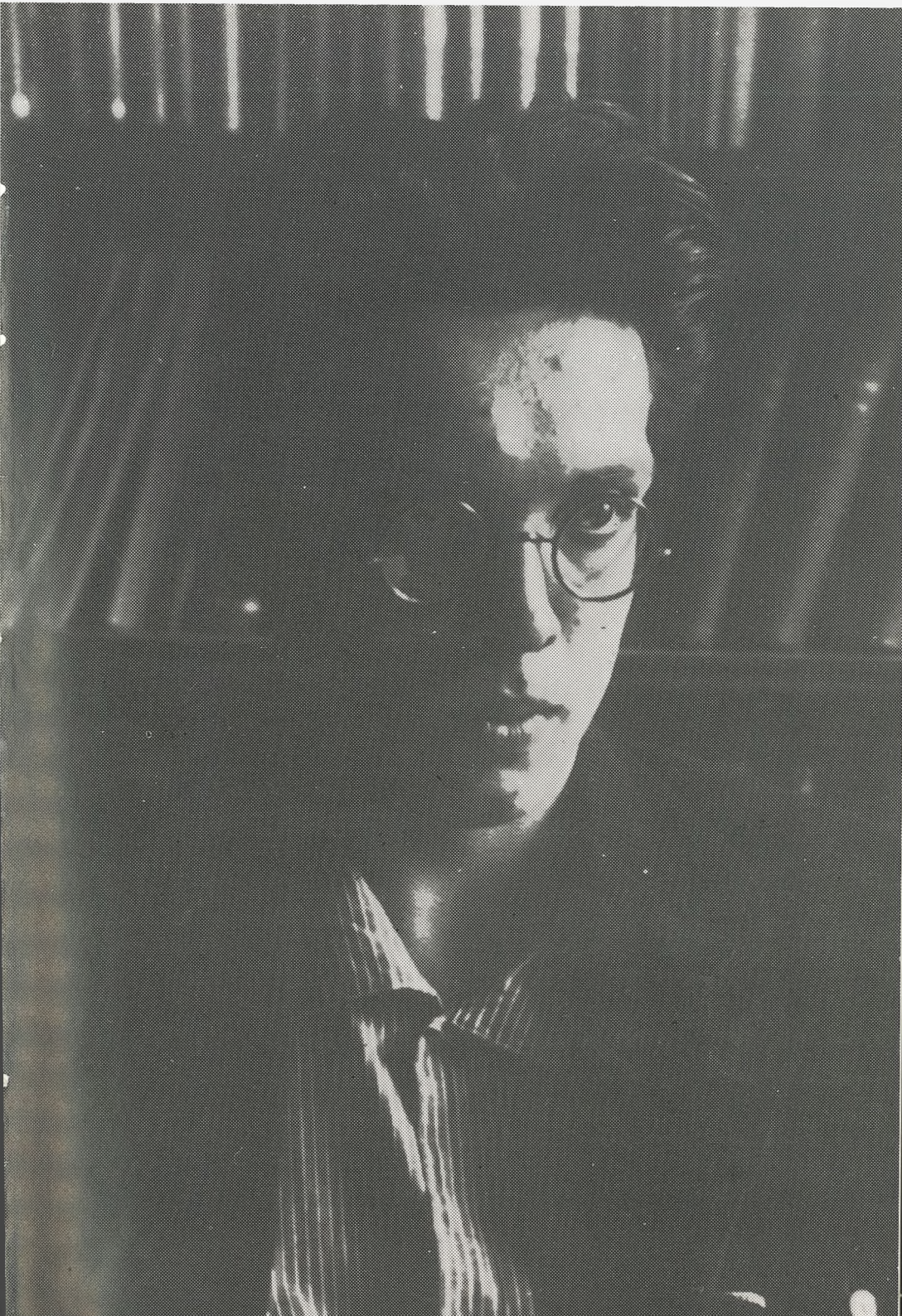
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

323.1(497.12)

949.712»1938/1945«

GRAFENAUER, Bogo

Slovensko narodno vprašanje in slovenski
zgodovinski položaj / Bogo Grafenauer ; [ure-
dil, spremno besedo in opombe o prvih objavah
napisal ter sestavil imenski register Janko
Prunk]. — Ljubljana : Slovenska matica, 1987

Uvodni zapis ob ponatisu člankov od 1938 do 1945

Odkar sem prevzel predsedniško mesto v Slovenski matici, sem večkrat povedal, da ne želim pri Matici objave svojih stvari, dokler sem njen predsednik, ker pač ne želim ustvarjati občutka, da je mogoče tak položaj izkoriščati v smislu lažjega objavljanja svojih stvari. Predlog o sedANJI publikaciji se je rodil in je bil sprejet zavestno zoper to moje stališče. Ko ga kljub temu nisem zaornil, me je k temu nagnil v velikem delu nauk Lojzeta Udeteta v njegovi knjigi »Slovenci in jugoslovanska skupnost« (1972). Že iz njegovega uvoda v to knjigo je razvidno, kar mi je v osebnih razgovorih — Lojze je bil eden izmed ljudi, ki so mi bili v vsem življenju najbližji že od prvega najinega srečanja v Celovcu maja 1945 — sam iskreno povedal: Od AVNOJ-a 1943 naprej je bil prepričan, da je v Jugoslaviji nacionalno vprašanje rešeno prav v tistem smislu, za katerega se je bojeval med leti 1920 in 1940 v stari Jugoslaviji zoper tedanje napade na slovenstvo (moje maturitetno spričevalo je tiskano z glavo le v cirilici in red iz moje materinščine je bil zapisan z označbo »srbskohrvatskoslovenski jezik s književnostjo«, o vsem drugem do ocene mojega »vedenja« v šestem razredu gimnazije z [1932/33] »neprimerno« v zvezi z neko pravdo okrog slovenstva in jugoslovenstva naj obenem s podlago te ocene v »ukoru po celokupnem učiteljskem zboru« raje molčim), toda nekako po letu 1960 se mu je pokazalo, da vprašanje vendarle še ni rešeno; pokazalo se mu je, da je narodnostno vprašanje še vedno odprto, in jasno je povedal tudi teoretične podlage tega odpiranja (»zlasti bi moralo dokončno prenehati govoričenje o nekakem zlitju jezikov« — morda gre tu za nesporazum zaradi publicističnih sporov po drugi izdaji »Speransa«, 1957; vendar je tu govora le o »procesu spajanja narodov« ne pa jezikov; gl. o tem oceno Speransa v Zgodovinskem časopisu 1970, 316); zaradi tega je zbral svoje članke o slovenskem vprašanju v eno izmed najpomembnejših knjig o slovenstvu.

Ko sem pisal svoje članke o slovenskem vprašanju, Udetovih člankov razen njegove pravične kritike knjižice Josipa Vidmarja »Kulturni problem slovenstva« (1932), nisem poznal; toliko bolj pa sem bil ob branju Udetove knjige iz l. 1972 presenečen, kako blizu sta si njegova in moja publicistika o slovenskem vprašanju. Moji članki v Dejanju so neposredno nadaljevanje (v miselnem smislu) njegove publicistike v Mladini in Svobodni mladini. Priznam seveda, da sem 1972 osramočen spoznal, da sem 1938 v marsičem nadaljeval delo, ki ga nisem poznal in za katerega žal nisem vedel. Z druge

strani je to seveda spoznanje, da je podlaga teh ugotovitev vendar trdnejša in družbeno utemeljena, še posebej, ker tedaj nismo imeli na razpolago tolikih »socioloških« publikacij in »raziskav« (ali so res to?), kot jih imajo razpravljalci o teh stvareh danes, pa se ravnajo bolj po navodilih dnevnice politike (in ne po konkretnih zgodovinskih dejstvih), ki pa jih srečujejo le v premalo kritičnem »sociološkem« pisanju, kakršno se ne želi srečevati z zgodovinsko kritično metodo.

Temelj vsega mojega mladostnega pisanja o položaju in opravljanju mojega — slovenskega — naroda je bila misel na prirodno in zgodovinsko narodno skupnost. Gotovo je trdnost te zavesti zvezana tudi z mojim koroškim izvorom in njegovim zgodnjim in intenzivnim doživljanjem. Saj sem že od počitnic po prvem razredu osnovne šole (1923) pa do zbiranja gradiva za fakultetno študijsko nalogo julija in avgusta 1937 prav na meji slovenskega življa na Koroškem ob počitnicah skoraj zdržema spoznaval vsakdanjo težo in tragiko boja za lastno besedo in svojo dušo. Prav to spoznanje se izraža v dovolj značilnih komponentah moje mladostne publicistike. Spoznanje o tragični razčetrjenosti slovenskega naroda med obema svetovnima vojnama je bilo seveda naprej le čustveni odpor zoper mejo, ki me je delila od »očca« (deda) in (stare) »matere« ter vseh drugih sorodnikov v Beljaku in ob Zilji od Limarč in Bliče vasi pri Brdu do Trdanič in Činovič pri Mariji na Zilji. Širšo zavest o značaju in pomenu slovenske skupnosti pa mi je hitro poglobljalo prebiranje vsega, kar je bilo v očetovi knjižnici mogoče najti in prebrati v materinščini, medtem ko mi je že otroška odločitev za zgodovino — z vsemi njenimi posledicami pri odbiru branja in izobraževanja — odpirala pot v drugačne načine spoznanja in presoje, čeprav so se oblikovali v meni seveda zelo postopno. Zgodovinski način mišljenja je pač namerjen v spoznavanje konkretnih, enkratnih stvari samih na sebi in ob njihovi analizi sami išče zakonitosti njihovega nastajanja in obnašanja, pri vsem tem pa se brani podob, ki jih vsiljujejo kakršnikoli racionalizmi ali ideologije. Sprejema jih (enako kot sociološke teorije) le kot opozorila na možnost, ki jo je treba preskusiti, ne pa kot kakršenkoli dokaz za resničnost.

Osrednjost slovenstva kot provske žiljenjske skupnosti in zavesti o njej v strukturah mišljenja nasploh in v razumevanju stanja slovenskega naroda posebej je bila v tridesetih letih zlasti za mlade Slovence, ki smo tedaj šele doraščali, nauk samega žiljenja, ako smo ga hoteli spoznavati z odprtimi očmi in brez nekritične vere v vladajoče politične ideologije ter le s kritičnim presojanjem konkretnega dela velikih strank in njihovih veljakov. Niti »vidovdanska« ustava iz leta 1921, niti oktroirana ustava iz leta 1931 nista priznavali niti obstoja slovenskega naroda, niti posebnega slovenskega jezika. V smislu nacionalnega unitarizma (čeprav s kompromisnim priznavanjem delitve »enega naroda« v »tri plemena«) je vidovdanska

ustava govorila le o »srbsko-hrvaško-slovenski narodnosti« (72. čl.) in celo le o enem »srbsko-hrvaško-slovenskem jeziku« (3. čl.), kar je nesporno kazalo vsaj na namero jezikovne stopitve v enoto. Oktroirana kraljevska ustava iz l. 1931 je v tem pogledu ohranila iste določbe in »pojme«, hkrati pa je ohranila tudi prepoved »združevanja na verski ali plemenski ali regionalni podlagi v strankarsko-politične namene«, ki je bilo uveljavljeno hkrati s proglasitvijo kraljevske diktature 6. januarja 1929. Slovenski liberalni tabor je že od nastanka Kraljevine SHS naprej stal za temi stališči v zavesti, da more vladata v Sloveniji le preko Beograda in z njegovim pooblastilom in zaradi tega se je — z izjemo »kroga samostojno misleče, strankarsko neopredeljene in tudi nezasepljene slovenske svobodoumne intelligence« (J. Vidmar) — zavestno postavil od vsega začetka narodnostno na unitaristično in organizacijsko-politično na centralistično, to je v obeh pogledih na protislovensko stališče. Katoliški politični tabor se je sicer že ob sporih ob sprejemanju vidovdanske ustave postavil v obrambo slovenstva z zahtevo po samostojnem kulturnem in s čim širšo avtonomijo zagotovljenem narodno gospodarskem in političnem življenju, kar je vodstvo stranke tega tabora onovič preciziralo tudi zoper kraljevski režim v »punktacijah« (t. i. »slovenski deklaraciji«) 31. 12. 1932, ki so poleg navedenega zajemale tudi zahtevo po zedinjeni Sloveniji. Ta načelna stališča pa so vodstvu veljala le tedaj, kadar ni omogočala sprememba političnih povezav v beograjski vladi katoliškemu taboru preko Beograda prevzemati oblasti nad Slovenijo v imenu svoje politične organizacije in verske ideologije in za njuno korist, brez vztrajanja pri zahtevah po odpravi slovenstvo zanikajočih ustavnih določb in centralistične ureditve, ki je onemogočala kakršnokoli slovensko avtonomijo. Proči se je pokazalo, da tudi SLS kot predstavnica tega tabora »niti po svojem svetovnem nazoru niti po svoji socialni sestavi ne more dosledno voditi boja za široko zakonodajno avtonomijo Slovenije, za federalizacijo Jugoslavije« (Lojze Ude), že v začetku leta 1927, onovič pa celo s sprejemom pogojev oktroirane ustave leta 1935. V politiki obeh taborov je bila očitno »stranka« pred narodom in nad njim.

Komunistična stranka Jugoslavije je — dedujoč to stališče od socialnodemokratskih prednikov in tekmecev — sprejela »idejo o nastajanju enotne jugoslovanske nacije v enotni jugoslovanski državi, da niti Srbi, niti Hrvati, niti Slovenci, a še manj drugi nacionalni deli ne sestavljajo posebnih narodov (nacij)« (Janko Pleterski). V tem je bila soglasna z načelnimi temelji vidovdanske ustave in so se njena drugačna stališča oblikovala šele postopno med leti 1923 in 1928. Ko se je srečala — v svojstvu sekcije Komunistične internacionale, v kateri je za članice veljala poslušnost ter »idejno in organizacijsko utrjevanje... na podlagi demokratičnega centralizma« za dosego »idejnopolične in organizacijske enotnosti svetovnega komunističnega gibanja« (Zgodovina ZKJ, 1986) — v letu 1923/24 z obstojem

jugoslovanskih narodov, hkrati pa z vlogo Jugoslavije v protikomunističnem [protisovjetskem] sanitarnem kordonu, se je do 1928 postopno izoblikovala zahteva po razbitju Jugoslavije z odcepitvijo in ustanovitvijo neodvisnih držav (Hrvaške, Črne gore, Makedonije, Slovenije), čeprav s perspektivno vnovično združitvijo v balkansko federacijo delavsko-kmečkih republik. To so bila stališča, ki so po analizi Pleterskega imela za izhodišče »realizacijo revolucije«, le posredno pa reševanje narodnostnega vprašanja v prepričanju, da bo zmaga revolucije rešila tudi to. Danes vemo, da je bilo v teh razpravah resnično zavzeto stališče: »Mi vodimo naš boj sploh samo toliko, kolikor ustreza razrednim interesom proletariata... to kar vodi k njegovi končni zmagi je temeljno merilo, s katerim pristopamo k reševanju vseh vprašanj, pa tudi nacionalnega« (iz razprave l. 1923). Torej tudi tu podrejenost presoje konkretnega slovenstva in slovenskega položaja in vprašanja pod (mednarodno, sovjetskemu podstvu podrejeno) stranko in njeno ideologijo. Drugačna stališča z večjim posluhom za domače razmere so se začela močneje uveljavljati — po zmagi nacizma v Nemčiji 1933 in fašističnem napredovanju, ki je temu sledilo vse do začetka druge svetovne vojne — od 1934 naprej, s posebno prelomnico ob ustanovitvi KP Slovenije, čeprav so presoje razmer v SSSR (tudi ob Gidejevem poročilu o doživljenem, zlasti pa ob izrazu stalinističnega režima v zvezi z likvidacijo starih boljševikov v nerazumljivih procesih) še vedno kazale bistveno staro potezo demokratičnega centralizma v Kominterni, posebej po nemško-sovjetskem paktu o nenapadanju 23. avgusta 1939, spremembi stališč Kominterne do presoje »težišča imperializma« in sporih, ki so se začeli ob tem v slovenski levici ter med komunisti o sodelovanju s krščanskimi socialisti. Veljava ideologije se je še držala in vrhovni zakon ocene pomena strankarske uspešnosti v boju za oblast prav tako. O resnični spremembi moramo govoriti v takratnem položaju od poletja 1940, ko se je vidno in hitro približeval napad fašističnih sil na Jugoslavijo in odkar je bila politika KPS naperjena v pripravljanje Osvobodilne fronte, ustanovljene dva tedna po okupaciji Slovenije. Toda to je bil že bolj izvirni slovenski kot splošni jugoslovanski razvoj. Ob nastajanju moje mladostne publicistike pa je bila to še bodočnost, ki je zlasti po nemško-sovjetskem paktu in njegovih odmevih v slovenski publicistiki (npr. Ude — Kermavner) do oktobra 1940 (ko sem odšel služiti vojsko) ni bilo lahko predvideti.

Vse to je bilo hkrati z mednarodno zaostritvijo ideoloških sporov do razmerij križarske vojne ob španski državljanski vojni, ali kulturnega boja, ki ga je z Rimskim katolikom začel Anton Mahnič, ozadje moje publicistike o slovenstvu v prepričanju, da mu politično-ideološki razkol odzema možnost za dokončanje njegove zgodovinske uresničenosti. To je dajalo slovenstvu mesto osrednje osi pri razmišljanju o slovenskem vprašanju in zgodovinskem položaju pri

znatnem delu moje generacije. Ta razmišljanja pa so — to sem se prepričal po njihovih odmevih — zbujala pozornost prav zaradi navedenih stvari tudi med ljudmi starejših generacij.

Način mojega tedanjega razmišljanja je s svojimi konkretnimi analizami in konkretnim — od konkretnega zgodovinskega položaja odvisnim — sklepanjem povsem povezan z zgodovinskim načinom mišljenja in kritike, torej z znanostjo, ki sem ji zapisal svoje življenje že pred koncem svoje osnovne šole. V tem pogledu imam tem manj pravice spreminjati te načine presojanja sodobne zgodovine — se pravi sodobnega življenja — ker sem vsa leta naravnost učil svoje študente (po vzgledu velikega zgodovinarja Marca Blocha), da je velika družbena funkcija zgodovine in zgodovinskega mišljenja kritično presojanje in konkretna analiza konkretnega življenja in sprememb. saj je zgodovina veda o spreminjanju sveta, ne o nespremenljivih zakonih družbenega stanja in razvoja (že Marx je zapisal, da takšnih »zakonov« ni). Pa tudi vzrokov nimam za spreminjanje tega načina mišljenja. Obratno. Vse moje delo mi je potrjevalo zgodovinski način mišljenja kot nujno potrebno sredstvo tako pri raziskovanju preteklosti kot pri presoji sodobnega sveta; tudi kot nujno potrebno sredstvo pri obračanju po ideologijah »na glavo obrnjenega sveta« na njegove noge (kar je Marx postavil kot bistvo znanstvenega razmišljanja o svetu že v Nemški ideologiji).

Danes in pri nas smo še daleč od uresničenja teh načinov mišljenja. Prav zaradi tega se nemara onovič pojavljajo v slovenskem življenju stvari, o katerih smo razpravljali in z njimi obračunavali že v časih moje mlade publicistike. Toda tudi danes se kažejo racionalistična merila pri presoji narodnostne skupnosti po diahronični zgodovinski misli prav tako nevarna, kot so se kazala v mojih mladih letih pred drugo svetovno vojno in v mojih upanjih med njo. Upanja se žal niso uresničila in naše življenje je še naprej ostalo uklonjeno ideologijam, čeprav drugačnim kot pred 1941. Razdeljenost skupnega slovenskega kulturnega (narodnega) prostora med matično SR Slovenijo in tri sosedne države pa še med po vsem svetu razsuto zdomstvo (ki je prihajalo v skoraj poldrugem stoletju iz tako različnih domovin, kot so bile avstroogrska, starojugoslovanska, vojna in novojugoslovanska Slovenija) zahteva pri ohranitvi svoje skupnosti in vzdrževanju notranjih vezi gotovo prav tisti poudarek osrednjeslovenskega gledanja in mišljenja na naš celotni slovenski položaj, ki je bil značilen za našo predvojno publicistiko in za zavračanje nadrejenosti katerekoli ideologije in tudi odvisnosti slovenstva in njegove presoje od katerekoli ideološke ali strankarske uspešnosti. Biti Slovenec, zapredati se smisla te opredelitve in s tega stališča presojati svet okrog sebe v vseh pogledih, tudi glede ideološke pripadnosti in pogleda na svet, ki so pač lastnost vsakega človeka, to je zahteva, ki se zame ob vseh življenjskih izkušnjah ni spremenila. V malo letih, ki so mi še preostala, se najbrže tudi ne bo.

So seveda stvari, ki so v moji mladi publicistiki pogojene po zgodovinskem položaju, v katerem je nastajala. Posebej velja to za njeno naračnanost v program Zedinjene Slovenije, ki se je uresničil med drugo svetovno vojno v obsegu slovenskega partizanskega narodnoosvobodilnega boja, v pogajanjih po koncu vojne pa je ostal le nepopolno uresničen. V našem spremenjenem svetu je posebej za narod, ki živi na meji med različnimi družbenimi ureditvami in celo blizu meje med dvema velikima blokoma polariziranega sveta, postal takšen program neuresničljiv in se mu je Jugoslavija v helsinkiških sporazumih pred desetletjem tudi odrekla. Tudi v nekaterih drugih stvareh bi danes po svojem večjem znanju kake posameznosti drugače zapisal ali jih dopolnil. Vendar so besedila te vrste dokumenti, ki jih ne kaže s spremembami potvarjati. Objavljena so, kakršna so pač nastajala od konca dvaindvajsetega do začetka petindvajsetega leta mojega življenja, le zadnja analiza slovenske zgodovine je nastala poleti 1942 (v sedemindvajsetem letu) v Gonarsu, kot sklepno predavanje trinajst predavanj obsegajočega ciklusa o zgodovini Slovencev v C sektorju taborišča civilnih internirancev (bivših akcionih oficirjev in bivših vojnih ujetnikov, ki jih je italijanska oblast marca in v začetku aprila 1942 internirala v Gonarsu). Objavljena so povsem v obliki svoje prvotne objave (izjema je nekaj tiskovnih napak, popravljenih že v mojih izvodih Dejanja in drugih publikacij) oziroma v enem primeru po ohranjenih korekturnih polah iz leta 1939 po tedanji cenzuri zaplenjenega članka o koroških Slovencih; v redkih primerih, kjer je to dokumentirano po vplepljenih besedah iz korekturnih pol v mojem izvodu Dejanja, se objava razlikuje tudi po dodanih posameznih besedah ali stavkih, ki jih je v času izhajanja Dejanja izbrisala tedanja cenzura. Žal je nekaj delov besedil, katerih objavo je tedanja jugoslovanska cenzura prepovedala, med vojsko propadlo, tako da jih ni mogoče objavi dodati (to velja zlasti za nekaj delov članka Odlomki o slovenskem položaju, ki bi moral iziti pred decembrskimi volitvami 1938, pa ga je tedaj cenzura v celoti prepovedala, ob objavi januarja in februarja 1939 pa je prepovedala le objavo posameznih delov, zlasti posebnega oddelka o gospodarskem položaju jugoslovanskega dela Slovenije). Policija je zaplenila po nalogu cenzorja tudi tiste izvode brošur »Anšlus« in koroški Slovenci (marec 1938) in Slovensko ozemlje in nemška publicistika (spomladi 1939), ki jih je še našla v tiskarni (tega seveda ni bilo veliko, ker smo po tedanji navadi izdali brošuri ob sobotah, opoldne poslane brošure je našel cenzor šele v ponedeljek in vmes smo skoraj vse izvode odnesli iz tiskarne ter poskrili; pustili smo jih le nekaj »za seme«). Objave so razporejene po času svojega izida (oz. zaplembe).

Bogo Grafenauer

Mednarodna funkcija slovenskega ozemlja*

»...und selbst ihnen begegnete — oft in entscheidenden Zeitwendungen ihrer Geschichte — dass sie einzelne, lebensgefährliche Schwächen ihres Raumes übersahen, oder Stärken nicht erkannten, die ihrem politischen Willen andere Richtungen hätten geben müssen, und dass sie darüber ihre Reiche gefährdeten oder verloren, oder aus nicht verstandenen Räumen zurückweichen mussten.«

(Karl Haushofer)

Citirane besede nemškega geopolitika nam govore o narodih, ki so se zavedali smeri, kamor jih je vodila narava njihovega ozemlja. Med Slovenci nikdar ni zaživel čut za slovenski življenjski prostor. Zato je bila neizbežna naša katastrofa v Parizu, kakor nam to razgrinjajo Prepeluhovi spomini na mirovna pogajanja. In še kljub temu bridkemu udarcu usode, ki je razrezal naše narodno telo med štiri države in ustvaril iz Slovencev najnesrečnejši narod Evrope, je ostal naš »prostor na soncu« prav tako nerazumljen in glede svojih naravnih funkcij neuvaževan, kakor dotlej, četudi prihajajo geopolitične danosti v mednarodnem življenju do vedno večje veljave. Bolj kakor kdajkoli prej je potrebno, da zaživimo iz svojega prostora posebno danes, ko Evropa priznava samo gospodarske, v naravi utemeljene motive. Ko se svet pod vplivi fašističnih diktatur »prvič po dveh stoletjih vrača k vladi same sile«, kakor nam govori zgodovinar Guiglielmo Ferrero, glejmo, da nas veliki trenutek ne zaloti nepripravljenih, kakor nas je prvič.

Ko so si Slovenci iskali novo domovino, so si izbrali ozemlje, ki ima tak geopolitični pomen, kakor ga ima redkokateri drug predel ne le v Evropi, marveč na vsem svetu, kar registrirajo tudi sodobni nemški geopolitiki, ki označujejo slovensko ozemlje kot »Stelle kaum zerstörbarer Lagengunst«. In vendar se Slovenci sami tega dejstva čudno malo zavedamo; niti toliko se ne potrudimo, da bi poiskali mednarodno funkcijo in geopolitični smisel našega ozemlja, da bi se zanimali, kam nas naše ozemlje s svojimi danostmi usmerja, kaj šele, da bi ta smisel razložili svetu in razbrali iz njega na eni strani pravo, z ozemljem zraslo, naravno slovensko politiko, na drugi strani načrtno organizacijo tega koščka sveta, da bi bil gospodarsko, politično in narodnostno življenja zmožen.

In vendar ni tako čudno, kakor se nam zdi na prvi pogled. Geopolitični smisel Slovenije namreč ni tako razviden, da bi ga mogli

* Objavljeno v *Dejanju* 1/1938, štev. 1, str. 14—18.

kar intuitivno spoznati, danes še posebej ne, ko na eni strani še niso zabrisane stare regionalno-politične meje med Goriško, Kranjsko, Štajersko, Koroško in Ogrsko s svojimi duhovnimi pojavi in ko so na drugi strani vsekane že nove, ostrejšje in bridkejšje rane slovenskemu narodu. Te meje so nam zastrlje obzorje, da se skoro nehoti zgodi, da iščemo smisel samo enemu delu našega narodnega ozemlja, mesto vsemu, in da ga zato najti ne moremo.

Važno fizikalno geografsko dejstvo, ki nas zbode v oči, če se v slovensko zemljo malo bolj poglobimo, je njena izrazita nehomogenost. Naša zemlja je razbita v geomorfološkem, klimatskem, rastlinskem, geološkem, politično in kulturno oblikovalnem oziru. Poudariti pa je treba še to, da slovensko ozemlje ni razbito samo v smislu podrobnejše regionalno geografske analize, ampak tudi iz zrelišča velikih evropskih geografskih enot. Na njem se stikajo prirodne enote Alp, Panonske kotline, Dinarskega sestava in Sredozemlja ter se srečujejo vse štiri evropske narodne skupine.

V sodobni razdelitvi slovenskega ozemlja pa je zlasti važen činitelj različno usmerjena geografska gravitacija posameznih slovenskih pokrajin: dočim nas spominja v Posavju in spodnjem Podravju široko odprta meja v vzhodni in južnovzhodni smeri, naj se v politiki naslonimo na sorodne narode, ki prebivajo tam, gravitira Primorje bolj proti jugozapadu. Tudi na Koroškem se je tehtnica geopolitične gravitacije, ki je v zemljepisnem smislu neodločena (saj ima Koroška enako odprta vrata na severu, na zapadu, kakor na jugu v Predilu in v Kanalski dolini in na jugovzhodu ob Dravi) nagnila na severno stran, odkar so geografsko obsežnejši severni predel narodnostno zavzeli Nemci. Prav ta geopolitična usmerjenost slovenske zemlje, ki le ob površnem pogledu nudi najnaravnejšo razčlenbo, je glavni krivec sodobne raztrganosti slovenskega naroda.

Razbitost in razkosanost slovenskega narodnega ozemlja je postala učinkovita zlasti, odkar so zasedli po pretežnem delu tujci »karantansko trdnjavo«, kakor imenuje Hauptmann¹ koroško kotlino, ki bi mogla postati kristalizacijsko jedro in zbirališče vseh Slovencev.

V tisti del naše zgodovine, v katerem so bili naši pradedje, živeli na slovenskem ozemlju, aktivni tvorci naše usode in ne le karte, ki so jih metali in urejali tuji, bolj razgledani evropski politični činitelji, je treba samo bežnega pogleda, da vidimo, kako se je v slovenski zgodovini od narodne izgube Karantanije naprej uveljavljala geografska razbitost Slovenije kot najusodnejši geopolitični činitelj. Še celo pri nastajanju zgodovinskih pokrajin je manjkala trdna geopolitična hrbtnica, saj ni nobena izmed njih tako zrasla z geografsko podlago, da njene meje ne bi mogle drugače potekati kakor so. Skratka, v vsej slovenski domači zgodovini so se izkazali fizikalno geografski ločilni

¹ Priroda in zgodovina v razvoju Jugoslavije. Njiva II, 1922, str. 116.

momenti za daleč močnejše od antropogeografskih združevalnih. Isto prevlado kaže dialektološka razčlemba slovenskega jezika, ki je predvsem posledica: 1. naravnih in umetnih komunikacijskih zvez; 2. naravne strukture naselitvenih jeder; 3. političnih meja in bojov, in 4. naravnih ovir in pregrad, torej domala samih geografskih činiteljev, ki so se na tem malem ozemlju razmeroma silno krepko uveljavili.² To pa razodevajo tudi različni regionalni rasni tipi³ in različna pokrajinska psihična struktura slovenskega človeka.

Drugačno vlogo pa je igralo slovensko ozemlje kot del srednjeevropskega političnega kompleksa. Tu naj opozorim zaenkrat samo na trikratno zaporedno prodiranje v isti smeri: Dunaj, obrobje Vzhodnih Alp, Kranjska, Jadran. Ta smer političnega prodiranja, ki so jo zastopali najprej Babenberžani, za njimi Přemysel Otokar II. in končno Habsburžani, je pri tretjem poskusu uspela in premagala drugi dve najvažnejši geopolitični silnici te dobe, ki sta jo križali nad slovenskim ozemljem, smer Ogrska—Italija (obrska prevlada v Ljubljanski kotlini, ista oblast Madžarov med 899 in 955, kasneje še sunki proti Štajerski, in smer Koroška—Kvarner (Spanheimi!).

Da bomo mogli bolje razumeti to temeljno važno dejstvo zgodovinskega razvoja in porabiti njegov migljaj za sodobnost, si moramo še nekoliko poglobiti pogled v geografsko skico Slovenije, in to zlasti v antropogeografskem smislu. Predvsem si moramo ogledati prometne geografske danosti našega ozemlja. Res je moderna tehnika prostor premagala, a po besedah geografa Maulla je kljub temu napačen sklep, da stare ovire ne pomenijo nič več. »Promet je namreč ostal enako navezan na prostor, kakor prej. Orjaška tehnična dela so znala doseči svoje občudovanja vredne uspehe le z najtesnejšo prilagoditvijo na naravne danosti.«⁴

V prometno geografskem oziru ima slovensko ozemlje izrazit značaj pomembnega evropskega prometnega vozla. Najvažnejša komponenta tega prometnega vozla pritiska iz srednje Evrope na Jadran. Angleški geograf Ellen Churchill Semple v svojem opisu Sredozemlja po pravici naglaša, da teče preko slovenskega ozemlja na vsej dolgi poti od Rhôneske doline pa do Bospora najprikladnejša, najkrajša in najbližja pot iz Sredozemskega predela čez gorski obod, ki ga obdaja na severni strani. V pretrti kraški svet, ki ga sestavljajo v tem predelu razlomljene plasti in kratki gorski nizi, sta vloženi dve geografski depresiji: na severovzhodu vrsta kraških polj, na južno-zahodni strani pa v izraziti obliki loka sinklinala eocenskega fliša. Tam, kjer se flišni lok in vrsta polj najbolj približata, se zoži kraška pregraja nekako na 4 km in ne doseže niti 600 m nadmorske višine.

² Prim. Ramovš: Karta slovenskih narečij v priročni izdaji, str. 13, sl.

³ Melik, Slovenija, I, 2., str. 647.

⁴ Geographie der Kulturschaft, str. 101.

Tako nastane naraven prehod — »Postojnska vrata«.⁵ Drugi važni prometno geografski momenti, ki jih je treba omeniti, so še: evropska diagonalna, ki veže preko našega ozemlja zapadno Evropo z bližnjim Orientom, ravnina ob Alpskem obrobju, ki priteguje nase važnejše prometne žile, Kanalska dolina, ki vodi iz notranjosti Alp v Italijo in k morju, in morda še tovariš Postojnskih vrat, prelaz čez Hrušico. Med vsemi temi prehodi pa imajo prav poseben položaj »Postojnska vrata«, ki jim še podvoji pomen dejstvo, da se vanje na eni strani izliva »panonski ali kranjsko-štajerski jarek«⁶ in da segajo na drugi strani do Vipavske doline, ki jo že Paulus diaconus imenuje »širok in popolnoma raven vhod« v Italijo.⁷ Ob njih so se križale in v toku zgodovine bile za prevlado različne geopolitične silnice, ki jih bom v naslednjem nekoliko natančneje analiziral.

I. Najvažnejša smer gospodarskega in političnega pritiska, pritisk iz nemške srednje Evrope k Sredozemlju, ki je v 19. stoletju dobil tipične oblike imperialističnega načela in metode, ima dve varianti. Važnejša in zgodovinsko učinkovitejša je varianta Dunaj—obrobje Vzhodnih Alp—Trst (v starem in srednjem veku bolj Italija!), ki ima na sever še podaljšek čez Prago na Berlin. Ta smer se je uveljavljala že v prazgodovini v obliki trgovine z jantarjem; v rimski dobi vidimo na isti progi prodiranje proti severu, da, prav jedro slovenskega ozemlja je bilo Rimljanom tako важно, da so ga za nekaj stoletij odvzeli Panoniji in vtelesili Italiji; njeno politično oblikovalno silo v srednjem veku smo deloma že videli, še bolj nam poudari njeno važnost pogled v borbo za investituro, ki je dobila na slovenskem ozemlju bržkone prav zaradi nje, kljub periferni legi te zemlje v državi, silno močno intenzivnost. Kljub temu staremu podtalnemu uveljavljanju pa je doživela ta smer poln in zavesten poudarek šele v novem veku. Merkantilistični sistem je prinesel v gospodarstvo habsburške monarhije novega življenja. Ustanovitev »orientalne kompanije«, gradnja, popravljanje in skrbno nadziranje ceste Dunaj—Trst, proglasitev Trsta (in Reke) za svobodni pristanišči (1719) so trdne priče o dokončnem uveljavljanju važne prometne geografske lege Slovenije ob sredozemskih vratih srednje Evrope. Uveljavljanje te smeri, ki je glede svojega končnega izliva sprva še nihala med Trstom in Reko,⁸ dokler ni prvi pritegnil nase velike večine vsega prometa, se je nadaljevalo in vse bolj in bolj poudarjalo v dobi Marije Terezije, Jožefa II., doživelo v francoski dobi z Ilirijo zaradi Napoleonove celinske zapore štiriletni moratorij, v štiridesetih in petdesetih letih prejšnjega stoletja pa je dobilo svojo dokončno obliko z zgraditvijo prve velike avstrijske železnice (»Južna železnica«,

⁵ Gl. Hauptmann: Entstehung und Entwicklung Krains v Erläuterungen zum Hist. Atl. d. öst. Alpenländer, str. 317.

⁶ Hauptmann: Priroda in zgodovina itd., str. 113 sl.

⁷ Kos F.: Gradivo I., str. 68.

⁸ MIOG XVIII. 1897, str. 129—145.

1841—1857), ki je bila hkrati sploh prva slovenska železnica. Nemško imperialistično prodiranje proti Jadranu je dobilo izraza zlasti v drugi polovici 19. stoletja, ko so avstrijski oblastniki zavestno podpirali germanizacijo in v ponemčevalnih mestih gledali stebre bodočega nemškega mostu do Jadrana, in v dobi svetovne vojne, po kateri so menili prebiti na najožjem mestu samo okrog 90 kilometrov široko oviro in stopiti preko mrtvega naroda v Sredozemlje. Živahno publicistično in agitatorsko delo hitlerjancev v Reichu in pri nas nam kaže, da goje iste želje še danes. Po vojni je ta smer zaradi neugodne politične razdelitve in z njo zvezane težave organiziranja med več političnih volj razdeljenega ozemlja v gospodarsko enoto doživela sicer delen upad, a njen pomen je kljub temu še vedno evidenten.

Druga inačica tega pritiska: München—Salzburg—Beljak—Goriča—Trst v preteklosti ni bila tako važna; šele v zadnji dobi avstrijske monarhije se je začela, deloma v zvezi s prvo, močnejše uveljavljati. Izraz te kombinacije je tursko-karavanško-bohinjska železnica, zgrajena v l. 1905—1908, ki navezuje na češke in na južnonemške proge. Še večji poudarek pa ji je dala sodobna politična razdelitev Evrope, deloma zaradi praške interference v prvi inačici, deloma zaradi slovenskega roglja, ki moli vanjo, in ki se mu druga varianta izmika na kratki progi od karavanškega do bohinjskega predora. Del tega prometnega pritiska pa se zaradi političnih meja slovenskemu roglju sploh ogne in teče od Beljaka preko Ziljske in Kanalske doline proti Vidmu, kjer se cepi na Trst in v Benetke, ki jim je povojna politična razdelitev Evrope prinesla nov dvig na račun Trsta.

II. Druga pomembnejša geopolitična silnica je zveza Budimpešta—(odnosno preko nje zveza vse vzhodne Evrope z Jadranom) severni Jadran—Italija. Ta smer se je najmočnejše uveljavljala v dobi preseljevanja narodov; takrat je bila tudi močan politični činitelj, pozneje se ta njena sila zabliska samo še enkrat, v boju za habenberško dediščino, ko se je ogrskemu kralju Beli 1254 posrečilo, da si je za šest let pridobil Štajersko vojvodino. Danes ima samo še gospodarsko-komunikacijski pomen, ki je močno poudarjen zaradi povsem različne, v naravi utemeljene gospodarske strukture dežel, ki jih veže. To daje tej smeri tudi danes zelo veliko važnost. Politično ima medel izraz v sodobni politični konfiguraciji Evrope kot eden izmed motivov, ki vežejo madžarsko politiko z italijansko, ki pa zdaleka ni najmočnejši med njimi.

III. Tretja smer političnega in gospodarskega značaja, ki jo je treba poudariti, vodi iz Pariza preko Simplona, severne Italije, Ljubljane, Beograda, Niša, Sofije v Carigrad. V nekoliko drugačni varianti se je ta smer uveljavila tudi v političnem smislu v dobi porevolucijske francoske prevlade v Evropi z Ilirijo, ki so jo rabili Francozi za kontinentalno pot za svojo levantinsko trgovino, ker po revoluciji zaradi neprestanih vojn niso mogli več rabiti morske poti in so tako izgubili svoj dominantni položaj, ki so ga imeli v levantinski trgovini

v 18. stoletju. Še posebej so rabili pot za uvoz makedonskega bombaža. Seveda je zaradi kratke dobe vladanja ostalo mnogo načrtov v tej smeri neizpolnjenih.⁹ Ta smer je dobila v povojni organizaciji evropskega prometa izredno važno mesto, podprto tudi po političnih mejah v Evropi in v bližnjem Orientu. Za nas Slovence pa je treba še prav posebej poudariti, da se ta silnica, ki predstavlja eno od najpomembnejših prometnih žil sodobne Evrope, na našem ozemlju, na progi od Trsta oziroma nekaj severno od njega, kjer jo seka tudi druga varianta prve silnice, pa do Zidanega mosta, križa s prvo inačico prve silnice, katere pomen v evropski politiki in gospodarstvu smo si natančneje ogledali že zgoraj, in s smerjo Ogrska-Italija, ter tako tvori z njimi gospodarsko prometno križišče, ki v Evropi skoro nima primere.

Sodobne politične meje so razkosale Slovenijo brez vsakega ozira na te silnice. Ni čudno, da delom tako razkosane enote ni mogoče najti realnih geopolitičnih idej. Funkcijo jugoslovanskega dela Slovenije je dobro označil Hauptmann kot izrazito ofenziven organ. Takole govori: »Gospodarstvo in etnografija enoglasno vpijeta tukaj po ofenzivi; ofenzivna oblika bi tu imela svoj globoki smisel, ali ofenzivna oblika tukaj nima moči, kajti mikroskopska, komaj enmilijonska Slovenija se zariva v stodesetmilijonski nemško-italijanski blok, sovražnik jo lahko pokoplje pod granatami svojih modernih kalibrov še preden prekorači sam našo mejo. Ofenzivni organ Jugoslavije, Slovenija, je torej kakor sablja iz stekla: če zamahneš z njo, jo odlomiš, če ne paziš na njo, jo zdrobijo sosedu.«¹⁰ Julijska krajina ima po svoji obliki in politični funkciji izrazit namen, služiti kot barikada ob morebitnih sporih sprčo Jadranskega vprašanja,¹¹ koroški del Slovenije pa se je odrekel svoji mednarodno prometni naravni funkciji, odnosno jo je zelo otežil, ker je s politično mejo deljen od morja in Ljubljane, in si je mesto tega s pretiranim podarkom nadel lokalno funkcijo, da veže s Celovško kotlino severne koroške doline, ki brez te kotline izgube osrednjo vez. Pravega realnega in življenjskega mednarodnega smotra slovenski zemlji, razrezani s sodobnimi političnimi mejami, ni mogoče najti. Danes se sicer vrste poskusi, preusmeriti promet v smislu sodobnih političnih meja in ga vreči iz njegovih naravnih aort, a pravega uspeha ti poskusi ne morejo imeti.

Edina naravna ureditev tega tako važnega prometnega vozla, ki bi upoštevala vse geopolitične silnice in mednarodne težnje, ki se križajo na našem ozemlju, je organiziranje vsega slovenskega narodnega ozemlja v eno samo enoto.

⁹ Prim. Zwitter: Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc. GMS XIII. 1932, str. 55, 67 sl.

¹⁰ Priroda in zgodovina itd., str. 113 sl.

¹¹ Prim. März: Die Adriafrage!

V to enoto, do katere je ključ v Tržaškem zalivu in v gospodarsko prometnih funkcijah naše zemlje, spada brez dvoma tudi slovenska Koroška z Beljakom in Celovcem, ki imata oba za temeljno gospodarsko podlago funkcije in ugodnosti železniških križišč v zvezi s prehodom na Jadran.

Trst, ki bi moral biti koncentracijska točka vseh tistih sil v slovenskem gospodarstvu, ki jih zemlja ne more več hraniti, da morajo hoditi v svet,¹² Trst, danes za Slovence okno z zabitimi oknicami, je edini, ki more s tem, da se Sloveniji široko odpre in njej priključi, dati temu važnemu delu Evrope njegovo pravo ureditev, ureditev, ki bo skladna z njegovimi gospodarskimi pa tudi narodnostnimi osnovami.

¹² Prim. Brezigar: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva, str. 9 sl.

Koroška pred novimi dogodki*

I.

Še pred polomom leta 1918, že med svetovno vojno sta se izoblikovala o preureditvi dinastične monarhije Habsburžanov med zavezniki dva različna načrta: italijanski in slovanski.

Prvi je dobil najjasnejši izraz v tajnih pogajanjih okrog londonskega pakta.¹ Temeljni postavki obeh tedanjih vodnikov italijanske zunanje politike, San Giuliana in Sonnina, sta bili zahteva po odstranitvi avstro-ogrske monarhije² in v tesni zvezi s tem stremljenje po hegemoniji na Jadranu. Iz teh dveh postavk je zrasel londonski pakt (26. aprila 1915), ki je za njen vstop v vojno zagotovil Italiji Tirolsko južno od Brennerja, Trst s slovenskim Primorjem, Istro do Voloska, vso severno Dalmacijo do rta Ploče, dalmatinske in kvarnerske otoke.³ Od svoje prvotne, maksimalne zahteve so se umaknili le v južni Dalmaciji in v zahtevi po demilitariziranju srbske in albanske obale.⁴ Hrvatska naj bi dobila obalo od Voloska do severne Dalmacije z Reko in otoki od Krka do Raba, Srbija in Črna gora pa obalo od rta Ploče do Drima.⁵ Tako bi po londonskem paktu ostale na vzhodni obali Jadran tri majhne države. Hrvatska s Slavonijo, Črna gora in Srbija, ki bi dobila poleg omenjenega dela Dalmacije še Bosno in Hercegovino, Srem in Bačko.⁶ Zagotovila glede Banata, ki ga je antanta leto nato (8. avgusta 1916) res obljubila Romuniji za udeležbo v vojni,⁷ so bila negotova. V resnici pa je bil drugi italijanski načrt za Slovane še slabši, kot kaže londonski pakt. Sonnino je namreč mislil Hrvatsko z Reko prepustiti Veliki Ogrski, ki bi bila neodvisna od Avstrije. Porabiti jo je hotel za ohranbo pred prevelikim uveljavljanjem slovanske ali germanske ekspanzije.⁸ Za zagozo proti nemškemu imperializmu je mislil porabiti tudi okrnjeno Avstrijo, ki bi ji v njegovem načrtu pripadla tudi večina slovenske zemlje.

* Objavljeno pod psevdonimom Lojze Serajnik v *Dejanju* 1/1938, štev. 3, str. 73—80.

¹ Gl. Šišić F. *Predratna politika Italije i postanek londonskog pakta (1870—1915)*.

² Šišić 106.

³ Šišić 125.

⁴ Prvotno zahtevo gl. Šišić 121.

⁵ Šišić 130.

⁶ Šišić 131 sl.

⁷ Gl. Gooch G. P., *Diplomatska istorija moderne Evrope (1878—1919)* 510.

⁸ Šišić 134. sl. glede tajnega poslanstva Bassija k Tiszi.

Rusi v prvi dobi še niso imeli jasne slike o preureditvi Balkana. Sicer je Sazonov že 14. septembra l. 1914. izjavil poslanikom Anglije in Francije v Petrogradu, Buchananu in Paleologueju, da mora antanta preurediti Evropo na podlagi narodnostnega načela, a za Hrvate in Slovence se ni mnogo menil,⁹ ene bi prepustil Nemcem, druge pa Madžarom v trialistično preurejeni monarhiji.¹⁰ Pod vplivom Supila pa se je položaj začel hitro obračati. 13. oktobra istega leta je Izvolski že predlagal Sazonovu odstranitev habsburške dinastije in osvoboditev njenih narodov. Ob Jadranu naj bi se ustanovila enotna srbsko-hrvatska država z Istro in Dalmacijo kot slovanski protiutež Madžarski, Romuniji in zlasti Italiji.¹¹ To zedinjenje Južnih Slovanov so Rusi odslej tudi stalno imeli pred očmi, Sazonov je le pod pritiskom težkega položaja na fronti pristal na londonski pakt,¹² dokler ni Miljukov, ki je po revoluciji v začetku marca leta 1917 postal zunanji minister, razglasil 24. marca istega leta med vojnimi cilji Rusije tudi osvoboditev avstro-ogrskih narodov in ustanovitev Jugoslavije. To je bilo prvo uradno priznanje nastajajoče države.¹³

Slovansko tezo so podprle januarja leta 1918 tudi Wilsonove točke.¹⁴ Sredi tega leta je položaj že toliko dozorel, da so bili Francozi in Angleži pripravljeni priznati že pred polomom Avstro-Ogrske Jugoslovanski odbor za predstavnika avstro-ogrskih Južnih Slovanov, in te za svoje zaveznike. Ta akt, ki bi spodmaknil bazo londonskemu paktu, ki je bil po izjavi italijanskega zunanjega ministra Orlanda naperjen proti Avstro-Ogrski, ne pa proti Jugoslaviji,¹⁵ je onemogočil srbski ministrski predsednik Pašić v strahu pred prevelikim uspehom Jugoslovanskega odbora, ki bi onemogočil srbsko hegemonijo v novi državi.¹⁶

V takem stanju je zajel delo za Jugoslavijo razsul Avstro-Ogrske. Že med preliminarim mirom (4. novembra) in sestavo mirovne kon-

⁹ Kranjec S., Kako smo se zedinili 76.

¹⁰ Šišić 111 sl. Trializem: Avstrija, Ogrska, Češka.

¹¹ Šišić 113.

¹² Šišić 125.

¹³ Kranjec 108.

¹⁴ Zlasti 9. Italijanske meje naj se popravijo primerno jasno spoznanim dejstvom narodnostnega načela. 10. Narodom Avstro-Ogrske, katere položaj želi videti Amerika zavarovan in zagotovljen, je treba dati ob prvi priliki možnost za avtonomni razvoj. 11. Balkanskim državam naj se zagotovi politična in gospodarska neodvisnost in teritorialna celotnost. K temu še Wilsonov odgovor Avstriji na prošnjo za mir (18. X. 1918): »Tedad sem zahteval za narode Avstro-Ogrske le avtonomijo; medtem je USA priznala Češkoslovaški narodni odbor kot vlado bojujoče se države de facto in priznala zahteve Jugoslovanov za mir, in moram podčrtati, da nisem jaz sodnik, kakšna akcija bo zadovoljila njihova narodna stremljenja, ampak oni.« Gl. Gooch 544 sl., 522, Kovačič F., Narodnostno načelo in mirovna konferenca, Čas 14, 1920.

¹⁵ Kranjec 111.

¹⁶ Kranjec 115 sl.

ference v Parizu (januarja 1919) pa je zadel antanto takoj po odstopitvi cesarja Karla (11. novembra) hkrati s proglasitvijo nove republike Nemške Avstrije (12. novembra) nepričakovan udarec z Dunaja, soglasen sklep začasnega avstrijskega parlamenta, da se Avstrija priključi Nemčiji. Tudi Nemčija je bila pripravljena za sprejem Avstrije v nemško državo in ji je v ustavi že zagotovila zastopstvo v parlamentu. Preden pa so se mogli ti sklepi uresničiti, so jih zmagovalne velesile, ki niso hotele pripustiti, da bi se Nemčija znova okrepila, preprečile z določbami v mirovnih diktatih.¹⁷ S tem poskusom Avstrije se je položaj zlasti za Italijane, ki so se dobro zavedali, kakšno nevarnost bi za nje predstavljala nemška državna meja na Brennerju in Karnskih Alpah, silno izpremenil. Vse svoje sile so napeli odslej v to, da bi nudili Avstrijcem veliko nagrado za ohranitev samostojnosti, da ne bi izgubili zagozde med seboj in Nemci.

Na pariški mirovni konferenci so si odločilen vpliv na izdelavo mirovnega diktata prihranile velesile Amerika, Anglija, Francija, Italija in do prve prekinitve tudi Japonska, ki so imele vsaka po dva zastopnika v »Svetu desetih«. Kasneje se je ta »Svet desetih« izpremenil v »Svet štirih«, kjer so bili Wilson, Lloyd George, Clemenceau in Orlando. Delegati ostalih zmagovalnih držav so imeli dostop le na razširjene seje, ki so imele edini namen, da pokažejo njihovo edinost.¹⁸

Od odločujočih štirih velesil nam je bila najbolj naklonjena Francija, eina, ki se ni pustila vplivati po poročilu ameriškega zastopnika Milesa o Koroški.¹⁹ Wilson nas je sicer tudi podpiral, a prav v koroškem vprašanju se je postavil na stališče ameriške komisije, v kateri sta bila oba odločilna izvedenca Coolidge in Miles pri svojih poročilih pristransko naklonjena Nemcem; za mejo med Avstrijo in Jugoslavijo sta predlagala Karavanke. Njuno tezo je podpirala pri Wilsonu še ameriška miselnost, ki ceni mesta mnogo višje kakor podeželje in ki je govorila na Koroškem proti našim zahtevam. Italijani so bili z Jugoslovani v sporu že od začetka zaradi londonškega pakta in jadranskega vprašanja, pa tudi v naših zahtevah po Beljaku in Celovcu so videli ogrožene svoje lastne interese. Izjavljali so, da jim ni vseeno, ali ostaneta Beljak in Celovec nemški mesti ali ne in v čigavih rokah bo železniška zveza med Padovo nižino in Donavo. Hoteli so dobili v svoje roke celo gorenjski kot z železnico Jesenice—Bohinjska Bistrica,²⁰ da bi imeli v svojih rokah vsaj eno varianto prehoda iz Srednje Evrope v Sredozemlje. Očividno

¹⁷ Pogodba v Versaillesu § 80, pogodba v St. Germainu § 88.

¹⁸ Prim. spomine delegatov: Jeglič: Slovenec 8. VI., Triller: Slov. narod 10. VI., Ravnikar: Slov. narod 12. VI., Trunk: Mir 12. in 23. VII. 1919, Žolger: Slov. narod 2. VI. 1931, Ehrlich: Koledar Moh. družbe za l. 1922, 17 sl., Prepeluh: Sodobnost V. 1937, 129 sl., 180 sl., 266 sl., 337 sl., 416 sl.

¹⁹ Žolger.

²⁰ Triller.

so imeli že takrat v načrtu zvezo z državama, ki pripadata danes k rimskemu paktu, s katerim obvlada Italija Vzhodne Alpe, Panonsko kotlino in del srednjeevropskih vrat na jug. Obe državi sta imeli v italijanskem političnem konceptu tudi vlogo nekakega nasipa pred nemško in slovansko ekspanzivnostjo. Angleži se za naša vprašanja niso zanimali, v jedru so se postavljali na stališče ameriške komisije, kar je povsem razumljivo na eni strani iz dejstva, da so Angleži že med svetovno vojno vodili v jedru protislovansko politiko, enako kot Italijani iz strahu pred Rusi,²¹ če bi se jim odprle morske ožine, ki so jim jih 1914 in 1915 sami obljubili,²² in na drugi strani iz popolnega pomanjkanja naših zvez z njimi.²³

Slovenci smo v ta vrtinec prišli skoro nepripravljeni, domala brez vsakih političnih zvez z odločilnimi silami, s slabim in nedognanim statističnim graivom, brez prave propagande med svetovno vojno, brez zvez z velikimi tujimi dnevniki,²⁴ poleg tega pa v sporu z eno od odločilnih velesil. Pri vsem tem pa smo se pokazali tudi neenotne. Vsak je imel pogled samo za vprašanje svoje kronovine, le redki so imeli enoten pogled na mednarodno tako zelo sporno slovensko ozemlje.²⁵ Dogajalo se je celo to, da so tuji izvedenci poznali vprašanja bolje od naših.²⁶

Slovenci smo sicer poudarjali, da je avstrijska zagozda proti nemški ekspanziji nemogoča, ker so avstrijski Nemci sami velikomemško usmerjeni,²⁷ in dokazovali, da mora mirovna konferenca, če hoče oslabiliti nemško ekspanzijo na jugu, okrepiti slovensko ozemlje in mu na severu brezpogojno priključiti strateško važno Celovško kotlino in prometno važni mesti Beljak in Celovec,²⁸ a vse to zaradi nasprotja z Italijo in zaradi pomanjkanja trdnega dokaznega gradiva brez uspeha.

Nehote smo v Ljubljani sami podpirali težnje Italijanov in Avstrijcev na eni strani z neprevidno ofenzivo konec aprila leta 1919 na Koroškem, ki se je končala s polomom,²⁹ in z neprijaznim postopanjem na Koroškem, na primer z odpovedjo aprovizacije zasedenega dela,³⁰ kar je koroške Slovence (ki so bili s kranjsko politiko zelo nezadovoljni še iz dobe Šušteršiča — »čevljarčka« — ki je zameše-

²¹ Šišić 123.

²² Gooch 480 sl.

²³ Prepeluh 419. Splošno o označbi gl. Wutte M., Kärntens Freiheitskampf 91 sl., Prepeluh passim, Ehrlich 35.

²⁴ Prepeluh 339 sl.

²⁵ Prepeluh 270.

²⁶ Trunk 12. VII.

²⁷ Glej Slovenec 30. III. 1919: »Kaj namerava antanta z Nemško Avstrijo?« To je dokazal s svojim rezultatom tudi tozadevni plebiscit na Tirolskem (145.000 proti 1.800 za priključitev!).

²⁸ Prepeluh 270.

²⁹ Prepeluh: Sodobnost IV. 1936, 362 sl.

³⁰ Prepeluh: Sodobnost IV. 354.

taril na Koroškem en slovenski državni mandat za boljše strankarske pozicije na Kranjskem) še bolj odbilo, na drugi strani pa s tem, da smo še po Milesovem potovanju in njegovem predlogu meje na Karavankah, ki nam ni bil znan, dokazovali gospodarsko in geografsko nedeljivost Celovške kotline in po gledanju zaveznikov s tem samo utemeljevali njegov predlog.³¹

Z uspešno ofenzivo konec maja in v začetku junija in z odločnim nastopom v Parizu smo komaj dosegli ločen plebiscit v conah A in B.

Plebiscit smo izgubili deloma po krivdi medzavezniške plebiscitne komisije, v kateri so igrali prvo vlogo avstrijski zavezniki Italijani in ki je zagrešila v našo škodo več nepravilnosti proti določbam mirovne pogodbe,³² deloma zaradi mehaničnega porabljanja načela paritete, ki je bilo v koroškem primeru nujno krivično,³³ še bolj pa po raznih napakah Ljubljane, ki je z njimi odbila Korošce, in po strankarski in duhovni strukturi Slovencev na Koroškem.³⁴ Nepričakovan udarec (saj so v nestvarnosti šli nekateri celo tako daleč, da so sanjali o 95 % večini, ki jo je treba dobiti) nas je zadel tako hudo, da smo na Koroško mislili le še s strahom kot na izgubljeno deželo. Takrat smo se zavedeli, da je pomenila mirovna konferenca za Slovence, ki nas je na podlagi »samoodločbe narodov« razdelila med štiri države, največjo nesrečo v vsej zgodovini.

II.

Evropski duhovni razvoj je v dobi po vojni³⁵ ustvaril v masah posebno duševno nastrojenost, ki je v nekaterih izčrpanih ali po mirovnih diktatih posebno prizadetih državah omogočila nastop avtoritarnih režimov. Združeno maso srednjih slojev in obupanega proletariata, ki jo je kak demagog navdušil za različna romantična gesla, je porabil v svoje namene kapital, ki je postajal v socialnih vrenjih in gospodarskih težavah negotov. Oba ta dva činitelja sta spretno zgrabila zmehanizirano državo zgolj parlamentarne demokracije in dosegla s tem, da sta zaslužnjila državo stranki in odstranila zametke demokracije, spet tisti višek neorganskega, mehaničnega pojmovanja države, ki je vladalo v Evropi v 17. in 18. stoletju, ko je bil voditelj države njeno jedro in namen, edini oblastnik, svoboden pravnih in nravnih vezi.³⁶

³¹ Prepeluh 420.

³² Tomšič I., Nekaj pogledov na pravno organizacijo plebiscita na Koroškem dne 10. oktobra 1920.

³³ Dolar A., Koroški plebiscit in načelo paritete, ČZN 32, 1937, 248 sl.

³⁴ Zwitter F., Koroško vprašanje, Rožman G., Koroški plebiscit, Čas 15, 1921, 118 sl.

³⁵ Gl. Šolar J., Kriza duha, DS nk I, 1933, 386 sl.

³⁶ Miller O., Der Individualismus als Schicksal, 8.

V Italiji je podprl to smer razrvan gospodarski položaj in nevarnost socialističnega puča, v Nemčiji pa je Hitler spretno izrabil duhovno depresijo, ki je sledila mirovnemu diktatu, ugodil z odločnim kršenjem njegovih določb splošni ljudski želji in si s tem pridobil narodne simpatije, izkoristil pa je tudi gospodarski zastoj v času krize; za kulisami obeh narodnih revolucij je stala težka industrija. Pod vplivom kapitala in francosko-ruskega zblížanja leta 1934. je začela Nemčija, ki se ji je pridružila tudi Italija, izvajati skrita za ideološko križarsko vojsko proti boljševizmu³⁷ svojo protislovansko politiko, ki ima dvojen namen, na eni strani razdelitev Rusije in njeno delno zasedbo, odstranitev poljskega koridorja, razkosanje češkoslovaške republike, na drugi strani pa svoje prvenstvo v Podonavju, ki ga Nemčija že dolgo smatra za svoj kolonialni prostor, vsaj v gospodarskem pogledu. V ideološkem zbiranju sil, ki je sledilo nemški nacionalni revoluciji, se je na centralni velesili naslonila še vrsta obrobni držav: na Nemčijo Poljska, na Italijo pa obe državi rimskega pakta, Madžarska in Avstrija. Prav v Avstriji pa je bila zaradi njene posebne poti v zadnjih dveh desetletjih do zadnje dobe v velikem ideološkem bloku še dobro vidna razpoka.

V prvi dobi povojne avstrijske politike, ki jo je vodil predvsem Seipel v znamenju popolnega spoštovanja mirovnih pogodb, se je Avstrija vseskozi naslanjala na Nemčijo. Poskusom, ki so hoteli Avstrijo Nemčiji oddaljiti, je odgovoril Seipel z besedo: »Nobene kombinacije brez Nemčije«. Na priključitev seveda ni bilo mogoče misliti, zlasti ne od leta 1922 dalje, ko se je Avstrija ob prejemu sanacijskega posojila zavezala, da se ji do leta 1942. odpove. Vendar je leta 1931. vlada Enderja skupno z nemško vlado izdelala načrt carinske unije. Gospodarski polom (Credit-Anstalt) je maja istega leta povzročil padeč Enderja in pokopal njegove načrte. Januarja leta 1932. je prišlo do preloma med krščanskimi socialci in velikonemci, maja istega leta je nastopil vlado Dollfuss, ki se je marca leta 1933. otrese parlamenta in junija istega leta prešel v odprto borbo proti novi Nemčiji, pri čemer se je od avgusta leta 1933. dalje naslanjal na Italijo. Zaradi nasprotij med Heimwehrom in socialisti je izbruhnil dne 12. februarja socialistični upor, ki ga je vlada zadušila v tridnevnih krvavih bojih in razpustila soc. demokratično stranko, s tem pa seveda tudi sama sebi izpodbila močno protinemško oporo. Marca je sledil rimski pakt, julija ponesrečena hitlerjevska revolucija, po kateri je nastopil zaradi Dollfussove smrti Schuschnigg. V notranje političnem pogledu pomeni režim domovinske fronte v prenekaterih reformah samo posnemanje nemškega narodno socialističnega preurejanja. Celó v poudarjanju nacionalizma je šlo posnemanje tako daleč, da se poudarja nemška narodna zavest kot

³⁷ Eržen J., Nova trozveza, Dejanje 58.

pogoj za vstop v edino dovoljeno politično stranko.³⁸ Italija je nasprotje med obema državama večkrat skušala ublažiti, posebej zaradi nevarnosti podonavske federacije, ki se je ponovno prikazovala na političnem obzorju. Pri vsem tem pa bi rada ohranila Avstrijo samostojno, in prav v tem je bil najtežji konflikt v fašističnem bloku. Ob Mussolinijevem obisku v Berlinu so se širile vesti, da je Italija popustila; zdi se, da so vesti bile točne.

Že septembra leta 1937. so se istočasno, ko so tekla avstrijska pogajanja s Češkoslovaško, vršili zblíževalni poskusi med Avstrijo in Nemčijo, a zdelo se je, da brez pravega uspeha. Zato je Evropo toliko bolj presenetila novica, da je Schuschnigg po nedavnem sestanku s Hitlerjem (12. februarja) klonil in sprejel v vlado štiri zastopnike narodnih socialistov. Nemčiji pomeni to po javnih izjavah narodnega socializma samo začetek, ki mora voditi do bližnjega vključevanja Avstrije v Veliko Nemčijo.

III.

Pogoji, pod katerim so tuji državniki v svojih pogajanjih z Berlinom ta akt dovolili, so še tajni; prav tako koncesije, ki jih je Nemčija priznala tujim silam, zlasti Italiji, ki se je od nekdaj bala Velike Nemčije z mejami na Brennerju in Karnskih Alpah. V vsakem primeru, zlasti pa, če zadevajo te koncesije delitev slovenske koroške zemlje med obe velesili, moramo zavzeti do dogodkov svoje stališče.

Nemški sunek v Avstriji ima dvojen smisel. Najprej se z njim bliža svojemu cilju obkoljevanje edine demokratične države v vzhodnem delu Srednje Evrope, Češkoslovaške, ki so ga Nemci, Italijani, Avstrijci in Madžari obravnavali že lani v prvi polovici septembra v St. Gilgenu pri Salzburgu. Drugi moment tega sunka je pa za Slovence posebno važen; to je namreč teženje Nemcev k Sredozemskemu morju in stremljenje po prevzemu habsburške dediščine v Podonavju. S priključitvijo Avstrije v narodno socialistični načrt evropskega političnega zemljevida se mora ves silni nemški pritisk v tej smeri avtomatično prenesti na slovensko ozemlje, ki je na severu okrnjeno in oslajljeno. 16.600 km² preostale naše zemlje in 1.200.000 prebivalcev na njej bo tvorilo edino oviro med Veliko Nemčijo in Sredozemljem. Nemški načrti se razodevajo že danes iz živahne agitacije med nemško narodno manjšino v Sloveniji. Izvajanje protislovanske politike v srednjeevropskem bloku je do kraja potrdilo slovansko gledanje na preureditev Evrope v Parizu leta 1918.

Tudi danes ni druge rešitve pred nemško ekspanzijo, kakor takrat: njena zajezitev je mogoča le z vsestransko okrepitevijo Slovenije

³⁸ Letak »domovinske fronte« ob prihodu Zernatta v Beljak 15. 8. 1937.

in z mednarodno garancijo njenih meja. V tem smislu je sestanek v Berchtesgadenu in dogodki, ki so mu sledili, razgibal tudi koroško vprašanje, saj je z možnostjo, da se Avstrija združi z Nemčijo, nakazal tudi odstranitev določb St. Germainске pogodbe in v zvezi s tem najprimernejšo možnost, da postavimo v mednarodnem svetu zahteve o bodoči razmejitvi Koroške.

V mednarodnem interesu je, da dobimo Slovenci na Koroškem naše narodno ozemlje³⁹ v območju črte, ki teče od Šmohorja preko Ziljskih Alp, Dobrača in Osojskih Tur, Šenturške in Št. Lenske gore na Djekše in odtod mimo Pustriške doline pod Sv. Pavlom na Dravo. To ozemlje je po svoji narodnostni strukturi, če ne štejemo mestnega prebivalstva, še danes večinoma slovensko,⁴⁰ narodni otoki v njem, v mestih in industrijskih predelih so ustvarjeni v veliki meri z nasilno germanizacijo v zadnjih devetdesetih letih, zlasti s sistematičnim

³⁹ *Slovensko-nemška narodna meja* teče po zapiskih dr. R. Savnika, dopolnjenih po privatni slovenski statistiki iz let od 1933. do 1936. in po mojih zapiskih takole: Od naše državne meje pri Dravogradu se drži sprva Drave, od katere se pa kmalu po izlivu Labodnice odtrga in teče po grebenih severno od Drave, nato med Gradnico in Golovico nekako tako, kakor je bila omejena leta 1920. plebiscitna cona, do Pustrice, ki jo pusti ob strani, v loku zajame Krčanje in Knežo, nad Djekšami pa preide spet v mejo plebiscitne cone, ki ji sledi mimo Mostiča na Krki na Št. Lensko goro, zapadno od Otmanj pa naglo zavije proti jugu. Na tem delu so Nemci v zadnjih petdesetih letih s sistematično germanizacijo dosegli zvezo s Celovcem. Slovenci sicer niso še izginili, po privatni slovenski statistiki imajo tudi še dobršen del otrok v šolah okrog Gospe Svete in Možbrga, so pa vsi silno nezavedni. V predmestju St. Peter se Celovec dotika še sklenjenega slovenskega ozemlja. Narodnostna meja zdrkne mimo južnih predmestij na Glinico in teče po njej do jezera, ki ga prereže v črti od jezerskega izliva do Krive Vrbe. Od tod teče po gričih severno od jezera, se v loku izogne Možbrgu, ki je bil pred sto leti še trdno v slovenskih rokah, zajema v gričevju majhna, trdna slovenska selišča, severno od Poreč zavije proti severozapadu na Osojske Ture, kjer vodi mimo povsem slovenskih župnij Dholice in Kostanj. Jezikovna meja se tu sklada z občinsko gozdno mejo. Zapadno od Kostanj in Gornje vasi pa zavije za Domačalami proti jugovzhodu na Dravo, ki jo doseže na Vernbergu. Od tod vodi po Dravi do Beljaka, ki se ga dotika na Peravi, nato pa se naglo obrne proti jugu na Ziljo, ki jo zapusti Pod Vetravom, od koder se vzdigne na Dobrač. Dolino Čajne prereže med Rutami in Pajštvice, dalje proti severovzhodu so slovenske kmetije samo še sporadično razsejane, dasi pričajo ledinska imena tudi tu o slovenski ekspanzivnosti celo v dobi rovtarske naselitve. Iz Pajštvice vodi meja preko Ziljskih Alp, preko Vrš do Boraljskih gora, kjer deli po občinski meji občine Goriče novo naselbino Preseko, reže Preseško jezero, vodi med Borovnico in Belo in po danes deloma izkrčenem gozdu okrog Brda, Limarče vesi in Potoč, kjer prestopi Ziljo in se povzpne po globeli Krnica na Karnske Alpe.

⁴⁰ Prim. zemljevid Koroške v delu Melik A., Slovenija I. 2., priloga IX., izdelan na podlagi privatne slovenske statistike. Predeli, v katerih ni slovenske večine, so ponemčeni šele v zadnjih petdesetih letih, poleg tega spadajo po geografskem položaju in vsej zgodovinski tradiciji k slovenskemu južnemu delu Koroške. Zlasti velja to za predel med Možbrgom in Gospo Sveto, kjer so poleg tega, dasi v razmeroma majhnem številu, sem in tja še vedno raztreseni slovenski kmetje.

ponemčevanjem v utrakvistični šoli. Temu ozemlju morata biti priključeni tudi prometno važni mesti Beljak, ki leži na križišču dveh važnih železniških prog in ob stiku gornje Dravske doline z Ziljo in z Rožem, in Celovec, ki je gospodarsko odvisen od južnega predela Celovške kotline, z zgodovinskim Gosposvetskim poljem vred. Na Gospo Sveto in Krnski grad se vežejo najvažnejši spomini slovenske zgodovine, Celovec in Beljak pa sta organski del slovenskega prometnega vozla.⁴¹ Čas je, da obrnemo Slovenci svoje poglede spet proti Visokim Turam.

⁴¹ Grafenauer B., Mednarodna funkcija slovenskega ozemlja, Dejanje 18.

Ob švicarski ustavi*

Dne 20. februarja tega leta se je v Švici izvršilo zanimivo glasovanje. Švicarji so s 570.000 glasovi (proti 50.000 glasovom) sprejeli spremembo ustave, na podlagi katere je retoromanščina postala četrti državni jezik. Švicarskih Retoromanov je komaj 44.000 in prebivajo v dveh kantonih Tessin in Graubünden. Glasovalni izid je izraz naravnega in svobodnega razvoja v helvetski konfederaciji, toda veličasten izid glasovanja simbolično prehaja švicarske meje. Pomeni namreč temeljno moč demokratičnih držav, ki svobodno rešujejo narodne probleme majhnih narodov brez slehernega ozira na njih številčno moč. Ta prilika je posebno za Slovence primerna, da ob njej spoznamo ustroj švicarske ustave.

Značilna poteza švicarskega človeka je intenzivna kultura duha, osebnostnega življenja in svobode. V primeri z italijansko ali nemško pokrajino, ki so zgrajene vse v bolj občestvenem slogu, kjer pride posameznik le malo do izraza, so v Švici stoletja demokratske kulture poudarile izoblikovanje posameznega. To izoblikovanje se je vršilo tako v snovni, kot v duhovni sferi. Duh in osebnost sta dve visoko povzdignjeni in silno izoblikovani vrednoti. Vse to doseže svoj višek v tem, kar tvori pravo veličino, moč in posebnost vsega švicarskega: v brezmejni ljubezni do svobode.

To je tudi temeljna poteza švicarske demokracije. Švicarsko ustavo sestavljata dva elementa. Prva sestavina so srednjeveški elementi demokracije, podobni oblikam italijanskih mestnih občin in oblikam, ki jih je prinesel Waldstätten, jedro sedanje Zveze. Drugi element pa je moderna oblika demokracije, ki jo je ustvarila francoska revolucija. Pred l. 1798. je slonela ustava samo na prvem elementu in je v nekaterih večjih kantonih dobila v teku razvoja že oligarhičen značaj. Le manjši kantoni so ostali zvesti neposredni demokraciji. Francoska ustanovitev helvetske republike je pomedla s temi starimi oblikami, kantoni so dobili isto funkcijo kot departementi, uvedla se je revolucijska oblika demokracije. Leta 1815. je prinesla nova ustava posrečeno združitev obeh elementov. Vsak kanton predstavlja odtlej posebno državo z vsemi znaki suverenosti. V 19. stoletju sta sledili še dve reformi (1848. in 1874. l.), ki sta obe dali Zvezi nekoliko več moči.

V velikih obrisih je ustroj Švice po ustavi iz leta 1874. takle:

Zveza ima naslednje organe: Izvršilno oblast ima v rokah »zvezni svet«, sestavljen iz 7 členov. Vsak izmed njih vodi eno od naslednjih

* Objavljeno v *Dejanju* 1/1938, števil. 3, str. 91–94.

ministrstev: 1. za notranje zadeve, 2. za zunanje zadeve, 3. za finance in carino, 4. za javno gospodarstvo (trgovina, industrija, poljedelstvo), 5. za vojsko, 6. za pravo in za zvezno policijo, 7. za železnice, pošto, telegraf in telefon. Po običajnem pravu imajo trije največji kantoni, Zürich, Bern in Vaud, vselej po enega člana v »zveznem svetu«.

»Zvezni svet« je voljen za dobo štirih let. V praksi je vedno ponovno izvoljen, tako da je vsak njegov član v primeru, da ne odstopi, izvoljen za doživljenjsko dobo. Vsako leto se izvoli izmed njegovih članov predsednik (v praksi v obliki nekega turnusa), ki nosi naslov »predsednik Zveze«. Posebne funkcije predsednika republike v Švici ni. Švica nima niti neodgovornega državnega predsednika, kakor Francija, niti predsedniškega režima, kakor Združene države.

Po končani volitvi za določeno dobo »zvezni svet« ni odgovoren parlamentu. V Švici je torej v veljavi zgolj reprezentativni sistem, in ne parlamentarni sistem, ki je značilen za večino drugih sodobnih demokracij in ki je zvezan z odgovornostjo ministrov in z možnostjo vladnih kriz. Izvršilna oblast v Švici je stalna.

Parlament je sestavljen iz dveh zbornic. Poslanska zbornica zastopa ljudstvo. Voljena je po kantonih po proporcionalnem sistemu, tako da pride en poslanec na 23 000 prebivalcev. Senat zastopa kantone. Njegova naloga je, da varuje načela federalizma. Sestavlja ga stalno število svetovalcev (44), do dva na en kanton.

Obe zbornici sestavljata »zvezno skupščino«, ki voli »zvezni svet« (ali enega njegovega člana), »predsednika Zveze«, podpredsednika »zveznega sveta«, zvezno sodišče (ali enega sodnika) in v primeru vojne ali mobilizacije generala (sicer je najvišja vojaška služba polkovniška).

Zvezno sodišče, ki ima v nasprotju z ostalimi organi Zveze, ki zasedajo v Bernu, svoj sedež v Lausanni, je sodni organ Zveze. Sodstvo spada v področje kantonalnih oblasti, delovanje zveznega sodišča se omejuje na kazenske zadeve Zveze (na primer na notranje nemire, ki zahtevajo oboroženo intervencijo, ali na primere, ki kale razmerje s tujimi silami) in v funkciji najvišjega civilnega sodišča na zadeve, ki presegajo 10.000 frankov (kot prva instanca) ali 4000 frankov (kot apelacijsko sodišče). O ustavnosti zakonov to sodišče nima pravice razsojati.

Kantoni so suvereni v vsem, razen v zadevah, ki po ustavi spadajo v področje Zveze. Iz stališča Zveze predstavlja vsak kanton eno volilno enoto. Poleg tega glasujejo prebivalci tudi o kantonalnih zakonih in volijo kantonalne in občinske oblastnike. Pri volitvah in glasovanjih ima volilno in glasovalno pravico vsak Švicar, ki se je vsaj pred tremi meseci za stalno naselil v prizadetem kraju. Volilci kantonov in občin potemtakem niso le državljani ali meščani prizadete kantona oziroma občine, marveč vsi njuni švicarski prebivalci. Nekateri veliki kantoni so razdeljeni v distrikte, ki so predvsem sodne edinice, distrikti pa v okrožja, ki so volilne enote pri glasova-

nju o kantonalnih zakonih in pri volitvah kantonalnih oblasti. Glede upravne razdelitve imajo kantoni povsem svobodne roke. Načelniki distriktov in okrožij niso voljeni, ampak jih imenuje kantonalna vlada.

Zakonodajni organ v kantonu je »veliki svet«, izvršilni pa »državni svet«. Oba ali voli ljudstvo, ali pa sta posredno sestavljena na podlagi volilnih rezultatov. Vsak kantonalni »državni svet« vsebuje v bistvu iste resore, kakor »zvezni svet«, razen železnic, pošte, telegrafa, telefona in zunanjih zadev. Ima pa še organa za ljudsko prosveto in javna dela. Kantonalne pravice glede vojaških zadev so zelo majhne. Potemtakem so zunanje zadeve, železnice, pošta, telegraf, telefon in carine stvari, glede katerih odloča samo zveza, pravo, ljudska prosveta in javna dela izključno kantonalne zadeve, v drugih stvareh pa se oblast deli.

Sodna organizacija je po kantonih različna. Vsak kanton, v velikih kantonih tudi vsak distrikt, ima svoje porotno sodišče, vsak kanton svoje kasacijsko sodišče. Vsak kanton je povsem sklenjena sodna enota, sodne pravice zveze so zelo skromne, skoro le navidezne.

Najzanimivejše poglavje v švicarski ustavi so ljudske pravice, ki zagotavljajo ob reprezentativni demokraciji obstoj in delovanje neposredne demokracije. 50.000 državljanov ima pravico, predložiti zakonski osnutek za ljudsko glasovanje, 30.000 prebivalcev ali 8 kantonov pa pravico, da se obrnejo na ljudstvo glede zakonov, izglasovanih v zveznih zbornicah. Mednarodne pogodbe, ki vežejo Švico za dobo nad 15 let, se morajo v obliki zakona dati ljudstvu na glasovanje. Tudi glede ustavnih vprašanj je treba vprašati ljudstvo; v tem primeru mora glasovati ne samo večina volilcev, ampak tudi večina kantonov. Podobna pravica iniciative in referenda obstaja tudi v okviru posameznih kantonov glede kantonalnih zakonov. Interesantna je konservativnost Švicarjev, ki odgovore med štirimi takimi glasovanji trikrat z »ne«. V nekaterih kantonih (v dvojnih kantonih Unterwalden in Appenzell; v kantonih Uri in Glarus) so se ohranila stalna ljudska zborovanja (Landsgemeinde), ki se vrše letno enkrat in ki z dviganjem rok odobre ali zavržejo vladne odloke.

Če poskusim označiti to ustavo, se mi zde v njej važne posebno te-le točke:

Švica je zveza držav. Njeni kantoni so suvereni. Njihove oblasti nikdo ne omejuje, če izvzamemo redke stvari, ki so pridržane Zvezi.

Švica in njeni kantoni predstavljajo tip reprezentativne demokracije. Nosilce izvršilne oblasti v Zvezi in v kantonih volijo ponekod nosilci zakonodajne oblasti, drugod pa ljudstvo samo. Švica ne pozna niti imenovanja ministrov po državnem predsedniku, niti državnega predsednika, niti ministrske odgovornosti, niti vladnih kriz. Zgodi se celo, da sta v vladi dve sestavini, večinska in manjšinska, ki obe zagovarjata svoje predloge pred parlamentom. Končno so voljene

tudi vse druge oblasti. Nosilec izvršilne oblasti v kantonu ni samo predstavnik centrale.

Končno je v švicarski ustavi zastopan tip neposredne demokracije, ki je izražena v tem, da imajo državljani na eni strani pravico voliti oblastnike zveze, kantonov in občin, v nekaterih kantonih tudi sodnike, na drugi strani pa v tem, da jim je pod zgoraj navedenimi pogoji dana možnost neposredne kontrole in posega v zakonodajno delo Zveze in kantonov, in podobna mogočnost uravnavanja občinskega dela.

Značilno se mi zdi, da zastopa opozicija proti ustavi, v kolikor se javlja, polarno nasprotna naziranja naše dobe o parlamentarni demokraciji in o avtoritarnem režimu.

Švicarska demokracija v praksi zavrača zlasti dve razširjeni sodobni mnenji o demokraciji.

Najprej trditev, da mora biti demokracija, če hoče ohraniti svoj smisel, nujno napredna oblika. Demokracija ni nič drugega, kakor vlada ljudstva nad samim seboj. Če je ljudstvo konservativno, je tudi demokracija konservativna. Tak primer je, kakor smo videli, v Švici, kjer tri četrtine predlogov propadejo. Gotovo pa je, da ljudstvo na ta način na najpopolnejši način zadošča svojim potrebam. Varuje se tega, kar samo občuti kot nevarno, rešuje vprašanja, ki se njemu zde pereča. Pri tem ne dela nobenih prenatrjenih korakov in izključuje vodnike z močno roko.

Drug sofizem, ki ga zavrača, je zamenjava demokracije s parlamentarizmom. Živo nam dokazuje, da je »kriza demokracije« v mnogo večji meri kriza liberalizma in parlamentarizma, kakor pa kriza demokracije same.

Oblika švicarske zveze nam kaže, kako pravilno je bilo mnenje Montesquieuja in Rousseauja, da se more prava demokracija ostvariti samo na majhnih ozemljih, kajti do splošnega moremo priti šele po posebnem, po takih vprašanjih, ki zadevajo osebne koristi državljanov samih. Centralizem je s pravo demokracijo nezdržljiv. »Največje ne more obstati brez najmanjšega; največje hoče v najmanjšem dobiti svoj izraz. To je tajni strukturni zakon vsakega stvarilskega oblikovanja.«

NB: Pri sestavi tega članka sem rabil članke iz švicarske številke »Esprit« (št. 61, 1. okt. 1937) in članek Sebastina Huberja: »Di chly Schwyz?« v Hochlandu (XXXII, 1934/35, str. 457—461).

Struktura slovenskega vprašanja*

»Dejanje, mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko«

Golo materialno poznanje slovenskega položaja in priložnostno poudarjanje slovenskih potreb še ne pomeni obvladanja slovenskega vprašanja in polne slovenske zavednosti nosilca tega spoznanja. Obvladanje slovenskega vprašanja leži v pravilni urejenosti bistvenih vprašanj slovenstva.

Slovensko vprašanje je v svojem bistvu najprej vprašanje slovenskega človeka, vprašanje njegove zavesti in načina, kako ga sprostiti njegovega nesvobodnega, zgolj zunanostnega razmerja do družbe, kako ublažiti čezmerne ostrine, ki zaradi ideoloških razlik in zaradi napačnega prijema v duhovnih trenjih obvladujejo razmerje med posameznimi ljudmi. Najlažje bi to imenoval potrebo po večjem poudarku človečanske kvalitete pred ideološko, strusko, ali celo skupinsko pripadnostjo v odnosu do naših soljudi. V tem smislu nam je treba psihološke diagnoze slovenskega človeka. Le tako bomo mogli, ko bomo dobro poznali napake, preiti k njihovemu zdravljenju, da bomo mogli ustvariti novega, svobodnega Slovenca, ki bo s svojim življenjem metafizično in sociološko središče narodne usode. Bistvo slovenskega vprašanja je v tem notranjem osvobojenju, vsako življenje, gospodarsko, politično in kulturno, mora biti namreč osebno utemeljeno. In takega polnega dela v slovenskem narodnem občestvu slovenski človek pred duhovno osvoboditvijo ne bo zmogel.

Slovensko *gospodarstvo* je eno od najnujnejših vprašanj slovenskega kompleksa. Njegov temeljni pomen je dobro poudaril dr. Vogelnik, ko je v lanski »Sodobnosti« pribil, da »narod beračev ni nikdar ustvaril visoke kulture«. Tvarno življenje je posoda vseh duhovnih pojavov, gospodarstvo je temelj kulture. Ta »primum vivere, dein philosophari« iz narodne življenjske lestvice zahteva urejeno gospodarsko in socialno stanje kot pogoj za doseg višjih namenov in vrednot narodne kulture in sploh narodnega življenja. V slovenskem gospodarstvu še sploh niso odprta nekatera vprašanja, ki govoré o prvih pogojih za ustvaritev slovenskega načrtnega gospodarstva. Cela vrsta podrobnih gospodarskih vprašanj še čaka. Niti geografsko gospodarska vprašanja, ki nam jih je naložila narava (na primer vprašanje prometa, naturalizacije naše industrije, najnaravnejših gospodarskih zvez itd.), niso še razvidna, kaj šele

* Objavljeno pod psevdonimom grb. v Dejanju 1/1938, šte. 3, str. 104 do 105.

vse druge važne posameznosti in podrobnosti. Na vsa ta vprašanja bomo morali dobiti določen odgovor, preden bo struktura našega gospodarstva s svojimi produkcijskimi silami, s svojim trgom in najrazličnejšimi gospodarskimi činitelji toliko jasna, da bo mogoče zgraditi pravi slovenski gospodarski načrt.

Socialno vprašanje smo pri Slovencih doslej študirali vse preveč v smislu nekake socialne fizike in premalo v smislu zgodovinskega razvoja in danega dejanskega stanja. Vse kaj drugega je namreč graditi nekako idealno zgradbo sociologije in socialne filozofije na podlagi filozofske opredelitve človeka in njegovih funkcij v družbi, in spet vse kaj drugega zgraditi težnje v sodobnem človeku in modernem gospodarskem sistemu in jih izrabiti v borbi za nov družabni red. V zadnjem času se stvari glede metode sicer obračajo na bolje, vsaj v sistemu, a domača, slovenska vprašanja so še skoro vsa nenačeta in čakajo človeka, ki bi se jih lotil. Le z njihovim proučevanjem bomo mogli spoznati slovensko življenje v vsej njegovi polnosti in slabosti.

Za slovensko kulturno življenje je razmeroma še največ skrbi, vendar so tudi tu boleče rane. Že zaradi neurejenosti gospodarskih temeljev trpe duhovne vrednote veliko škodo. Gospodarska in kulturna odvisnost od neslovenskih ljudi na zunaj in posledice nezdravega in nesproščenega osebnostnega življenja na znotraj (na primer versko politična grupacija in vezanost kulturnih delavcev, slučajnostna sestava naše kulturne proizvodnje in nevzgojenost književnega trga), vse to duši domače kulturno delo. Slovstveni upad, maskiran s tujimi prevodi in z naturalističnim pisanjem, ki deloma zahaja že v maniro, naravnost kriči po poglobitvi našega duhovnega življenja, po sistematičnem načrtnem delu, ki bi nas rešilo sodobne slučajnostne gradnje slovenske kulture, po rešitvi iz zunanje civilizacijske plitkosti in ožine, ki nas je zajela.

In končno vprašanje *politike*. Ta zaničevana dekla, ki so jo Slovenci marsikdaj smatrali samo za nujno zlo, je po eni strani zadnja v tej analizi kot rezultanta vseh prejšnjih vprašanj, četudi po drugi strani zahteva iz istega vzroka najvišje mesto. To je najboljčutljivejši barometer vsega narodnega življenja: kulturnega, socialnega, gospodarskega in osebnega. In poleg tega je prav politika v sodobnosti činitelj, ki v narodnem življenju najbolj vpliva, zbuja nove moči in jih ubija, da, včasih celo ustvarja in ostvarja nove ideološke sisteme. Tudi tu nam manjka še temeljev za gradnjo bodočnosti, manjka nam stvarne in življenjske analize našega preteklega političnega življenja, manjka stvarnega in utemeljenega pogleda na vse življenje in vrvenje okrog nas. Saj niti ne vemo, kaj je politika. Vendar pa vsi čutimo danes, da mora biti glavni poudarek našega tozadevnega dela v ozdravljenju naše razbitosti in v ostrem poudarku naše narodne celotnosti. »Nič več se ne sme goditi, da se pred svojimi sosedi,

naj bodo že prijatelji ali sovražniki, delimo v pozitivne in negativne, se medsebojno blatimo in ponujamo v službo iz sebičnosti, partikularističnih namenov brez brige za to, če morebiti skupnost ne trpi škode. Zdaj in za vselej se moramo zavedati fundamentalne resnice slehernega narodnega organizma: doma, na znotraj, se lahko in s pridom diferenciramo, na zunaj pa moramo proti komurkoli nastopati kot strnjena in nerazdeljiva enota« (iz govora ob ustanovitvi Slovenskega društva). V tem smislu bo treba čim prej ob stvarni analizi sodobnih političnih činiteljev, ki se križajo nad našim ozemljem, poiskati podroben narodno politični program vseh Slovencev.

»Anšlus« in koroški Slovenci*

Slovenski študentje izdajamo to brošuro, da bi v teh dneh opozorili, kako se s poslednjimi silami bori za svoje življenje desetina — na štiri države razdeljenega slovenskega naroda, stotisoč slovenskih Korošcev, da bi se prav vsi zavédlí svojih dolžnosti in da bi jasno gledali poti, ki so pred nami.

Ti bežni podatki in dejstva, ki jih navajamo, pa naj bodo tudi svarilo vsem, ki nam hudo žele, svarilo tistim, ki nudijo lačnim kamenje namesto kruha, prepir namesto miru, laž namesto resnice in udarec s pestjo namesto pravice; vsi tisti, ki skušajo po sili nasprotovati najosnovnejšim človečnostnim pravicam, ki se trudijo, da bi spremenili naravne in osnovne zakone človekovega, narodovega razvoja, vsi ti naj se zgroze nad svojim žalostnim početjem.

Podobni poizkusi, ki v zgodovini niso bili redki in kakršne čudoma preživljamo tudi prebivalci XX. stoletja — baje najbolj kulturnega in najbolj civiliziranega veka, odkar svet obstaja — vsi podobni poizkusi so prej ali slej imeli usodne posledice za tistega, ki jih je zagrešil.

Leta 1925., torej ob peti obletnici koroškega plebiscita, je zapisal univ. prof. dr. Rado Kušej tole: »Vsa stavba mirovnih pogodb bi se omajala, ako bi se načrt (Anšlusa) uresničil. Avstrija s svojim stremljenjem po združitvi z Nemčijo skuša posredno tudi zboljšati in ojačiti položaj Nemčije. Naš sosed bi postala z združitvijo obeh držav 70-milijonska nacionalna država, za katere organizatorični talent in ekspanzivno moč bi Karavanke kot meja ne tvorile nikake

*

»ANŠLUS« IN KOROŠKI SLOVENCİ

Kaj bode z vami, vi mejniki štirje,
Celevec, Maribor, Gorica, Trst?

Oton Župančič.

posebne ovire za prodiranje proti jugu. S tem bi se v St. Germainu (Sanžermenu) ustvarjena situacija tako izpremenila, da bi mirovna pogodba izgubila svojo osnovo in nadaljnjo svrho in da bi vse države, med katerimi je bila sklenjena, nehale biti nanjo še nadalje vezane.

Za našo državo bi postalo s trenutkom združitve vprašanje koroških Slovencev, ki so glasovali za Avstrijo, ne pa za Nemčijo, zopet akutno.

Koroškim Slovincem bodi ob petletnici plebiscita, ob bučnih in izzivajočih veselicah njihovih narodnih neprijateljev v tolažbo, da njih položaj, ako ga premotrimo z mednarodno-pravnega stališča, ni tako obupen, kakor je izgledal tik po plebiscitu. *Avstrijska »Anschlussbewegung«* zanje lahko znači pričetek osvobojenja. Vsako agitacijo zanjo in vsak nedopusten teror smejo in morajo odkloniti, sklicevaje se na določila mirovne pogodbe.

V boju za obrambo svojih nacionalnih pravic pa naj ostanejo vztrajni in nepopustljivi. V naši državi imajo zaščitnico, ki jim je slovesno obljubila svojo pomoč in ki mora svojo besedo brezpogojno držati, ker se oslanja na voljo celokupnega naroda... Zato bo vsaka vlada z vsemi sredstvi praktično. izvajala in zastopala idejo, v kateri je izražen ves naš problem, idejo, da tvorijo vsi Slovenci izven državnih meja z nami eno narodno telo, katero oživlja in vodi ista po skupni svobodi in sreči hrepeneča slovenska duša.» (Boj za Koroško, dr. Rado Kušej, Koroški Slovenci in mi, str. 9., 10., 11., 12.)

12. marca 1938 je nemška armada vkorakala v Avstrijo in zasedla tudi slovensko Koroško. Od tega dne smo Slovenci mejaši 70-milijonskega nemškega naroda. — 10. aprila 1938 naj se vrši v zasedeni Avstriji plebiscit. Ljudstvo naj glasuje za »Anšlus«. Tudi naši Korošci.

Možnosti so postale dejstvo, preteklost postaja sedanjost v novi obliki.

KOROŠKA PA JE BILA IN JE SLOVENSKA ZEMLJA

Temu so neizpodbiten dokaz dejstva tisočletne zgodovine slovenskih Korotancev.

»Staro Karantanijo — Slovenijo, so poselili stari Slovenci že v letih 395—595 po Kr. r. — Obseg prvotne Slovenije je bil za polovico večji, kot je današnja Slovenija. Za to pričajo številna slovenska krajevna imena v tistih delih Koroške, ki so danes že naseljeni po Nemcih. — V letih 623—657 je kralj Samo oprostil Slovence obrske nadoblasti in ustanovil veliko slovansko državo. Iz 8. stoletja sta znani imeni slovenskih županov — vojvod Valuka in Boruta, iz kasnejše dobe imena: Gorazd, Hotimir, Volkun itd. — Ustoličevanje koroških vojvod na Gosposvetskem polju je dokaz za državnopolitičen pomen Korošcev, pa tudi za izredne politične pravice koroških

Slovencev, ki so jih znali ohraniti do konca srednjega veka. — Da je bila slovenščina v 13. stol. občevalni jezik na slovenskem koroškem dvoru, izpričuje nemški pesnik Ulrich Lihtenštajnski, ki je l. 1227. kot Venera preoblečen prišel na svojem viteškem potovanju iz Italije na Koroško, kjer ga je pozdravil vojvoda Sponheimec Bernard v družbi slovenskih vitezov s slovenskim pozdravom: »Bog Vas sprimi, kraljeva Venus.« — Koroška je imela v »sveti rimski državi nemške narodnosti« kot prvotno čisto slovenska zemlja v državno-pravnem oziru izjemno stališče tudi še pozneje, ko ni bila več samo slovenska, ampak dvojezična. Slovenska Karantanija je imela še dolgo svoje pravne običaje, svojo mero in svoj denar. — Pravni pomen ustoličenja je pozneje v drugi obliki prevzela fevdna prisega. Obrazci slovenskih fevdnih priseg so se ohranili iz 17. stoletja. — V pravnih stvareh je ostala pri ljudstvu v veljavi slovenščina, iz uradov in javnih dokumentov pa jo je spodrinila latinščina in nemščina«. (Dr. Moravski: »Slovenski Korotan«, str. 17, 1920.)

Pa tudi v novejšem času politična prizadevanja koroških Slovencev niso ostajala brez pomena in brez uspehov, čeprav niso imeli za svobodni razvoj nobenih pogojev. — »Lambert Einspieler in Gregor Einspieler (1853—1925) sta se trudila, kako bi s političnimi sredstvi zajezila vsenemški val, ki je hotel zadušiti slovenski Korotan. Z največjo težavo je uspelo Lambertu Einspielerju, da je prišel s pomočjo nemških konservativnih krogov, kot prvi slovenski koroški državni poslanec na Dunaj.« (»Naši onstran meje«, str. 84.)

Drugi politični uspehi, oziroma neuspehi zadnjih desetletij, so znani. Vendar pa je treba pibiti, da se je poslednje dejanje prave svobode koroških Slovencev, njihova »stara pravda«, odigralo že leta 1414., ko je bil na Gosposvetskem polju ustoličen zadnji vojvoda — Ernest Železni.

Kaj je pomenjala za rast slovenske kulture Koroška in koliko so k tej rasti doprinesli koroški Slovenci, ve vsak Slovenec. Naj omenimo le slavna imena: Urban Jarnik, škof Slomšek, ustanovitelj Družbe sv. Mohorja, ki je do plebiscita delovala v Celovcu, Andrej Einspieler, Matija Majar-Ziljski, Anton Janežič. Za Bleiweisa, okoli leta 1850., je bila Koroška duša slovenskega kulturnega življenja. Dela teh slavnih mož so kasneje nadaljevali Josip Apih, Ivan Šajnik, dr. Jakob Sket, Štefan Podboj, dr. Ivan Grafenauer, dr. France Kotnik.

Po plebiscitu so politično delovanje Slovencev skoraj docela zatrli. Slovenci so se sicer organizirali v Koroški Slovenski stranki (ki je dobila pri državno-zborskih volitvah leta 1921. na ozemlju cone A 8508 glasov), kulturno pa so bili organizirani v slovenski Prosvetni zvezi, toda njihovemu političnemu udejstvovanju je zadala poslednji udarec Dolfussova diktatura, ki je tudi kulturno življenje omejila le na posamezna prosvetna društva in pevske zборе.

ŽE 1200 LET DIVJA NAŠ BOJ ZA KOROŠKO

Način borbe se iz stoletja v stoletje spreminja, njeno bistvo pa ostaja zmeraj isto. Po številu mogočen narod si na vse načine prizadeva, da bi se dokopal do zemlje, do enega izmed temeljnih stebrov, na katerih naj bi slonel most, ki bi vodil na jug, do morja. Za zemljo gre in zato gre za človeka, ki je lastnik širnih travnikov, njiv in gozdov med visokimi Alpami in Karavankami. Človek pa, ki živi tesno povezan z zemljo, se ne da odtrgati od nje, ne vda se niti nasprotnikovim obljubam, ne plaše ga njegove grožnje in nasilja prenaša s potrpljenjem. — Na mesta tisočev, ki jih stoletje za stoletjem revščine preganja v svet, tisočev, ki jih zvabljuje mamljive obljube nasprotnikov, na mesta koristolovcev in odpadnikov, stopajo v vsakem veku novi tisoči zvestih Slovencev, ki zažive s svojo zemljo, pojejo z njo, in na njej umirajo. — Toda pritisk je hud, boj se ostri, boj terja žrtev. Narod omahuje, v težki borbi izgublja brate, vendar še vztraja. Nasprotnik porablja zmeraj nove zvijače, kot to zahteva in omogoča »kulturni in civilizacijski napredek« človeštva.

V tem boju za svoje koristi Nemec ni nikdar izbiral sredstev. Potujočeval je Slovence po svojih duhovnikih, ki jih je pošiljal iz Salzburga, prav tako, kakor z orožjem, s postopnim jemanjem pravic, z davki, z vsiljevanjem svojega jezika itd., tako, da je »germanizacija na Koroškem do Napoleonove dobe zajela nekako dve tretjini Koroške. Takoj po tej dobi se je pokazal obris jezikovne meje tam, kjer poteka še danes. Od francoske dobe pa do osemdesetih let prejšnjega stoletja niso Nemci na Koroškem bistveno napredovali. Samo mesta, predvsem Celovec, so dobivala v tem razdobju vedno bolj nemški značaj.« (»Naši onstran meje«, str. 78.)

Morala tega boja je slej ko prej pravica pesti. Po tem zakonu sme živeti močnejši ob žuljih šibkejšega, vojak na račun miroljubnega, ropar na račun svojih žrtev.

Nekaj podatkov s področja avstrijske uradne statistike in prosvetne avstrijske politike naj prikaže, kako se je milijonski, z vsemi sredstvi državne oblasti oborožen narod izza osemdesetih let prejšnjega stoletja boril s slovensko manjšino.

»Med sredstvi, katerih se poslužujejo Nemci, da bi čimpreje iztrebili zadnje potomce nekdanj mogočnih karantanskih Slovencev, so tudi vsakih deset let se vršča podrobna ljudska štetja. Od prvega uradnega popisovanja, ki se je vršilo 31. dec. 1880, do zadnjega štetja dne 7. marca 1923, zasledujemo dosledno tendenco: naštetih čim manjše število koroških Slovencev.

V dosego svojega namena so si že v bivši Avstriji izbrali posebno učinkovito orožje. Mesto da bi bila oblastva jasno in odkrito vprašala svoje prebivalce po njih materinem jeziku ali po narodnosti, so hotela namesto tega izvedeti njihov »občevalni jezik«, to je govorico, v kateri so z njimi občevali. Ker pa so bila vsa oblastva na Koroškem

v nemškonacionalnih rokah, so seveda nemški števni komisarji vsakega Slovenca, ki je z njimi nemški govoril, zapisali pod nemški »občevalni jezik« ali, bolj točno povedano, med Nemce.

Nič bolj poštena kakor označba »občevalni jezik« ni nova rubrika, uvedena pri prvem ljudskem štetju v Avstrijski republiki dne 7. marca 1923. Sedmo vprašanje števne pole povprašuje a) po jezikovni pripadnosti, b) po znanju nemškega jezika in poleg tega še po narodnostni pripadnosti in plemenu (rasi). Ta štiri vprašanja so stavljena namenoma tako, da so vrata na stečaj odprta hoteni in nehoteni zmoti ter vsakovrstnim potrebam. Za sedaj je znan samo rezultat prvega vprašanja po jezikovni pripadnosti, ki je pa tak, da z mirno vestjo lahko trdimo, da se še nikjer na svetu ni narodni nasprotnik poslužil znanstvenega pripomočka, kakor je statistika, z večjim cinizmom, kot je to storila koroška nemška deželna vlada. Podrobna primerjalna tabela avstrijskih uradnih štetij iz let 1880., 1910. in 1923. živo priča za naše trditve.

V slovenskem delu avstrijske Koroške, ki obsega sodne okraje: Šmohor, Podkloster, Št. Paternijon (južni del), Beljak (južni del), Rožek, mesto Celovec, Trg (južni del), Celovec okolica, Borovlje, Svinec (južni del), Velikovec, Dobrla Vas, Železna Kapla, Pliberk in Št. Pavel, so l. 1880. uradno še našeli 85.009 (50,3 %) duš s slovenskim občevalnim jezikom, torej nad polovico prebivalstva so kljub sistematični germanizaciji, ki se je širila iz Celovca, Beljaka in nekaterih podeželskih središč, morali še zapisati med Slovence. Brez dvoma pa so že takrat nemški števni komisarji najmanj 20.000 Slovencev s prevaro ali pa z nasiljem prišteli nemškemu občevalnemu jeziku. Čez 30 let so pri štetju 31. decembra 1910. l. našli le še 66.635 pripadnikov slovenskega občevalnega jezika. Za celo avstrijsko Koroško pa pada naše število v takem redu: l. 1880. — 85.154 (26,6 %), l. 1910. — 66.602 (18,4 %) in l. 1923. — 37.224 (10 %).

V Bistrici na Zilji so našeli vsega skupaj 50 Slovencev, istega leta pa je dobila slovenska narodna stranka v tej občini pri volitvah v dunajski narodni zbor 58 glasov!

Taka statistika zasluži samo eno kvalifikacijo: avstrijsko uradno štetje na Koroškem je dobro premišljena potvorba — laž v številkah!« (Boj za Koroško, Vinko Zorman: »Avstrijska uradna statistika in koroški Slovenci«, str. 134—137.)

»Zadnje štetje se je vršilo 22. marca 1934. Izvedli sta se zopet dve važni spremembi: jezikovna pripadnost se določa le še pri stalno v dotičnem kraju bivajočem prebivalstvu (Wohnbevölkerung), obenem se pa izpremeni tudi pojem jezikovne pripadnosti. Komentar k štetju pravi namreč, da naj vsakdo prijavi pripadnost k jeziku, »deren Kulturkreis der Befragte sich zugehörig fühlt«; ne gre torej več za ugotovitev objektivne jezikovne pripadnosti, ampak za subjektivno zavest pripadnosti h kulturnemu krogu kakega jezika. Po rezultatih tega štetja naj bi bilo na Koroškem od 405.129 stalno bi-

vajočih prebivalcev 376.930 Nemcev (93,1 %), 26.796 Slovencev (6,6 %) in 1403 pripadniki drugih narodov (0,3 %). Število Slovencev naj bi torej padlo v enajstih letih za nad 10.000. Način izvedbe štetja je bil takšen, da so se Slovenci pritožili pri Društvu Narodov.« (Dr. Fran Zwitter: »Koroško vprašanje«, str. 9.)

Poleg uradnih statističnih potvorb pa so vsi avstrijski režimi po svetovni vojni *zlorabljali tudi šolo na Koroškem*, — šolo, ki je osnovna človeška kulturna ustanova — in jo maličili za dosego svojih političnih smotrov.

Po določitih senžermenske pogodbe, ki zahteva za narodne manjšine zaščito, med drugim tudi svobodo kulturnega udejstvovanja, je avstrijska vlada dovoljevala na Koroškem 80 tzv. utrakvističnih šol.

»Določb, po katerih bi se morala od drugega razreda dalje tri ure tedensko poučevati slovenščina, se niso več držali in pogosto so pričenjali že proti koncu prvega ali v drugem razredu z nemškim poukom. Tako so utrakvistične šole postajale zmeraj bolj sredstvo za pomemčevanje slovenskih otrok. Naravno je, da se to ni popolnoma posrečilo, tako da koncem ljudske šole slovenski otroci praktično niso obvladovali niti slovenščine, niti nemščine, razen če ni bil kdo posebno nadarjen ali če se je učil slovenščine privatno. Ta proces se je deloma vršil že od svetovne vojne sem in je imel za posledico trditve, da koroški Slovenci pismene slovenščine sploh ne razumejo; ta trditev je prav zavoljo tega neosnovana. Zaradi takega ravnanja pa je bil — mimo drugega — potisnjen duhovni in нравstveni nivo prebivalstva na podpopprečno stopnjo, tako da je bilo po krajih, kjer poteka jezikovna meja, po krajih, ki so najbolj izpostavljeni raznarodovalnemu procesu, nesorazmerno veliko zločincev in brezposelnih...« (Theodor Veiter: Die Slovenen in Kärnten, 71, 72.)

Kako si predstavljajo Nemci utrakvistično šolo, za to sta značilna tale podatka iz knjige »Die Kärntner Slovenen«:

»Svobodomiseln agitator pride z naslednjo neresnično trditvijo med ljudi: »Župnik noče nemškega pouka, ampak le slovenskega. Otroci, ki se ne bodo učili nemščine, ne bodo mogli študirati. Pri vojaki bodo strašansko trpeli in tudi po uradih se ne bodo mogli razgovarjati.« In: »Del okrajnega šolskega sveta šole v Vovbrah je l. 1936. sklenil, da se mora odstraniti iz šole slovenska začetnica. Ta sklep je upravitelj uveljavil, ne da bi vprašal za dovoljenje nadrejenega šolskega oblasti. Nato je 75 % šolskih upravičencev vložilo prošnjo na deželno glavarstvo v Celovcu, da bi slovensko začetnico na šoli obdržali. Kmalu za tem je bila odposlana z druge strani nasprotna vloga, s podpisi 81 % šolskih upravičencev. — Rešitve z glavarstva ni bilo od 2. II. 1937 do konca oktobra 1937, dočim je podrejeni uradnik zadevo rešil tako, da naj *vsiljub temu, da se v šoli ne bo uporabljala več slovenska začetnica, nosi vovbreška šola dvojezični karakter*...«

Najbolj pač označuje pravi značaj utrakvistične šole dejstvo, da večina učiteljev sploh ne zna slovenski.

Teh 80 utrakvističnih šol obiskuje 15.000 slovenskih otrok, izmed katerih jih ob vstopu v šolo do 80 % sploh ne zna nemščine.

To pa je le bežna slika, ki kaže, kakšnih metod se poslužujejo naši narodni nasprotniki.

BOJ PA SE NADALJUJE...

Da bi opravičili svoje težnje po zemlji nenemških narodov, so si nemški osvajalci v dobi »humanitete«, »kulture«, izmislili vrsto gesel in teorij, ki poizkušajo pretvarjati zlo v dobro, krivico v pravico in laž v resnico. Te teorije so v zadnjih letih izdelali do podrobnosti in jih proglasili za »znanost«. V knjigah, ki razlagajo vsenemške teorije, so jasno razloženi vsenemški imperialistični načrti.

Dr. Valentin Rožič piše v sestavku: »Nemško nasilje«: »Nemški imperialisti in nacionalisti so izdali v Berlinu knjigo (1925) z naslovom: ‚Deutschlands gerechte Grenzen‘ (Prave nemške meje), ki jo je spisal Adriaticus. Zdi se mi, da bi ne bilo prav, ako slovenski narod ne bi zvedel, kaj nameravajo Velenemci storiti z ubogim slovenskim ‚truplom‘, ki jim leži na poti med Veliko Nemčijo in Jadranskim morjem.

Pisatelj razpravlja med drugim o skupni tvoritvi in zgradbi celotnega nemštva. Nemci tvorijo po njegovem mnenju centralni blok čvrste stabilnosti in reda v Evropi. Položaj nemškega naroda v Evropi je izražen v njegovih nepravilno začrtanih mejah. Tako je meja na zapadu preveč ostra, na vzhodu je »stisnjena« (»Poljski klin« med Vzhodno Prusijo in Šlezijo, »češka pest«) in na jugu je odrezana od Adrije, kljub temu, da ima Nemčija vse polno razkropljenih jezikovnih otokov med Vzhodnim morjem, Adrijo, Črnim in Finskim morjem. Nemški stomilijonski narod, tako pravi pisatelj, ima v Evropi posebno mesto, ki lahko vodi do moči in jakosti ter splošne evropske konsolidacije. Nemštvo ima važno kulturno nalogo, da poudarja in ustvarja skupno usodo neurejene, neorganizirane Evrope. Pod »neorganizirano« Evropo pa misli tiste tri dele Nemčije, ki so na treh mejah odrezani od morja. Višjim skupnim ciljem pa more država služiti le tedaj, kadar je res sama odgovorna kot organizirana enota za vsa svoja dejanja, ne pa za samovoljnost tujih nadzorovalnih odborov. Danes pa je Nemčija razdeljena na 15 različnih držav!!

In tako gre v tem tonu naprej.

Jugoslavija — tako trdi Adriaticus — je proti narodni samoodločbi nasilno odtrgala celo ozemlje med Jezerskim prelazom, Brežicami na Savi in Radgono — takozvani »spodnještajerski trikot« od bivše nemške Štajerske oz. Koroške.

Vsi Nemci imajo skupno interesno točko, ki se imenuje »ostrina nemškega meča«, to je Trst z Adrijo. Dalje sodi pisatelj, da je Avstrija Slovence preveč negovala, Kranjce slovenizirala, a Nemce na jugu zanemarjala. Po njegovem so Nemcem danes na poti do Jadranskega morja samo še Slovenci. Nemci in Italijani se bodo že sporazumeli — radi Bohinjskega kota in če treba tudi radi Trsta. Slovenci, v ozadju z drugimi Slovani, so jim na poti do njih ciljev! Adriaticus tuguje: *78 milijonov »strnjenih Nemcev« odrača od Jadranskega morja mali slovenski narodič.*

Slovensko ozemlje od Julijskih Alp pa do Jadranskega morja so imeli Nemci že pred vojno razdeljeno v tri obmejne ponemčevalne cone. Te raznarodovalne cone obstajajo še danes v nemških napadalnih in osvajalnih načrtih, česar pisatelj prav nič ne skriva, temveč obratno poudarja, *da je treba peščico Slovencev iz teh krajev izbrisati.* Prvi obmejni pas, ki je sicer naseljen še s Slovenci (Windi), to je na Koroškem do Karavank in na Štajerskem do Grintovca in Brežic, za Nemce ne pride več v poštev, čeprav priznavajo, da so Slovenci tam še naseljeni. S koroškimi »Windi« so že obračunali za večne čase z za Nemce srečnim plebiscitom leta 1920. Štajersko do Brežic pa zahtevajo potom samoodločbe zase — potom plebiscita (kakor Koroško), kajti nemška Spodnja Štajerska je bila nasilno odtrgana od nemške Avstrije, ker jo je Jugoslavija brutalno anektirala.

Gorenjska je itak nemška dežela, mesta so bila vsa nemška, Radovljica je slovenizirana in otok bleški je star nemški jezikovni otok, zato gre naravna nemška meja čez Grintovec na Radovljico in od tod zaokroži ves bohinjski kot v nemško posest. V Bohinj, ki je le redko naseljen, pravi Adriaticus, je treba vreči le par nemških industrijskih kolonistov — in germanizacija je gotova.

Drugi pas, ki je Nemcem na poti in jih najbolj jezi in peče, je Kranjska in Primorska do Trsta in nazaj čez Istro do Kočevja. Toda tudi tega srednjega »kranjskega« kraljestva se ne strašijo čimpreje germanizirati. Mesta so itak vsa nemška, veleposest je nemška, kultura je nemška in vse le umetno prevlečeno s slovensko barvo. In tako nadaljuje Adriaticus: Tretji pas leži ob morju — a tudi tu je stara nemška kultura doma. Zato bo boj tu lahak z ljudmi in z zemljo! — Kočevje je itak nemško »vojvodstvo«, ki mora dobiti že sedaj čimpreje svojo lastno (nemško) upravo — avtonomijo.

Tak je eden izmed načrtov Velenemcev v boju za posest in germanizacijo naše slovenske zemlje, ki naj bi ji bila trden most za stalno zvezo z Jadranskim morjem, ki mora prej ali slej priti v nemško posest« (str. 89—94).

Doslej se mnenja Velenemcev o njihovem »poslanstvu« niso niti najmanj spremenila, marveč stopnjevala do brezprimerne nadutosti (med drugim n. pr. govori tzv. »rasna teorija« o Nemcih kot o izvoljenem narodu: najboljšem, največjem, najbolje oboroženem, najbolj

civiliziranem, najbolj discipliniranem — in še o nešteto »najbolj«. Ta rasna teorija pomenja enega izmed največjih nesmislov, ki so se kdaj v zgodovini uveljavljali. Velenemške rasne teorije resno sploh ni mogoče upoštevati. Današnji Vsenemci jo uporabljajo kot agitacijsko geslo, s katerim naj dvigajo »nemško samozavest«. Taka gesla pa vodijo preprosto ljudstvo nujno v zablode: do tega, da prezirajo druge ljudi, druge narode (kar prihaja zmeraj močnejše do veljave), da jih skušajo zato dobiti pod svojo oblast, da se čutijo upravičene druge narode izkoriščati, kar mora prej ali slej pripeljati do največjega človeškega zločina, do vojne. — Naj omenimo, da je poleg Vsenemcev še več narodov, ki se smatrajo za »najboljše rase« na svetu. Če se bo ta nesmisel neovirano razvijal naprej, mora priti do tega, da se bodo »izvoljeni narodi« med seboj poizkusili, kdo je »najbolj izvoljen«. (Po današnjih znakih sodeč bo ta preizkušnja — vojna.)

Znano je stališče, ki ga ima v skladu z vsem tem današnja »uradna Nemčija« do pravic in do življenja malih narodov.

Tako pomenja »Anšlus« za Vsenemce šele začetek ustvarjanja »nedeljivega nemškega naroda«.

Štajerska, Bohinj, Kočevje, Kanalska dolina naj postanejo glavna oporišča — mostovi — do Jadranskega morja. — Boj za te kraje se spet pričenja na celi fronti.

Ob slovenski Koroški se že celo tisočletje razbijajo nasilni poizkusi brezobzirnega velenemštva. Sodobni dogodki so le del tisočletnega boja. Ljudstvo onstran Karavank krvavi za nas tudi v teh dneh in nam varuje našo svobodo... Ali bo tudi zdaj odbilo mogočen val, ali bo zmoglo prenesti novo silo kot doslej? — Vojakom na bojiščih je potrebna opora, potrebne so jim tople obleke, potrebna jim je hrana — pa tudi bodrila in včasih prijazna beseda...

Dne 12. marca je nemška armada vkorakala v Avstrijo. Anšlus je postal dejstvo. — Nemci so s tem aktom prekršili senžermensko pogodbo. To svoje dejanje utemeljujejo s tem, da pripadniki istega naroda spadajo skupaj.

Do uveljavljenja narodnostnega načela imamo pravico tudi Slovenci.

Plebiscit, ki se je izvršil na Koroškem 10. oktobra 1920. — brez ozira na to, da je bil za nas krivično izvajan in da so se zagrešili grobi pravni prestopki (glej: dr. Ivan Tomšič: »Pravne strani plebiscita«, Slovenski pravnik 1935), ta plebiscit je postal z 12. marcem 1938 neveljaven. Tedaj so izbirali koroški Slovenci med Jugoslavijo in Avstrijo (in južno od Drave, v coni A, so se Slovenci v večini izrekli za Jugoslavijo). Ker se je z »Anšlusom« pogazila senžermenska pogodba, se mora priznati koroškim Slovincem pravica, da se ponovno odločijo, kateri državi hočejo pripasti.

10. aprila se bo vršil plebiscit. *Tega plebiscita noben Slovenec, noben Jugoslovan ne more priznati*, predvsem zato ne, ker v danih okoliščinah o svobodnem odločanju ne more biti govora.

Časopisje je poročalo o 70. samomorih (!) na Dunaju. Na Koroškem sta trenutno v zaporu župnik Poljanec in kaplan Nagele. Šest župnikov je razrešenih svojih župnij (med njimi tudi nekdanji narodni poslanec Starc in kanonik Blümel). *Prideljeni bodo kot pomočniki* župnikom v nemškem delu države.

Nadučitelj Aichholzer, Slovenec, je premeščen v Liesertal, dočim je nadučitelj Viternik zaprt pod pretvezo, da je špioniral za Jugoslavijo. Ljudi silijo pozdravljati s hitlerjevskim pozdravom z grožnjami.

Ključ Mohorjeve hiše v Celovcu je konfisciran.

Št. Jakobskemu slovenskemu gasilnemu društvu so zaplenili imetje in ga izročili nemškemu gasilcem v isti vasi.

Agitacija za plebiscit pa se med Korošci vrši precej dvomno. Za številnimi obljubami se skrivajo grožnje: »Manjšina se bo v veliki nemški državi lahko razvijala, pogoj pa je, da zavzame *dostojno* (!) stališče napram novi državi. Sedaj je stvar nacionalnih Slovencev samih, da odločajo o načinu svojega nadaljnjega obstoja. — Razumemo danes, da se žele nacionalni Slovenci združiti zopet s Slovani, razumemo, da pletejo niti z ljubljansko vlado, vse to razumemo, ker je bila odstavljena vlada v vseh teh zadevah preslabotna, da bi ugodila eni ali drugi strani. Prav tako pa morajo tudi nacionalni Slovenci razumeti (!), da je dolžnost nemško mislečih na Koroškem nastopiti proti temu delu. Gotovo je eno, da ni bila meja nikdar še tako varna, kakor danes, *najboljša vojna sila Evrope stoji na Karavankah*.« (Iz govora Maier-Kaibitscha v Celovcu. »Jutro«, 31. III. 1938.) — In deželni glavar Pawlowski je poagitiral za aprilski plebiscit takole: »Vse niti preko Karavank bomo zatrli z železno pestjo.«

Radi bi verjeli besedam dr. Camila Morocuttija (»Tagespost«, 18. III.): »Narodno socialistična ljudska politika se sklanja spoštljivo pred tujo narodnostjo, kakor tudi zahteva narodni socializem brez-pogojno spoštovanje za lastno nemško narodnost, kjerkoli ta biva in bije boj za svoj obstoj. Kdor pozna narodnostne razmere v nemško-jugoslovanski mejni krajini, mora pošteno priznati, da je Slovenija, današnja dravska banovina (samo?), slovensko jezikovno ozemlje in slovenska narodna zemlja. Razume se ob sebi, da spoštuje narodno socialistična narodnostna politika to slovensko narodno zemljo, toda z enako upravičenostjo pričakujejo Nemci, da se bo postavila črta pod dobo malotne in često spletkarske manjšinske politike v Sloveniji in da bo dana pot poštenemu *sporazumu od naroda do naroda*.« Radi bi verjeli, toda do zdaj še nimamo dokazov, da bi se to pojmovanje nemškega pisca, ki je čisto nasprotno pojmovanju in početju vsenemških emisarjev, uveljavilo.

NAŠE NEIZPODBITNO STALIŠČE PA JE:

Hitler je izvedel priključitev Avstrije na podlagi narodnostnega načela v njegovi objektivni obliki; zato je Avstrijo najprej vojaško zasedel in šele nato izvedel plebiscit, ki naj sankcionira že obstoječe stanje. Prav nič ga ni pri tem motilo dejstvo, da mu je bil velik del Avstrijcev (pristaši domovinske fronte in delavskih strank) nasproten, ker so to zanj le narodni izdajalci in je narodnost po njegovem mnenju določena po krvi, ne pa po plebiscitu. Najmanj so ga motile mirovne pogodbe. Tudi naše načelno stališče more biti samo eno: *Koroški Slovenci so za nas Slovenci in spadajo k nam; stremeti moramo za tem, da si pridobimo vse ozemlje, kjer se še govori po slovensko, tudi vse tiste Slovence, ki zaradi slučajnosti posebnih razmer in političnih situacij danes nočejo združiti z nami.*

Danes je treba na tem stališču vztrajati bolj, kakor kdaj prej. Doslej so mnogi mislili, da je narodna borba na severni meji končana in da se bo narodna meja končno ustalila na črti, ki sta jo določila senžermenska pogodba in plebiscit. Danes pa vidimo, da Velenemci niso tega mnjenja in je celo naša Štajerska postala eno samo bojišče med našim narodom in velenemško propagando. Če je torej na severu mobilizirano vse, zakaj bi na Koroškem opuščali postojanke, ki jih še imamo, ko vendar vidimo, da Nemci prav nič ne popuste in da postajajo nasprotno vedno bolj agresivni?! Slovenska Koroška in slovenska Štajerska sta le dve bojišči v isti vojni, ki jo moramo voditi še naprej, povsod pod istim geslom: »Naša zemlja je naša in je ne odstopimo nikomur!«

Teh nekaj bežnih podatkov, ki smo jih navedli, neizpodbitno priča za slovenske pravice, dokazuje pa tudi težak položaj koroških Slovencev v Jugoslaviji, ki je nastal po »Anšlusu«. Za sporazum »od naroda do naroda«, o katerem govori dr. Camilo Morocutti, je potrebno več srca in manj »discipline«, več kulture in manj govorjenja o nji; predvsem pa mora narod, ki se hoče »sporazumevati« z drugimi narodi, priznavati najosnovnejše človečnostne pravice in tudi v politiki izpolnjevati nravne zakone.

»Ob slovenski Koroški pa se že celo tisočletje razbijajo nasilni poizkusi brezobzirnega vsenemštva...«

Slovenska Koroška, doslej nezmagljiva narodna zavest koroških Slovencev, brani bolj kot Karavanke ostale Slovence pred invazijo tujcev.

Naši Korošci niso vojaki. Pevci so. Pevci, ki pojejo, kot jih je mati učila, kot jim poje zemlja: jezera, gozdovi, polja, travniki, griči in strme gore...

Mogoče so prav zato preživeli tisočletno borbo. Saj smo brali, da so zginili z zemeljskega površja marsikateri narodi vojakov in osvajalcev, medtem ko so narodi poljedelcev preživeli stoletja in žive še danes...

Toda tudi pevec omaga, ko mu glad potrka na vrata. Da, glad je bil tisti, ki je terjal doslej največ žrtev tudi med našimi Korotanci, borba za kruh in glad po besedi... Nasprotnik je znal izkoristiti v boju tudi to orožje. Presekal je pevcu žile, presekal mu je zveze z zaledjem, in ga prisilil, da je hodil beračit na sever, da si je moral iskati kruha med tujci...

Mi pa, ki smo v zaledju, moramo storiti vse, da zveze vedno nanovo obnovljamo, da pomagamo bratom za mejami s kruhom in z besedo, da bodo zmogli težke, blodne dneve. Njih zmaga je naša zmaga, njih poraz je naš poraz.

Koroška je slovensko srce...

Mogoče nam bo potrebne še dosti vztrajnosti, poštene gorečnosti, samozvesti in poguma, da se bodo grozeči oblaki nad nami razpršili.

Pritisk rodi odpor!

In po tolikih izkušnjah bomo znali odbiti tudi ta novi napad borbe, ki predstavlja le epizodo iz tisočletnega boja našega naroda za svobodo.

Leta 1918., z ustanovitvijo države Srbov, Hrvatov in Slovencev, je bila zgodovinska borba prvič kronana z uspehom.

Zdaj gre še za pol milijona Slovencev za mejami, ki čakajo rešitve.

V tej zgodovinski borbi, v borbi za naše življenje, med nami ne sme biti izdajalca!

»Naša zemlja je naša in je ne odstopimo nikomur!«

O nasilju*

»Ko slišim besedo duh, zgrabim za revolver.«

Sodobni maršal.

Nastop nasilne državne oblike, ki se je v dobi po svetovni vojni začela krepiti po Evropi, je dobro pripravil že daljši razvoj evropskega duhovnega, gospodarskega in političnega življenja. Duhovna sredstva so v svetu, ki se je naslonil v vsem na mehanično liberalno pojmovanje družbe, izgubila svojo moč. Meščanski človek se je naslajal v neobveznem iskanju resnice, vse duhovno ustvarjanje je skrčil na golo razumsko opazovanje in ugotavljanje. Ta sterilni liberalizem je s svojo filozofsko in pravno abstrakcijo napačno umiril človeka in življenje, ker ju je ločil vsaksebi, potegnil človeka od njegovih življenjskih nalog in ga postavil v položaj statističnega opazovalca svetovnega dogajanja. Odpor proti taki razjedajoči dialektiki razsvetljenih duhov je začel istiti meščanski racionalizem z duhovnostjo sploh, tako da se je duh v svoji neaktivni vitalnosti vedno bolj umikal v neučinkovite oblike.

Tudi razvoj meščanskega gospodarstva je privedel v anarhijo. Današnje diktature so reakcija na zakonit nered, so proizvod lakote. Nad vsem tem razpadanjem meščanskega idealizma v duhovnem svetu in meščanskega gospodarstva je zaživela elementarna sproščenost temnih sil. Usodno za Evropo je postalo dejstvo, da so si tudi te temne sile nadele obliko sistema. Sistematično se namreč lahko uredi tudi iracionalne, ne samo racionalne sile.

Neposredno pot v diktaturo pa je pokazalo novo politično udejstvovanje tlačenih posameznikov, razredov ali narodov, ki so si poiskali učinkovito vojaško organizacijo. Diktature, ki so nastale v Evropi po vojni, so v največji meri plod vojnega nastrojenja. Vojna je v svojem bistvu nestrpna in absolutistična. Ves smoter vojne je, doseči z organiziranim nasiljem popolno premoč nad nasprotnikom. Zaradi tega smotra se vse in vsak podredi delu čim finejšega vojaškega »stroja«, čigar deli, od najvišjega do najnižjega, so povezani v strogi pokorščini. Pri takem stroju ni nikake svobode, niti avtonomije posameznih delov. Če se tako potlači vsa osebna volja in svoboda, se lahko dosežejo z diktaturo sposobnih vojskovodij, ki imajo popolno polnomočje, veliki uspehi. Militariste, bodisi da so to po izobrazbi ali po svojem nagnjenju, veseli taka organizacija s svojo hierarhično diktaturo. Prihrani jim potrebo mišljenja, osvobodi jih materialnih skrbi in jim nudi ugodje vdane in prostovoljne pokor-

* Objavljeno v *Dejanju* 11/1938, števil. 4, str. 115—119.

ščine. Po letih doživljanja vojaške pokorščine in po izkušnjah, kakšni uspehi so bili doseženi po smotrnih višjih zapovedih, je bilo seveda mnogo ljudi naklonjenih misli, da bi pospeševali v političnem življenju oblike, ki so sorodne oblikam vojaškega absolutizma. V neredu, ki je sledil razkroju armad, so se razširili revolucionarni nauki. Izgredi, ki jih je privedla uporaba teh, so še pospešili reakcijo v korist popolni politični disciplini ali diktaturi.

Da nezdravo stremljenje po uveljavljanju oblik, ki so nastale v vojni, da bi z njimi reševali vprašanja miru in velike politike, ni samo logična konstrukcija, nam pričajo načela mož, ki so vodili taka gibanja. O enem izmed takih vodnikov nam govori njegov življenjepisec: »V vojni je spoznal, da je v vojaškem stanu ostvarjena narodna ideja v najčistejši obliki.« »Doba pojmovanja 19. stoletja o razmerju med politiko in vojno je minila. Postarano Evropo bo razgibalo politično načelo, da je lahko vojak politični diktator in da je poklican za ostvarjenje močnega vodstva v neredu.« Vsa vprašanja duhovnega življenja, ki se v njih niso znašli, so odpravili voditelji te vrste z naukom, da »zgodovina uči, da je v razrvanih dobah trmasto trdoglav človek dober političen vodnik«. Ob pogledu na tak razvoj nam postane povsem razumljivo gledanje takih ljudi na njihova lastna gesla: »V političnem življenju nikoli ne gre za to, ali je misel pravilna, ampak samo za to, koliko prodorne sile vsebuje.«

Kakor hitro so dobili taki možje z obvladanjem političnega položaja v oblast osrednji živec vsega narodnega življenja, so začeli s poskusi, da odstranijo ali vsaj zabrišejo notranjo razklanost med družabnim in duhovnim življenjem sodobnega človeka s tako ali drugačno masno psihozo. Pojavila se je totalitarna država s svojimi nacionalnimi, rasističnimi in podobnimi idoli. Prav ta pojav »suženjske države«, ki jo je napovedal Hilaire Belloc že pred svetovno vojno, je sprožil v vsem duhovnem svetu spontano borbo za svobodo človeka in njegovega ustvarjanja.

Na vprašanje, kaj je človek, nam odgovarja Theodor Haecker v eni izmed svojih razprav, da je bistvo človeka v človekovem duhu, pojem »človek« skoro povsem enači s pojmom »duh«, saj je prav tu bistvena razlika med človekom in vsem drugim stvarstvom. Iz narave tega človekovega bistva izvaja dalje, da človek ne sme biti samo kolesce v stroju, marveč oseba, subjekt duhovnega življenja, kakor je individuum subjekt fizikalno telesnega. K bistvu osebe spada na eni strani čim večja svoboda, na drugi strani skrb za čim večjo objektivnostjo v sodbi. Edino v osebi moremo najti človeški smisel in z njim svojo življenjsko rodovitnost, kajti v brezosebnem življenju nimajo niti blagostanje, niti red, niti kolektivi smisla in koristi.

Vse duhovno, socialno, gospodarsko in politično izživljanje mora sloneti na svobodni osebnosti. Naša zahteva po svobodi ni istovetna z liberalno, ki je s svobodo odtegnila človeka vsaj v načelu vsem

družabnim dolžnostim. V nasprotju s tem se je treba zavedati svojih dolžnosti do družbe, da v občestvenem delu gradimo bodočnost svojemu narodu. Liberalni individuuum je oblika osamljenosti in odsotnosti, oseba pa je oblika navzočnosti, ki je v njej močna volja po občestvu. A vse delo v tej delavni skupnosti mora biti osebno naglašeno, njegov izvor mora biti v osebni bližini in doživljenosti naloge, vsako naše dejanje mora biti del nas samih.

Bistvo nasilja v današnji dobi leži v duhovno in stvarno organizirani podreditvi človeka pod družabna dejstva. Moderno diktaturo razlikuje od zgodovinskega cezarizma to, da ji dajejo razvoj industrijske civilizacije, mnogo večja obilica potreb in zapletenost gospodarskih vprašanj mnogo večjo učinkovitost. Ni več svobodnega oblikovanja osebne usode, vse je zajelo organizirano obvladovanje mas z vsemi psihotehničnimi in političnimi sredstvi. Diktature temelje na prvenstvu masovnih akcij, osebno življenje ne igra več duhovno samonikle vloge; osebni duh sploh ni več samostojen, podrejeni se mora preračunani akciji, odreči se svojemu poslanstvu in postati enostaven organ družabne propagande. Diktatura je v politiki isto, kar je pragmatizem v filozofiji: prvenstvo utilitarizma, opuščanje kritike v korist nagona, opuščanje duha v korist telesa. Del pragmatizma, iz katerega črpajo diktature svojo glavno moč, leži v neskladju med človekom in družbo, a prav tu tiči glavna slabost diktatur, ki bodo zaradi nje propadle. Nasilje ne more dokončno zgraditi občestva, ki ga tako ljubosumno gradi. Zunanja struktura sicer lahko pospešuje razvoj, toda ne ustvarja novega človeka.

Zahteva po osebnostnem in svobodnem temelju vsega človekovega ustvarjanja nalaga dolžnost kritike. To je edina pot do kvalitativno visokih uspehov, ki si jih mora postaviti za nalogo vsak človek. Kritičen odnos do nas samih pa ni mogoč brez kritičnega odnosa do vsega svetovnega dogajanja in do naših soljudi, tudi tistih, ki so nam nadrejeni. Naša zahteva je, da naj zavzema avtoritativno mesto v družbi samo človek, ki ima veliko osebno avtoriteto zaradi polnosti svojega duhovnega življenja. Tudi taka družabna funkcija je namreč poklic. Nobenega poklica pa ne more izvrševati, kdor ne doživlja v polni meri dolžnosti in duhovnega bogastva, ki ga njegov poklic zahteva in kdor nima vsega tega tako pred očmi, da na eni strani iz te duhovne polnosti vedno pravilno odgovarja na vprašanja življenja in na drugi strani s svojim osebnim življenjem veže podrejene nase.

S tem smo prišli do jedra vprašanja v razmerju človeka do družbe, predvsem do tiste družabne oblike, ki hoče v naši dobi poseči prav v vsa področja človekovega ustvarjanja kot najvišja zapovednica, do razmerja človeka do države. Naloga države je, da ustvari take splošne pogoje, da bodo ljudje, ki so njeni državljani, na najlažji način dosegli namen, ki jim ga nalaga njihova narava. Jedro vsakega totalitarnega režima pa je prav v tem, da poskuša

rešiti zavoženi družabni in gospodarski red na račun človekovega duhovnega osebnega življenja, ki ga omeji in tipizira. To novo razdeljevanje oblasti, ki ga je povzročila sodobna kultura, ki ponuja zunanja, časna sredstva s tako silo, da zbuja videz, da so ta sredstva najvažnejša, terja od modernega človeka odgovor.

Najlažji in najjasnejši je ta odgovor v duhovni sferi, ki jasno spoznava, da je treba ločiti sredstva stvari od sredstev duha. »Diktatura prinese nagobčnik in ta topost. Znanost more uspevati samo v svobodnem ozračju.« S to besedo je odgovoril Einstein na vprašanje »dirigirane znanosti«; isti odgovor dajejo danes poskusi z dirigirano umetnostjo. Vsako kulturno ustvarjanje zahteva za podlago svobodno osebo, ki naj ustvarja. V tem področju ne pomagajo nobena povelja ali organizacija, poseg države tudi veliko več škodi kakor koristi.

Vprašanje politike je sicer težje, vendar se tudi tu zde vsaj obrisi odgovora dovolj jasni. Morda res zagotovi diktatura pod nekaterimi pogoji večjo moč državne volje, kakor razrvana zgolj parlamentarna demokracija, toda to, kar demokracijo dviga visoko nad avtoritarne režime, je dejstvo, da poziva k delu za državo ves narod. Dočim združuje avtoritarni režim moč in odločanje v rokah nekaj ljudi, se opira demokracija na sodelovanje in odgovornost vseh državljanov. Avtoritarni režimi se opirajo na pokorščino, so za nezrele ljudi, demokracija vzgaja in prepričuje, predstavlja torej vlado tovarištva in človečanstva. Avtoritarni režim, ki sloni samo na eni ali na nekaj osebah, ne vzgaja nobenih pravih sodelavcev, marveč samo navidezne. Nikogar ni, ki bi bil vzgojen za samostojno mišljenje in odgovorno delo, da bi vzdržal v celoti pravi red. Trajen avtoritarni režim je naravna nemožnost. Diktatura more biti odgovor na krizo, reakcija na bolan organizem, nikdar pa ne stalna normalna oblika države.

Glede gospodarstva je treba priznati, da more biti pravo narodno gospodarstvo samo načrtno vodeno, v neki meri podružabljeno gospodarstvo. Toda medtem ko absolutna diktatura pomeni zanižanje demokracije, sme v nekih mejah avtoritarno vodeno načrtno gospodarstvo biti samo organ demokracije. In prav v tem smislu se jasnijo poti zdravega narodnega gospodarstva v bodočnosti. Kadar pa preide tak organ demokracije v totalitarni sistem, se nam razodene kot znak moderne miselnosti, ki ceni materijo višje kakor človeka, kot maska narodno gospodarskega blagostanja, ki trpe za njo človeške množice vnebovpijoče krivice, ker so oropane vseh tvarnih in duhovnih dobrin.

Svet zahteva temeljitih socialnih reform. »Samo demokracija je zmožna, da take globokosežne reforme izvede s čim manjšo škodo za skupnost.« A na drugi strani velja prav tako: »Le tista vlada bo mogla dokazati vrednost demokracije, ki bo zagotovila ljudstvu go-

spodarski obstoj in kulturni napredek s tem, da bo krotila pohlep najhujše diktature denarja, kapitalističnega egoizma in klikarske sebičnosti.« Te Rooseveltove besede načenjajo isto vprašanje, ki ga je načel Seipel, ko je dejal, da je problem človeka in demokracije v glavnem vprašanje vzgoje, in T. G. Masaryk s svojim znanim odgovorom Čapku, da je demokracija življenjski nazor, ki temelji na zaupanju v človeka, da pa to ni samo političen, marveč tudi socialen in gospodarski ideal.

O verskem integralizmu*

»Nobenega dvoma ni, da so vsi svetovni nazori totalitarni. Ne zadovoljujejo se s tem, da bi samo v nekaterih stvareh odločujoče vplivali na človeka. Celega človeka zahtevajo zase z vsemi njegovimi sposobnostmi in v vsem njegovem ravnanju in nehanju. Saj že ime samo pove, da je svetovni nazor enoten pogled na svet in dogajanja v njem kot celoti...

Tudi katoliška vera, ki jo je Bog sam razodel, je totalitarna... Zase zahteva celega človeka z vsemi njegovimi sposobnostmi in zmoglostmi...

Toda nikdar niso mogli vsi doumeti, — čudno je to — da se javlja življenje drevesa ne samo v koreninah, ampak tudi v deblu, vejah in vejicah in še celo v listih, cvetju in sadovih ali saj naliike primera iz narave niso mogli na duhovno življenje prenesti. Drugače namreč ne moremo doumeti, kako so najprej posamezniki, sprva sicer tipaje in plašno, pozneje pa vedno bolj odločno — in vedno več jih je bilo — iskali posamezna polja človekovega udejstvovanja in jih skušali iztrgati iz celotne življenjske zveze, jih osamosvojiti in napraviti neodvisne od nosilca življenjskega soka, od katoliške Cerkve. Emancipacija, avtonomija — zvočni besedi za beg pred obveznostjo нравnih zakonov, kadar je človek znanstvenik, politik, umetnik in konec konca tudi, kadar je zasebnik, sta privedli vse življenje v kaos subjektivizma, samovolje in relativnosti...«

Straža v viharju, VI. 25.

»Jedro vsega vprašanja (sc. Mahničeve estetike) je načelno: ali je umetnost absolutno (?) svobodna, ali pa mora priznati nad seboj avtoriteto razuma in razodetja.«

Mi mladi borci, I. 53.

»Literatura ni polje, kjer veljavnost načel preneha. Kultura ni vzvišena nad katoliškimi načeli. Ali za Boga, ali proti Bogu.«

Mi mladi borci, I. 22.

»V razvoju nekatoliškega razumništva pri nas se opaža pospešena komunistična propaganda in težnja po nekem neodvisnem »samoslovenstvu«. Tej težnji so začeli podlegati tudi nekateri katoliški razumniki, ki jim je že skoraj ves čas po vojni ideal neka »samokultura«...

V bistvu pa to pomeni sprevračanje dveh osnovnih vrednot — vere in narodnosti — in ki je značilno zlasti za slabiče, ki se skušajo s to potezo odtegniti idejni borbi v brezidejno zatišje narodnega slogaštva.

S tega stališča moramo presoјati tudi nekatere noveјše pojave v našem slovenskem občestvu, ki se iz polovičarskega katolicizma odmika v brezidejno samoslovenstvo.«

Mi mladi borci, II. 37.

Integralizem na verskem, totalitarizem na političnem, univerzalizem na sociološkem področju so po svojem najgloblјem bistvu izraz iste časovne usmerjenosti, ki streми v reakciji proti samovladi

* Obјavljeno brez podpisa v Dejanju I/1938, šteв. 7, str. 251—252.

individualizma, proti neznosni razdrobljenosti mišljenja in življenja nazaj k sklenjenosti in enotnosti pogleda na svet, pri tem pa uide na drugi strani predaleč. Potemtakem je integralizem časovno po-
gojen pojav, zrasel iz iste korenine, kakor modernizem, proti kateremu se strastno bori, ki sta si pa v kontrarnem in ne v kontradiktornem razmerju. Integralizem hoče oblikovati kot verski celotnostni nauk vsa življenjska področja »iz katoliškega ven«; zanika ali krati pa tako imenovano relativno samostojnost kulturnih področij, smatra njeno priznanje za sekularizacijo, za »kugo laicizma«, pride s tem bolj ali manj do zahtev po »potestas directa« za Cerkev tudi glede svetnih področij politike, gospodarstva itd. Tako pride na teološkem področju proti volji v sosedstvo krivoverskega spiritualizma in supranaturalizma, s cerkveno miselnostjo neskladnega klerikalizma — vprav nasprotnega pravi »Actio catholica« —, na praktičnopolitičnem polju ga privlači »protiposvetna fronta« (»antisäkulare Front«), ki jo hrani luteransko teološko naziranje o državi, sociološko pa se nagiba k versko navdahnjenemu fevdalizmu in patriarhalizmu.

Zelo pomembno pravilno jedro, ki je izkustveno skupno vsem »celotnostnim naukom«, toliko bolj slepivo privlačuje prav veliko-dušne duhove, čim bolj je enostransko in pretirano. Pri tem se premalo uvažujejo ali celo povsem prezirajo jasne slabosti in otipljiva nasprotja do naukov Leona XIII. Svarilo Pija XI. pred »nравnim, pravnim in socialnim modernizmom«, ki meni, da gre lahko brezobzirno preko Leonovih naukov (Ubi arcano, Quadragesimo anno), velja torej tudi za integralizem.

Istočasno z viškom modernističnega gibanja je dosegel v zadnjem desetletju pred vojno svoje akutno stanje tudi integralizem. Majhna, okretna, živahna skupina je pod vodstvom Agence Internationale Roma (Benigni) skušala osumiti cerkveno zvestobo onih, ki so drugače mislili, in ustvariti s svojim mednarodnim tiskovnim aparatom javno mnenje ter se končno z izrabo nasprotja papalizem-episkopalizem potisniti med papeža in svetovno Cerkev. Benedikt XV. je ostro posegel proti tem spletkarjenjem; že o svoji nastopni okrožnici »Ad beatissimi« se jih je krepko otesel. Ostanki skupine so našli streho pri Action Française, kjer jih je mogoče še opaziti. V Nemčiji se je bil boj pred vsem za politični in verski značaj centra, kakor tudi za krščanske strokovne organizacije. Na strani integralizma so se borili »Petrusblätter« (Trier), časopis grofa v. Opersdorf »Klarheit und Wahrheit« in »Katholisches Sonntagsblatt« (Dunaj).

O. v. Nell-Breuning

Lexikon für Theologie und Kirche, 5. del, 1935, kol. 431—432.

Iz starega v novi prostor*

OB DVAJSETLETNICI OSVOBOJENJA

I.

Če se danes oziramo v dobo svetovne vojske in razpada Avstro-Ogrske monarhije in jemljemo v poštev samo notranje politični razvoj, se nam sama po sebi izoblikuje sodba, da nova kraljevina SHS ni bila plod dolgega načrtnega dela slovenskih strank, marveč bolj nenadnega, silnega čustvenega napora množice in njenih voditeljev, napora, ki ga je izredno ugodni položaj naravnost izzval.¹

Pred vojsko namreč pri vseh treh slovenskih političnih strankah, slovenski ljudski, narodno-napredni in socialistični, vera v obstoj Avstrije še ni bila povsem omajana. Vse so iskale rešitev jugoslovanskega vprašanja samo v avstrijskem okviru. Vodilni položaj in z njim tudi največjo politično in zgodovinsko odgovornost je imela Vseslovenska ljudska stranka, ki je imela od zadnje velike volilne reforme v Avstriji l. 1907. dalje skoro vse poslance slovenske delegacije v državnem zboru (l. 1907. 17 in l. 1911. 19 od 23 možnih mandatov) in od volilne reforme na Kranjskem l. 1908. dalje tudi absolutno večino v kranjskem deželnem zboru. Narodno-napredna (4 odosno 2 mandata v parlamentu) in socialistična stranka sta morali stati ob strani.

Najvažnejši in hkrati tudi najdelavnejši zastopnik misli o zbližanju južnih slovanskih narodov je bil v SLS gotovo Krek. Že l. 1902 se je pod njegovim vplivom sprejela na shodu slovenskih nepolitičnih društev sestavljena resolucija o zbližanju »slovanskih plemen na Balkanu«, kjer je v uvodu poudarjena tudi trditev, da so Hrvati in Slovenci »po krvi, jeziku, zgodovini ter večinoma tudi po veri en narod«. Pod pojmom narod so takrat razumeli čustveno skupnost sorodnih Slovanov, ne pa njihovih posameznih kulturnih samoniklosti in svojstvenih političnih teženj. Aneksija Bosne in Hercegovine in osvobodilne vojske balkanskih narodov proti Turkom so vedno bolj izrazito podčrtavale nerešeno jugoslovansko vprašanje v monarhiji in dramile Slovence in Hrvate k politični aktivnosti. Ta položaj je tudi povzročil, da so se sestali l. 1912. v Ljubljani hrvaški poslanci in zastopniki Vseslovenske ljudske stranke in sprejeli sledečo izjavo:

* Objavljeno v *Dejanju* 1/1938, števil. 8, str. 269—276.

¹ K vsemu obrisu primerjaj: Šišić F.: Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvatov i Slovenaca 1914—1919; Lončar D.: Politično življenje Slovencev; Kranjec S.: Kako smo se zedinili; Erjavec F.: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem; zbornik: Slovenci v desetletju 1918—1928; slovensko časopisje v letu 1918.

»Izjavljamo, da tvorimo Hrvatje in Slovenci eno narodno celoto. Zato hočemo delati za enotnost, pravice in svobodni razvoj hrvaško-slovenskega naroda v okviru habsburške monarhije.« Ta prvi del izjave, ki jo vsebinsko lahko imenujemo predhodnico narodnega gesla, razširjenega v majski deklaraciji, je edina uradna izjava SLS o jugoslovanskem vprašanju pred svetovno vojsko. Presojanje takratnega gledanja v vodilnih krogih te stranke pa nam omogočijo razprave dr. A. Ušeničnika v Času^{1a} 1913. in 1914. leta in razprava dr. Kreka v Zori 1913/14.² V svoji prvi razpravi obravnava Ušeničnik anketo Vede in opozarja na silne težave pri reševanju različnih strani jugoslovanskega vprašanja. Resnično rešitev vidi samo v taki obliki federalizacije Avstrije, v kateri bi bili Slovenci združeni s Hrvati, a to obliko ovirata Trst in Reka. V svoji drugi razpravi pa se je ostro obrnil proti radikalni jugoslovanski omladini, ki je hotela reševati jugoslovansko vprašanje na podlagi »narodnostnega načela« ne glede na avstrijski okvir, in navajal različne razloge proti zedinjenju s pravoslavno Srbijo. Rešitev vidi le v trializmu. Krek navaja v svojem članku različna mnenja o jugoslovanskem vprašanju in med vrstami pove tudi svoje, ko pravi, da ugled Avstro-Ogrske monarhije same zahteva, da uredi razmerje z južnimi Slovani v smislu trializma, da bo lahko tvorila močno privlačno silo za vse balkanske slovanske narode. Podobne poglede kažejo njegovi govori v parlamentu, pa tudi Šuštersiž je bil o trializmu istega naziranja, kot nam pokaže spomenica, ki jo je poslal leta 1909. prestolonasledniku Francu Ferdinandu.

Narodno-napredna stranka je dala uradno izjavo o jugoslovanskem vprašanju aprila l. 1913. po svojem izvršilnem odboru. Tudi ona postavlja kot temeljno načelo vsega dela okvir habsburške dinastije, hkrati pa poudarja, da kulturno in politično zedinjenje avstro-ogrskih Slovanov in zblížanje z drugimi južnimi Slovani s tem načelom ni v nasprotju. Tudi med inteligenčnimi plastmi te stranke so se vodile o jugoslovanskem vprašanju živahne debate, ki so pa večkrat ostale preveč na površini, v obliki Ilešičevega ilirizma (debatata v Vedi!).

Jugoslovanska socialno-demokratska stranka je bila med Slovenci sploh prva, ki je v tej dobi vedno večje napetosti dala o jugoslovanskem vprašanju uradno izjavo s svojo »tivolsko resolucijo« l. 1909. V njej je zahtevala, naj se z izpremembo Avstro-Ogrske da »ne glede na zgodovinske meje enotnost, samostojnost in samouprava v vseh narodno-kulturnih vprašanjih«, za končni program avstro-ogrskih južnih Slovanov pa je proglasila popolno politično in na-

^{1a} Slovenci in Hrvati, Čas 1913 str. 431–441; Nacionalizem in Jugoslovani, Čas 1914 str. 289–311.

² O jugoslovanskem vprašanju, Zora 1913/14 str. 70–81. Glede Kreka primerjaj tudi razpravo Dolenca l.: Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku, Čas 1925/26 str. 137–179.

rodno združenje vseh južnih Slovanov. Ta resolucija, ki je bila od vseh izjav slovenskih strank najdaljnosežnejša, je pri socialistih samih prišla nekam v pozabljeno, šele ob majski deklaraciji so jo ponovno poudarili. Publicisti, ki so pripadali socialistični stranki (Tuma, Lončar, Dermota) so opozarjali na najgloblje temelje in strani jugoslovanskega vprašanja (gospodarske in politične) in razpravljali o možnosti njihove rešitve. Cankar, ki se je sam prišteval k socialistom, je podal l. 1913. v znanem predavanju naravnost za vse čase klasično obliko jugoslovanskega vprašanja, ki ga je gledal trezno in do podrobnosti točno.

V tej dobi pa je slovensko mladino zajelo novo gibanje. Dočim je mladina, ki se je zbirala v katoliških vrstah, o jugoslovanskem vprašanju razpravljala le bolj ali manj akademsko,³ — le ob problemu jezikovnega združevanja so se v nemale precej žolčne debate, — je iz svobodomiselnih ljubljanskih srednješolskih krogov zrasel radikalno jugoslovanski pokret,⁴ ki je stremel za popolnoma svobodno jugoslovansko državo. Gibanje je imelo odločna javna glasila (Preporod, Glas Juga) in zelo požrtvovalne delavce, tako da se je kljub temu, da ni imelo zaslombe pri nobeni strankarski organizaciji, živahno širilo, dokler ga ni udušil pritisk po atentatu na nadvojvodo Ferdinanda. Del njegovih duhovnih in organizacijskih voditeljev so pozaprli, nekaj pa jih je zbežalo v Srbijo.

II.

S smrtjo prestolonaslednika Ferdinanda se je čutila prizadeto v svojih nadah na trializem tudi SLS. Zato je razumljivo, da je bil v prvi dobi svetovne vojske avstrijski okvir pri vseh načrtih o reševanju jugoslovanskega vprašanja še bolj podčrtan. Toda polagoma so se razkrivali nemški načrti. Ob Naumannovem delu »Mitteleuropa« in ob strastnih napadih po časnikih so avstrijski Slovani vedno bolj spoznavali, da smatrajo Nemci svetovno vojsko za odločilen boj med Slovani in Germani. Nujno se je moralo pojaviti vprašanje, čemu naj bi se borili avstrijski Slovani na strani osrednjih sil sami proti sebi.

Zato se je počasi začelo razvijati revolucionarno razpoloženje in zbiranje slovenskih strank, o čemer so pisali časopisi že l. 1916. Po Adlerjevem atentatu na ministrskega predsednika grofa Stürgkha in po smrti cesarja Franca Jožefa se je konec bližal s hitrimi koraki. Krekove in Ušeničnikove razprave⁵ nam sicer kažejo, da niti takrat

³ Zora 1912/13 str. 153—156, 189—194, 238—244, 268—273; 1913/14 str. 217—222, 258—261.

⁴ Kolar I. J.: Preporodovci 1912—1914.

⁵ Glede Kreka gl. Kroatien und Slowenen (1916) str. 106—108, glede Ušeničnika pa razpravo Austria nova, Čas 1917 str. 1—8 in brošuro Um die Jugoslavija, 1918.

za Avstrijo še ni bilo prepozno, kajti vsi so bili še za avstrijski okvir. To nam potrjuje izjava dr. Korošca celo za majsko deklaracijo.⁶ Toda nespretna birokratična in centralistična roka nemške avstrijske vlade je narode naravnost gnala v skrajnost.

Malo pred otvoritvijo parlamenta sta obe slovenski stranki, ki sta imeli državne poslance, sklenili zahtevati združitev in osamosvojitve vseh Jugoslovancev v okviru habsburške monarhije.⁷ Zadnji dan pred otvoritvijo parlamenta, 29. maja, so se vsi jugoslovanski poslanci avstrijskega dela monarhije združili v en sam parlamentaren »Jugoslovanski klub«, in njegov predsednik dr. Korošec je v imenu kluba podal ob otvoritvi državnega zbora dne 30. maja 1917. sledečo izjavo: »Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in osnovano na demokratični podlagi. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse moči. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.« Ljubljanska deklaracija, s katero so se pridružili majniški deklaraciji zastopniki duhovščine (škof Jeglič, kanonika Kalan in Gruden), Slovenske ljudske stranke (Šušteršič), Narodno-napredne stranke (Tavčar, Triler) in katoliškega delavstva (Moškerc, Vidic, Žnidaršič), je sprožila v Sloveniji plaz deklaracijskega gibanja, ki ga Šušteršič po razkolu v SLS niti z največjim naporom sil in sredstev, kar jih je imel na razpolago kot deželni glavar, ni mogel udušiti.

Razmere so zorele nevzdržno dalje. Doma so se vrste vedno bolj združevale. Edina slovenska stranka, ki je bila še organizirana po pokrajinah, je bila Narodno-napredna. Januarja 1918 so se izrekli za združenje njeni štajerski zaupniki, februarja so se tej zahtevi pridružili še kranjski. Hkrati sta se oba dela potegnila za ustanovitve narodnega odbora.⁸ Nekaj mesecev nato, 29. in 30. junija so se obojni zastopniki združili v »Jugoslovansko demokratsko stranko«. Za predsednika je bil izbran dr. Tavčar. Sredi avgusta (16. in 17.) je bila koncentracija na Slovenskem končana z ustanovitvijo Narodnega sveta. »Vse stranke so se zavedele, da vrše v našem ljudstvu svojo individualno nalogo, kakršno jim narekuje njihov program in značaj njihovih somišljenikov, a da so obenem deli celotnega narodnega organizma. S tem je dan strankam višji vidik v presojanju

⁶ »Odkrito lahko rečem, da tega nismo niti slutili, niti ni nihče nameraval, da bi bila to formula, s katero bi širili agitacijo za Jugoslavijo.«

⁷ Narodno-napredna stranka 24. maja, slovenska ljudska stranka 25. maja.

⁸ Prim. Šišić: Dokumenti etc. str. 113 sl., 122 sl.

pojavov narodnega življenja in z njim baza za pošteno kooperacijo.«⁹ V Narodnem svetu so se združile vse slovenske stranke razen nove Šušteršičeve frakcije, ki je delo za osvobojenje zavirala. Socialisti v Narodni svet formalno sicer niso vstopili, vendar pa so sodelovali v njem kot opazovalci. Istega dne, ko se je ustanovilo v Zagrebu Narodno vijeće za vse južne Slované v Avstro-Ogrski, pa so socialisti sprejeli v Zagrebu sklep, da tudi formalno vstopijo v obe osrednji organizaciji (6. oktobra).

Med tem dozorevanjem domačih razmer so se zahteve avstrijskih Slovanov vedno bolj radikalizirale. Ko je Sovjetska Rusija 28. novembra 1917 sprejela za podlago miru načelo samoodločbe narodov, so se razmere prelomile. Od tega časa dalje za Slovence in Hrvate ni več zadostovala minimalna zahteva majske deklaracije. To je povedal najprej Staněk v imenu Čehov in južnih Slovanov, ko je odbil parlamentarna pogajanja za spremembo ustave, 31. januarja pa tudi Jugoslovanski klub v posebni spomenici, ki je bila poslana predsednikom ruske, ukrajinske, nemške in avstrijske mirovne delegacije v Brest-Litovskem. V tej spomenici je zahteval dr. Korošec v imenu Jugoslovanskega kluba že popolno pravico do samoodločbe in pravico do soudeležbe na mirovnih pogajanjih po posebnih zastopnikih. Odslej ti dve zahtevi nista več utihnili. Slovenski in hrvaški politiki so jih ponovili marca v Zagrebu, septembra pa so odgovorili z njimi na avstro-ogrsko mirovno noto in oktobra na cesarjev manifest, ki je obljubljal federalizacijo monarhije.

Med tem notranjim vrenjem so doživljale centralne sile na bojnem polju že prve znake poloma. Avstrija je ponudila antanti mirovna pogajanja že 14. septembra, toda 16. in 17. je bila ta ponudba odbita. Bolgarija je že 29. septembra morala položiti orožje in skleniti separatni mir. Nekaj dni nato (3. oktobra) sta prosili za mir tudi centralni sili, Nemčija in Avstro-Ogrska. Toda dočim je Nemčija že štiri dni po ponudbi miru dobila pogoje, so v Avstro-Ogrski čakali zaman polna dva tedna. Šele 18. oktobra ji je Wilson odgovoril, in sicer odklonilno. Izjavil je, da pristanek na njegovih štirinajst točk z dne 8. januarja 1918 in na njegove štiri točke z dne 27. septembra istega leta ne zadostuje več, ker je USA priznala medtem že čehoslovaški odbor za bojujočo se silo in zahteve južnih Slovanov po svobodi za povsem pravične. Zato je zahteval Wilson kot pogoj za ugoditev avstrijski prošnji popolno narodno samoodločbo narodov v Avstro-Ogrski monarhiji. 28. oktobra je Avstro-Ogrska tudi tej zahtevi ugodila in s tem podpisala svoj razpad. Prihodnjega dne, 29. oktobra, so Slovenci in Hrvati slovesno proglasili svoje narodno osvobojenje.

⁹ Slovenec, 1918, 16. avgust.

III.

Ko je hrvaški sabor dne 29. oktobra sprejel sklep, da se »razveljavljajo vsi dosedanji državnopravni odnosi med kraljevino Hrvatsko, Slavonijo in Dalmacijo na eni strani in ogrskim kraljestvom in avstrijskim cesarstvom na drugi strani« in hkrati sklep o združitvi vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno narodno državo, je bil položaj v Sloveniji silno neurejen in povsem nedognan. Majska deklaracija, ki je v dobrem letu povsod, celo pri Sušteršičevi frakciji, izgubila svoj habsburški okvir, je prodrla v slovenski narod s tako silo, da je vse ljudi do kraja zradikalizirala. O moči tega radikalizma nam priča dejstvo, da je SLS, edina stranka, ki je skušala ohraniti v vrtincu jugoslovanske misli trezno presojo, dobila pri volitvah v konstituantu, celo dve leti po tej dobi največjega navdušenja, samo 36 % glasov, medtem, ko jih je dobivala sicer vedno okrog 60 %. Navdušenje ljudstva je bilo torej tedaj tako močno, da se ni ustavilo niti pred skrajnimi mejami, ki jih je predvojno življenje med Slovenci najbolj ostro izoblikovalo in poudarjalo.

Toda to ljudsko navdušenje ni bilo izraz dolgotrajnega načrtnega dela, sistematičnih priprav za prevzem oblasti in jasnega pogleda v bodočnost. Majska deklaracija je imela samo značaj gesla, ki je bilo vrženo med ljudi, in ki je tudi uspešno opravilo svoj namen, toda to ni bil naroden program. Delo Narodnega sveta je bilo po pričevanju dr. Brejca zgolj propagandno.¹⁰ Glede prevzema in ureditve uprave v novi državi ni bilo pripravljeno ničesar. Pokrajinski narodni sveti,¹¹ ki so nastali malo pred prevratom, so sicer poskušali tudi prevzeti oblast, a povsod se je poznala preobloženost s takim delom, ki bi moralo biti opravljeno že davno prej. Narodni svet za Štajersko je začel delo z določevanjem slovenskih narodnih meja, osrednji Narodni svet v Ljubljani pa je imel v kulturnem odseku od srede novembra do začetka decembra akademske debate celo o vprašanju »Slovenec ali Jugoslovan, jezikovna in kulturna samobitnost, ali čim hitrejša jezikovna in kulturna asimilacija«. ¹² Šele v prvi polovici oktobra so se razvile ob Šukljetrovih člankih resne razprave o upravi v novi državi, a tudi tedaj vse samo akademsko, brez vsakih praktičnih rezultatov. 29. oktobra smo sicer dobili svojo prvo vlado v predsedstvu Narodnega vijeća in dva dni kasneje tudi prvo slovensko vlado, toda usodno je bilo, da priprave, ki so bile nujen pogoj za uspešno delo teh organov v boju za slovensko ozemlje, ki je z razpadom monarhije začenjal na vseh straneh, niso bile dovršene.

¹⁰ Dr. Janko Brejc: Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju, str. 161.

¹¹ »Pokrajinski odsek Narodnega sveta v Gorici«, ustanovljen okr. 20. okt., »Narodni svet za Štajersko-Maribor«, ustanovljen 26. septembra.

¹² Dr. Josip Jerič: Narodni svet, Slovenci v desetletju, str. 147.

Maribor nam je rešil spreten in odločen udarec generala Maistra, Goriško smo sicer imeli, pa so jo kljub vsem protestom Narodnega vijeća začeli zasedati Italijani, ki so pozdravili Gorico kot »najbolj italijansko« (l' italianissima Gorizia); isto se je zgodilo s Trstom in z velikim delom Kranjske, o Koroški pa je bila pokrajinska vlada trdno prepričana, da jo bomo dobili na mirovni konferenci in se le predolgo ni mogla odločiti za vojaško intervencijo. Poleg tega boja za domačo grudo pa se je začel boj za priznanje od strani antantinih držav, toda edini uspeh v tem pogledu je bilo priznanje od strani Srbije (8. novembra). 9. novembra so zastopniki Narodnega vijeća in srbske vlade podpisali v Ženevi posebno deklaracijo, ki so se v njej dogovorili o zedinjenju obeh držav,¹³ toda srbska vlada je v stremljenju za svojimi tendencami in v nerazumevanju jugoslovanskega vprašanja in stvarnega položaja že podpisani pakt odklonila.

Mlada svoboda je bila po tem aktu srbske vlade ogrožena spet v vsem svojem obsegu, tako da je bila vlada SHS prisiljena misliti na čim hitrejše zedinjenje s kraljevino Srbijo. Že 14. novembra je osrednji odbor Narodnega vijeća sprejel sklep: »Predsedstvo vlade Narodnega vijeća SHS v Zagrebu mora stopiti čim prej v stik s srbsko vlado v Beogradu o sestavi skupne vlade za vso suvereno državo SHS. Med skupne posle naj spada: vprašanje železnic, finance in zunanja politika.«¹⁴ Čakali so le še obvestil od Jugoslovanskega odbora, ki so ga že 1. novembra poverili z mandatom za izvrševanje diplomatske službe pri antanti v imenu nove države SHS, a teh obvestil ni bilo od nikoder, depeše iz inozemstva niso prihajale. Dalmatinska pokrajinska vlada, ki je imela na delu svojega ozemlja italijanske okupacijske čete, je zato stavila predlog o takojšnjem zedinjenju s kraljevino Srbijo. Načelstvo Jugoslovanske demokratske stranke, ki je že 13. novembra na svoji seji sklenilo, da vidi »bodočnost južnoslovanskega naroda« le v popolnoma enotni državi Srbov, Hrvatov in Slovencev, je dalmatinski predlog 20. novembra odobrilo, Vseslovenska ljudska stranka pa ga je 21. novembra odklonila in se izjavila za republiko, za kulturno individualnost slovenskega naroda in za njegovo popolno enakopravnost v državi. Stališče glede republikanstva je dnevnik »Slovenec« razložil v tem smislu, da se bo sicer podvrigel sklepom konstituante, da pa bo kljub iskrenemu in lojalnemu sodelovanju načelno ostal pri svojem stališču.

23. in 24. novembra se je vršila zgodovinska seja Narodnega vijeća, kjer je prodril v celoti predlog posebnega odbora sedmorice, ki je bil izbran na podlagi debate o predlogu dalmatinske vlade in o dodatnih predlogih, da izoblikuje končni predlog. Predlog vsebuje proglas zedinjenja države SHS in kraljevine Srbije in Črne gore v skupno državo SHS, poleg tega pa našteva tudi zahteve in pogoje

¹³ Tekst gl. pri Šišićevih Dokumentih, str. 236—241.

¹⁴ Šišić: Dokumenti itd., str. 267.

za zedinjenje. Te zahteve so zadevale konstituanto (za bodočo ustavo se zahteva dvetretjinska večina, kar se pri vidovdanski ustavi ni uvaževalo), vlogo Narodnega vijeća do sklicanja konstituante in dinastično vprašanje. V Beogradu so morali zastopniki Narodnega vijeća pri pogajanju z zastopniki srbske vlade odstopiti od več zahtev, ki jih je sklenilo Narodno vijeće (in sicer od zahteve glede vprašanja bodoče državne oblike, ki je bila v predlogu prepuščena še konstituenti, sedaj pa so se odločili za monarhijo, poleg tega še zlasti od zahteve o kvalificirani večini v konstituenti). 1. decembra se je s sprejemom pri regentu Aleksandru dovršil tudi zunanji akt zedinjenja.

Če se zamislimo nad tem kratkim obrisom dobe, ki nam je na eni strani prinesla svobodo, na drugi strani pa že pokazala začetke tiste narodne nesreče, ki nas je zadela v mirovnih pogajanjih, namreč razdelitev našega narodnega ozemlja med štiri države, se nam naravnost v bleščeči jasnosti pokaže vzrok neugodnega razvoja. Pomankanje daljnosežnega, vsestranskega in res v svojem bistvu slovenskega načrta in načrtnega dela pri vseh predvojnih strankah je onemogočilo potrebno pripravo za preobrat. Povsod je bilo sicer silno navdušenje, a vendar ni bilo mogoče prijeti za delo tam, kjer je bilo treba, da bi se preprečila tuja intervencija (prim. zasedbo Trsta!). Svobode, ki smo si jo sami priborili, nismo mogli sami varovati niti toliko časa, da bi se urejeno in enakopravno pogajali o združenju v eno državo. Prav tu je najbolj tragična točka zgodovinskega razvoja slovenskega osvobojenja.

Ob vprašanju slovanske skupnosti*

Ob vsakem velikem trenutku v zgodovini slovenskega (pa tudi vsakega drugega) naroda vidimo nove razprave o najvažnejših in bistvenih točkah narodnega programa. Ena od takih bistvenih točk je tudi odnos slovenskega naroda do slovanske skupnosti, do vprašanja sodelovanja slovanskih narodov. Vsak kritičen trenutek, vsaka važna odločitev vsebuje polno nad, pa tudi prav toliko nevarnosti. Prav zato gredo sodbe o isti stvari ob takih trenutkih navadno najbolj v skrajnosti, pri našem vprašanju od navdušenega, zanesenjaškega panslavizma, ki bi odvzel majhnemu narodu težko skrb za obstanek, do zakrknjenega mnjenja, da je sodelovanje slovanskih narodov na eni strani nemogoče, na drugi strani pa tudi brezpomembno, ali celo škodljivo, češ, ker jemlje malim slovanskim narodom oporo vseh neslovanskih narodov, ki se v strahu pred »slovansko nevarnostjo«
združujejo v enoten blok.

Prva stvar, ki jo moramo pri razmerju sodobnega Slovenca do vprašanja sodelovanja slovanskih narodov poudariti, je naše razmerje do slovenske narodne skupnosti. »Narodna samobitnost Slovencev nam je kot naravna in zgodovinska resnica nedotakljiva podlaga za vse naše delo, pa najsi bi bili domači ali tuji politični dogodki kakršni koli. Načelo narodne samopomoči nam je vrhovno politično vodilo.« Toda to brezpogojno vztrajanje na stališču slovenske narodne samobitnosti in samopomoči nas ne odvrča od sodelovanja s slovanskimi narodi, nasprotno, s svojo globoko utemeljenostjo v narodni zavednosti nas naravnost vodi k družini narodov, ki je njen ud tudi slovenski narod.

Slovanske narode sicer danes v resnici deli cela vrsta vprašanj, ki jih različni zunanji činitelji še spretno napihujejo in večajo (npr. Tešinj, ukrajinska manjšina, slovaška avtonomija, balkanska vprašanja, vprašanje notranje ureditve po vojski nastalih slovanskih držav, verska razdeljenost, različne smeri vnanje politike in končno še usodna razdeljenost v socialnih smereh, vendar pa jih družijo dolga vrsta činiteljev v njihovem prirodnem položaju.

Če izvezamo ukrajinsko-ruski narodni blok, lahko štejemo vse slovanske narode med tipične male narode geopolitično neuravnovešenega predela Evrope med vzhodno nemško-furlansko in zapadno rusko-ukrajinsko narodnostno mejo. Saj ne šteje najmočnejši narod med njimi (Poljaki) niti dvajset milijonov! Na obeh straneh tega neuravnovešenega pasu (francoske politične »centralne Evrope«) pa so mogočne države, ki štejejo po 42, 78 in 170 milijonov prebivalcev,

* Objavljeno v *Dejanju* II/1938, šte. 10, str. 375—376.

med njimi države, ki danes dovolj izrazito kažejo svoje imperialistične tendence.

Druga značilnost v položaju teh slovanskih narodov, je dejstvo, da so se iz srednjega veka sem ohranili raztreseni med njimi drobci najrazličnejših tujih narodov: Nemcev, ki so prišli med nje kot ustanovitelji novih mest in kot osvajalci njihove zemlje (bavarska kolonizacija med Slovenci, naseljevanje proti vzhodu med Polabskimi Slovani in Poljaki, načrtna kolonizacija iz dobe Marije Terezije v Vojvodini itd.), Turkov (Makedonija), Madžarov; poleg teh gospodujočih narodov pa še drobci majhnih narodnih skupin (npr. Judov, Ciganov, Cincarjev, Vlahov itd.). Prvi trije narodi, ki sem jih naštel, so poleg tega z nasilnimi sredstvi v preteklosti skušali držati male slovanske narode tega vmesnega predela pod svojim jarmom, poskušali so jih celo raznaroditi. Tudi to je povzročilo svojevrstne sorodne pojave v narodnostnem življenju in v mednarodnih odnošajih.

Vsa ta dejstva postavljajo slovanske narode tega vmesnega predela pred težavne sorodne ali celo skupne naloge. Majšine in dejstvo, da je po več narodov združenih v eni državi, odbijajo centralistično ureditev držav, marveč zahtevajo delo za avtonomistično in pluralistično družbo. Dejstvo, da so vse te države majhne in da leže poleg sosedov, ki so v primeri z njimi naravnost ogromni, pa stavlja nanje svojevrstne zahteve tudi v zunanji politiki. V zunanji politiki sodobnih držav, ki smatrajo imperialistična stremljenja za svoj bistveni prilastek, so že zaradi svoje majhnosti nemogoče kot odločujoč subjekt, marveč igrajo v njej samo vlogo bolj ali manj važnih, bolj ali manj zaželenih objektov. Prav zato je zelo naravno, da, rekel bi celo nujno, da se bo prav v tem pasu sedaj, ko je propadla Zveza Narodov, ki je deloma v resnici temeljila na zahodnem hegemonizmu, odprlo znova vprašanje mednarodnega reda. Ustaljeno mednarodno pravo in trden mednarodni red ležita namreč predvsem v interesu malih narodov. Dejstvo, da so ti narodi sorodni, pa jih bo prej ali slej pripeljalo tudi do nujnega nadaljnjega koraka, do vprašanja zveze evropskih držav, ki se mora rešiti najprej v tem pasu, da bo sploh možno razpravljanje o njenem uresničenju. Skupna ogroženost bo odpiranje teh vprašanj le pospeševala.

Rusija je sicer danes vsem uganka, uganka po položaju in uganka po bodočnosti. Vendar se mi zdi gotovo, da bo prej ali slej ozdravela od težav, ki jo tarejo danes, in takrat bo mogla brez dvoma pomeniti za slovanske narode »vmesnega« evropskega predela močno oporo pri reševanju teh vprašanj, oporo, ki bo morda celo odločilnega pomena.

Hegemonija Francije v dobi francoske revolucije in Napoleona je bila trdno utemeljena v takratnem stanju evropskega prebivalstva. Francija je bila takrat poleg Rusije številčno najmočnejša država v Evropi. Njeno vlogo je danes prevzela Nemčija. Toda pozabiti ne smemo, da je nemško hegemonijo že v preteklem stoletju po besedah Nadlerja omogočila slovanska kri, ki je tekla za Nemce. Čas brez

dvoma dela za Slovane. Narodi, ki danes vladajo v Evropi, so ostareli, ti narodi izumirajo, medtem ko vsi slovanski narodi spadajo med mlade narode z izredno številnim prirastkom. Bodočnost Evrope bo slovanska, toda le, če se bodo Slovani znašli med seboj in ustvarili nov, pravičen družabni in mednarodni red, red, ki bo priznal človeka in tudi male narode, red, ki ga čaka vsa sodobna Evropa.

Prav zato je treba poudariti, da je sodelovanje med slovanskimi narodi, dasi se v današnjih dneh odpira nanj žalosten pogled, vendar bistvene važnosti za narodno prihodnost Slovencev. Vsak, kdor temu sodelovanju nasprotuje, slabi našo življenjsko moč. Trenutne težave mu ne jemljejo prav nič načelne vrednosti.

Premišljevanje o svobodi*

Zgodovina nam pravi, da smo se pred dvajsetimi leti, 29. oktobra l. 1918, osvobodili tisočletnega tujega jarma in nastopili novo pot, pot v samostojno državo, pot v svobodo. Usoda je Slovincem odredila nalogo, »da pokažejo, ali so zmožni največje človeške umetnosti, vladati sami sebe«. Po dvajsetih letih imamo pravico in dolžnost, da pregledamo, kako smo »svobodno« gospodarili s »svobodo«.

Dve izjavi iz dobe strahote in naporov za novo državo imamo, ki nam kažeta, kako so si ustvarjalci Jugoslavije zamislili novo državo — majsko deklaracijo in krfski pakt; prva je bila temelj vsega dela v monarhiji, druga pa temelj agitacije pri antanti; za obe torej lahko rečemo, da sta resnično vsaj moralno, delno pa tudi pravno obvezni. Majska deklaracija pa je za nas Slovence še toliko važnejša, ker se je v njeno obrambo postavil prav ves narod, ne glede na strankarsko pripadnost.

V majski deklaraciji so zahtevali državni poslanci iz jugoslovanskih pokrajin avstrijske državne polovice »samostojno državno telo, ki bodi prosto narodnega gospodstva tujcev in osnovano na demokratični podlagi«. Krfska deklaracija je prihodnjo državo še natančneje opredelila: »Ona (Država SHS) bo ustavna, demokratska in parlamentarna monarhija. Posebne zastave, srbska, hrvaška in slovenska, so enakopravne in se morejo svobodno rabiti ob vseh priložnostih; ozemlje kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev obsega vse tisto ozemlje, na katerem zdržema in strnjeno živi naš troimeni narod.«

Že mirovna konferenca je bistveno okrnila naše narodno ozemlje, saj je odrezala z mejo proti Avstriji in Italiji blizu 30 % strnjeno naseljenih Slovencev od nove svobodne jugoslovanske države. Toda tudi v državi sami se niso razmere mogle urediti. Vidovdanska ustava, ki so jo zagovarjali odločilni srbski činitelji z motivacijo, da se Srbi niso borili za državo, organizirano kakor bivša Avstro-Ogrska, to je avtonomistično ali federalistično, marveč za tako, ki bo centralistična, kakor je bila predvojna Srbija, ta ustava je bila sprejeta proti volji večine hrvaških in slovenskih zastopnikov. — Neurejene razmere so trajale dalje, sledil je državni udar leta 1929 in temu diktatura.

* Objavljeno v *Delavski pravici* 27. oktobra 1938, objavljena je samo prva polovica članka, drugo polovico je cenzura zaplenila.

Slovenska akademska mladina*

Vse dosedanje delitve slovenske akademske mladine, tako kato-liške kot nacionalistične in levičarske, so grajene na podlagi idejnega oz. celo političnega razkola slovenskega naroda, vse razbijajo organsko enoto na kose, ki so neurejeni in brez medsebojne vezi, kot jih je razmetala strankarska borba naše dobe.

Edini kriterij, s katerim moremo zajeti slovensko akademsko mladino kot celoto, res živo in naravno, in ki nam poleg tega more pokazati nova pota v akademskem življenju, je odnos slovenskega akademika do slovenstva. Ta odnos je edino zrelišče, ki nam omo-goča označbo te mladine kot enote v obliki nekakih koncentričnih krogov, in ne le v obliki posameznih kosov, internacionalno sfanati-ziranih v klerikalce, fašiste in komuniste, iz žive enote izsekanih, brez točnih medsebojnih kriterijev in meja.

Slovensko akademsko mladino pretresa v današnjih dneh težka kriza — nujen odsev našega političnega, kulturnega, gospodarskega in socialnega boja za uravnovešanje razmer in za ustvaritev nam odgovarjajočih, res iz slovenskega življenja zraslih oblik po prelomu zgodovine v letu 1918.

Najžalostnejši pojav v njej je oni del, ki zavestno noče biti slovenski, ki nima razumevanja za veliko vrednost svojkega izživ-ljanja vsakega naroda, pa naj bo še tako majhen, marveč gleda vso vrednost kakega naroda samo v številki — toliko in toliko milijonov nas je... Njegovih členov še vedno ni dovolj prekrasila kultura, da bi se rešili tega načina cenitve, značilnega za primitivce, ki priznajo samo pravico pesti. To so ljudje, ki mislijo, da je naloga Almae Ma-tris Slovenicae, da seje med slovenski narod jugoslovenskega duha, in se ne spominjajo izjav svojih lastnih prednikov, da je »največji pomen univerze za nas Slovence in največji argument za njo v tem... da je od nje odvisna bodočnost in rešitev našega naroda« (Gregor Žerjav, prim. Zora, IX., 110.). Dočim smo si priborili univerzo z ge-slom »za slovenstvo«, naj bi delovala univerza proti slovenstvu za neko namišljeno jugoslovenstvo, ki ni v skladu niti s slovenskimi niti z jugoslovanskimi interesi.

Kako daleč more to pripeljati, nam kažejo izjave v akademskem listu enega dela te skupine, da »ni važno, ali bo Ljubljana dobila po-polno medicinsko fakulteto«, marveč da »je mnogo važnejše, da imamo vsaj eno medicinsko fakulteto v državi, pa bilo v katerem koli mestu, ki bi bila na absolutni višini«, da je povsem razumljivo, da

* Objavljeno v Sloveniji, 26. 8. 1938 (podpis: Katoliški akademik).

Ljubljana ne dobi nove bolnišnice, da ne dobi Slovenija potrebnih železniških zvez, dokler nimajo kraji na jugu vsega tega v toliki meri kot mi (deloma dobesedno, deloma smiselno po Naši misli II, 8), izjave, ki pričajo o popolnem nerazumevanju slovenskega vprašanja, o popolni indiferentnosti do slovenskega narodnega življenja in blagostanja in o naravnost sramotni nevednosti glede vloge, ki jo mora igrati univerza v življenju vsakega kulturnega naroda.

Jedro te skupine tvorijo indiferentno in liberalno usmerjeni elementi — če smemo drugi izraz rabiti za svetovnonazorsko označbo —, vendar pa so med njimi tudi levičarsko in katoliško usmerjeni ljudje. Grozeče se dviga pri tej skupini misel okostenelega fašističnega unitarizma, klasičen primer za »meščansko« podreditev kmečkih in delavskih narodnih plasti s pomočjo biča duhovnega suženjstva, ki ga vihti ta gospodarsko-socialni nered. Zaradi razlik v izdelanosti te zamisli so pa v tej skupini nastala trenja, ki so jeseni 1936 strla »nacionalno fronto« v njene sestavine, v konservativnejše liberalni »Jadran«, ki se ob Hegeljanskem etatizmu (prim. N. v., I, 1), ki mu je država najvišja in onipotentna, tako da se ji mora podvreči vse, celi narodi se morajo pustiti njej na ljubo navleči na tuja kopita (jugoslovenski unitarizem!), vnema za avtoritativno »demokracijo batine« (N. v., II, 16), ki ima pa svoj socialni program še skoraj povsem neizdelan, in v radikalnejše »Edinstvo«, ki se hoče, kot za-trjujejo njegovi člani sami v uradniških letakih, boriti predvsem proti socialnim krivicam današnjega družabnega reda, in sicer za združno-korporacijski socialni red, v ostrem doslednem fašističnem kurzu. Po informacijah, ki jih zajemam pri nacionalistih samih, predstavlja »Jadranova« skupina eksponent politične stranke JNS, »Edinstvo« pa podružnico Ljotičevega »Zbora«. V zadnjem času se zdi, da bo jugoslovenska unitaristična usmerjenost, deloma najbrž pod vplivom oživljenega tradicionalnega strankarskega boja v naši politični javnosti, premagala antagonizem teh dveh skupin, ki, kot smo videli, itak ni globoko fundiran, in spet obnovila razbito »nacionalno fronto«.

Drugo skupino bi imenoval »navidezno slovensko«. To so akademiki, ki težko čutijo nerešeno slovensko vprašanje, ki se svoje narodne pripadnosti dobro zavedajo, ob vsaki priliki svoje slovenstvo poudarjajo, ki se tudi za nekatere slovenske probleme živo zanimajo, vendar pa prav pri takih prilikah navadno nehote pokažejo, da niso dojeli slovenstva v vsej globini. Vse slovenstvo jemljejo v zakup samo za svetovno-nazorsko skupino ali celo politično stranko, ki ji pripadajo; vsak, kdor se izven te — čeprav z odkrito mislijo in dobro voljo — bori za rešitev tega kompleksa vprašanj in težav, ki je po svetovni vojni z vso izrazitostjo in težo zajel slovenski narod, jim je hinavec, njegovo delo samo lažniva vaba za neizkušene kaline, ki jih lovi za svoj svetovni nazor in svojo stranko, sploh o vsem, kar

je organizirano izven njihove skupine, jim velja beseda: »kaj more dobrega iz Nazareta priti?«

In kljub temu vsiljivemu monopoliziranju slovenstva jim je ostalo to knjiga, zaprta s sedmimi pečati. Problem slovenskega naroda vidijo zgolj v njegovi politični in gospodarski plati in v kulturni neodvisnosti od tujcev (npr. Nemcev, Italijanov, Srbov). Pojmujejo ga vedno samo zunanje. Ne vidijo pa njegovega jedra, ki je najvažnejši vzrok, da so ti zunanji izrazi sploh možni in ki najbolj boleče reže po naših dušah — notranje nedozorelosti in duhovnega hlapčevstva slovenskega človeka, ki jo še stopnjuje velikanska razdalja med preprostim ljudstvom in večinoma v narodnostnih vprašanjih presenetljivo neizčiščenim razumništvom, kar je oboje povzročeno po dolgotrajnem kabinetnem obravnavanju bitnih vprašanj slovenstva.

V verskem oziru delimo to skupino v najortodoksnejše katoličane in izrazito levičarske materialiste. Oboji gledajo, kot sem že omenil, v slovenskem vprašanju le neko gospodarsko-politično vprašanje, zlasti prvi v nekem občestvenem smislu, ne da bi računali s slovensko danostjo in konkretnostjo. Oboji pričakujejo rešitve slovenskega vprašanja od popolne prevlade svoje stranke, ki naj bi uveljavila v gospodarskem in socialnem življenju svoj kalup, ki se mu bo pa to, čeprav morda nasilno, vendarle moralo podrediti, in to brez vsake najmanjše kritike. Obojim lebdi pred očmi intelektualistično shematiziran ideal, v svoji notranjosti votel, zgrajen daleč od konkretnega slovenskega življenja, ki ga pa oboji stavljajo mnogo više kot slovenstvo. Res je sicer, da so oboji prepričani, da bo za ves slovenski narod dobro, če se njihovi gradovi prestavijo iz oblakov na realna zemeljska tla, a vendar ne vidijo, da hočejo pahniti slovenski narod iz ene duhovne sužnosti v drugo, enako prvi ali pa še hujšo od nje.

Oba sestavna dela te skupine sta nesposobna za objektivno presojanje problemov, ki jima jih predloži življenje; za agitacijo pa je značilno pri obeh, a pri levičarskem krilu še v precej večji meri kot pri katoliškem, da ne delajo toliko s svojim lastnim programom, kot s poudarjanjem potrebne obrambe proti kaki tuji ideologiji (zato na eni strani proti-komunistična, na drugi proti-fašistična fronta).

Tretja skupina, ki se pojavlja v akademskem življenju, je izrazito slovenska, ne le v željah, izjavah in posameznih vprašanjih, marveč v vseh svojih sodbah in tudi pri svojem delu. Kolikor mogoče se brani okostenelih shem, ki zapirajo pot do življenja, kajti ni življenje zato, da kalupe napolni, ampak kalupi morajo biti namenjeni temu, da življenje obvarujejo; prvo je življenje, potem šele socialna struktura, naj bo že stanovska, razredna ali brezrazredna; prvo duh, potem šele forma! Sem spada del katoliških akademikov, zmernejši

del levičarske skupine okrog Slovenskega kluba in »1551«, latentno pa tudi precejšen del neopredeljenih in neorganiziranih akademikov.

Približno taka je slika slovenskega akademika glede osi sodobnega slovenskega življenja, slika, morda nekoliko preveč imaginarna, ker niso njeni kriteriji objektivno vidni in matematično dokazljivi, ampak močno subjektivni, ki pa vendar kaže smer in prostor, kjer se slovenska mladina more in mora najti in si ne glede na svetovnonazorsko prepričanje podati roke — pri delu za slovenski narod.

Ob tem pozivu k strnitvi akademskih vrst je pa treba razčistiti še nekaj važnih vprašanj. Ne gre mi niti za kako slogaštvo, ki bi dobilo izraz v tem, da bi akademske skupine zanemarile specifično delo svoje svetovnonazorske skupine, niti za kakšno kompromisarsko zlitje vseh teh skupin v eno samo formacijo. Oba ta dva pojava bi bila namreč nezdrava in obsojena na propad.

Gre samo za to, da bi se vsi akademiki, ki stopajo na univerzo, pri svojem živem delu v domačem krogu vedno živo zavedali svoje slovenske pripadnosti in da bi se vsi akademiki živo zavedali, da je treba narediti v domači hiši red in onemogočiti na univerzi in v akademski javnosti vsako nastopanje protislovenske unitaristične misli, naj pride od koder koli. Vedeti pa moramo vsi, da je možna taka zmaga samo z velikim skupnim naporom nas vseh, ki slovensko čutimo.

A stvari se mudi.

Slovenska akademska mladina*

Na moj članek, ki je izšel pod tem naslovom v »Sloveniji« z dne 26. avgusta 1938, je zadnja »Straža v viharju« (13. oktobra 1938) priobčila odgovor nekega »tudi katoliškega akademika«. Že v začetku svojega odgovora pa je ta »tudi katoliški akademik« pokazal, da hote ali nehotе nekaterih mest mojega članka ni mogel razumeti. Tako na primer sem poudaril samo, da nas običajna delitev akademikov deli na dele, med katerimi »ni sodelovanja«, medtem ko edino moj kriterij pripelje k *sodelovanju* vseh, nisem pa zanikal mogočnosti ideološkega ali strankarskega kriterija, ki se žal v praksi le preveč uveljavlja, kot to trdi »tudi katoliški akademik«, da sem storil.

»Tudi katoliški akademik« je hud nad izrazom »najortodoksejši«. Nič ne de, da je razumel, da sem ta izraz ironično porabil, kar bodo menda vsi Slovenci, ki sučejo pero, od časa do časa še smeli storiti, dasi bi se kak globokoumni pripadnik golega intelektualizma čutil užaljenega. Čudno le, da ni razumel ta »tudi katoliški akademik«, da gre ironija ne na račun oseb, marveč na račun *nekatoliškega pojmovanja katolicizma*, ki ga hočejo te osebe uveljavljati v smislu verskega integralizma na vseh področjih, da torej sužnost, ki sem o njej govoril, ne izhaja iz *pravega* katolicizma, marveč iz *zmaličenih* katoliških metod, ki v načrtu sličejo v marsičem različnim totalitarnim sistemom v današnji Evropi. Da pa ta ozko pojmovana katoliška organiziranost res pospešuje slovensko hlapčevstvo in duhovno sužnost, nam izkustveno kaže zgodovina: kar ozrimo se v dobo Bleiweisa ali Šušteršiča, ko sta prav proti takim pojavom vzdignila svoj glas Šuklje in A. Ušeničnik!

Glede družine z ekstremnimi levičarji pa ne morem za njo jaz, ki sem postavljал samo ugotovitve na podlagi izkustva v akademskem življenju. Tega sta krivi pač prizadeti skupini sami, ker obe gledata mogočnost rešitve slovenskega vprašanja samo v absolutni prevladi svojih idej, v popolnem uničenju ali pa teroriziranju vseh drugih skupin, ne pa v njihovem *sožitju* in skupnem nastopu proti vsem zunanjim sovražnikom. Prav ta ekskluzivizem, ki je popolnoma neživljenjski, je kriterij, ki je pripeljal obe skupini glede na slovensko vprašanje tako blizu.

Kar pa se tiče ugovora glede »intelektualistično shematiziranega ideala, zgrajenega daleč od konkretnega slovenskega življenja«, pa popolnoma velja moja trditev: Straža ima sicer res v svojih številkah tudi *ugotabljaljoče* članke o slovenskem položaju in o posameznih

* Objavljeno v časopisu *Slovenija* 21. 10. 1938.

potrebah, toda o vseh teh potrebah govori samo v okviru obstoječega meščanskega reda, nikjer pa ne preišče zveze med stanovskim redom in med slovenskim položajem, dasi se odprtemu in pazljivemu očesu prav v tem pogledu pojavlja povsem svojstvena *slovenska* problematika, ki je Straža pri svojem poudarjanju avtoritarnosti, ki bi bila za slovenski narod smrtna nevarnost, *niti od daleč ne sluti*. Med obema predmetoma je v člankih v Straži nepremostljiv prepad.

Med manjšinami in geopolitiko*

(O politični strukturi Evrope in o sredstvih sodobnega imperializma)

I

Medtem ko je pomenil spomladanski padec Avstrije odločilnejšo in resnično pomembno spremembo samo v totalitarnem bloku samem (Nemčija si je z njim pridobila v njem odločilno premoč proti Italiji) in medtem ko je imel ta dogodek v celotni politični strukturi Evrope samo značaj priprave na spopad med avtoritarnimi in demokratičnimi državami, je pa pomenil razkroj prve češkoslovaške republike vse več, kajti s korekturami meja, ki so zajele manj ozemlja in manj prebivalstva kakor »anšlus«, je dobila Evropa popolnoma nov politični obraz. To dejstvo je dovolj važno, da moramo potegniti pod dogodki črto in si ogledati rezultat v širši luči, kakor je to mogoče v dnevnem časopisju.

Polkovnik Moravec je v svoji študiji v geopolitičnem in strateškem položaju Češko-Slovaške glede na vso Evropo povsem trdno dokazal trditev, ki jo je pri nas v vsem časopisnem gradivu iz dobe boja za neokrnjeno Češko-Slovaško nakazal samo anonimni člankar v »Delavski pravici«,¹ da je »Češko-Slovaška temelj evropskega političnega položaja in ravnotežja v njem« in da borba za njo »ni samo borba za obstoj ene od mnogih po vojni nastalih držav, ampak odločilna borba med demokratičnim in totalitarnim sistemom«. Položaj, ki je nastal po »sporazumu« v Münchenu, nam to trditev povsem jasno potrjuje.

Münchenski diktat je do kraja razkrojil in razdrobil tisto politično Evropo, ki se je razvila na podlagi mirovnih pogodb v Parizu, Evropo, ki je stala v znamenju francoske hegemonije. Na njeno mesto je postavil novo Evropo, ki je njena najznačilnejša črta, zlasti če jo primerjamo z njeno prednico, dejstvo, da je porinjena Francija s tem dejanjem, ki ga je celo sama podpisala, povsem na rob Evrope. Obdana je od treh strani od totalitarnih držav, izgubila je svoj zadnji in najbistvenejši prijem v Srednji Evropi, in to prav v trenutku, ko se je pokazalo, da tudi Anglija, njen najvažnejši zaveznik, ne misli več, da so francoski interesi tudi angleški in da poskušajo angleški lordi s svojo staro taktiko izigravanja² rešiti iz položaja v Evropi

* Objavljeno v reviji Čas 33/1938/1939, str. 101—110.

¹ Pomen Češko-Slovaške v Evropi, Delavska pravica IX, 1938, št. 40, 20. sept.

² Prim. Miro Jeršič, Angleška politika, Dejanje, I, 1938, str. 253—256.

kolikor se da, a ne za Francijo, marveč predvsem za Anglijo in — njene kolonije!

Toda Anglija in Francija z obiski v Berchtesgadenu, Godesbergu in v Münchenu nista izgubili igre samo politično, kakor sta jo marca, marveč tudi moralno. Odkar je Ernest Pezet 25. februarja ob dogodkih v Avstriji interpeliral francosko vlado glede pogodbe med Francijo in Češko-Slovaško, so člani francoske vlade nešteto krat zagotavljali, da bodo Češko-Slovaško podprli. Zadnji v vrsti teh obetalcev je bil Bonnet 4. septembra, teden dni pred Nürnbergom.³ In vendar sta zapadni sili povsem odpovedali, ne da bi tvegali to, kar sta prej tolikokrat obljubljali. Povzpeli sta se celo do tega, da sta münchenski diktat proslavljali kot narodni triumf, ki jima je prinesel drugo zmago. Francija, ki je doslej po vsej svoji zgodovini lahko veljala kot vzorna zaveznica glede izpolnjevanja svojih pogodbenih obveznosti, je zavrgla svojo častno tradicijo in pustila svojo zaveznico povsem na cedilu. S tem pa je hkrati postavila na laž vso propagando, ki so jo vršili po vojski razni francoski instituti in krožki, vse politične zveze, ki jih je pletla po centralni Evropi. Njen politični sistem je z dejstvom, da ga je Francija priznavala samo ob ugodnih trenutkih in da ga je v uri nevarnosti zapustila, izgubil vso sredotežno silo, različne zveze in prijateljstva s Francijo so izgubile večji del svoje veljave in vrednosti, Francija se je sama degradirala v velleslo druge vrste. Izkazalo se je, da Mussolinijev načrt za razredno politiko, v kateri bi obvladovale štiri velesile vse važne politične odločitve, ni zadel v obeh zapadnih demokracijah na politične vodnike, ki bi se zavedali bistvene dileme med pravo demokracijo in jedrom vsakega totalitarnega sistema. Angleški lordi in francoskih »dvesto družin« so pokazali, da jim gre samo za lastne interese in da je bil njihov klic malim narodom po svetovni vojski samo spretna politična igra. V odločilnem boju za oblast na evropskem kontinentu med demokratičnimi in totalitarnimi silami je Hitler popolnoma zmagal. Pokazalo se je, da volja Francije in Anglije ne bo več merilo dogodkov v Srednji in Vzhodni Evropi. Nemčija je uveljavila v osrčju Evrope svojo hegemonijo v najvišji meri.

Češko-Slovaška je danes v njenih rokah, bodisi svojevolsjno, bodisi pod pritiskom se mora vključiti v hitlerjevsko politiko. Poljska in Romunija ne moreta drugega, kakor da mirujeta, kajti sicer more agitacija v Galiciji in v Besarabiji po sudetskem vzorcu postaviti ukrajinski problem, poleg tega je pri Romuniji dana še možnost madžarskega revizionizma v Erdelju. Nobena država evropskega jugovzhoda nima možnosti kakega odpora, niti političnega, niti go-

³ Ernest Pezet (podpredsednik francoske parlamentarne komisije za zunanje zadeve, po političnem prepričanju krščanski demokrat), *Un nouveau feu grégeois* descend le Danube, *Avantgarde* 1938, 15. okt., št. 150.

spodarskega.⁴ Belgija se sicer navidez še drži v demokratičnem bloku, toda dejansko se je s proglasitvijo nevtralnosti že obrnila proti Franciji: značilno je, da je poslala tako 21. maja, kot tudi septembra svoje čete samo na francosko mejo (septembra poleg 300.000 mobilizirancev celo čete, ki so bile prej v utrdbah ob nemški meji!). Flamska narodna stranka (Vlaamsch National Verbond) kaže močno vplivanje narodnosocialističnih idej, ki se je stopnjevalo že do zahteve, da je treba Valonce pognati v Francijo.⁵ Tudi v Švici in na Holandskem se kažejo poskusi hitlerjevskega vpliva, dasi z manjšim uspehom.⁶ Vse male države, zlasti tiste, ki so nastale po vojski, so po okrnjenju Češko-Slovaške ostale v negotovosti in mrzlično iščejo novih poti v večjo gotovost in v politično jasnost.

Najznačilnejše za izločitev Anglije in Francije iz odločujočih vrst v Evropi je dejstvo, da so se spremenile meje med Češko-Slovaško in Madžarsko na Dunaju brez njih. Pri münchenskem »sporazumu« sta bili še potrebni, a z njim sta se sami tako oslabili, da sta mogli ostali dve podpisnici brez ozira na nji odločati o mejah v Srednji Evropi. Italijanski in nemški voditelji in listi so triumfiral: »Prvič po vojski ni odločala o Donavi Francija, marveč Nemčija in Italija... Dunajsko posredovanje vpeljuje abdikacijo in odstranitev Francije iz središča in vzhoda Evrope... To je konec in za dolgo... To je veličastna revanša za Versailles, manj kakor dvajset let po premirju.«⁷

»Nov »grški ogenj« se razširja po Donavi. In Donava se izgublja v Črno morje in Bospor. Polagoma more doseči Konstanška vrata, ogroziti Mosulska, doseči Sueški prekop. Kako ogromen požar... Odsvit ognja se vidi na nebu nad Londonom in Parizom.«⁸

II.

Trikratno Chaimberlainovo potovanje v Nemčijo, ki je dobilo svoj zaključek v münchenskem sporazumu, je torej povsem spremenilo dosedanje politično razmerje v Evropi. Z njim so dobile oblast nad Srednjo in deloma tudi nad Vzhodno Evropo totalitarne sile. Zato je nujno, da pregledamo načrte njihovih političnih vodij, da bomo spoznali, katero fazo v njihovem uveljavljanju predstavlja

⁴ E. Pezet, Munich, Eurasie et colonies. Les risques d'une fausse paix. L'aube VII, št. 1909, 7. nov. 1938.

⁵ L. Gerin, Ce que la Belgique a manqué, Esprit VII, 74, 1. nov. 1938, str. 190—202.

⁶ X. Schorderet, La Suisse devant le national-socialisme, Esprit I. c., str. 203—210; H. Ledebor: Le national-socialisme en Hollande, Le voltigeur, št. 4, 16. nov. 1938.

⁷ Pezet, Munich etc.

⁸ Pezet, Un nouveau etc.

sedanji položaj in kaj se bo — v kolikor je tako določevanje seveda sploh mogoče — še izvršilo.

Pri določevanju Hitlerjevega zunanjepolitičnega koncepta je stvar primeroma lahka. V zadnjih dveh poglavjih druge knjige svojega dela »Mein Kampf« je namreč dovolj obširno zarisal svoje poglede na nemško politiko proti evropskim velesilam (Deutsche Bündnispolitik nach dem Kriege) in na zgodovinsko nalogo nemštva v sedanjem položaju (Ostorientierung und Ostpolitik). Iz teh dveh poglavij sem zbral najznačilnejša mesta tako, da nam dajejo kolikor mogoče enotno sliko.

Že pred vojsko je bila po Hitlerjevem mnenju pravilna pot nemške politike edino tista, ki bi krepila Nemčijo kot kontinentalno silo s pridobitvijo nove zemlje v Evropi, pri čemer bi se prav s tem pokazala naravna možnost poznejše izpopolnitve v kolonialnem ozemlju. »Usodo narodov zveže trdno samo pogled na skupen uspeh v smislu pridobitev, osvojitvev, skratka, obojestranskega razširjanja oblasti.« To je Hitlerjevo izhodišče pri iskanju zaveznikov. »Nepomirljiv sovražnik Nemčije je in ostane Francija. Popolnoma vseeno, kdo je v Franciji vladal ali kdo bo vladal, ali Bourboni ali jakobinci, Napoleonidi ali meščanski demokrati, klerikalni republikanci ali rdeči boljševiki: končni smoter njihovega zunanjepolitičnega dela bo vedno poskus, da se polaste meje na Renu in da zavarujejo to reko s tem, da razkroje in zdrobe Nemčijo.« Francija dela zločin nad belo raso Evrope s tem, da pripušča tudi svoje črnce na višja mesta. »Ta narod, ki vedno bolj zapada mešanju s črnici, pomeni s svojo navezanostjo na smotre svetovnega judovskega gospostva stalno smrtno nevarnost za obstoj bele rase.« Nemogoče je vzdržati, da »teče življenjska žila nemškega naroda skozi plesišče afrikanških hord...« — Hitler si nato postavlja vprašanje, »katere države bodo gledale na podlagi pogojev svojega lastnega obstoja in svojega tradicionalnega političnega vodstva v takem položaju (uničenju nemške srednje Evrope in v uveljavljanju francoske vojaške in politične hegemonije) ogroženost lastne bodočnosti«. »Če gledamo iz tega stališča po zaveznikih v Evropi, ostaneta samo dve državi, Anglija in Italija.« Angliji je velika Francija nevarna po svojem zemljepisnem položaju in po položaju v svetovni politiki. Francoški politični smotri so nasprotni angleškim: Francozi hočejo razdeljeno Nemčijo in meje Francije na Renu, Angleži pa hočejo vzdržati na kontinentu ravnotežje, kar je potrebno za angleško hegemonijo v svetu. Zato se morajo boriti proti vsaki premočni sili v Evropi. V angleških načrtih ni uničena Nemčija, marveč samo borba proti Nemčiji, ki bi hotela biti svetovna sila.⁹ Italijo sili proti Franciji njeno poslanstvo in položaj

⁹ Seveda je vprašanje, v koliko ni Hitler možnosti zveze z Anglijo zavrl že z istim delom, kjer izjavlja med drugim »Nemčija bo svetovna sila, ali je pa sploh ne bo«, še bolj pa s svojim političnim delom po nastopu na oblast.

v Sredozemlju. V zvezi z Anglijo in Italijo »bi dobila Nemčija možnost, da pripravi v vsem miru to, kar je v okviru take koalicije itak treba pripraviti za končen obračun s Francijo.«

»Odločilna točka nemške zunanje politike« pa je po Hitlerjevih besedah razmerje do Rusije. »Zunanja politika narodnostne države mora zavarovati obstoj v državi zbrane rase s tem, da ustvari zdravo, življenja zmožno in naravno razmerje med številom in prirastkom naroda na eni strani in med veličino in dobrino zemlje in tal na drugi strani. Za pravo razmerje moramo pri tem vedno smatrati tisto stanje, ki zagotovi prehrano naroda na lastnem ozemlju. Vsako drugo stanje, naj traja tudi stoletja ali celo tisočletje, je kljub vsemu nezdravo in bo prej ali slej pripeljalo k oslabitvi, če ne celo k uničenju prizadetega naroda. Zemljišče države ima razen svojega pomena kot vir narodne prehrane še drug, vojaškopoličen pomen. Če si je narod zagotovil z dovolj velikim ozemljem svojo prehrano, je še vseeno potrebno misliti na zavarovanje zemljišča samega.

Če hoče narodnosocialistično gibanje resnično sprejeti veliko zgodovinsko poslanstvo za naš narod, mora, presunjeno od spoznanja in polno bolečine zaradi njegovega resničnega položaja na zemlji, predrzno in zavestno začeti boj proti nesmotrnosti in sposobnosti, ki sta se nudili našemu narodu na njegovih zunanjepoličnih potih. Brez ozira na »tradicije« in predsodke mora najti pogum, da zbere naš narod in njegovo silo za napredek na tisti poti, ki vodi iz današnje ožine življenjskega prostora tega naroda k novemu ozemlju... Najvišji zakon narodnih socialistov v zunanji politiki je »uravnovešanje narodnega števila z ozemljem.«

Le trije rezultati nemške zgodovine so po Hitlerjevem mnenju resnično pozitivni: Bavarska kolonizacija Vzhodne marke, osvojitve in naselitve ozemlja vzhodno od Labe in ustvaritev pruske organizacije. Zahteve po mejah iz l. 1914 so premalenkostne, da bi smeli z njimi zbrati ves nemški narod za seboj. Niti niso zajele vsega nemškega naroda, niti niso bile dovolj zavarovane v vojaškem pogledu. Tak uspeh bi bil premajhen, za nemško silo brezpomemben, zato so take zahteve političen nesmisel s takimi posledicami, da je to v resnici političen zločin.

»Dejstvo, da uspe kakemu narodu pridobiti novo zemljo, ni nobena višja obveza za večno priznanje razmejitve. Kvečjemu dokazuje moč osvajalca in slabost trpečega. In samo v tej moči je pravica. — Narodnostno gibanje ne more biti odvetnik drugih narodov, marveč se bori le za lastni narod... Zlasti pa nismo varnostni stražnik znanih, revnih, malih narodov, marveč vojaki svojega lastnega.«

Nujen poraz Francije ni končen smoter, temveč ima svoj pravi smisel v tem, da krije hrbet za povečanje ozemlja v Evropi. »Kajti rešitve tega vprašanja (ureditve razmerja med številom naroda in njegovim ozemljem) ne smemo gledati v kolonialnih pridobitvah, temveč izključno v pridobivanju novega naselitvenega področja, ki

poveča zemljišče matice same in s tem ne le da ohranja nove nasel-nike v najožji skupnosti z rodno zemljo, marveč tudi zagotovi celot-nemu ozemlju tiste prednosti, ki leže v njegovi združeni velikosti.

S tem narodni socialisti zavestno postavljaj-mo črto pod zunanjepolitično smer predvojne dobe. Začenjamo tam, kjer so nehali pred šesti-mi stoletji. Ustavljamo večno reko Germanov na jug in na zahod Evrope in obračamo pogled na zemljo proti vzhodu. Končno sklepamo s kolo-nialno in trgovsko politiko predvojne dobe in prehajamo k bodoči politiki zemlje.

Ce govorimo danes v Evropi o novem zemljišču, moremo misliti v prvi vrsti na Rusijo in njej podložne obrobne države.«

Ob koncu zunanjepolitičnega razpravljanja poda Hitler še poli-tični testament narodnega socializma: »Ne trpite nikoli nastanka dveh celinskih sil v Evropi. V vsakem poskusu, da se organizira na nemških mejah druga vojaška sila, in naj bo tudi samo v obliki države, ki bi bila sposobna za vojaško silo, glejte napad na Nemčijo in glejte v tem ne le pravico, marveč tudi dolžnost, da preprečite nastanek take države z vsemi sredstvi do porabe orožja, če pa je že nastala, pa da jo spet razbijete. — Skrbite za to, da ne dobi moč našega naroda podlage v kolonijah, marveč v domovinskih tleh v Evropi.«

Glede Mussolinijevih pogledov na politične naloge Italije nismo tako dobro poučeni. Vsa izkušnja tudi kaže, da je pravilno mnenje, da se prevejana latinska diplomacija ne pusti preveč trdno navezati na kak okostenel diplomatski načrt. Mussolini je deloma navezal na stare italijanske načrte predvojne dobe (Abesinija!), predvsem pa je v naslonitvi na rimsko tradicijo starega veka začel poudarjati posebno poslanstvo Italije v Sredozemlju, ki ji je naloženo že po središčni legi v tej zemljepisni enoti. Igra v vsej severni Afriki in v Siriji in Palestini (proglasitev Mussolinija za varuha muslimanov!), stalni poskusi političnih zvez z državami na Balkanu in s Turčijo in končno italijanski poseg v Španijo, vse to nam kaže odločnost v tem vprašanju, v katerem črpa Mussolini iz rimske tradicije. Kdor je hodil po Via dell'Impero v Rimu in videl ob njej na steni ob nekdanjih rimskih forumih tri zemljevide o razvoju rimskega impe-rija in na četrtem današnje italijansko državo s kolonijami, se mu je italijansko stremljenje po obvladanju Sredozemlja gotovo neiz-brisno vtisnilo v spomin, prav tako, kakor vsakemu obiskovalcu le-tošnje veličastne razstave »Mostra Augustea della Romanita«, ki je znal pronikniti skozi zgodovinsko dokumentarično vrednost te raz-stave do njene spretno politične ureditve (zlasti oddelek »Immorta-lita dell'idea di Roma. La rinascita dell'Impero nell'Italia fascista«!) in do njenega sodobnega pomena.

Toda prav tako jasno, kakor ideja sredozemskega poslanstva, pa se kaže v politiki Mussolinijeve Italije tudi dejstvo, da se Mussolini noče odreči svojemu vplivu v Podonavju. Tudi on ni zadovoljen s preveliko mogočnostjo Nemčije. V zadnjem času se jasno kaže ta politična smer v diplomatskem boju okrog Podkarpatske Rusije, saj ne gre pri tem Mussoliniju, Madžarski in Poljski za nič manj, kakor da se postavi pred nemško prodiranje proti vzhodu trdna barikada, ki bi segala od Baltika do Črnega morja. Sicer pa se kažejo razlike med nemškim in italijanskim konceptom tudi še v nekaterih drugih vprašanjih ureditve evropskega jugovzhoda, dasi zelo zakrito. Glavna razlika med obema državama pa je v dejstvu, da italijanski načrti v kolonijah družijo Anglijo in Francijo v enoten blok, proti katereму so naperjeni italijanski kolonijalni načrti v taki meri, da izzivajo vojno, dočim Nemčija hoče ti dve velesili razdružiti in držati s kolonialnim vprašanjem zaenkrat samo v stalni napetosti in vezanosti, dokler ne izvrši svojih načrtov v Vzhodni Evropi.¹⁰

Nemčija si danes gradi še severno pot proti Rusiji. Spor med Litvo in Poljsko, ki je bil doslej primeroma malo pomemben, se utegne spremeniti v sredstvo, s katerim bo pridobila Nemčija to državo povsem zase¹¹ in jo izluščila iz zveze z Rusijo. Preostala bi le še pridobitev Estonske, Letonske in Finske, kar po Pezetovem mnenju za III. rajh po dogodkih ob Češko-Slovaški ni več nerešljiva naloga.

Skratka, Pezet je mnenja, da ni več daleč do odločilnega spopada med Nemčijo in Rusijo, ki ga Hitler napoveduje v svojem delu. Južna pot po Donavi in po slovaško-ukrajinskem hodniku je že odprta, severna proti Kareliji, ki ima namen, da odreže Rusijo od njej nujno potrebnega Belega morja in da preseka zvezo med Leningradom in Moskvo, se polagoma odpira. Od sodelovanja ali nevtralnosti Poljske, Romunije, Madžarske, baltičskih držav in ostanka Češko-Slovaške je odvisno, ali se bo nemški napad izvršil samo na dveh krilih, ali pa bo frontalen.¹² Pezetova misel je sicer morda nekoliko preveč skonstruirana, toda popolna resnica je to, da je prav on že celih deset let popolnoma točno napovedoval dogodke, ki so se izvršili, odkar je prišel Hitler na oblast, in to zlasti glede usode Srednje Evrope potem, ko se bo Hitler polastil Dunaja in Prage.

Posebno vprašanje v bodočem političnem razvoju je seveda vprašanje kolonij, ki ga načenjata centralni sili z vedno večjo odločnostjo.

¹⁰ Prim. Eržen Jože (= Janez Gradišnik): Nova trozveza, Dejanje, str. 58—62.

¹¹ O vprašanju Litve prim. obširen članek: Charles Ferrus, Position de la Lituanie v ženevskem tedniku La tribunes des Nations, IV, 1938, 3. nov., št. 209.

¹² Pezet, Munich etc.

Zdi se, da se politična stavba zapadnih velesil ruši tudi v tej točki. Gotovo je, da »München razveljavlja Versailles tudi v določbah o kolonijah«. Neprestano narašča ogroženost Avstralije in Indokine po Japoncih, vedno jasneje se oblikujejo nemške in italijanske zahteve po reviziji kolonij v Afriki. Italijanska kolonizacija v Libiji ima po domnevi nekaterih tudi ta namen, da prenese tudi v Afriko metodo narodnih manjšin (Tunis!), potem ko so v Palestini že spretno porabili arabski protijudovski odpor.

Napovedi o razvoju dogodkov so seveda skoro nemogoče, političen položaj je danes mnogo preveč negotov, poleg vsega tega pa gre sedaj za interese zapadnih demokracij samih! Načelno pa je gotovo ravnatelj francoske kolonialne šole, Robert Delavignette popolnoma točno označil položaj, ko je ugotovil, da z golo revindikacijo kolonij svetovni mir ne le da ne bi bil rešen, marveč bi prišel še v večjo nevarnost. Nemški gospodarski sistem namreč ne sloni na kolonijah, marveč na načelu avtarkije. Kolonije so mu potrebne zgolj za strateška oporišča. Poleg tega je treba poudariti, da sta v Evropi danes dva bloka, ki se razlikujeta v svojih temeljnih pojmi. S tem, da se ustvari analogno Srednji Evropi še Srednja Afrika, bi se fronte le še podaljšale, nevarnost za mir bi bila še večja. Problem afriških kolonij je problem, kako bi vse države, ki so njihove lastnice, med seboj sodelovale. Pri tem bo treba kljub vsem rasističnim tezam upoštevati tudi rodove domačinov, ki se vedno bolj prebujajo. Od takega sodelovanja seveda ne bi mogli izključiti Nemčije, toda preden bo tako sodelovanje z obema velesilama Srednje Evrope možno, bo treba razčistiti vsa vprašanja, ki ju ločijo od zapadnih demokracij.¹³ Svoje četrti brez obveze za to sodelovanje pa ne more in ne sme zahtevati nobena država.

III.

Pazljivega opazovalca boja za spremembo mej stare češkoslovaške republike je presenetila hitra bistvena sprememba metode, ki se je pojavila pri razlogih za revizijo po Münchnu. Pred münchenskim sporazumom so vse zahteve za spremembo meja temeljile na zahtevi po samoodločbi manjšin, ki so bile v Češko-Slovaški, po njem so se pa Madžari nenadoma postavili na stališče zgodovinskega prava države krone sv. Štefana, pojavljati se je pa začelo celo geopolitično načelo proti narodnostnemu. Na to zadnje načelo se je naslonila tudi oficiozna italijanska zunanjepolitična revija »Relazioni internazionali«, ko je zahtevala, naj se Madžarski da vsa Slovaška in vsa Podkarpatska Rusija. Nagel preobrat od narodnostnega načela preko zgodovinskega prava h geopolitiki,

¹³ Robert Delavignette, *Équipe Eurafricaine. Place pour l'Allemagne?*, Esprit l. c., str. 211—227.

kjer odloča o politični in gospodarski obliki in razmejitvi države fizikalno izoblikovanje ozemlja — s čimer je človek podrejen snovi! — je povzročil najrazličnejše komentarje. Rimski dopisnik »Temptsa« je domneval, da je Italija naredila ta bistveni preobrat v metodi iz oportunizma, ker se zaveda, da bi se čisto narodnostno načelo v kakem neugodnem trenutku moglo obrniti proti njej sami, ker ima v svojem področju strnjeno naseljeno slovansko in nemško manjšino, v baselski »Nationalzeitung« pa je izšel članek, kjer je razložena uporaba različne metode s tem, da je bilo proti Češki možno nastopiti učinkovito edino z narodnostnim načelom, proti Slovaški pa obratno edino z geopolitičnim načelom. Kjellén in Haushofer sta namreč pri geopolitični analizi Češko-Slovaške prišla do rezultata, da je zapadno krilo države gospodarsko harmonično zgrajeno in geopolitično dobro omejeno, toda narodnostno raztrgano, vzhodni del, ki ima sicer obilo naravnih bogastev, pa razbija gospodarsko enoto predvojne Ogrske. »Jugovzhodna državna meja, ki teče preko številnih rečnih dolin, reže mnogo radialnih prometnih črt notranjekarpatskega kotla in daje dolgemu vzhodnemu krilu države značaj geopolitičnega nestvora.« Trampler v drugem delu Haushoferjevega geopolitičnega priročnika je še izrazitejši: »Vse reke te ostroge kažejo na enotnost z ogrsko ravnino.«¹⁴ Potemtakem bi Hitlerja in Musolinija vodile v resnici pri vsem boju geopolitične smernice, ki sta jih zarisala Haushofer in Kjellén. Naj bo že s tem tako ali drugače, na vsak način je prav ob tem primeru vredno analizirati metode obeh totalitarnih velesil.

Prva značilna poteza njihovih zahtev, vsaj glede revizije meja v Evropi, je utemeljevanje s poudarjanjem narodne celovitosti (Avstrija, CSR). Toda vse do češkega primera se nista še nikdar naslanjali na demokratično načelo narodne samoodločbe, marveč sta vselej postavljali za podlago svojih zahtev prav v smislu svojega avtoritarnega sistema voljo »vodje«, ki ima zaradi svojega višjega poslanstva edini pravico, da govori v imenu vsega naroda, tudi njegovih manjšin, dasi morda tudi proti njihovi lastni želji (»ein Volk, ein Reich, ein Führer«!). To voljo so podprli z zbiranjem čet ob meji prizadete države, z intervencijami za ugoditev zahtev tistih strank v državi, ki so zastopale voljo »vodje« v državi sami, in z grožnjami oborožene intervencije. To smer metode je Hitler zarisal že v svojem avtobiografskem delu »Mein Kampf«: »Osvobodjenje tiskanih, odcepljenih delcev naroda ali pokrajin države se ne izvrši na podlagi želje tiskanih ali protesta onih, ki so zunaj, marveč s sredstvi moči bolj ali manj samostojnega ostanka bivše skupne domovine.« V prakso so to metodo nasilnega zunanjepolitičnega pri-

¹⁴ Kjellén-Haushofer: Die Grossmächte vor und nach dem Weltkriege, Leipzig 1933, str. 208. Trampler v članku Die Staaten der europäischen Schütterzone v priročniku: Haushofer: Jenseits der Grossmächte, Macht und Erde 2, Leipzig 1932.

tiska z grožnjo vojske predstavili najprej Turki ob sporu glede Alesandrette, a Nemci so jo takoj takrat imenovali vzorno metodo za revizijo mirovnih pogodb (»Musterbeispiel«, Volk und Reich) in so jo odtlej že dvakrat tudi porabili. Toliko bolj zanimivo je, da je Hitler ob svojem zadnjem nastopu smatral za potrebno, da »vzame iz slovarja demokratičnih gesel načelo narodne samoodločbe« in da ga porabi kot orožje v borbi za revizijo meja, medtem ko ga je doslej, v kolikor ga je sploh upošteval, porabljal samo kot sredstvo za naknadno opravičevanje svojih korakov (plebiscit po anšlusu). Seveda se ob točnem razlikovanju pojavi vprašanje, ali se totalitarni režim, ki negira bistvene podlage narodne samoodločbe (pravice posamezne osebe),¹⁵ sploh more opravičeno sklicevati na to načelo, ki z njegovo porabo zanika samega sebe in svoja temeljna načela.

Druga značilnost načina osvajanja, ki je prvi, manjšinski, deloma sorodna, je izrabljanje neurejenosti mladih slovanskih držav, v katere se je po vojni zateklo po več sorodnih narodov, zlasti spore med centralistično in avtonomistično ureditvijo države (prim. izrabljanje in umetno napihovanje slovaškega vprašanja v ČSR, ki je pod nemškim vplivom zagrešilo težke politične napake — zveza z Madžari in Nemci proti Čehom! — in zašlo v Sidorjevem krilu ljudske stranke gotovo predaleč v ekstreme), zlasti s pomočjo iskanja in skoro bi rekel provociranja malih narodov, ki nimajo lastne države, pa bi jo hoteli ali (v nemških tezah) morali imeti.¹⁶

Tretja značilnost, od prejšnjih dveh bistveno različna, pa totalitarnemu sistemu in njegovemu podrejanju osebe višjim sociološkim entotam (t. j. v tem smislu, da jim oseba ni smoter, marveč sredstvo), npr. državi, ter materialističnim pogledom in metodam sodobnega sveta sorodnejša in bližja, je geopolitična smer pri osvajanju. V načrtih se ta smer kaže popolnoma jasno, v praksi pa se je uveljavila do Münchena samo v izvenevropskih predelih (Abesinija, japonski napad na Kitajsko). Zdi se pa, da bo v bodočnosti prav ta moment igral veliko vlogo.

¹⁵ Prim. odgovor Germanie na prošnje s številnimi podpisi: »voditelj ne izvaja svoje oblasti in avtoritete od ljudstva, ampak je poklican od zgoraj. Voditelj, od katerega izhaja tudi vse pravo, ne išče v ljudski volji in volitvah soglasnosti naroda za svoje ukrepe.« (Gl. dr. I. Ahčín, Totalna država, Čas XXVIII, 1933/34, str. 236) in izjavo enega od vodilnih italijanskih fašistov: »tudi če bi se dvanajst milijonov 'ja' spremenilo v štiriindvajset milijonov 'ne', bi fašistična država ostala: morali bi smatrati, da je narod prijel kolektivna blaznost«.

¹⁶ Značilno za uspehe te nemške propagande se mi zdi, da v tujih statistikah (na razpolago imamo angleško, francosko in nemško) še vedno štejejo npr. za državni narod v Češko-Slovaški samo Čehe, Slovake pa med manjšine, podobno za Jugoslavijo za državni narod samo Srbe ali Srbe in Hrvate, Slovence ali Slovence in Hrvate pa za manjšino. Prim. angleško brošuro »Minorities«, francosko revijo Univers (IV, 1938, 34: Quelques notes documentaires sur les minorités en Europe centrale, str. 95—98) in nemško statistiko v že citiranem Tramplerjevem članku.

To so tri glavne značilnosti pri neposrednem osvajanju novega ozemlja. Poleg teh imajo totalitarne države v zunanji politiki še različna sredstva, s katerimi spravijo v odvisnost »neodvisne« države (npr. neposreden političen pritisk: ČSR, navezovanje gospodarskih stikov v tako veliki meri, da je gospodarstvo »neodvisne« države brez teh stikov povsem neuravnovešeno, kar daje možnost političnega pritiska z grožnjami na gospodarskem področju, npr. Bolgarija, Madžarska; in končno vmešavanje v notranjepolitične spore zaradi ideoloških vzrokov: Španija, Kitajska), ki jih pa ne bomo obširneje analizirali.

Mesto tega bi hotel potegniti pod vso to analizo položaja črto v obliki nekoliko sinteze in par zaključkov. Predvsem se kaže v sodobnem političnem razvoju vedno večja važnost manjšinskega vprašanja, ki bo gotovo še dalje naraščala, zlasti ko se bo začela vračati v Evropo resnična politična morala v mednarodnem življenju.¹⁷ Pri tem je treba poudariti, da ločimo več vrst manjšin: 1. manjšino, ki je strnjeno naseljena in ločena od svojega naroda samo po državni meji, seveda lahko tudi po svoji prosti volji (prim. Alzacijo); 2. manjšino, ki jo sestavljajo raztresena naselja, ločena od matice, ustvarjena v bližnji ali daljni preteklosti, in 3. manjšine, ki so nastale s potujčevanjem domačega prebivalstva in torej niso manjšine v pravem pomenu besede, ali pa manjšine, ki jih sploh ni, ker obstojajo v resnici samo na papirju, v statistikah. K tem zadnjim manjšinam spada seveda tudi manjšina, ki se poskuša ustvarjati iz kakega imperialističnega vidika.¹⁸

Če pod tem kriterijem pregledamo ozemlje, ki leži med Nemčijo in med Rusijo, odnosno med nemškimi in ruskimi narodnostnimi mejami (kajti tako zapadna, kakor vzhodna meja tega področja z narodnostnimi mejami ne sovpadata), vidimo, da je narodnostno izredno spremešano. Manjšine prve vrste so v državah tega pasu predvsem na vzhodu, o katerem je zapisal Trampler, da se bodo njegove meje prej ali slej pomaknile gotovo proti zahodu na narodnostne meje Ukrajincev in Belorusov.¹⁹ Če izvzamemo to mejo, kjer gre taka manjšina kar v milijone, je v pasu ta vrsta manjšine precej nizko omejena, dasi tvori zaradi absolutne majhnosti narodov, ki so v njem naseljeni, še vedno relativno precej akutna vprašanja.

Bolj kakor te manjšine pa so in bodo ostale²⁰ značilne za ta predel manjšine druge vrste, kajti v njem so predeli, ki so jih v preteklosti kolonizirali z najrazličnejšimi narodnostmi, vojaška peri-

¹⁷ Prim. dr. Fabijan Janez: Manjšinska politika v povojni Evropi, letošnji letnik Časa, str. 3—9.

¹⁸ Prim. letošnji letnik Časa, str. 10—18. Gotovo je pravična zahteva, da se potujčevani predeli izroče v upravo prizadetemu narodu, da ne izgublja več svoje krvi.

¹⁹ Trampler, l. c.

²⁰ Prva vrsta manjšin bo namreč najbrž prej ali slej s pravičnejšo razmejitvijo bolj ali manj izginila.

vanja in spreminjanje meje so seveda vse to še podpirala. Nikjer drugje ni tako heterogenega prebivalstva, kakor na pr. v Vojvodini, v Makedoniji, v Erdelju, nekaterih predelih Poljske, Češke in Slovaške. Pa tudi tretja vrsta manjšine v državah tega pasu in manjšina prve vrste za nemškimi in italijanskimi mejami je ena od značilnosti tega pasu.

Druga značilnost, ki jo takoj opazimo ob analiziranju tega pasu, je dejstvo, da so v njem naseljeni sorazmerno majhni narodi: Grki, Bolgari, Srbi, Hrvati, Slovenci, Madžari, Romuni, Čehi, Slovaki in Poljaki; z Litvanci, Latiši, Estonci, Finci, Švedi, Norvežani in z Danci pa se podaljša ta vrsta malih narodov še daleč na sever v baltski prostor. Ta izredna razdrobljenost zahteva tudi izredne politične ureditve. Prav v tem prostoru, ki so ga doslej vedno imeli različni imperializmi za svoje igrišče, se najbolj akutno, a hkrati tudi v najtežji obliki pojavlja vprašanje evropske zveze. Danes, po velikem propadu Društva narodov, se zdi morda razpravljanje o tem vprašanju nekoliko utopično, a vendar je prav danes, ko sta pokazali zapadni velesili svoje pravo lice, zahteva bolj zrela, kakor je bila prej in bo morda tudi prav zaradi današnjih okoliščin dobila precejšen pospešek v svojem razvoju.

jasno se je namreč pokazalo, da ne more ustvariti evropske zveze nobena velesila, ki ima imperialistične ambicije. Tudi zveza s Francijo je namreč, kakor priznavajo danes Francozi sami,²¹ pomenila spravljane neodvisnih držav v odvisnost od Francije: vse utrdbe, meje, diplomacija, gospodarstvo in finance, vsi ti bistveni elementi narodne neodvisnosti v Avstriji in v državah Male antante, zlasti Češko-Slovaške, niso bili vodeni iz domačih prestolnic, marveč iz Pariza. Ta vrsta odvisnosti je neizogibna, če hoče ustvariti Evropsko zvezo katera koli od sodobnih velesil. Imperializem je namreč v sodobnem svetu in njegovem pojmovanju družbe v bistvu isti prilastek države, kakor stremljenje za čim večjim brezobzirno pridobljenim dobičkom in dobrinami pri sodobnem pojmovanju človeka.

Narodi vmesne zone se bodo morali sporazumeti sami med seboj,²² po načelu enakopravnosti in v duhu obče človeške kulture. Toda tudi med njimi tak sporazum ne bo mogoč brez preobrazbe človeka in vsega naroda v smislu prave personalistične kulture. Samo ta kultura, ki pojmuje tudi narode kot samosvoje osebe z vsemi dolžnostmi in pravicami, ki iz tega izvirajo, kaže tudi možnosti pravičnega reševanja manjšinskega vprašanja.

²¹ Prim. Mounier, *L'Europe contre les hégémonies*, Esprit l. c., str. 147 do 165.

²² O posebnih nalogah slovanskih narodov pri tem delu prim. mojo notico o vprašanju slovanstva v decembrski številki Dejanja.

Odlomki o slovenskem položaju*

Ko so se po svetovni vojski in mirovni konferenci razmere ustale in ko je večina slovenskega naroda srečno prišla v novo slovansko državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, je pri nas prevladalo mnenje, da je bila z dejstvi najbližje preteklosti dosežena in hkrati preokračena najvišja točka ogroženosti slovenskega položaja. Zato je danes marsikoga med nami neprijetno presenetil položaj, v katerega je prišel slovenski narod po petletnem skritem gospodarskem, duhovnem in političnem boju med obema evropskima blokoma. Marsikdo si pa tudi še danes zapira oči in noče spoznati nevarnih razpok v tem sodobnem položaju.

Golo dejstvo, da je z odločbami pariške mirovne konference od naroda, ki šteje vsega skupaj komaj nekaj nad 2.000.000 članov, na strnjenem ozemlju pa samo okrog 1.600.000, odrezanih z državno mejo v Italiji okrog 400.000 (25 % strnjeno naseljenih Slovencev), v Nemčiji pa nad 75.000 (4,5 % strnjeno naseljenih Slovencev) in da je poleg tega nad pol milijona Slovencev raztresenih po vsem svetu in zapisanih prej ali slej skoro neizbežni narodni smrti, nam govori močnejše, kakor najučinkoviteje izbrane besede. Od svetovne vojske dalje režejo živ slovenski organizem državne meje, ki mu onemogočajo svobodno dihanje, onemogočajo pravilno kroženje kulturnih dobrin v vseh njegovih členih in s tem spravljajo v nevarnost temeljno in bistveno narodno prvino — kulturno sožitje vseh delov naroda. Pri vsem tem pa se ne moremo izogniti žalostni ugotovitvi, da ta razbitost živega organizma ne vzbuja v slovenskem narodu, odnosno v njegovem osrednjem delu, ki se je rešil z določbami mirovnih pogodb v Jugoslavijo, nobene izredne aktivnosti in nobenega prevelikega vznemirjenja. Slovencem je čut za narodno enotnost okrnul, ubila jim ga je prevelika in prestrastna strankarska in ideološka razgriženost.

Toda ta razdeljenost ni edini činitelj, ki nas opozarja na zunanjo ogroženost slovenskega položaja. Najprej nam ponudi že samo statistično opazovanje nova pretresljiva dejstva. Če primerjamo odstotke dejanskega prirastka v slovenskih pokrajinah v preteklem stoletju s podatki o tem prirastku v drugih evropskih deželah, vidimo, da imamo pri deželah z zanesljivimi podatki nižji odstotek prirastka samo še pri Irski, ki je živela zaradi silnega političnega, narodnega in verskega pritiska pod povsem svojevrstnimi pogoji, in

* Objavljeno v *Dejanju II/1939, šte. 1, str. 36—39 in šte. 2, str. 82—86, članek bi moral iziti že pred decembrskimi parlamentarnimi volitvami 1938, a ga je cenzura preprečila.*

v Luxemburgu, vsi drugi predeli Evrope pa imajo višji odstotek kot slovenske pokrajine (Zwitter F., *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, str. 77). To je za položaj Slovencev toliko bolj važno in odločilno, ker leže v naši državi tudi pokrajine z domala največjim prirastkom v Evropi, tako da odstotek Slovencev v državi vedno bolj pada in sorazmerno z njim seveda tudi naša politična sila. Populacijski prirastek v vsej državi znaša 14, v Sloveniji le 9. Slovenci smo padli od l. 1921. dalje iz ene dvanajstine na eno petnajstino državnega prebivalstva. To so dejstva, ki nas ne morejo in ne smejo pustiti mirne.

Pri vsem tem pa je še treba poudariti, da mora slovenski narod že brez tega relativnega upadanja, ki nam ga je pokazala statistika, vzdržati naravnost izreden kvocient pritiska sosedov¹ (število, ki ga dobimo, če delimo vsoto vseh sosednjih narodov s številom strnjeno naseljenih Slovencev), ki znaša 82 (Jugoslavija 11,1; če izvzamemo liliputanske države, se navaja v Evropi kot naravnost izredno visok kvocient pritiska sosedov švicarski — 36,3!). Položaj, ki nam ga kaže ta pritisk sosedov, se z nekaterimi drugimi momenti, ki slabe politično napetost in silo slovenskega naroda in ki povzročajo težko gibljivost in veliko politično neokretnost v političnem usmerjanju, seveda še močno zaostri. Predvsem je tu treba upoštevati razmeroma majhno gostoto prebivalstva v Sloveniji (dravska banovina 70,3; koroško plebiscitno ozemlje okrog 67; Julijska krajina 113 [Nemčija 141; Italija 137,4; Madžarska 95,6; Jugoslavija 60]), potem visok odstotek konservativnega in nerazgibanega kmečkega prebivalstva (60,35 %; v slovenskem delu Koroške in na Primorskem, kjer se izdatno uveljavlja Trst, so sicer odstotki precej nižji, a to v precejšnji meri na račun tujega nekmečkega elementa; v primerjavo s temi številkami navajam razmerje za Nemčijo, ki pa je že nezdravo pretirano obratno smer!, — 20,9 %) in nizek odstotek prebivalstva, ki prebiva v mestih (okrog 20 %, v Nemčiji 49 %). Kajti kljub temu, da ima vsak narod svojo najtrdnjšo podlago in jamstvo za zdrav razvoj v bodočnosti prav v kmečkem stanu, je pokazala izkušnja, da dajejo v sodobnem političnem življenju, kjer se izpreminja položaj naravnost z vrtoglavo brzino, močno oporo in čut za pravilne prijeme predvsem manj konservativna, zgoščena jedra naroda, ki pa morajo ostati seveda v stalnem živem stiku z narodnimi temelji. V enaki, morda še v večji meri kakor v političnem, se izraža pritisk sosedov tudi v enostranskem kulturnem življenju našega naroda in moreče leži na narodni samozavesti, ki je nujna podlaga za zdravo in živahno narodno izživljanje. In ne na zadnjem mestu med čini-

¹ Opozoriti moram, da sem poleg pravih sosedov (Italijanov, Nemcev, Madžarov in Hrvatov) pri svojem računu upošteval tudi vse ostale prebivalce Jugoslavije, kar je metodično gotovo opravičeno zaradi centralistične ureditve države.

telji, ki podpirajo ta pritisk in ovirajo razvoj narodne samozvesti, je tudi tisočletno podložništvo pod tujci, ki je zapustilo nevarne sledi v duhovni podobi našega človeka.

Poleg tega zgolj statističnega premišljanja o slovenskem položaju je treba krepko poudariti zlasti še nekatera dejstva med geografijo in politiko. Slovenska zemlja leži na prehodu iz Srednje Evrope k Sredozemskemu morju, na stiku vseh evropskih narodnih skupin in številnih geografskih enot, in obvlada eno od najvažnejših evropskih prometnih križišč. Na zahodu in severu od nas (deloma že pomaknjeni preko naše narodne zemlje) sta obe vodilni velesili avtoritarne evropskega političnega bloka, ki se odlikuje po izredni ekspanzivnosti. Zaradi izredno važnega zemljepisnega položaja slovenske zemlje sta obe velesili na njej neposredno prizadeti in jo obe računata v območje svoje lastne interesne sfere. Saj pomeni slovenska zemlja ključ do obvladujočega položaja na Jadranu in najvažnejše prehodno ozemlje ob tem najsevernejšem zalivu Sredozemskega morja (Italija-Podonavje; evropski zahod-bližnji Orient; zlasti pa geografsko najvažnejša in v preteklosti najbolj uveljavljana smer: Srednja Evropa—Sredozemlje). »Staro bojišče na Krasu je v središču opazovanj. Tu stojimo pred odločbami evropskega pomena« (G. A. v. Metnitz).

Nasilna tuja publicistika se trudi, da bi ustvarila v Evropi javno mnenje, ki bi ne vedelo o tem, da je zemlja na tem prehodu slovenska. Z različnimi lažnivimi razlogi in z do kraja ponarejenimi zemljepisnimi in zgodovinskimi slikami poskuša vbiti v glavo vsem evropskim narodom in odločujočim činiteljem, da slovenskega naroda sploh ni, da so tu samo različne še neizoblikovane narodnostne skupine, ki po svoji kulturi in resnični narodnostni pripadnosti niti jasno slovanske niso, kaj šele, da bi pripadale samonikli slovenski narodni enoti. Nam se zde vsi njihovi razlogi smešni, a z neprestanimi lažmi se ustvarja večji videz resnice, kakor z neprestanim molčanjem o resničnem položaju. In to molčanje je pri Slovencih med najnevarnejšimi boleznimi, ki nam jih je prizadejala gola borba za oblast med posameznimi strankami.

Slovenci smo stopili v politično življenje šele leta 1848. Socio-loška struktura slovenskega naroda, ki jo je prinesel s seboj ves zgodovinski razvoj, je povzročila, da smo stopili v politični prostor povsem nepripravljeni. Bili smo brez vseh narodnih pravic, razdeljeni na osem pokrajinskih enot in, kar je vplivalo najbolj usodno, brez vsake politične šole. Za vse slovenske podrobne politične programe je bila značilna malenkostnost, za politiko vodstva pa opor-tunizem. Samo ob velikih trenutkih, ob marčni revoluciji, ob nemški zmagi nad Francijo l. 1870. in ob katastrofalnem razsulu monarhije ob koncu svetovne vojske, se je izraziteje pokazala pravilna smer

slovenske politike, stremljenje za demokratično urejeno in avtonomno zedinjeno Slovenijo. Gesli demokracije in avtonomije sta pomenili v slovenski politiki tisto svobodo, ki so se Slovenci borili za njo v rajnski monarhiji in ob kateri so našli pot v Jugoslavijo. To dejstvo je dovolj pomemben kriterij tudi za presojo kasnejšega političnega razvoja.

Ko so Slovenci stopili po razsulu leta 1918. v novi prostor, se dolgo niso znašli. S seboj so prinesli samo veliko hrepenenje po svobodi, politični, gospodarski in kulturni. Majhni programi, ki so jih postavljali v Avstriji, so izgubili svojo veljavo, ostala so samo gesla, sicer velika, toda v svoji neizdelanosti premedla, da bi mogla dati dovolj trdno oporo slovenskim pogledom ob vstopu v konstituantno, torej v času, ki je bil resnično zgodovinsko odločilen. Od treh elementov, ki so se združili leta 1918., smo bili Slovenci sicer kulturno najmočnejši, a politično najslabši. Dočim je pri nas politični razkol, zgrajen na ideološki podlagi, preprečil, da bi kdaj resnično doživeli narodno enotnost in da bi preživeli šolsko dobo našega političnega življenja, so prinesli Hrvati v novo državo vsaj politično šolo in pa na svoje zgodovinsko pravo naslonjeno narodno strnjenoost, Srbi pa dinastijo, ves državni aparat, oficirski zbor, torej vse stalne postavke državnega in političnega življenja, poleg tega pa še politično spretost, ki so si jo pridobili v stoletnem boju ob različnih ustavah. Tudi psihološki nastroj tiste dobe, ko so stali kot zmagovalci pred premaganci, je govoril in delal v njihov prid.

Vse to je povzročilo, da so Srbi v konstituenti sicer z malenkostno večino (ob odsotnosti Hrvatov in z manjšino Slovencev), pa vendarle dobili boj med centralizmom in avtonomijo. Slovenci so se tudi v novi državi vztrajno borili za svoj stari ideal »svobode«. Ta boj se je kazal tako v političnih programih, kakor tudi v volivnih rezultatih. Dasi ko naši pogledi na ta vprašanja ostali tudi poslej pretežno čustvenega značaja, gesla brez podrobno izdelanih načrtov, kar je dalo tudi možnost usodnega preobrata, so se vendar vedno bolj bistrili in so z novo močjo zajemali vso slovensko delavsko in kmečko množico.

Okrepitev central v raznih evropskih državah pa je zabrisala jasno podobo slovenskega vprašanja tistim, ki so ga dotlej dosledno branili. Čustvena gesla brez trdne opore so se zrušila, kar je katastrofalno vplivalo tudi na politično raven preprostega človeka. Prav zaradi tega danes, ob novi uri usodnega premikanja političnih sil v naši državi, z veliko skrbjo gledamo v bodočnost.

Silno zanimiv in hkrati precej globok pogled na sodobni slovenski položaj se nam odpre, če pregledujemo današnje politične stranke med Slovenci in njihove politične programe. Glede tega se mi zdi zanimivo zlasti dejstvo, da so se ob opredelitvi obeh strank, ki imata organizirano v svojih vrstah večino Slovencev, važni predvsem oseb-

ni, ne pa načelni razlogi, saj imata programa JRZ in JNS po izjavi dr. Stojadinovića (5. novembra 1938) »enake osnovne črte«.

Vedno jasneje se kaže v slovenskem političnem življenju odmi-kanje od demokratičnih načel. Od strankarske pripadnosti so odvisne različne življenjske ugodnosti, zvestoba državi, priznanje slovenstva in podobno. V javnem in privatnem življenju se goji vedno večji voditeljski kult brez vsakega pogleda na programe in programatične skoke voditeljev, ki se zahteva zanje spoštovanje vsega naroda. Tudi razmerje stranke do države spominja v marsičem na ustroj totalitarnih držav, ravno tako tudi skrivnostno vodstvo v politiki in utemeljevanje pravilnosti posameznih dejanj z osebno veljavo izvrševalca, ne pa z razlogi za dejanja sama. Ta način političnega življenja silno ovira napredek politične vzgoje našega naroda.

Politična grupacija na podlagi ideoloških razlik, ki se je pri nas, kakor tudi v ostalih alpskih deželah, naravnost strahotno enostransko razvila in uveljavila, je pripeljala slovensko politično življenje v nevarne položaje, ki se hitro rušijo. Že sama po sebi je taka grupacija naklonjena diktaturam, političnim in duhovnim, parlamentarnim in avtoritarnim. Prav ta razklanost v jedru, ki sloni na precej dolgi slovenski politični in še daljši kulturni tradiciji, je pripeljala slovenske politike do tega, da so se vezali s tujci proti svojim sonarodnjakom in da so drugi druge klevetali pred njimi. Tu je bil eden od usodnih vzrokov odstopanja od slovenskega ideala svobode.

Vse dosedanje slovensko politično življenje se je izčrpavalo v medstrankarskih bojih. Nobena slovenska stranka in noben slovenski politični voditelj do danes ni spoznal, da je politika več kakor spretnost, pritisniti nasprotnika ob tla, da je politika najvažnejše sredstvo za urejanje in nepristransko podpiranje vsega narodnega življenja.

Krek je dejal: »Delajte na to, da bi se enkrat sešli pametni, res demokratično čuteči ljudje vseh struj na razgovor o vseh teh silno važnih rečeh (sc. glede Jugoslavije). Če najdemo miselno edinost vsaj v nekaterih pglavitnih točkah, po mojem mnenju je to mogoče, ustvarimo tako zelo potrebni blok slovenske umstvene, realistične demokracije.« To Krekovo naročilo je ostalo do danes neizpolnjeno. Velik vzrok tega je dejstvo, da na vseh straneh manjka ljudi, ki bi spoznali, da pravilni način takega sodelovanja ni niti v slogaštvu, niti v kaki ljudski fronti, marveč v zdravem diferenciranju doma, a v poudarjanju slovenske skupnosti proti vsem drugim narodom. Sedanji položaj trenja okrog tradicionalnega slovenskega ideala svobode je v resnici paradoksen. Vsi tisti, ki so ga povzročili, imajo nalogo, da ga z naporom vseh sil spet uravnovesijo.

Tudi kulturno življenje Slovencev boleha. Na eni strani tudi tu bijemo boj za enakopravnost naše materinščine (uradne tiskovine,

šolske knjige in njihova monopolizacija itd.), na drugi strani pa je dotacija našim kulturnim ustanovam merjena prav v malenkostnih količinah.

Toda nevarnejši od tega pritiska so pojavi, da se hoče v kulturno življenje vrniti politično odločanje in razbijalno in inkvizitorsko delo ljudi, ki se skrivajo anonimno za nekaterimi skupinami. To v resnici barbarsko delo grozi z razkrojem vsemu resničnemu kulturnemu delu. To vzdušje namreč onemogoča vsak sproščen razgovor, pri iskanju juridično preciznih izrazov in formulacij se vsa velika vprašanja, ki jih postavlja doba, drobe in izgublajo v drobnarijah in medsebojnih napadih in odgovorih, vsa moč duhovne problematike in njenega izraza tako izgineva.

Kulturna razdrobljenost, ki jo je povzročila ta nekulturna metoda, se kaže v vseh naših periodičnih publikacijah. Zlasti velja to za nekatere vrste katoliškega revijalnega tiska: »Brez dvoma imamo preveč katoliških »lističev« (Blättchen), ki odjemljejo resnim, važnim in tehtnim listom življenjski prostor. Vsaka redovna in misijonska hiša ima svoj list, svoje glasilo in neizogibni koledar. Tem se pridružujejo še številni strokovni lističi posameznih stanov in poklicev... Vsekakor se spravlja med ljudi preveč potiskanega papirja; preveč v tem smislu, ker odjemalci tega blaga menijo, da so s tem dobrim delom (ko so naročili tak listič) že storili svojo dolžnost do dobrega tiska... Pomanjkljivost se opaza v kategoriji kulturno važnejših publikacij, v revijah s katoliškim obeležjem.« K tem opombam Holla ob Vatikanski razstavi katoliškega tiska iz l. 1937, ki sem jih posnel po spomenici ob petdesetletnici KTD (str. 43 sl.), bi pripomnil le še to, da lahko ugotovimo med katoliškimi Slovenci poleg »tuberkuloze zanimanja« za katoliške kulturne revije tudi pomanjkanje smisla odgovornih krogov za tako delo. Značilen pojav je, da se je javno postavila in izvedla zahteva, naj se splošnokulturna katoliška revija spremeni v literarni magazin, torej v publikacijo tipično liberalnega neobvezujočega kova. V vseh skupinah v slovenskem narodu gledajo vodilni krogi na vse kulturno delo in ustvarjanje samo iz stališča strankarskega prestiža, kot na postavko, ki veča ugled njihove stranke. Kulturnega dela samega na sebi sploh ne cenijo, ali pa precej nizko, ker jim je samo privesek, in ne to, kar je v resnici, namreč eden najvažnejših, v zgodovinskem pogledu morda sploh najvažnejši način uveljavljanja vsakega, zlasti še majhnega naroda. Tudi če kak vodnik slovenskega javnega življenja teoretično morda priznava to razmerje med politiko in kulturo, se v praksi ne more otresti običajev preteklosti, ki kulturno življenje v resnici ubijajo.

Glede največjega sredstva za oblikovanje javnega mnenja, dnevnika, ki je tudi v dviganju ali upadanju kulturne ravni vsakega naroda v resnici zelo važen činitelj, moramo reči, da med Slovenci nimamo nobenega dnevnika, ki bi ga mogli pokazati s spoštovanjem in z resničnim zadovoljstvom. Noben dnevnik nima trdnega stališča,

vsi so vodeni po trenutnih oportunističnih vidikih, da bijejo s tem v obraz vsakega poštenega človeka, ki išče v njihovih sodbah kake stanovitosti. Politična pripadnost teh organov javnega življenja se izraža prav povsod, ponekod celo v kulturnem obzorniku, kjer mora urednik po naročilih od zgoraj zamolčevati kulturne publikacije, ki niso »naše«. Prav isto politično in ozkosrčno gledanje in politično skupinarstvo se je ponovno uničujoče uveljavilo celo v revijalnem tisku.

Pred odločnim obračunom z delom skupinarstva in klik bo nemogoče pristopiti k vprašanju načrtnega dela v slovenski kulturi — tako pri knjižni proizvodnji, kakor pri ljudsko prosvetnem delu — in k vprašanju vzgoje slovenske kulturne sredine.

Prav ista razbitost, ki je značilna za splošno slovensko kulturno življenje, se je med Slovenci uničujoče uveljavila tudi v versko-kulturni skupnosti. Današnje skupinarstvo in strujarstvo med katoličani nima svojih pravih korenin v kakem nesoglasju glede bistvenih verskih ali nravnih zadev, marveč predvsem v nezdravi psihološki strukturi slovenskega človeka. Zaradi načinovno dvomljivega uveljavljanja katolicizma v slovenskem javnem življenju so prenesli vodilni posamezniki v skupinah, ki gledajo na slovensko kulturno, gospodarsko in politično življenje in na vlogo katoličanov v njem povsem racionalno, svoje spore na versko polje, da bi iz njega zavzemali in obvladovali vse druge postojanke, ki jih hočejo na ta način spretno iztrgati iz rok ne verskih, ampak kulturnih in političnih nasprotnikov. Pri tem so si privzeli — zgledi pač vlečejo — precej bistvenih lastnosti in značilnosti modernih izenačevalnih pokretov na levi in desni, vsaj kolikor zadeva metodo dela, in so ga na ta način močno približali verskemu integralizmu, ki ga je obsodil Benedikt XV.

Ob teh bolečih ugotovitvah poudarjam le še to, da je ves razvoj, ki je pripeljal do sodobnega stanja, zgodovinsko pogojen. Vsakdo, ki odklanja zgodovinsko delo slovenske duhovščine, češ da je v celoti negativno, dokazuje, da nezagodovinsko presoja slovensko preteklost, kajti njene zasluge za razvoj slovenske kulture in za narodni prerod so v resnici neprecenljive. Zato je bila »farška gonja« v začetku našega stoletja težak narodni greh. Toda dejstvo je, da duhovniki, ki so bili v predmarčni dobi že zaradi socialne strukture slovenskega naroda domala edini narodni delavci med Slovenci, tega dela, ki so ga začeli prisiljeni po naravnost prirodni nujnosti slovenskega položaja, niso znali prepuščati laikom takrat, ko so bili ti že na razpolago. Še vedno so hoteli vse slovensko javno življenje obvladati popolnoma sami. Jeranov primer v slovenski kulturni zgodovini ni osamel primer, ampak je naravnost tipičen vzor. Značilen odlomek iz tega prostora je tudi boj za kritiko, pri katerem se je zgodilo, da je »duhovščina smatrala kritiko duhovnikovega mnenja o posvetnokulturni zadevi za napad zoper duhovščino sploh« (I. Gra-

fenauer). Enako lahko vidimo tudi napačno zvezo katolicizma s politiko. Po padcu Šušteršiča je »Slovenec« popolnoma pravilno ugotavljal: »Medtem ko so strankarji imeli zlasti večnostni cilj pred očmi, ki je pravi *raison d'être* stranke, je nekdanje strankino vodstvo mislilo zlasti na to, kako bi se moralna moč, ki jo je stranka črpala iz verskih načel našega ljudstva, izrabila v hipne materialne uspehe. Marsikatero napako je pokrilo s svojim katoliškim programom, v dosego marsikaterega cilja se je poslužilo verskega motiva!« (5. januarja 1918). Na ta način so verne ljudi iz političnih in podobnih motivov porivali na proticerkveno in protiversko pot.

Intelektualistični katolicizem, ki ga je zastopal tudi Anton Mahnič, je prej pospeševal, kakor pa preprečeval nevarnosti političnega katolicizma, o katerih govori Lallement v delu *Principes catholiques d'action civique* takole: »Tako imenovana 'katoliška stranka' bi povzročala dvojno škodo, ker bi se na eni strani zdelo, da smatra za katoličane druge vrste tiste iskrene vernike, ki ne bi delili njenega političnega mišljenja, in ker bi na drugi strani v vseh negotovih ali celo pomanjkljivih zadevah stranke škodovala katolištvu v očeh vseh ostalih občanov.« Dejstvo, da so se nekateri slovenski duhovniki na nekoliko neroden način izpostavljali v strankarski agitaciji, in sicer v borbi za izrazito kmečko, torej nujno enostransko usmerjeno politično stranko, je položaj le še poslabšalo, saj vidimo n. pr., da je Mahnič zahteval, naj se liberalna stranka, torej stranka, ki je zajemala večino slovenskega meščanstva, ali brezpogojno podvrže katoliški ideji, ali pa javno prestopi v tabor liberalnih Nemcev in Židov (RK I 466). Tudi Krek je pred svojo smrtjo obžaloval slovensko politično strukturo, ki je dala oblast v roke stranki, ki »ima premočno obeležje enega samega stanu« ...

V vseh teh momentih leži tragična krivda marsikaterega slovenskega duhovnika in laika, ki se še danes na splošno ne zaveda, da se moremo katoličani uspešno uveljavljati v kulturnem življenju samo z zdravo tekmo, in ki še do danes ni spoznal, da je pomenil najplodnejši pol slovenskega katoliškega gibanja Francišek Lampe, in ne Anton Mahnič. Rezultat vsega tega nespretnega in povsem zgrešenega presojanja in ravnanja je usoden tako z verskega, kakor tudi z narodnostnega stališča: slovenski meščani in delavci, ki jim je bila pot v kmečko stranko zaprta že zaradi njihovih drugačnih socialnih zahtev, so se v veliki meri oddaljili od katolicizma in od svojega naroda.

Osrednje vprašanje slovenskega položaja in njegove ogroženosti, ki trčimo nanj vselej, kadar poskusimo od katerekoli strani iti v globino, pa je vprašanje slovenskega človeka. Vse življenje slovenskega razumništva nam kaže, da nam med njim zelo manjka ljudi, ki bi se odločali do kraja, širokih ljudi, ki bi bili resnično dograjeni.

Že v pojmovanju slovenstva in v delu zanj vidimo tako nedograjenost: vse delo za slovenstvo in jedro slovenskega vprašanja se gleda danes navadno v delu za slovenski jezik, v trudu, da dobimo za slovensko ozemlje nekaj novih šol, nekaj modernega cestišča, da ohranimo slovenske učne knjige in v podobnih posameznostih. Mar ne manjka tu povsod ona zadnja zaokroženost, ki bi dajala vsemu temu delu šele pravi smisel in ki bi pokazala, da se moramo boriti za vse to kot za del velikega slovenskega načrta, ki gleda v slovenskem narodu samosvoj, do kraja izgrajen organizem.

Prav ista poteza se nam pokaže v gledanju skoro bi rekel večine slovenskih izobražencev na celoto slovenske kulture, ki je ne le ne poznajo, marveč tudi ne priznajo. To, kar nam je prinesla preteklost, je še skupno, toda o sedanjosti smo slišali sledeče besede (»Slovenec«, uvodnik »O pridobivanju«, spomladi 1936): »Pozabili smo, da ‚kulture sploh‘ sploh ni. Poznamo pogansko kulturo, mohamedansko, budistično, krščansko itd., v novejšem času pa se bije za obličje zemlje še komunistična kultura.« Slovensko izobraženstvo je izgubilo izpred oči vrhovno slovensko vez, ki veže različne svetovnonazorske elemente naše kulture v novo enoto, kot to vidimo prav pri vseh narodih.

Končno naj omenim še tisto potezo slovenskega razumnika, ki se je razvila zaradi izrazite intelektualistične tradicije v slovenski kulturi. V njem je namreč, v kolikor je sploh odrastel malomeščanski brezbriznosti za vse duhovno in pravo politično življenje, ki vre okrog njega, zavladala globoka razpoka med kulturnim in političnim delom. »Žakopava se v snov zaradi snovi, uči svoj predmet zaradi predmeta, tako da je že marsikateri slovenski filozof, pravnik in teolog danes že izgubil pravi smisel svojega dela. Hudo je sicer, če znanstvenik zapusti svoje stvarne temelje, a nič ni neplodnejše in etično bolj prazno, kakor če se znanstvenik izloči iz življenja, se vdaja rezultatu zaradi rezultata in se vbada z materialom, katerega se ne upa izpričati v stiku z živim življenjem. Pa vendar se temu znanstveniku zdi, da je vse pod njim malopomembno pehanje, nevredno njegovega vzvišenega dela« (Francè Koblar, DS, 1930, str. 2 sl.). Ta tip slovenskega individualističnega kulturnega delavca, ki ne občuti prav nobene dolžnosti do občestva, iz katerega je zrastel, je s svojo pasivnostjo v javnih vprašanjih velik krivec za naš ogroženi položaj.

Drug problem slovenskega človeka, nič manjši od tega, pač pa danes v demokratični dobi še mnogo važnejši, je psihologija slovenskega preprostega človeka, ki mu v nekaterih vprašanjih, ki ga prav bistveno zadevajo, vse preveč manjka samostojnega presojanja. Sicer pa je prav to vprašanje, ki je zvezano z vso slovensko socialno zgodovino, morda najtežji kompleks vprašanj za vsakogar, ki je premišljeval o bodočem slovenskem življenju.

Psihologija slovenskega preprostega človeka je danes še v zelo veliki meri uganka, ki ne bo rešena, preden se ne bomo z moderno sociološko in statistično metodo lotili študija vse slovenske zgodovine, zlasti še slovenske zgodovine zadnjih dveh stoletij, odkar smo se začeli narodnostno zavedati. Danes se kaže le nekaj potez, ki pa utegnejo biti pravilne:

Slovenski človek je bil pred letom 1848. skoro izključno podložnik — kmet, bajtar, obrtnik in delavec. Razumništvo, ki je prebivalo v mestih na slovenskih tleh, je bilo sicer tudi slovenskega porekla, toda razen redkih zavednih in delavnih krožkov v pretežni meri nemškega duha. Tudi zemljiški gospod je bil izključno tujec — Nemec, Italijan, Madžar.

Edina inteligenčna stanova, ki sta bila večinoma slovenska, sta bila duhovniški in učiteljski, ki pa je bil v izredno šibkem, skoro beraškim gospodarskem položaju. Skoro izključni vpliv na ljudstvo je imela duhovščina.

Ta enostranska socialna struktura slovenskega naroda in zlasti enostranska struktura njegovega razumništva je povzročila v zvezi s sistematizirujočo potezo, ki je obvladala evropsko kulturo od začetka srednjega veka do konca racionalizma, nekatere tipične poteze, katerih se slovenski človek do danes ni mogel otestiti. Zaenkrat bi omenil samo pretiran intelektualizem in objektivizem, premajhno poudarjanje narodnih posebnosti in popolno preziranje narodnega subjektivizma (t. j. posebne slovenske perspektive pri presojanju kulturnih in političnih dogodkov). Med najbolj značilnimi stranmi tega pod zgolj verskim vplivom nastalega psihološkega obraza slovenskega človeka je tudi izrazito poudarjanje legitimnosti in strah pred uveljavljanjem narodnostnega prava, deloma tudi strah pred vsakim preurejanjem socialnega položaja. Za prvo lahko navedemo kot klasičen zgled temeljnega teoretika slovenskega katoliškega gibanja, Antona Mahniča (»kar sanja [sc. Slovanski svet] o preustrojitvi Avstrije na podlagi narodne avtonomije, to bi bilo isto, kar naše notranje razmere popolnoma zмести ter spodmakniti Avstriji tla historičnega prava, na katerih stoji. Le pokrajinska, historično utemeljena avtonomija in oživiljenje katoliškega duha more Avstrijo rešiti pogina«, RK, I 295, podobna mesta so tudi druge!), za drugo pa razmerje avstrijskega episkopata do revolucije l. 1848 (prim. pastirska pisma te dobe!).

Po l. 1848. sta Bleiweis in Jeran dolgo časa vzdrževala gluho ozračje z metodami, ki so odtlej neločljive od predstave njihove dobe. Med Slovenci se je izoblikovala povsem kmečka, takrat edina slovenska politična stranka. Ko se je v šestdesetih letih izoblikovalo slovensko meščanstvo, ga je že dejstvo, da kmečka stranka glede socialnih zahtev ni bila pripravljena dajati nobenih koncesij, z usodno nujnostjo pognalo v liberalizem, kar je razkol le še poglobilo. Meščanski sloj se med narodom ni mogel uveljaviti (razen na Gori-

škem). Organizacija SLS je zrasla v zavestni naslonitvi na Bleiweisovo tradicijo (gl. Šušteršičeve izjave na prvem Slov. kat. shodu l. 1892.). Narodno celoto so do jedra razbile strastne strankarske borbe, ki so bile sicer zdrave v toliko, da so nastopile proti slogaštvu, a nezdrave, ker so zašle predaleč v razkol. Strankarska diktatura na Kranjskem je zašla v sistematično korumpiranje (borba z učitelji!) in je močno znižala нравno raven osrednje slovenske pokrajine v političnem življenju (gl. opozorila A. Ušeničnika v Času l. 1913. in Šukljeta v brošuri o deželnem gospodarstvu l. 1912. in v Slovencu l. 1918.). Z odločnim naporom je rešil Krek SLS z njenim starim in polnim programom te diktature vodstva, ki je spet pospeševala »hlapčevstvo« med Slovenci. Na ta način je za kratek čas izginil iz slovenske politike oportunistem, ki nas je vselej zapeljal na usodna pota.

Rezultat vsega tega razvoja nikakor ni razveseljiv: preprosti slovenski človek je nesproščen, nesamostojen in mnogo premalo slovensko zaveden. Bivše podložništvo pod tujimi gospodarji je povzročilo nezdravo razmerje do nekaterih sosednih narodov, ki jih v svojih sodbah nenaravno povzdiguje, poleg tega pa je ustvarilo še lahko uklonljivost pod vsakim močnim pritiskom proti malenkostnim materialnim koncesijam (to potezo je politična zgodovina zadnjega pol stoletja še potencirala). V duhovnem in gospodarskem oziru je značilna zanj precejšnja neokretnost (prim. iskanje novih trgov po vojski), v političnem pa navezanost na osebe in ne na programe ter velika nesamostojnost v presoji položaja.

Edina rešitev iz tega položaja je sistematična narodna vzgoja, dviganje splošne narodne kulture ter gospodarskega stanja in čut velike odgovornosti pri vsakem koraku v javnem življenju.

N. B. Pripomniti moram, da je zaradi ovir, ki so neodvisne od avtorja in uredništva, morale odpasti več značilnih odlomkov (zlasti oddelek o gospodarskih vzrokih in posledicah sodobnega slovenskega položaja).

Misli o fašizmu*

Med najbolj usodna psihološka dejstva pri slovenskem človeku, in sicer v enaki meri pri preprostem in izobraženem, spada veliko pomanjkanje konkretnega zgodovinskega pogleda. Vedno v novih oblikah se pojavlja stremljenje, da bi se presojala življenjska vprašanja le iz stališča različnih racionalistično postavljenih sistemov, samo da se nam ne bi bilo treba dotikati konkretnih vprašanj, ki se jih naravnost bojimo. Slovenski človek silno rad samo načelno premišljuje, sprejema in obsoja, zato pa se toliko vztrajneje umika konkretnim oblikam sodbe o konkretnih oblikah vprašanj. To pa pomeni hkrati umik pred vsakim praktičnim sklepom, ki bi se moral zanj zavzeti tako premišljevanje, če bi hotelo v resnici kaj doprinesiti k slovenskemu življenju in k njegovemu napredku, če bi hotelo biti v slovenskem prostoru v resnici rodovitno. V istem času, ko je v svetovni kulturi od dobe razsvetljenstva dalje zmagovalo konkretno, zgodovinsko spoznanje, ko se je v tej kulturi izvršila ena izmed najvažnejših miselnih revolucij v smislu historizma, smo ostali pri nas pod vplivom svojstvenega razvoja zadnjih 150 let še vedno ujeti v racionalistične apriorizme. Jeran in zlasti Mahnič sta to življenju odmaknjeno presojanje v slovenskem svetu tako utrdila, da doživlja to presojanje ob spominu nanju in po nekaj letih upada novo renesanso. Nezdrav strah pred preveliko konkretnostjo, ki obvladuje vse slovensko izobraženstvo, je povzročil prepad med kulturnim in političnim življenjem, zabilisal čut za pravilno presojanje javnega življenja in vzel smisel za uresničene vrednote, razvil pa čut za ideološke vrednote. To zgrešeno pojmovanje vprašanj se nujno odraža v presojanju različnih pojavov, ki nas vznemirjajo, med drugim tudi v presojanju pojava, ki smo ga vajeni imenovati z ožjo označbo fašizma. Tudi ta pojav smo presojali vselej samo po njegovih ideološki strani, ne da bi se ozirali na celotno njegovo izživljanje, na njegovo stvarno podobo. Nekateri so celo trdili, da je fašizem zgolj italijanski pojav in da je tudi za razširjeni pojem fašizma potrebna ista etatiistična miselnost, kakor jo vidimo v Italiji.

Vse take sodbe so nujno nepravilne. Treba je namreč vedeti, da je nastopilo fašistično dejstvo pred fašistično ideologijo in torej ni vzrastlo iz nje. Fašistična doktrina je v primeri s fašističnim dejstvom v fašizmu od zunaj prinešena sestavina, ki z obliko ni organsko povezana. Zelo značilno je, da se fašizem ne sklicuje na razumsko, marveč na gonsko stran človeka, da v svoji borbi pred prihodom na oblast ne pripravlja miselnega prevrata, marveč želi predvsem spre-

* Objašnjeno v *Dejanju* II/1939, štev. 3, str. 115—117.

membo oblasti. Obrat od racionalizma, ki ga fašizem v svoji dosledno skrajni usmerjenosti enači z duhovnostjo sploh, nam jasno dokazuje, da fašizma ne smemo študirati predvsem po doktrinarni strani njegovega sistema. Če hočemo dobiti njegovo pravo podobo, se moramo zavedati predvsem tega, da je fašizem dejstvo, produkt konkretnega zgodovinskega položaja. To nam dokazuje razvoj v obeh klasičnih deželah fašističnega sistema, Italiji in Nemčiji. Težko bi našli za Italijo besede, ki bi jasneje dokazovale to zaničevanje doktrine, kakor je Mussolinijev odgovor nekemu poslancu, ko ga je prosil, naj mu pojasni svoje pojmovanje države: »Častivredni gospod Gronchi je zahteval od mene, naj mu določim pojem države, jaz pa se zadovoljim s tem, da jo vladam.« Isto dejstvo nam za Nemčijo dokazuje eden izmed nekdanjih vodilnih narodnih socialistov Hermann Rauschning, ki govori o razmerju doktrine in stvarnosti v Nemčiji takole: »Narodni socializem je zgolj gibanje, absolutna dinamika, revolucija z izpremenljivim imenovalcem, vsak čas pripravljena, da ga zamenja. Eno pa narodni socializem ni: svetovni nazor in doktrina. Pač pa ima svetovni nazor. Svoje politike ne ustvarja iz doktrine, pač pa z doktrino. Porablja jo, kakor porablja za svojo dinamiko vsa merila in rekvizite človekovega obstoja.«

Po vsem tem je dovolj jasno, da je treba porabiti pri opredelitvi fašizma predvsem značilne pojave njegovega življenja: porabljanje policijskih in drugih prisilnih odredb, skrčenje parlamentarnih pravic v korist vlade, dekretirane zakone in različna polnomočja, sistematično vplivanje na javno mnenje s prisilnim poročanjem v časopisju, napadanje vseh, ki drugače mislijo, omejevanje svobode besede, svobode združevanja itd.

V glavnem moremo zaslediti dve različni misli o bistvu fašizma. Fašistični voditelji sami trdijo, da je fašizem reakcija na vse, kar je liberalnega, zastopniki marksizma pa gledajo v fašizmu zgolj reakcijo kapitalizma na nevarnost, da bi se uveljavila socialistična zamisel družbe. O obeh teh dveh sodbah pa je treba reči, da ne upoštevata sestavljenosti življenja in da sta v svoji enostavnosti preozki. Z razmerjem fašizma in liberalizma se bomo pozneje še obširneje bavili, o njegovem razmerju do komunizma in do kapitala pa je treba reči, da so marsikateri poteze v delovnih metodah fašizma zelo podobne metodam, ki jih zagovarja in uporablja tudi socializem, in da razmerje države do kapitala v fašističnih državah ni tako, da bi opravičevalo marksistično sodbo o fašizmu.

Če si ogledamo značilne strani uveljavljanja fašizma v življenju, vidimo kot prvo, zelo značilno stran fašizma, da postavlja proti prvenstvu duha prvenstvo moči. To se ne odraža samo v različnih odredbah za usmerjanje političnega življenja, ki sem jih našteval zgoraj, marveč tudi v teoriji. »Če slišim besedo duh, zgrabim za revolver« je zelo značilen izrek enega voditeljev tega gibanja, ki se mu prav primerno lahko pridruži Mussolinijev odgovor na vprašanje,

kaj je njegov odgovor na vprašanje, kaj je njegov program: »Hočemo vladati Italijo«. V kolikor se odraža v teh izjavah protiracionalistična poteza fašizma kot odpor na brezobvezno analiziranje liberalnega človeka, je to delo fašizma morda pozitivno in se kot tako odraža tudi v življenju naroda, ki je dobil z osvobojenjem iz racionalističnih vezi in s približanjem naravi nove življenjske sile. Odtod tudi izvira velik del fašističnega zagona in navdušenja. Fašizem pa se ni ustavil na pravi meji, marveč je duha povsem ponižal, kakor je razvidno iz gornjih izrekov. Duhovnost je omejil samo na gonsko stran strasti, na mesto višjega duhovnega življenja pa je postavil različne mite z vrednotami, ki so samo navidezne ali ki ne spadajo na mesto, kamor so postavljene. Usodne posledice tega se kažejo v zaničevanju kulture sploh, o čemer nam priča že imenovani Rauschning. Poleg vsega tega pa se za vsem tem dogajanjem skrivajo novi racionalizmi. Tudi dejstva gonskega življenja je mogoče spraviti v racionalistični sistem, kakor nam govorita Spirito in Alfred Rosenberg.

K tej antiintelektualistični potezi se pridružuje še izrazit in načelen antiindividualizem. Tudi ta tendenca izhaja vsaj deloma iz zdrave korenine, pa tudi v njej gre fašizem predaleč, ko žrtvuje neodsvojljive človekove pravice različnim skupnostim — državi, narodnosti, rasi — in ko gradi novo družbo s prisilnim odrejanjem človekovega položaja in dela v življenju, z odrejanjem, ki posega prav v najmanjše podrobnosti in v najgloblje intimnosti. Najvažnejše dejstvo, ki je v tem pogledu usodnega pomena, pa je, da je fašizem v svojem kolektivnem stremljenju napačno postavil tudi osnovno vrednoto življenja, človekovo osebo, v položaj navadnega sredstva. Iz te usodne zamenjave izvira tudi vsa protiosebna vsebina vsakega fašizma.

Nova zanimiva odkritja nam pokaže študij razmerja fašizma do liberalizma. Osnovno razpoloženje za nastop fašizma prihaja iz tipično meščanske miselnosti, iz tajne depersonalizacije, ki jo pripravlja mehanični sistem zgolj formalne demokracije. Po zaslugah moderne tehnike in vladajočega sistema strank, vedno vsi isto poslušajo, vsi isto berejo, vsi o istem govore, nikjer ni nobene odgovornosti, nikjer volje za tveganje. To je najpripravnější prostor za uveljavljanje kakega vodje, ki bi prevzel odgovornost za vse. Toda ta vodja je bistveno odvisen od strukture prostora, v katerem se je pojavil, zato je treba reči, da fašizem ni ustvaritev vodje, marveč je nasprotno vodja ustvaritev prostora, v katerem se je pojavil. Tudi razmerje fašizma do fašistične ideologije, ki smo ga ugotovili zgoraj, izvira iz tipično liberalnih korenin. Nastop fašističnega dejstva brez fašistične doktrine je omogočilo predvsem liberalno gledanje na resnico in na enakovrednost različnih resnic, ki so med seboj nasprotujoče, pa vendar po liberalnem gledanju vse dopustne, vse enakovredne. Postavil je na prvo mesto v svojem programu metodo na-

mesto ideje. Odstranil je iskanje razlogov in na to mesto postavil akcijo. Iz te akcije pa je polagoma ustvarjal doktrino. Najvažnejša zveza med fašizmom in med liberalizmom pa je v bistvu ista atomizacija države. Etatistično urejene korporacije brez samouprave namreč ne pomenijo nikakršne organske enote v državnem življenju, ki bi odstranila individualizem v formalni demokraciji, marveč ta individualizem, izražen v dejanskem neposrednem odnosu države in posameznika, še poostrijo. Poleg tega take korporacije atomizacijo države poslabšajo tudi v tem pogledu, da odstranijo še zadnjo enoto, ki bi mogla v zdravem razvoju pripeljati demokratično ureditev do pravilne personalistične ureditve družbe — človekovo osebo samo. Fašizem torej v resnici ne pomeni reakcije na liberalizem. Izpremenil je sicer metodo, toda v bistvu pomeni samo podaljšanje liberalnih osnov življenja.

Če hočemo po vsem tem opredeliti bistvene znake fašističnega dejstva, vidimo naslednje: V izčrpani državi, ki jo je zajel močan občutek manjvrednosti, nastopi zbližanje med gospodarsko in ideološko obupanim proletariatom ter med srednjimi stanovi, ki se bojijo proletarizacije. Masa ljudi, ki so doživeli zlom v samem sebi, pride na točko, na kateri ji ostane eno samo mogočno hrepenenje: osvoboditi se lastnega mišljenja, lastne volje in lastne odgovornosti, vse to v korist voditelja, ki bo zanje sodil, hotel in delal. Seveda ne ostanejo samo pasivno orodje novega razvoja. Vodja doseže lahko z zgodovinskimi spomini in z narodnostnimi vrednotami med ljudstvom novo valovanje in življenje. Vse to pa je samo pena življenja. Zadnjih odločanj, ki kujejo človeka samo v svobodi, ta družba ni deležna. Oseba ostane ponižana: kakor je bilo v neredu, tako je tudi v prisiljenem redu. Izpremenila se je metoda, ne pa stvar. Fašizem nikjer ne more preko ravnine individualizma.

Če pojmuje mo fašizem na ta način, ga nikakor ne moremo omejiti tako, kakor zahtevajo razni slovenski racionalistični ideologi. Fašizem se v svoji pravi obliki širi preko Italije in Nemčije v različne države z etatističnimi režimi, kakor je bil nekdaj avstrijski, v države, kjer so nosilci politike izrazite katoliške stranke, kakor na Slovaškem in morda še kje drugje. Pa tudi pri nas doma se pojavljajo v tej smeri nevarne stvari, saj nismo slišali samo enkrat, da naša politična volja ni več program, marveč voditelj.

Literatura: Emmanuel Mounier: Manifeste au service du personnalisme, Paris 1936, Esprit 16, 1. I. 1934 (posebna številka: Des pseudovaleurs spirituelles fascistes), Esprit 53, 1. II. 1937 (J. Ellul: Le fascisme, fils du libéralisme), Hermann Rauschning: Die Revolution des Nihilismus, Zürich 1938.

Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi*

Z zemljevidom Koroške in Primorja ter s sliko A. Prepeluha. Knjigo je uredil Dušan Kermauner. Ljubljana 1938. Založila založba univerzitetne tiskarne J. Blasnika nasl., d. d. v Ljubljani. 562 str.

Knjiga obsega v resnici precej več, kakor je navedeno v njenem naslovu. Poleg ponatisa Pripomb vsebuje še vse ostale Prepeluhove spominske spise, natisnjene deloma po rokopisu, deloma pa po Naših zapiskih in Ljubljanskem zvonu, ter zelo obsežno urednikovo študijo o Prepeluhovem idejnem razvoju in delu.

Prepeluh je po svojem idejnem in političnem delu eden izmed najzanimivejših slovenskih narodnih delavcev. Kljub svoji nizki šolski izobrazbi, hodil je namreč samo v ljudsko šolo in v strokovno šolo za lesno obrt, se je z lastno pridnostjo povzdignil na izredno visoko kulturno višino. Obrnil je hrbet poklicu, ki se je zanj izšolal, in se podal v sodno službo. V tej službi je preromal celo vrsto malih podeželskih kranjskih krajev in prišel do ozkega stika s slovenskim kmetom. Že njegovo rojstvo pa ga je postavilo v sredo med delavske ljudi, tako da je prav od blizu gledal na oba najmočnejša in najvažnejša sestavna dela slovenskega naroda. Z marljivim študijem in z ostrim pogledom za konkretne slovenske razmere je dosegel Prepeluh vodilno mesto v publicistiki socialne demokracije. S svojim publicističnim delom je bistveno vplival na razvoj miselnega, pa tudi političnega dela slovenskega socializma vse do svoje secesije. Njegove članke, ki jih je večkrat objavljaval izpopolnjene v knjigah (zlasti važni deli njegove socialistične dobe sta knjigi Socialni problemi in Problemi malega naroda), moramo kljub pomanjkljivi teoretični podlagi šteti med najboljše stvari, ki so bile pri nas napisane o različnih političnih vprašanjih.

Prepeluhove razprave pričajo sicer o nekoliko preprostem, sem ter tja premalo globoko utemeljenem pogledu na posamezne stvari, zlasti na tiste, ki so v tesnejši zvezi s teoretičnim znanjem, zato pa dokazujejo toliko bolj bister pogled v konkretno problematiko javnega življenja in zelo velik smisel za življenjsko stvarnost. Prepeluhove sodbe o vzrokih in smereh javnega življenja so bile navadno precej točne in le redko neobjektivne.

Med najlepše lastnosti Prepeluhovega dela spada njegova velika, brezobzirna odkritosrčnost, s katero je izpovedoval svoje osebno

* Objavljeno v *Dejanju* II/1939, štev. 3, str. 128—130.

prepričanje ne glede na razmere, v katerih je živel in delal. Že pred vojsko je zavzemal povsem svoje stališče do socializma, slovenskega kmečkega vprašanja, taktike socialistične stranke in do razmerja vere, Cerkve in države brez ozira na pot, ki jo je hodila socialistična stranka, ki je bil njen član. Prav ta njegova odkritost ga je postavila ob razsulu habsburške monarhije na čelo mlajši struji med socialisti, struji, ki je poudarjala pomen narodnih držav in majske deklaracije. Pa tudi ta njegov položaj mu ni odvzel zvestobe samemu sebi. Prav zaradi vprašanj, v katerih se je notranje razšel s stranko že pred svetovno vojsko, se je z njo tudi dokončno razšel, prepričan, da celovski socializem ne bo mogel nikoli rešiti slovenskega vprašanja. To njegovo zvestobo svojemu lastnemu prepričanju je treba toliko jasneje poudarjati, kolikor manj je dobimo pri izobraženem Slovencu in kolikor bolj je v Kermaunerjevi študiji zaradi kritičnega stališča do Prepeluhovih idejnih obratov ostala nekam zastirna in nepoudarjena.

Prepeluh je prišel leta 1918 prav v središče slovenskega političnega življenja. Bil je član propagandnega odseka Narodnega sveta, komisar v poverjeništvu za socialne zadeve, kasneje sam poverjenik, član širšega odbora in načelstva socialno demokratske stranke in član deputacije, ki je šla v Pariz ob kritičnem položaju koroškega vprašanja. Ta njegov središčni položaj v slovenski politiki in pa odkritosrčnost, ki o njej ob zasledovanju njegovega življenjskega razvoja ne moremo niti malo podvomiti, dajeta Prepeluhovim pričevanjem o zgodovini slovenskega prevrata prav posebno vrednost.

Treba je sicer upoštevati, da Prepeluhove Pripombe niso navaden spominski spis — resničnega spominskega značaja ne nosi niti polovica njegovega zadnjega dela —, marveč v veliki meri zgodovinski spis, sestavljen na podlagi različnih virov (zapisnikov, časopisov, zgodovinskih del in drugih publikacij), vendar pa kljub temu prinašajo dovolj novega gradiva. Največja njihova pomembnost leži v tem, da nam živo podajajo negotov in razdražen duhovni nastoj tiste dobe, ko so srbski in hrvaški delegati narodnega vijeća poslali slovenske delegate domov v istem času, ko so se sami pripravljali na odhod v Beograd, dobe, ko so naši delegati v inozemstvu morali po ves mesec sedeti v istem kraju in niso mogli dobiti dovoljenja za odhod čez mejo, in ko ni bilo mogoče dobiti nobene brzoglavne zveze ne le med inozemstvom in domačimi predeli, marveč včasih celo med Beogradom in Ljubljano. Iz Prepeluhovih Pripomb živo odsevata vsa nepripravljenost in neodločnost, ki označujeta slovensko politiko vse do razsula monarhije. Reči pa je treba, da je šel Prepeluh v poudarjanju te poteze predaleč, njegova podoba predvojnega in medvojnega političnega življenja na Slovenskem je preveč pesimistična, ker izpregleduje nedvomne pozitivne postavke in nedvomne revolucionarne izjave, ki izvirajo že iz časa pred 28. oktobrom. Prepeluh pa je podal v svojih Pripombah tudi precej podrobnih podatkov, ki jih doslej še nismo poznali, ki pa pri rekonstrukciji nekaterih do-

godkov (na primer glede nemške ofenzive na Koroškem konec leta 1918, odnosno v začetku leta 1919) pokažejo, da niso povsod enako zanesljivi. S tega stališča bo nujna podrobna kritična študija o pravi vrednosti Pripomb kot zgodovinskega vira, preden bo mogoča o njih dokončna sodba. Sodbo o Prepeluhovih Pripombah seveda izdatno otežuje dejstvo, da vrsta ljudi, ki so odločilno sodelovali v našem prevratu, ni povedala svojih spominov, ali pa ne dovolj jasno, dasi so nekatere stvari take, da bi jih mogli pojasniti edinole oni. Z nestrpnostjo na primer pričakujemo spominov na mirovno konferenco, prav tako bi nujno rabili tudi odkritih spominov katerega izmed vodilnih politikov SLS v tisti dobi. To so viri, ki jih bomo le zelo težko pogrešali.

Prepeluhove spominske spise spremlja Kermaunerjeva študija »Albin Prepeluh — Abditus. Njegov idejni razvoj in delo«, ki zavzema skoro polovico knjige. Njen glavni predmet je sicer Prepeluhov idejni razvoj, toda v to razpravo je vključena v odlomkih skoro vsa zgodovina slovenskega socializma do razkola v novi državi, zlasti glede idejnega razvoja. Na nekaterih mestih se občuti, da bi študija z razširjenim obravnavanjem konkretne podstave, to je z obravnavanjem vsega političnega razvoja, mogla še mnogo pridobiti. Vendar pa je v jedru (zlasti v tistih delih, v katerih je Prepeluh izraziteje stopil v slovensko politiko) stvar prijeta dovolj dobro. Tudi uredniško ravnanje s Pripombami je na splošno treba pohvaliti. Pripombe so v ponatisu ohranile isti obraz, kakor jim ga je dal njihov avtor v Sodobnosti. Edino na dveh mestih menim, da je urednik črtal brez pravega vzroka: na strani 246. mesto o goriški politični organizaciji in časopisju, ter na strani 113. mesto, kjer govori Prepeluh o odklonilnem stališču avstrijske socialne demokracije do pridružitve Slovencev k jugoslovanski državi (v okviru habsburške monarhije!). Zlasti drugo črtano mesto je naravnost tipično za Prepeluhovo brezobzirno odkritosrčnost.

Prispevek Blasnikove tiskarne k dvajsetletnici slovenskega prevrata je nedvomno najtehtnejše, kar smo Slovenci ob tej priliki dobili. Vse druge spominske publikacije daleč zaostajajo za Prepeluhovim delom.

Med Ukrajino in Španijo*

Vedno bolj jasno se kaže, kako se razvija sodobna politična borba v Evropi predvsem iz dveh točk: iz narodnih manjšin in iz narodnostne zagrenjenosti tistih malih narodov v pasu med fašističnim blokom in med Rusijo (pa tudi v drugih predelih Evrope), ki jih pariška preureditev Evrope in zgolj formalna demokracija novih držav nista mogli zadovoljiti. Po vsej Evropi se izražajo žarišča politične napetosti prav pri takih narodih. Nacionalistični ekstremizem, ki zahteva za vsak narod posebno državo, je pri takih narodih vzbudil živahne odmeve. To je tudi vzrok, da ga nekatere sile sistematično uporabljajo pri svoji politični in gospodarski ekspanziji in da z njim rahljajo notranjo trdnost držav, preko katerih jih vodi pot.

Prva v tem smislu zanimiva točka se pojavlja v propagandi za ustanovitev samostojne Ukrajine, ki bi pomenila večji ali manjši pretres kar za štiri današnje evropske države, ki v njih žive deli ukrajinskega naroda, za Rusijo, Poljsko, Romunijo in Madžarsko.

Koliko je v resnici Ukrajincev, danes ni mogoče povedati, kajti številke, ki jih navajajo, se razlikujejo med seboj za celih 20 milijonov. Zdi se, da bo še najtočnejša cenitev, da je Ukrajincev vsega 43 milijonov, in sicer okrog 35 milijonov v Rusiji, okrog 7 milijonov v Poljski, okrog pol milijona v Madžarski in okrog 1 milijon v Romuniji. Enaka težava, kakor z opredelitvijo njihovega števila, je tudi z določevanjem ukrajinske narodnostne meje. Tudi tu vidimo zelo različne podatke. Seveda je treba previdnosti na obe strani, toda ne najmanj nasproti tistim kartam, ki krožijo danes po Evropi in ki izvirajo večinoma iz nemških propagandističnih virov. Treba se je namreč zavedati, da Berlinu pri določevanju ukrajinske »jezikovne meje«, ki je podobno kočljiva, kakor meja med Srbi in Hrvati v Bosni, niso bili vodilni jezikovni, marveč predvsem strateški momenti. Ustanovitev samostojne Ukrajine naj bi dala Nemčiji v roke močno orožje pri njenem pohodu na vzhod, predvsem orožje proti Rusiji.

Ukrajinsko ozemlje je najgostejše naseljeno in gospodarsko daleč najvažnejše ozemlje Zveze sovjetskih republik. Ta gospodarski pomen se izraža tako v poljedelstvu, saj zavzema Ukrajina najvažnejši del pasu zemlje črnice, kakor v rudarstvu (premog v kotlini Donca, železo okrog Krivega Roga) in v industriji, ki ima eno od svojih najvažnejših ruskih središč prav v Ukrajini. Poleg tega bi pomenila Ukrajina, ustvarjena pod nemškim protektoratom, še dvojje: Rusija bi bila na ta način odrezana od Črnega morja, nasprotno pa bi se

* Objavljeno v *Dejanju III/1939*, števil. 4, str. 157—161.

Nemčiji odprla pot do kavkaških ležišč nafte in hkrati pot na vzhod, v angleško Indijo. Pristaši Petljurovega pokreta so oba momenta poudarjali že v začetku prejšnjega desetletja. Tudi Alfred Rosenberg, ki je v sodobni Nemčiji glavni zagovornik nemške politike prodiranja proti vzhodu, je v svojem delu »Der Zukunftsweg einer deutschen Aussenpolitik« izrazil prav ti dve dejstvi — oslabitev Rusije in pot na vzhod, ki bi nujno sledil ustanovitvi Ukrajine v krogu nemško usmerjenih držav.

Rusija je danes proti Evropi sicer tako hermetično zaprta, da niti najmanj ne vemo, kakšen odmev ima v njej velikoukrajinska propaganda. Vse, kar kroži v tem pogledu po Evropi, so samo domneve ali tendenčno preračunane vesti. Gotovo je le to, da se tudi v Ukrajini bori Rusija s slabimi posledicami Stalinovega birokratizma, ki se v zadnjih letih vedno močneje uveljavlja. Haushofer je ugotavljal še leta 1932., da je položaj Ukrajincev v Rusiji v primeri z njihovim položajem v Poljski toliko ugodnejši, da je treba računati z močnim ukrajinskim stremljenjem v smeri združitve v Rusiji. Ukrajinski narod se je že v bojih po letu 1918. zatekel v Rusijo, in to po slabih izkušnjah, ki jih je prestal pod poljsko upravo, ki ji je načeloval polkovnik Rydz-Smigly. Federalizacija Rusije, ki se je izvršila leta 1922., je položaj samo izboljšala. V nasprotju s Poljsko, kjer vidimo izrazito stremljenje po popolnjenju vse ukrajinske manjšine, vidimo v Rusiji v tej dobi izrazito ukrajinsko uveljavljanje. Sprememba je prišla šele po letu 1933., ko se je začel uveljavljati centralistični birokratizem iz Kremlja. Vendar opozicija, ki se je izoblikovala v Ukrajini, nima nacionalističnega osvobodilnega značaja, marveč značaj federalističnega stremljenja proti osebnemu Stalinovemu centralističnemu birokratizmu. V smeri federativne ureditve v Rusiji kaže Ukrajincem pot tudi vsa njihova zgodovina, kakor tudi narodnostni, geografski in gospodarski položaj.

Taka dokončna ureditev bo inela seveda prej ali slej za ruske sosedje neprijetno posledico premikanja meje v smeri proti zapadu. Treba je namreč reči, da je položaj ukrajinske narodne manjšine na Poljskem, v Romuniji in na Madžarskem tako slab, da se bo reakcija na ta položaj takoj pokazala, čim se bodo količikaj uredile razmere v Rusiji.

Pri razpadu Češko-Slovaške imamo opraviti s problemom zagrenjenosti malega naroda. S francosko zmago po svetovni vojni so zmagala v novih državah, ki so nastale po pariškem miru v centralni Evropi, glede notranje državne ureditve načela formalne demokracije v zapadni obliki. Ta načela, ki jih je francoska republika bila uveljavila proti Montesquieujevemu in Rousseaujevemu načelu, da je bistveni pogoj za pravo demokracijo decentralizacija, pod zunanjim političnim pritiskom, ogrožena v koalicijskih vojskah od polovice Evrope, so onemogočala, da bi narodi nastopali v novih državah kot strnjene enote. S svojim centralizmom in z zgolj formalno enakostjo

so jemala manjšim narodom v teh državah občutek svobode, odvzela so jim resnično samoodločbo tudi v tistih vprašanjih, ko jim je po vsej pravici šla, narodno celoto pa so razbila v posamezne individuje, ki so edino sami, ne po narodnem organizmu, mogli in morali iskati razmerje do države.

Ta individualistična formalna demokracija je torej s svojim centralizmom povzročila v slovaškem narodu zagrenjenost, ki so v njej mogle zunanje sile razviti svoje razdiralno delo. Slovaki so v svoji politični nezrelosti te težnje močno podprli. Že decembra so se kazali znaki, da se hočejo odcepiti od Češko-Slovaške. Tuka je že takrat izjavljal, da Slovakom ne zadošča več avtonomija, marveč da zahtevajo popolno suverenost. Trojna, prav za prav četverna politična taktika — istočasno naslanjanje na Prago, Budimpešto, Varšavo in predvsem na Berlin — se je izkazala za usodno. Reakcija zagrenjenosti, ki je nastala v dobi centralistične države, ni poznala nobenih meja. Nemogoče je zanikati, da so bile zveze med Bratislavo in Berlinom ožje in pristrčnejše, kakor zveze med Bratislavo in Prago. Koncentracijska taborišča za Jude in Čehe, in dejstvo, da so imeli na skupni slovaški listi svojega zastopnika Madžari in Nemci, ne pa Čehi, pa tudi vsa notranja ureditev s svojimi tipično totalitarnimi prilastki (Hlinkova garda, volitve v obliki plebiscita, duhovna nesvoboda), so dokazi, ki jih ni mogoče prezreti.

Slovaški proračun je imel za približno eno milijardo 155 milijonov kron primanjkljaja, od tega okrog 400 milijonov kron zgolj za slovaške notranje zadeve. Čehi so bili pripravljeni pokriti ta primanjkljaj s posojili praških bank, ob pogajanjih pa so nastala trenja, slovaška propaganda za odcepitev od države se je poostrila. Praška vlada je na to slovaško propagando nekoliko nerodno reagirala prav v trenutku, ko se je po izjavi avtonomistične slovaške vlade zdelo, da bodo taki pojavi prenehali. Položaj, ki je nastal, je spretno izrabila Nemčija.

Vzroke za razpad češko-slovaške republike je treba razdeliti po vsem tem v dve vrsti: v notranje in zunanje. Centralizem nosi glavno odgovornost, da je v notranjosti države vzbudil razpoloženje, ki je nujno pripravljalo razkol, razpoloženje, ki ga je nerodni poseg praške vlade v najnevarnejšem trenutku med ljudmi znova razvnel v vsej strašni moči. Toda tudi slovaški totalitarizem je zagrešil dovolj težkih napak in torej ni tako nedolžen na propadu države. Te napake se tudi ne dajo opravičevati retrospektivno s kakim političnim realizmom, ker so poleg zunanjega pritiska prav one zakriville, da je nastopil položaj, v katerem se zdi ta politični realizem vsaj deloma opravičen.

Prav tisti temelj, ki so ga v zunanjepolitičnem sistemu Češko-Slovaške toliko grajali, namreč zaupanje v sistem kolektivne varnosti, je bil v češko-slovaški zunanji politiki brez dvoma pozitiven. Beneš je zanj prav z zadnjimi dogodki dobil najsijajnejše opravičilo,

ki si ga je mogel želeči. Napaka ni bila v smeri, marveč v nedograjenosti sistema, ki ga je zahtevala ta smer. Prav tako, kakor je bila demokratična ureditev države premalo dograjena, v svojem bistvu pa pravilna, tako je bilo tudi z evropsko povojno zunanjo politiko. Sistem kolektivne varnosti in Wilsonova zamisel Društva narodov pomenita v evropski politični zgodovini kljub začasnemu zatonu vrednoti, ki ne bosta nikdar več izginili in ki se bosta uresničili najbrž v eni, dveh ali treh evropskih federacijah. Treba je reči samo to, da sistem kolektivne varnosti, kakor ga je izgradila po svetovni vojski Francija, v resnici ni bil to, kar je zatrjeval, da je, namreč sistem, ki naj bi nudil vsem evropskim narodom, velikim in malim, splošno varnost in miren razvoj. Njegova francoska hegemonistična poteza je bila tudi vzrok, da je pomenil izstop Poljske njegov polom.

Že kmalu po Münchenu so se začela oglašati po belgijskih in po francoskih listih vprašanja, ali se ne bodo prihodnji Sudeti ponovili v Belgiji. Flamsko vprašanje se je začelo vedno bolj ostriti, dokler ni povzročilo imenovanje dr. Martensa za člana flamske znanstvene akademije velikih demonstracij in odstopa Spaakove vlade. (Dr. Martens je bil kot vojni begunec zaradi sodelovanja s sovražniki obsojen na smrt, kasneje pa pomiloščen in izpuščen iz ječe.) Nobena vlada ni mogla več od srede februarja, ko so se vršili ti dogodki, dobiti večine, kralj pa je vztrajal na zahtevi po koncentracijski vladi, zato je ukazal razpustiti parlament in senat in razpisati nove volitve. Ti dogodki so opozorili vso Evropo na notranji belgijski problem sožitja Flamcev in Valoncev, to seveda še toliko bolj, ker se je oglasil v nemški reviji »Deutschlands Erneuerung« dr. Hölscher, ki je v članku o »flamskem boju za obstanek« postavil kot smoter Flamcev povratek k Nemčiji in h germanski krvi.

Tudi v Belgiji gre za isti problem, kakor na Češko-Slovaškem, le da je tu vprašanje zaostreno še z različnim pojmovanjem narodnosti, ki je pri eni strani tipično francosko (ki pripušča v eni državi samo en narod), na drugi pa tipično srednjeevropsko (ki jemlje narode neodvisno od državnih tvorb). Sedanja Belgija je nastala leta 1830. Dunajski mirovni kongres je te predele pridelil Nizozemski, toda Belgijci so se čutili v novi državi zapostavljane tako v gospodarskem kot v političnem pogledu. Gospodarski in verski momenti so oddaljili od Holandcev tudi jezikovno sorodne Flamce, ki žive v severnih pokrajinah Belgije. Pariška revolucija je leta 1830. sprožila revolucijo tudi v Belgiji, ki se je odcepila od Nizozemske. Pri tem je nastajajoča država uživala največjo pomoč prav od strani Francije. Na londonski konferenci se je tej posrečilo pridobiti ostale evropske sile, da so priznale Belgijo, stavile so le pogoj, da Belgija ostane za vselej nevtralna. Nova država si je izdelala ustavo na podlagi načel francoske revolucije, z vsemi dobrimi in slabimi stranmi. Država se je

naslonila na Francijo tudi v jezikovni in kulturni praksi. Kljub temu, da je bilo število Flamcev celo nekoliko višje, kakor število Valoncev (danes 4 milijone proti 3,5 milijonom), je bila država povsem francoska. Določba ustave, da je »v Belgiji svobodna uporaba navadnih jezikov«, se je izrabljala enostransko v prid francoščine. Višje socialne plasti so v veliki večini še danes francoske, kakor tudi gospodarsko odločujoče skupine.

Flamci so si v težki borbi pridobivali kulturne pravice v šolah in v javnem življenju. Šele leta 1873. so si pridobili pravico, da se mora v primeri obtožbe proti Flamcu uporabljati flamščina; do leta 1913. so bili vsi odloki o vojaških zadevah samo francoski, šele leta 1921. je bil izdan zakon, ki je določil, da se mora na flamskem ozemlju uporabljati flamščina. Tudi prvo flamsko univerzo so dobili Flamci šele po svetovni vojski.

Ta boj, ki se je vršil do svetovne vojske v zgolj kulturnih sferah, se je pod nemškim vplivom v dobi okupacije spremenil v boj za popolno flamsko neodvisnost. Po svetovni vojski se je sicer pokazalo, da je bila ta oblika boja samo stvar ozkega kroga (pripadal mu je tudi dr. Martens), vendar pa se Flamci niso umaknili več iz političnega polja. Skrajno, nacionalistično krilo skuša pod vplivi iz tujine tudi danes razbiti belgijsko državo, vendar ta skupina nima za seboj mnogo ljudi. Njena glavna opora je v tujini, kar se v zadnjih letih pozna tudi pri prevzemanju različnih ideoloških tez.

V bistvu zajema spor med Flamci in Valonci prav isto, kar je zajemal spor med Čehi in Slovaki. Gre za odstranitev napak formalne demokracije v njeni centralistični obliki, ki razbija narod na brezštevilne individuje. Prav zadnje volitve so pokazale, da Belgijci odklanjajo ideje iz tujine, ki streme za popolnim razkrojem Belgije. Gotovo pa je, da se bo vprašanje federalizacije Belgije, ki ga Valonci danes še zelo ostro odklanjajo, ponovno pokazalo in v neki obliki tudi rešilo, kajti v tem je edina možna samoobramba državne celote pred tujimi napadalci. Da je položaj precej zaostren, je pokazala prav zadnja ministrska kriza, ki je trajala nad pol meseca.

Tudi v Španiji igrajo poleg socialnih in gospodarskih prav vprašanja malih narodov zelo veliko vlogo, le da so španska narodna nasprotja drugačna. Za vsakogar, kdor hoče od te strani spoznati Španijo, so najboljše izhodišče Baski in Katalonci. Najbolj napredno gospodarstvo, živahno kulturno življenje in največja gostota prebivalstva so povzročili, da se prav v teh dveh predelih najjasneje odražajo vsi španski problemi. Za desničarske stranke je usodno, da so vselej odrekale Kataloncem in Baskom lastnosti in pravice naroda, da so se vedno upirale njihovim jezikovnim zahtevam kot nevarnemu »separatizmu«, in niso nikdar priznale njihovih zahtev po politični avtonomiji.

Boj proti abstraktnemu, tujemu unitarizmu, ki ga zavrača vsa španska zgodovina preteklih stoletij, je združil Baske in Katalonce z levičarskimi strankami, ki so dale obema pokrajinama avtonomijo. General Franco ni spoznal usodne zapletenosti španskega položaja in je takoj po zasedbi obeh pokrajin ukinil avtonomijo, ki jo je uzakonila ljudska fronta. Po sklepu državljanske vojske moramo reči, da je Franco sicer zmagal v vojaških vprašanjih, ki so se postavljala v Španiji, toda s tem še ni rešen večji in važnejši del španskega vprašanja. Nerešeno vprašanje Kataloncev in Baskov ne bo pustilo, da bi prišla Španija do miru, ki ga tako potrebuje.

Če gledamo danes po Evropi na usodo malih narodov in vidimo na vseh straneh ali njih zlorabljanje ali pa njih odkrito zatiranje, nas more nedvomno krepiti upanje, da se porast pomena malih narodov in narodnih manjšin, ki so na strnjenem ozemlju odtrgane od materinske zemlje, ne bo dal ustaviti tam, kjer bi to kdor koli hotel. Dinamike, ki se sproži s takimi dejanji, kakor jih vidimo danes pred seboj, ni mogoče zadržati. Mali narodi, ki bodo ostali zatirani, bodo pomenili vedno večjo nevarnost za miren razvoj prizadetih držav, ne glede na njih veličino. Vedno znova se kaže pri teh vprašanjih potreba po novem redu, po demokraciji, ki bo temeljila na osebi, na narodu in na pravilno zgrajeni mednarodni organizaciji. Ves sodobni razvoj zahteva tako rešitev. Hkrati pa kaže, da pomeni nasilje nad malimi narodi začetek propadanja. Država, ki grmadi v sebi kopico nacionalno, gospodarsko in socialno nezadovoljnih ljudi, gre nevzdržno svojemu razpadu nasproti.

Slovenska manjšina na Koroškem*

13. marca je minilo leto dni, kar se je izvršil »anšlus«. Koroški Slovenci so s tem dejanjem prišli v povsem nov političen prostor. Avstrija je bila majhna država, v njej se je tudi po vojski ohranil tipični stari avstrijski duh, človeku se je zdela s svojimi preostanki fevdalnega konservativizma, z različnimi generali, visokim in nizkim plemstvom, s stalno mislijo na restavracijo Habsburžanov in z drugimi rekviziti preteklosti kot nekakšen muzej sredi Evrope. Manjšine so uživale v njej po mirovnih pogodbah mednarodno zajamčeno zaščito, avstrijska manjšinska zakonodaja je glede formalne dovršenosti zakonov o manjšinah slovela med pravniki kot zelo dobra, poleg tega so pa imeli koroški Slovenci važno psihološko oporo v dejstvu, da je mejila na Avstrijo še enkrat tolikšna južnoslovanska narodna država. Ta misel jih je krepila brez ozira na to, koliko so se jugoslovanski uradni krogi v resnici brigali za slovensko manjšino na Koroškem.

S 13. marcem so prišli koroški Slovenci iz federalistične Avstrije v centralistično Nemčijo, ki je razvila v območju svojih vzhodnih pokrajin že pred svetovno vojsko dovršeno raznarodovalno tehniko v razmerju do tamošnje poljske manjšine, v Nemčijo, ki je med drugimi mednarodnimi pogodbami odpovedala tudi tiste določbe, ki govorile o mednarodni manjšinski zaščiti, in ki je s svojo mogočnostjo na vojaškem področju odvezla koroškim Slovencem tudi ono psihološko oporo v Jugoslaviji, o kateri sem govoril zgoraj. Skoraj si ne morem misliti ostrejšega nasprotja, kakor se je razvilo v dobi po izločitvi Avstrije iz Nemčije v l. 1866 med veselim, šegavim in romantičnim Dunajem na eni, in med militaristično, suhoparno in racionalistično Prusijo na drugi strani. Edini moment, ki je koroškim Slovencem vsaj malo blažil ostrino prehoda, je bilo dejstvo, da so tik pred »anšlusom« spoznali, kot je ugotovil dr. Tischler 28. decembra 1938 na občnem zboru Slovenske prosvetne zveze v Celovcu, da je vse življenje slovenske manjšine v Avstriji in vso njeno borbo za izboljšanje položaja mogoče označiti kot eno samo neizmerno zavlačevanje brez pravih uspehov.

To je bil vzrok, da so nekateri krogi tostran meje upali, da bo odločni in mogočni Berlin laže ukrotil nestrpne koroške krajevne činitelje, kakor jih je mogel šibki Dunaj. Danes, ko je minilo leto dni od usodnih dogodkov v lanskem marcu, je prav, če si napravimo

* Neobjavljeno. — Poročilo je bilo pod psevdonimom Lojze Serajnik sprejeto za objavo v Času (33) 1938/39, za eno izmed pomladanskih števil 1939 (ohranjena je kopija prvih korektur, izvod lomljenih korektur se je med vojno izgubil. Cenzura je objavila članka prepovedala.

pregled novega položaja naših rojakov severno od Karavank. Zbral sem iz Koroškega Slovenca (= KS), edinega koroškega slovenskega političnega glasila, ki izhaja v okrilju narodno-socialistične cenzure in torej nudi že s tem zadostno jamstvo za resničnost navedenih podatkov, nekatera mesta, ki nam bodo, vsaj kolikor je to mogoče, pokazala obraz slovenskega življenja onstran meje. Sam sem se omejil prav na najnujnejši komentar, govoriti bom pustil predvsem dokumente, ki so izšli v Nemčiji. Komur se ta način ne zdi primeren, naj pomisli, da je v našem položaju ta način ne le najbolj zavarovan, in to na vse strani, marveč tudi skoraj edini mogoč...

I. IZJAVE ZASTOPNIKOV NEMŠKE DRŽAVE

»Pred očmi vse javnosti hočem nasloviti nekatere besede tudi na naše slovenske rojake. Zagotavljam vam: Nemčija, ki je zgradila svojo veličino in svojo silo na narodnosti, bo razumela tudi tujo narodnost in jo branila. Vaša kultura, vaše kulturnopolitične želje in vaša kulturna svojstvenost bodo prav pod zaščito Tretjega cesarstva bolj varovane, kakor pod bivšo avstrijsko vlado. Da v naši obmejni deželi ne bo več tal za državno politična stremljenja, za to jamči politična uvidevnost in zrelost vaših lastnih voditeljev. Bili so pri meni, rad sem jih sprejel in z veseljem sem vzel njihovo ustno izjavo lojalnosti na znanje. Zaupam tem možem. Slovenci! Naj vas torej ne skrbi, kako si boste ohranili svojo narodno kulturo. Del naše koroške dežele je in Korošci bi je ne mogli pogrešati.«

Iz govora deželnega glavarja Pawlowskega v Št. Jakobu v Rožu, 7. aprila (KS, 13. aprila 1938).

»Stališče narodnega socializma do narodnega občestva je tole: Narodno občestvo ni društvo, iz katerega se izstopa in v katero se vstopa, marveč je po naravi dana in od Boga hotena celota. *To, kar mi zahtevamo za naše rojake v drugih državah, to moramo in bomo dali tudi koroškim Slovincem*, toda zahtevamo od njih popolno vdanost do države. Priznavamo pa, da so koroški Slovenci 10. aprila svojo dolžnost do države izpolnili.«

Izjava pokrajinskega voditelja Bürckela dr. Petku in dr. Tischlerju v avdijenci 9. maja (KS, 1. junija 1938).

II. DOKUMENTI O POLITIČNEM DELU KOROŠKIH SLOVENCEV IN O SMERI TEGA DELA

»Koroški Slovenci, 10. aprila volimo: Ja!

Vodja in kancler Adolf Hitler je za 10. april t. l. razpisal ljudsko glasovanje. Tudi mi naj glasujemo, ali se priznavamo k vodji Adolfu

Hitlerju in s tem k 13. marca izvršeni zopetni združitvi Avstrije z Nemčijo.

Glasovali bomo sklenjeno: Ja!

Zakaj? — Narodni socializem Adolfa Hitlerja proglašja narodnost za božjo stvar in smatra nezvestobo ali protivnost narodu, v katerem je kdo rojen, za protinaravno in zato sramotno. Narodni socializem poziva vsakogar k dejavni službi v narodni družini in v narodnem občestvu.

Kakor veljajo ta načela za Nemce in nemški narod, veljajo po izjavah voditeljev Velike Nemčije v isti meri tudi za narodne manjšine. Koroški Slovenci jih bomo potrdili 10. aprila t. l. s svojim glasovanjem za Adolfa Hitlerja.

V državнопolitičnem pogledu je volja večinskega naroda za narodno manjšino postava. 13. marec 1938 je ustvaril za nemški narod in s tem tudi za nas koroške Slovence nesprenemljivo dejstvo. Kakor so bile Karavanke do 13. marca 1938 državna meja nemške Avstrije, tako so in ostanejo zanaprej meja Velike Nemčije. Gospodarsko in politično smo postali del nemške države.

10. april naj formalno potrdi priključitev Avstrije k Nemčiji.

Mi koroški Slovenci želimo v deželi političnega pomirjenja, kulturnega in gospodarskega napredka, ki se nam obeta v novi veliki državi. Zato bomo 10. aprila vsi brez izjeme šli na volišče in z glasovnico dali izraza našemu zadržanju napram državi za »Ja«! »Ja« v smislu narodnega socializma ne spreminja ničesar na naši pripadnosti k slovenski narodnosti in na razmerju do materinskega našega naroda.

Nacionalna nemška država s pojmovanjem narodnosti, kakor ga je načrtoval sam vodja nemškega naroda in rajha Adolf Hitler, mora nujno spoštovati tudi drugo narodnost. To medsebojno spoštovanje tirjajo tudi obojestranski državni interesi Nemčije in Jugoslavije in zato bodi naš »Ja« dne 10. aprila 1938 končno izraz naše želje prijateljstva obeh držav — sosed.

Za slovenske organizacije na Koroškem: Dr. Franz Petek l. r. — Dr. Joško Tischler l. r.« (KS, 30. marca 1938.)

Slovenci so se temu pozivu strnjeno odzvali. Kakor sporoča KS (20. aprila 1938), je bilo med okoli 70 slovenskimi občinami na Koroškem 20 takih, ki so glasovale stoodstotno z »Ja«! in ki so dobile zato častni naslov »Führergemeinde«. Manjšina se je po svojih predstavnikih zglasila takoj pri novih oblastnikih in podala izjave lojalnosti. To je v zvezi s posredovanjem iz Jugoslavije vsaj začasno ustavilo persekucije, ki so se takoj ob anšlusu začele. Koroški Slovenec je skušal v vrsti člankov seznaniti slovensko ljudstvo tudi z narodno-socialistično ideologijo in z narodno-socialističnim gleda-

njem na nekatere konkretne politične probleme, ki so zadevali po anšlusu tudi koroške Slovence. Vse te poglede pa so po načinu, ki ga vidimo uveljavljenega že v pozivu glede plebiscita, spretno porabili za utemeljevanje svojih lastnih pogledov in zahtev. Iz takih odlomkov različnih govorov in člankov bomo mogli dovolj jasno razbrati, česa si žele koroški Slovenci tudi v novem položaju.

»Lojalno hočemo vršiti našo državljansko dolžnost in hočemo sodelovati v vseh organizacijah narodnega socializma — izvzemši militantne skupine SA in SS, ki so zbog svojega posebnega značaja pridržane nemškim rojakom — a samo pod pogojem, da včlenitev v le-te organizacije nikakor ne pomeni izčlenitve iz slovenske narodne družine in da v ničemer ne ovira našega sodelovanja v slovenskih narodnih organizacijah. Za svojo slovensko narodnost in našo narodno pravico smo pripravljeni nositi tudi najtežje žrtve.«

Iz govora zastopnika PZ v Globasnici 19. junija (KS 29. jun. 1938).

»Prosvetna društva so cement našega narodnega doma, stoječa na slovenski zemlji. Če bo novi čas zahteval nove oblike prosvetne organizacije, delo, duh in cilji ostanejo nespremenjeni. Hvaležnost smo koroški Slovenci dolžni slovenskim duhovnikom. Izven cerkve so posvečali svoje moči slovenski narodni družini in stali našemu človeku ob strani z nasvetom in pomočjo v njegovi gospodarski stiski. Duhovniki so bili središče kulturnega življenja naše vasi. Ob tridesetletnici prosvetne centrale jim zato veljaj iskrena zahvala! Košir, Sekol, Starc, Poljanec — bivši voditelji prosvetne zveze — za nas to niso imena, marveč vzori delavnosti, požrtvovalnosti in nesebičnosti. Narod gleda vse, kar se dogaja okoli slovenskih duhovnikov, iz slovenskega vidika. Dokler se ne pove, kaj te može obremenjuje, smo prepričani, da so obremenjeni samo po delu za svoj narod. Ta obremenitev pa jim je najvišja zasluga in najvišja čast, katero so na zemlji dosegli. S tem, da so pomagali svojemu narodu, so služili državi, kateri pripadamo...

Vse naše kulturno, politično in gospodarsko delo velja ohranitvi slovenskih kulturnih vrednot. Državi dajemo, kar ji pripada. Predobro se zavedamo, da si moremo ustvariti realno in moralno podlago za naš narodni obstoj le s popolno lojalnostjo do države. Notranja ureditev države in njeni zunanji odnosi so zadeva večinskega naroda. Zato nihče ne sme manjšini naprtiti odgovornosti za grehe enega ali drugega režima. Naši odnosi do države so bili in ostanejo jasni. Za iredento, za kakršnokoli protidržavno delo med nami ni prostora. To smo strnjeno dokazali pri volitvah 10. aprila. Sedaj pričakujemo, da se bo držalo tudi zagotovilo, ki ga je svečano potrdil g. deželni glavar dne 7. aprila v Št. Jakobu v Rožu.

Uvrščamo se v celotni državni, predvsem gospodarski ustroj. S tem pa, da pripada slovenski kmet državni kmečki organizaciji

ali delavec delavski fronti ali naš otrok Hitlerjevski mladini, še davno ni iz Slovenca postal Nemec. Narodna skupnost je bogohotena povezanost ljudi na podlagi rojstva, krvi in jezika, šeg in navad, pesmi in melodije. Kakor vzdržujejo nemške manjšine kulturne stike z materinskim narodom preko državnih meja, tako bomo tudi mi koroški Slovenci ščitili in branili slovensko zemljo, ščitili svojstvenost od jezika do šege in melodije in vzdrževali kulturne stike z materinskim narodom v Jugoslaviji. Neovirani kulturni stiki manjšine z materinim narodom zamorejo utrditi prijateljske odnose Velike Nemčije in Jugoslavije. Kot dobri državljani in kot prebivalci obmejnega ozemlja pa si želimo kar najboljših odnosov med obema sosedoma.«

Iz govora dr. Tischlerja ob proslavi 30-letnice PZ in 35-letnice globaške prosvetne družine v Globasnici (KS 3. VIII. 1938).

»Za vse ozemlje, koder je slovenščina še danes občevalni jezik v družinah in sosesčinah, prijavljamo svoje zgodovinsko kulturno pravo: to ozemlje je — izvzemši nemške otoke — slovensko ozemlje. Tisočletna zgodovina priča o njegovem slovenskem značaju, o njem pričajo stoletne knjige in spisi. O slovenskem značaju pričajo krajevna in družinska imena, predvsem pa priča o njegovem narodnem značaju tisočletna slovenska govorica, pesem in običaj. Mnogo, zelo mnogo se je doslej grešilo nad našim narodom, ne nazadnje z zlobno in nemške kulture nevredno dvojtvijo našega ljudstva v Slovence in ‚Windische‘. V veri v boljše nemško poslanstvo in oprti na svoje zgodovinsko in kulturno pravo se obračamo na gospodarja naše dežele z željo, naj sankcionira naše narodno pravo s priznanjem enakopravnosti slovenske materine govorice v šoli in javnosti. Zvesti svoji državi in Führerju, lojalni v gospodarskem in socialnem sožitju z narodom-sosedom, povzdigujemo ob stoletnici Slomškovega manifesta svoj glas za samobitno kulturno žitje vsega slovenskega naroda na Koroškem.« (KS 27. VII. 1938.)

»Naše šolstvo v Veliki Nemčiji! Zavestno in preudarjeno pri našamo našo stoletno narodno težnjo za pravičnim šolstvom tudi novi državi. Hočemo v državi, ki je zgrajena na veličini narodne misli, šolstvo, ki bo spoštovalo našo slovensko narodnost z upoštevanjem slovenske materine govorice. Ni je na svetu sile, ki bi smela katerega koli narodu jemati njegovo dostojanstvo, katero je v največji meri dostojanstvo materine govorice in njegove narodne kulture. Kajti duševna bednost raznarodovane mladine, oropane materine govorice, postane nujno beda vsega naroda. Sramota naroda, oropane najčistejših čustev, pa bi morala postati sramota vse države.« (KS 13. VII. 1938.)

»Nad koroškimi Slovenci se je v minuli dobi hudo grešilo z uveljavljanjem skrajnega subjektivnega narodnega kriterija. Ljudsko

štetje leta 1934, kakršno se je izvedlo med nami, je s svojimi številkami, z dokazi podprtimi pripetljaji vzorec rafinirane kupčije za narodno pripadnost posameznikov. Zaman se je borila narodna manjšina proti očitni krivici, zadani slovenskemu narodnemu občestvu. Kljub vsemu odporu se je Slovence štel, po mili volji štel, da so jih končno našeli samo še nekaj nad 20 tisoč. Da so se pri tem delile družine in dvojile vasi, jim ni bilo mar. Narodni socializem s svojimi novimi načeli o narodu in narodnosti odločno in brezpogojno odklanja subjektivni kriterij priznanj in izjav. Po novem nazoru narodnost ni obleka, ki se poljubno menjava. Kri in govorica sta z novo državo našli veličastno potrdilo najizrazitejših narodnostnih znakov pri nemškem narodu. Dvojna tozadevna morala pa bi nikakor ne bila združljiva s častjo in ugledom nemškega naroda v državi in izven države.« (KS 20. VII. 1938.)

III. DOKUMENTI O POLOŽAJU

S prvima dvema deloma smo teorijo o sedanjem položaju koroških Slovencev dovolj izčrpali. Oglejmo si pa še, kaj pravi o tej teoriji življenje!

1. Šolstvo

»NSV (Narodnosocialistični urad za ljudsko blaginjo) javlja pod naslovom ‚Erntekindergarten‘ v graškem kmetijskem stanovskem tedniku sledeče:

»Šestdeset otroških vrtcev za čas letine je v kratki dobi ustvarila na Koroškem NSV. Večinoma se nahajajo v jezikovno mešanem ozemlju južne Koroške, kjer poleg praktičnega namena razbremenitve kmečkih gospodinj v času največjega dela vršijo še drugo, enako važno službo: otroke obmejnega ozemlja privajajo prej in izdatneje ko šole nemški govorici in nemški svojstvenosti... Kdor pozna stisko malih gorskih vasi, si zamore predočiti pomen tovrstne ustanove NSV za preobremenjene matere in predvsem tudi za otroke. To vedro poletno občestvo, izpolnjeno z igro in spanjem, nemškimi pesmimi in zgodbami, z otroškimi igrami in ne nazadnje z bogato dobro jedjo, bo nedvomno mnogo prispevalo, da se bodo otroci obmejnega ozemlja, ki potrebuje močne, narodno povezane ljudi, uspešno razvijali.«

Iznenadeni beremo v tem uradnem sestavku prostodušno izjavo: otroci obmejnega ozemlja se z vrtci prej in izdatneje ko s šolami privajajo nemški govorici in nemški svojstvenosti... Ugotavljamo še dejstvo, da zgovorno dokazuje že število vrtcev, da se vodijo z malimi izjemami v vseh občinah slovenske Koroške, in dostavljamo parolo, ki velja za vrtce v bodoče leto: vsakemu vrtcu njegov dom!...

Kot glasilo Slovencev v Veliki Nemčiji smo prisiljeni, da ugotovimo: Na Koroškem dejstva ne odgovarjajo narodnosocialističnim načelom! To dokazujejo naše šole in dokazujejo otroški vrtci, katerih ponemčevalni namen oficielno potrjuje urad narodnosocialističnega odseka za ljudsko blaginjo. Na to nedoslednost opozarjamo čuvarje narodnosocialistične ideologije. Neiskreni državljani bi bili, če bi molče dovoljevali, da se v našem delu dežele krši narodnostno načelo narodnega socializma in javno krši precizna narodnopolitična smer-nica Führerja in kanclerja. Ni naš interes, da bi iz nevšečnosti našega položaja kovali koristi drugi, morda izvendržavni krogi. Naša lojalnost Führerju, državi in narodnosocialistični stranki nam uka-zuje, da tudi tem potom nujno terjamo odpomoč.» (KS 7. IX. 1938.)

»Iz vseh krajev slovenskega dela Koroške nam poročajo, da se je z novim šolskim letom v elementarnih šolah ukinil začetni slovenski pouk prvega šolskega leta, da je odpravljena iz šol koroških Slovencev Maklinova začetnica, dosedanji učni pripomoček tako zva-nega utrakvističnega šolstva, in da bo latinico odslej nadomestovala izključno samo gotica. Osnovno znanje malih slovenskih šolarčkov naj torej po teh vesteh odslej posreduje izključno samo še nemška beseda in nemška pismenka ...

Stoletna naša borba za reformo utrakvističnega šolstva je z no-vim šolskim letom končana. V šolah je danes ukinjena zadnja sled dvojezičnosti. Elementarno šolstvo koroških Slovencev je danes čisto nemško. Po neuradnih vesteh, ki smo jih v tej zadevi sprejeli, je o novi šoli koroških Slovencev sklepalo učiteljstvo v svoji zvezi. Tozadevni odlok prosvetnega ministrstva ali šolske oblasti nam še ni znan. Iz brezštevilnih pismenih in ustnih pritožb naših rojakov pa sklepamo, da je nova, nemška šola uvedena v vseh občinah, ko-der ljudstvo govori slovensko.

Slepomišenje s koroškim utrakvističnim šolstvom je torej za-ključeno... Izza poletnih otroških vrtcev v naših krajih pa smo vajeni, da se v novem času tudi raznarodovanje odkrito in brezob-zirno priznava. Iz tega bi se dalo sklepati, da nova šola za koroške Slovence ne sme imeti več videza, da njen pouk odgovarja narurni zahtevi po upoštevanju materine govorice v šolski vzgoji. Odprava latinice v šolah pa bi ponazorovala težnjo, naj bi se otroci tudi v samouku ne privajali več slovenščini.» (KS 9. XI. 1938.)

2. Slovenski napisi

»Slovenski napisi. Na mnogih gostilnah in tudi nekaterih šolskih poslopijih so bili doslej dvojezični napisi. Izza zadnjega marca pa je opazati, da so na delu ljudje, katere slovenski napisi na našem ozemlju bodejo v oči. Prihajajo k hišnim posestnikom, in jih bolj ali manj ostro pozivajo, naj odstranijo slovenske besede. S tem očitvidno

mislijo na zunaj zabrisati slovenski značaj naših krajev...» (KS 14. IX. 1938.)

»...Sedaj pa je dobila n. pr. slovenska posojilnica in hranilnica v Bistrici na Zilji od beljaškega okrajnega glavarstva poziv, naj od strani slovenski napis, »ker je na podlagi telefonskega odloka deželne vlade od 12. I. 1939 na poziv notranjega ministrstva slovenski napis prepovedan.« (KS 1. II. 1939.)

3. Društveno življenje

»Globasnica (Slovenska požarna bramba razpuščena). Konec avgusta je tukajšnji občinski upravitelj na podlagi odredbe deželnega glavarja, zadevajoče gasilna društva, imenoval krajevnega vodjo nar. soc. stranke Franca Reinwalda za občinskega gasilnega vodjo združenih bramb Globasnica-Šteben in Mala vas-Šteben. K temu je treba pripomniti, da si je slovenska bramba pretežno iz sredstev svojih članov posestnikov nabavila tekom let motorno brizgalno in zgradila v Globasnici in v Štebnu gasilska domova.« (KS 14. IX. 1938.)

»Slovenska prosvetna zveza je v posebni okrožnici nasvetovala rojakom božičnice po družinah. Na to so se odzvala tudi dekleta iz Št. Jakoba v Rožu in se odločila za štiri vaške božične večere, in sicer v Št. Jakobu, Št. Petru, v Lešah in Svatnah. Matere so za svoje otroke rade darovale moko, jajca in maslo, dekleta pa so spekla pecivo. Posebno radodarni so bili v družinah, katerih otroci zaradi narodne zavednosti staršev niso bili obdarovani pri šolski božičnici. Učiteljica Holzfeind je n. pr. dala v razredu naravnost navodilo, naj se slovenski otroci črtajo iz seznama obdarovancev. O božičnicah je izvedelo tudi orožništvo, bržkone domnevalo organizirane božične prireditve in s pristankom beljaškega okr. glavarstva pobralo božične darove po vaseh, zaslišalo nekatera dekleta in božičnice prepovedalo. Drugega dne so darilca, pripravljena po slovenskih dekletih, delili člani organizacije Hitlerjugend s pripombo, da so to darovi šole.« (KS 4. I. 1939.)

»Minulo nedeljo je nameravalo pliberško prosvetno društvo razvedriti svoje člane s pustno prireditvijo. Vest o nenadni smrti pokrajinskega vodje ministra Klausnerja je odbor takoj nato napotila, da je prireditev odpovedal. Krajevno vodstvo nar. soc. stranke utemeljuje prepoved še z naslednjim stavkom: »Sicer pa se društveniki v Veliki Nemčiji kot nemški državljani lahko zadostno kulturno udeležujejo v smislu navodil našega voditelja. Kulturno udeleževanje v slovenskem smislu naj raje prepustijo jugoslovanskim državljanom. Če pa bodo nemški državljani take prireditve kljub temu izvajali, bom to naznanil zaradi vzbujanja nevolje policijski direkciji. Jugoslovanski državljani lahko v svojem krogu prirejajo take prireditve, toda — dobro si zapomnite — samo v svojem krogu. Krajevni vodja Sepp Krassnig.« (KS 22. II. 1939.)

»Z odlokom od 26. novembra 1938, št. 86298-II, je dež. vlada vzela na znanje, da prireja Slovenska prosvetna zveza za Koroško s sedežem v Celovcu v jezikovno mešanem ozemlju Koroške pod vodstvom zasebne učiteljice Ljudmile Hartmanove zasebne kuhinjske in gospodinjske tečaje, trajajoče 6 do 10 dni.

Ker je v svrhu pravilne izvedbe štiriletke v področju ljudske prehrane prevzela vodstvo zasebnih kuhinjskih tečajev državna kmečka organizacija, in jih le-ta sama prireja, bodisi na od nje odobrene tečaje odreja strokovne učiteljice, razveljavljam zgoraj navedeni odlok in vse ukrepe, ki so izšli na podlagi tega odloka.

Zasebni kuharski in gospodinjski tečaji Slovenske prosvetne zveze se torej ne smejo več vršiti. Vsaka kršitev bi bila postavno kaznovana...

Predsednik

Pawlowski l. r.« (KS 15. II. 1939.)

»V uredništvu našega lista se množijo pisma in ustmena sporočila, katerih stvarnost je izpričana in so dokazi oziroma priče na razpolago. Iz poročil izhaja, da se izvaja na Slovence ponekod močan moralni pritisk in da mnogi krajevni funkcionarji in mogotci skušajo naše rojake zavajati k narodni nezvestobi. To dejstvo v narodnosocialistični državi, ki je — da se izrazimo s svoječasnimi besedami državnega glavarja — postavila narodno zvestobo na najvišje mesto, iznenadi. Ker je tudi dolžnost slovenskega tiska v Nemčiji, da skrbi v svojem področju za čistočo narodne miselnosti, navajamo oblasti in javnosti v vednost tri teh primerov:

Slovensko kulturno društvo v Galiciji je med najmlajšimi, a nikakor med najslabšimi slovenskimi organizacijami. V njegovem krogu se družijo mlado in staro. Pred par tedni obvestijo nekatere matere, članice, društvenega predsednika, da hočejo izstopiti iz društva, ker sicer po izjavi nekega funkcionarja ne smejo pripadati narodnosocialistični ženski zvezi. Dve drugi materi mu izrazita začudenje, kako da bi bilo slovensko društvo komu v napotje. Predsednik javi zadevo v prosvetno pisarno v Celovec in dobi odgovor, da je vrhovno vodstvo ženske organizacije za deželo zanikalo, da bi Slovenke ne smele biti članice pri narodnosocialistični organizaciji.

Apaška vas je hudo trpela po toči. Organizacija NSV je sedaj razdelila med tamošnje posestnike precej moke, da odpomore najhujši bedi. O tem se razgovarja družba gospodarjev v neki gostilni. Kar se oglasi eden gospodarjev z izjavo, ki nikakor ni mogla zrasti v njegovi glavi, in pravi: »Vi Slovenci ste sicer dobri državljani, a kot člani izobraževalnega društva škodujete narodno-socialistični stranki. Če bi ne bili pri slovenski organizaciji, bi dobili več moke.«

V sosednji Žitari vesi prosi član slovenske »Trte« za izstavo npravstvenega izpričevala in dobi namig, naj se odjavi kot član slovenske organizacije. Malemu kajžlarju sporoči župan iste občine, naj

izstopi iz slovenskega izobraževalnega društva, če hoče dobiti pomoč za svoje otroke ...» (KS 28. XII. 1938.)

Kot sklep odlomkov o društvenem življenju naj navedem zaključke poročila o audijenci zastopnikov koroških Slovencev pri dež. glavarju Pawlowskemu dne 3. marca 1939: »V svobodnem razgovoru se je izoblikovalo stališče deželne vlade v tem smislu, da se priznava samo narodnost onih, ki se zanjo izjavijo, tako, da se slovensko govoreči Korošci lahko prištevajo k nemškemu kulturnemu krogu, v kolikor se sami za to izjavijo... Slovenski odposlanci so temu oporekali z utemeljitvijo, da je izjava k narodnosti stvar vzgoje in da je bila Slovencem ta možnost s šolo in delno oviranim kulturnim življenjem odvzeta. Naj sledi še pripomba, da razgovor, ki je trajal poldrugo uro, ni dovedel do načelnega razčiščenja obeh stališč, namreč stališča deželne vlade, ki so zagovarjali subjektivno načelo narodne pripadnosti po svobodni odločitvi posameznikov, in stališča slovenskih odposlancev, ki so zagovarjali mnenje, da je narodnost načelno podana po občevelnem jeziku.« (KS 8. III. 1939.)

4. Voditelji koroških Slovencev

Župnik Poljanec, bivši predsednik Slovenske prosvetne zveze, je po prihodu iz zapora, ki je bil v njem šest tednov od anšlusa dalje, takoj zbolel in je 25. avgusta 1938 v Škocijanu umrl. Ljudstvo ga je z velikim spoštovanjem pokopalo, štirinajst dni po pogrebu pa je objavil KS sledečo vest (14. IX. 1938): »V noči na ponedeljek 5. t. m. so neznanci zažgali vence in trake na grobu župnika in prvo-boritelja Vinka Poljanca. Ljudstvo, prihajajoče v jutro k osmici za pokojnim, je opazilo nečuvveno dejanje in se glasno zgražalo. Na grobu so ostali ostanki zgorelih vencev, trakov in šopkov. Zločinska roka se je pri podlem poslu očitvidno poslužila bencina, da zabriše sledi slovenske hvaležnosti rajnemu župniku.«

»Minuli četrtek je pozval uradnik tajne policije slučajno v Celovcu se nahajajočega hodiškega župnika in bivšega deželnega poslanca g. Ivana Starca, naj se z njim napoti v deželno vlado. Tam je gospod župnik s podpisom moral vzeti na znanje, da tekom 48 ur zapusti deželo in javi tajni policiji svoje novo bivališče.« (KS 28. IX. 1938.)

»V ponedeljek, 20. t. m. je dr. Tischler Josip, profesor na gimnaziji v Beljaku, prejel sporočilo od dež. šolskega sveta, naj takoj zapusti zavod... Profesor Tischler je zadnja tri leta kot predsednik slov. osrednje kulturne organizacije na Koroškem pod najtežjimi okolištnimi vodil kulturno in narodno-politično delo med koroškimi Slovenci. Osnovni načeli vsega njegovega narodno-političnega udejstvovanja sta bili: zvestoba državi in zvestoba svojemu narodu. V pretežni meri je ravno njegova zasluga, da so se koroški Slovenci po priključitvi Avstrije znašli v novih razmerah in da so novi državi

stavili na razpolago svoje moči z edinim pridržkom, da bo ta država spoštovala njihovo slovensko narodnost, kar je itak osnovno načelo narodnega socializma. Zato tembolj preseneča gornji ukrep deželnega šolskega sveta, ki ne prizadene samo dr. Tischlerja osebno, temveč vso narodno skupino koroških Slovencev.« (Slov. dom 27. II. 1939.)

IV. SKLEP

Za sklep poročila naj sledi še nekaj najvažnejših odlomkov iz Tischlerjevega govora »Koroški Slovenci in Velika Nemčija«, ki ga je govoril na zadnjem občnem zboru Slovenske prosvetne zveze, 28. decembra 1938 v Celovcu (gl. KS 4. I. in 11. I. 1939).

»Brez vsakega pridržka lojalnost do države in režima na eni strani in tesna kulturna povezanost z materinskim narodom na drugi strani, to sta bila in ostaneta osnovna temelja našega narodnega življenja. Ti osnovni temelji so nam bili tudi kažipot ob novih prilikah v minulem marcu in aprilu tega leta. Če si je nemški narod dal nov način vladanja, če si je določil novo državo, je to njegova zadeva; mi pa smo tudi novi državi izkazali lojalnost, ki težko najde primere v zgodovini narodov. Koroški Slovenci smo 10. aprila držali ob državni spremembi dano besedo brez izjeme, glasovali smo za državo in njeno vodstvo in tako zopet postavili dokument, ob katerem morajo umolkneti stare bajke o naši protidržavnosti. Z izpovedjo za državo pa smo povezali tudi izpoved za slovensko narodno skupnost...

V tem času pa smo doživeli v deželi izredno zanimive dogodke na nemški strani. Za poznavalce razmer je najzanimivejša izjava deželnega svetnika Maier-Kaibitscha na zborovanju v Borovljah 27. marca tega leta. Dobro vemo, da je na nemški strani ravno deželni svetnik g. Maier-Kaibitsch danes — kakor pred 13. marcem — v deželi najmerodajnejša oseba v narodno-političnem oziru. V Borovljah je imenovani gospod povedal sledeče: »Ni pa izpolnila vlada Slovincem danih obljub. Sedaj smo v Veliki Nemčiji in kar je bilo prej samo na papirju, se bo odslej tudi izpolnjevalo, kajti pravi Nemec ne prelomi besede.« (Sledi še izjava Pawlowskega, gl. str. 108.) Navedene izjave in tudi osebna zagotovila, ki smo jih dobili ob raznih prilikah, stojijo v nasprotju z našim dejanskim položajem. Pravice, ki smo jih imeli — celo po priznanju imenovanih gospodov — samo na papirju, so tudi danes na papirju, samo da je izginilo še marsikaj, kar smo doslej imeli: izginilo je 67 dvojezičnih šol, v katere je po uradni statistiki pohajalo v šolskem letu 1936/37 10.253 slovenskih otrok, iz-

ginil je slovenski abecednik, prepovedana je celo latinica, cela vrsta slovenščine zmožnih učiteljev je prestavljenih v nemške kraje. Da bi se germanizacija še pospešila, naj pomagajo otroški vrtci, katerih ponemčevalna naloga se po listih javno priznava. To so stvari, ki niso v skladu z danimi zagotovili, stvari, ki niso v skladu s stališčem führerja do narodnostnih vprašanj...

K vprašanju ‚deutschfreundlich‘ Slovencev moramo ponovno poudariti: Mi na Koroškem poznamo samo Nemce in Slovence...

Ker pa se dozdevno bližamo novemu ljudskemu štetju majnika meseca 1939, moramo že danes naglasiti, da nikdar ne bomo priznali ljudskega štetja, ki bi slonelo na samem priznanju ali celo na izsiljenem priznanju. Vse ono, kar govori v družini slovensko, to je slovensko, vse drugo pa naj bo nemško, če je nemški narod mnenja, da mu to koristi...

Dokler se miselnost večinskih vladajočih narodov ne bo spremenila, tako dolgo ne moremo računati z bistvenim izboljšanjem položaja narodnih manjšin. Ovira niso državne meje, ker v Evropi nikjer ni mogoče potegniti državnih meja tako, da bi bile v skladu z narodnostno mejo, pač pa je miselnost večinskih narodov edina ovira pri reševanju manjšinskih vprašanj.

...izpolnjevanje vseh dolžnosti bi pač zaslužilo, da se prijavljena zborovanja ne bi razpuščala po vaških mogočnejših, da se dovoljeni gospodinjski tečaji ne bi preprečevali, da se pri slovenskih prireditvah ne bi zahtevala uporaba državnega jezika, da se ne bi ovirale naše kulturne prireditve, da se ne bi razpuščala naša kulturna društva, da se slovenskemu zdravniku ne bi onemogočila naseditev v slovenskem ozemlju, da se ne bi grozilo slovenskemu nastavlencu z odpustom iz javne službe ali celó od dela na cesti, če še nadalje sodeluje v slovenskem kulturnem društvu in da se ne bi slovenskim gospodarjem odtegovala državna pomoč za njihove otroke... Z bolestjo moramo ugotoviti, da se nahaja zaslužni Slovenec župnik Starc, bivši poslanec in predsednik Slovenske prosvetne zveze še vedno izven dežele...

Krivični pa bi bili, če bi videli samo senčne strani našega položaja. Odkrito moramo priznati pozitivni korak, ki smo ga napravili z mladinskim listom ‚Mladi Korotan‘...

Ne bi hoteli prezreti, da obstojajo med našimi kulturnimi delavci in krajevnim vodstvom stranke ponekod jako dobri odnosi, to pa predvsem tam, kjer vodijo stranko pravi Nemci, ki imajo tudi za naše kulturne potrebe razumevanje.

Naglasiti moram, da se po zagotovilu državne tajne policije razpečevanju knjig Mohorjeve družbe ne bodo delale nobene težave. Knjige so bile po vsebini pregledane in odobrene...

Z naše strani bo tudi zanaprej tvorila legalnost, postavnost podlago vsemu našemu delu. Vse naše delo se bo vršilo v okviru obstoječih državnih postav.

To naše delo bo služilo kulturni povezanosti z materinskim narodom. Društveni sestanki bodo poleg slovenske knjige posredniki te narodne skupnosti. Pesem in igra bosta utrjevali povezanost med nami samimi. Vse delo bo služilo poglobitvi in razširitvi našega znanja in tako utrjevalo zmožnosti lastne razsodnosti in samostojnega mišljenja. Vsak Slovenec mora pri tem doprinesti svoj delež.«

Slovenska svoboda*

Mednarodni politični zapetljaji in izpremembe v Evropi, ki smo jih doživeli v preteklih šestnajstih mesecih, so v položaju marsikaterega evropskega naroda posvetili v skrite kote in pokazali stvari, ki jih ni bilo mogoče slutiti za mogočnim patosom, napolnjujočim obzorje pred avstrijsko in češko katastrofo. Panični strah je zajel navidez duhovno tako napetega francoskega meščana in pokazal njegovo resnično praznino; cinizem, ki so z njim zagotavljali Angleži že v maju, da se ne bodo borili za Čehe, je odkril za široko, plemenito kretnjo skrito sebično kramarsko naravo; v prostoru, ki imamo iz njega tako malo sodobnih spontanih in odkritosrčnih pričevanj, pa se je na zelo zanimiv način odražalo dejstvo, da se hoče novega boj-nega klanja voditeljem, ne pa narodu. Vse male narode in države, razporejene okrog obeh evropskih totalitarnih velesil, je zajelo po padcu Češko-Slovaške in po razkroju politične mednarodne varnosti ugibanje, kdo bo prišel na vrsto in to z vsemi psihološkimi posledicami, ki jih tako razpoloženje nujno prinaša s seboj.

Tudi med Slovenci so politične katastrofe preteklih šestnajstih mesecev pustile široko sled. Ne le med inteligenco, ki je svoj panični strah utrjevala z vero v najneverjetnejše izmed možnosti, ki so se nudile, marveč tudi med preprostim ljudstvom. Kdor je primerjal poročila, ki so prihajala po marcu s severne meje, pa tudi iz osrčja in celo z juga Slovenije, z dokumenti o deklaracijskem gibanju v zadnjem letu habsburške monarhije — nekaj jih je objavilo prav lani Zgodovinsko društvo v Mariboru v prilogi k ČZN — se ni mogel ustavljati neki grozi nad popolnim polomom dela v dobi svobodne narodne države.

Treba si je živo predstavljati narodnostno in politično polnost in zavednost, ki nam o njej pričajo mogočni deklaracijski tabori, trdovratni odpor proti nemškemu in madžarskemu trudu, da bi se deklaracijsko gibanje zadušilo, genljive in pristržne izjave, ki so se z njimi zlasti dekleta in žene pridruževale majniški deklaraciji in ne najmanj tudi nad 200.000 podpisov slovenskih ženâ in deklet, ki so jih izročile dr. Korošcu 25. III. 1918 v Ljubljani, številka, ki dobi še večjo vrednost, če pomislimo na dvojno oviro proti podpisovanju, na pritisk nemških oblastnikov in na Šušteršičevo zaviranje.¹ Dekla-

* Objavljeno v *Dejanju* II/1939, štev. 6, str. 217—224.

¹ Gl. Fr. Erjavec: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, str. 274 sl. Glede Slovencev v Prekmurju primerjaj zanimivi dokument v prilogi k ČZN 1938 (št. 42), ki poroča o zborovanju v Murski Soboti; kljub temu, da so ga sklicali Madžari, da utrdijo svoj položaj, so se štiri petine navzočih izjavile za Jugoslavijo.

racijsko gibanje je pomenilo pravi plebiscit, in sicer proti vladajoči državi. Takrat je naš narod plebiscit prestal, zdelo se je že, da bo v katastrofi držav in narodov hitro prebil osnovno politično šolo, ki jo zahteva mednarodno življenje za uspešno vladanje samega sebe. Vse se je strnilo v enoto, ki je imela pred očmi en sam končni smoter političnega življenja — svobodo.

Živa predstava tega pokreta, ki ga bomo vselej lahko šteli »med najsvetlejšje pojave v zgodovini našega narodnega življenja«,² nam šele pokaže, koliko živih sil je v preteklih dvajsetih letih izginilo, tako da je postala možnost, ki bi v njo leta 1918. nihče več ne verjel, zgodovinska resnica, da so se začeli pojavljati med Slovenci — tako med inteligenco, kakor med preprostim ljudstvom — dvomi o uspešni obrambi slovenske svobode in celo dvomi o njenem resničnem smislu. Zlasti v predelih, ki so gospodarsko in socialno šibki, se je pojavila v narodnostnem pogledu velika, neodporna praznina in iskanje rešitev, kakršne porabljajo pri nekaterih naših sosedih. Prvo in najvažnejše vprašanje, ki si ga moramo postaviti, ko smo spoznali ta dejstva, je popolnoma odkritosrčno vprašanje, kje so vzroki našega položaja. Le analiza vzrokov nam bo pokazala pot k izboljšanju.

Kaj je pomenila Slovincem leta 1918. »svoboda«, ki so se za njo borili, kaj je bil odločilni moment, ki je tako nenadno in nepričakovano zrušil trdno vero v habsburško monarhijo? Brez dvoma ni bila tista gonilna sila niti v načrti, pametni politiki političnih voditeljev, niti v politični dozorelosti ljudstva, ki je še danes politično nezrelo, dasi je v tem pogledu položaj danes najbrže veliko slabši, kakor je bil po štirih letih trpljenja.

Mislim, da se prav nič ne motim, če pravim, da je ljudsko množico, štiri leta izključeno od vsakega javnega življenja in podvrženo neizmernemu trpljenju, prijel občutek, da se bo zrušila krivična država; odtod je izšla revolucionarna dinamika, ki je po svojstvenih zakonih nujno vodila v skrajnost. V gluhi praznini zaledja s cenzuro in vojaškimi sodišči so vsi strahovi, ki bi bili brez takega prostora utopistične sanje, kar naenkrat postali meso in kri, in sicer v svoji najskrajnejši podobi — vsaj v glavah množice. Seveda se je tako revolucionarno razpoloženje nujno moralo uveljaviti tudi v političnem in državnopravnem smislu. Vodilna misel pa to ni bila. Vse kaže, da so bila osnovna gibalna revolucionarnega razpoloženja v socialni zagrenjenosti in v iskanju poti, ki bi pomagala k izboljšanju gospodarskega in socialnega položaja.

Ta značaj gonilnih sil se je pokazal ponekod celo v izjavah za majsko deklaracijo, kakor nam kaže pismo preprostega posestnika iz Bezene pri Rušah: »Le čvrsto naprej za slovensko in jugoslovansko

² Fr. Kovačič: Odmevi majske deklaracije, Čas 21, 1926/27, str. 282.

državo, ne odjenjajte prej, da se uresniči prej ko mogoče naše upanje po boljši bodočnosti, da bomo že enkrat nemških oderuhov rešeni!³ Pa tudi v deklaracijah samih je večkrat gospodarski moment izrečno in prav krepko podčrtan.⁴ Še jasneje, kakor posamezne izjave, nam dokazuje močno socialno označbo osvobodilnega gibanja izrazito stremljenje po agrarni reformi in čustveno revolucionarno razpoloženje, ki je obvladalo preprosto množico. Rezultati povojnih volitev kažejo, da je ostala socialna problematika v ospredju do leta 1923,⁵ ko se je združila borba za izboljšanje gospodarskega in socialnega položaja z borbo proti centralizmu in proti Vidovdanski ustavi.

Slovenci so torej ob prevratu imeli pred svojimi očmi kot smoter popolno svobodo: državno, narodno, socialno in gospodarsko. Lahko rečemo, da se ni uresničila naša svoboda niti v enem samem od teh štirih pogledov: niti v državnem, ker je ostalo 30 % strnjeno naseljenih Slovencev zunaj nove kraljevine SHS, niti v narodnem, ker je formalna demokracija centralizma omogočala občutek svobode samo posamezniku, ne pa narodu kot naravnemu občestvu, niti v socialnem, ker si je s političnimi sredstvi slovensko psevdoliberalno meščanstvo na tak način zavarovalo položaje, da so bile socialne reforme domala onemogočene, niti v gospodarskem, ker so ostali tako agrarna reforma, kakor tudi vsi ukrepi glede industrije, ki jih je predlagal ob prevratu Brezigar v prvi študiji o slovenskem gospodarstvu, ali napol ali povsem neizpeljani. Samoodločba, ki smo jo dosegli vsaj deloma s prevratom, je ostala brez trdnega temelja. V gospodarskem pogledu smo ostali podložniki, kapital na Slovenskem je ostal v tujih, zlasti v nemških rokah.

Toda ne le, da nismo pristopili k smotrnemu reševanju vprašanj, ki so se postavljala, marveč se je gospodarski položaj celo stalno slabšal. Zlasti usodno se je uveljavljal v tem pogledu centralizem državne uprave. Stoletne gospodarske vezi so vsled novih državnih meja padle in potrebna bi bila velika skrb doma in v državnem središču, da bi se te zveze nadomestile z drugimi. Te skrbi, ki bi edina mogla preprečiti nepotrebne gospodarske posledice prevrata v slabem smislu, ni bilo v vseh dvajsetih letih niti pri nas doma, niti v prestolnici. Slovenija je bila pač periferna pokrajina, skrb za njo je bila daleč na zadnjih mestih, kajti najprej je bilo treba preskrbeti kraje, ki so trpeli v vojski. Taki vzroki se navajajo do danes. V prvi konjunkturi dobi po svetovni vojski je Slovenija doživela sicer močno industrializacijo, toda hkrati je začel davčni vijak odvajati denar iz Slovenije na jug. V času, ko je po svetovni krizi posegla v uravnavanje gospodarstva državna oblast, se je ta stvar še po-

³ Fr. Kovačič, n. n. m. 279.

⁴ ČZN n. n. m. št. 19: Deklaracija slovenskih obrtnikov Slovenskega Štajerja z dne 13. II. 1918.

⁵ M. Pivec: Programi političnih strank in statistika volitev. Slovenci v desetletju 1918—1928, str. 373.

ostrila. Začela se je selitev kapitala samega in tudi industrije iz Slovenije zlasti v okolico Beograda. Svoj višek je doseglo odvajanje kapitala z različnimi državnimi denarnimi zavodi (HB, PAB), ki so odvedli iz Slovenije veliko večje množine denarja, kakor so ga zopet v njej naložili (pri teh dveh zavodih 750.000.000 proti 25.000.000), in z različnimi fondi, ki nad njimi javnost sploh nima nikake kontrole.⁶ Pri vsem tem je treba stalno misliti na to, da za Slovenijo pomeni že vsak zastoj razvoja poslabšanje v primeri z nevarnimi sosedi, vsako nazadovanje vpliva zaradi tega z dvojno silo.

Te vzroke nazadovanja, ki izvirajo iz centralizma, je seveda le še podprlo dejstvo, da so predstavljala prav zadnja desetletja bivše Habsburške monarhije dobo izredne gospodarske konjunktore, ki jo je ljudska množica po prevratu, ko jo je zadelo mesto pričakovanega izboljšanja poslabšanje gospodarskega položaja, pripisovala v svoji nerazsodnosti obstoju monarhije samemu. To misel o »narravnem gospodarskem prostoru« so še spretno izrabili tuji podpihovalci. Preprosti Slovenci, ki živijo v grozni bedi na posestvu tujega gospodarja, si na tako govoričenje niti ne morejo odgovoriti, da je nesmiselno, kajti kriza je zajela ves svet in Slovenije pač nihče ne želi zato, da bi pomagal Slovincem, marveč zato, da bi se sam okoristil z njo. Dejstva gospodarskega položaja in razvoja so bila premočna; isti moment, ki je pomenil ob prevratu najmogočnejšo gonilno silo za vzgon narodne zavesti, je povzročil njeno skrito upadanje, ki je ob lanskim in letošnjim mednarodnim dogodkih nenadno postalo očito.

Ta osnovni ton razvoja, ki ga je dajal gospodarski položaj, so pospeševala še dejstva kulturnega in strankarskopoličnega življenja. Stremljenja po jezikovnem in narodnostnem unitarizmu, ki so spremljala centralistično ureditev države, so povzročila med vsemi zavedenimi Slovenci — torej med jedrom množice, ki jo je zajelo deklaracijsko gibanje s svojim navduševanjem — nujno zagrenjenost, vzela so jim občutek resnične narodne svobode celo na kulturnem področju, da o strahotnih posledicah gospodarskega in politično-upravnega centralizma sploh ne govorim.

Ideološka razklanost v slovenski politiki je povzročila, da Slovenci do danes nismo doživeli narodnega občestva, da do danes nismo spoznali, kaj pomeni narodna skupnost. Že v neposredni bližini prvega slovenskega političnega nastopa po kmečkih uporih, marčne revolucije, se je leta 1850. pojavila v Zgodnji Danici prva usodna zmeta. Jeran je označil za bistveni del narodnosti vero, vsi drugi posamezni deli narodnosti so mu pomenili samo življenjska sredstva.⁷

⁶ Prim. M. Žumer: Produktivne sile našega gospodarstva, Dejanje II, 1939, 197 sl.

⁷ D. Lončar: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba. ZMS XI. 1909, str. 167 sl.

Iz te prve znote je z železno nujnostjo sledila po dvajsetih letih (1873 v Novicah) še druga, ki jo je izrazil nek dopisnik z besedami, da se bo liberalnega Slovenca bolj bal in izogibal, kakor nemškutarja. Leto nato je Slovenec podobno geslo (»rajši volim nemškutarja, nego Mladoslavca«) še podrobneje utemeljeval, češ da se nemškutarstvo in krščanstvo ne izključujeta, dočim mladoslavstvo pomenja brezverstvo.⁸ Ti dve usodni zmoti se ponavljata v mnogovrstnih teoretičnih utemeljitvah ali samo v praktičnih posledicah v najrazličnejših oblikah in odtenkih prav v sedanje čase. Ti dve zmoti sta se kmalu prav tako iz ideloških vzrokov pomnožili še za napačno politično taktiko: konservativni slovenski politiki so zaradi zveze z ostalimi konservativci proti liberalcem odklanjali in zanemarjali program preureditve Avstrije na podlagi narodnostnega načela.⁹ Iste ideje so se kazale tudi ob nastanku »katoliške« politične stranke.¹⁰ Krekovo krilo je s svojim resnično plodnimi idejami »krščanskega socializma« prišlo vedno bolj v ozadje, položaj pa je obvladal Šušteršič, ki se je že na I. katoliškem shodu v Ljubljani leta 1892 oziral v »očeta« Bleiweisa kot v svetel vzgled. Pa tudi liberalci niso ostali v tem pogledu nič boljši, saj so se povzpeli celo do protiklerikalne politične zveze z nemškimi zastopniki v kranjskem deželnem zboru.

V tem strastnem ideološko-strankarskem boju, ki je trajal vse do vojske, se je izoblikovala svojevrstna politična vrednostna lestvica, ki ni imela na prvem mestu vrednot osnovnega političnega elementa — naroda, marveč vrednoto političnega orodja — stranko. Tudi ta temeljna zmota, vzdrževana z različnimi ideološkimi sredstvi, priča o povsem napačnem presojanju narodnega občestva.

S takimi političnimi kategorijami so prišli slovenski politični vodniki po prevratu v novi prostor. V novi obliki se je pojavilo na primer staro vprašanje: kako s pomočjo večinske vsedržavne stranke spraviti v Slovenijo na oblast tisto stranko, ki je imela tu primeroma majhno manjšino (v demokratični dobi naše države 1—4 poslance od 26). Tu moramo iskati poglobitni razlog za centralistične in unitaristične koncepcije slovenskega lažiliberalnega meščanstva. Drugi važni vzroki so bili še upanje na gospodarsko uspevanje v centralistični državi in strah pred klerikalno parlamentarno diktaturo, ki so jo okušali v letih pred vojsko in med vojsko na Kranjskem.

Vzgled iskanja tuje pomoči pri domačem političnem boju, ki so ga dali slovenski meščani, je vplival tudi na druge politične stranke. Študij volilnih rezultatov v demokratični dobi Jugoslavije sicer kaže v glavnem, da je privlačevala Slovence načelna politika, ki si je postavila za smoter obe tradicionalni slovenski gesli, ki sta nam pridobili v politični preteklosti vse uspehe, kolikor smo jih imeli, —

⁸ D. Lončar n. n. m. 222, 238.

⁹ D. Lončar n. n. m. 222.

¹⁰ A. Mahnič v RK I. 1888—89, str. 295, 341, III. 1891, str. 99, 102.

demokracijo in avtonomijo. Toda način političnega boja, ki ga je uvedel centralizem, je bil preveč zapeljiv, da bi zmagala načelna politika. Slovenske stranke so s svojimi spori vedno raje hitele pred tuje sodnike, vrednost njihovih programov je v borbi za oblast vedno bolj padala. K uspehu v tem boju so namreč vodile najrazličnejše poti, ki se z njimi na noben način ni dalo združiti trdno vztrajanje pri programu.

Kdo bi zameril preprostim množicam, če so jih taka izdajstva svojega in njihovega trpljenja demoralizirala? Kdo naj bi še vztrajal pri programu, ki ga je zapustil celo prvi borec zanj? Toda kdo bi mogel preprostemu ljudstvu, navajenemu na vrednostno lestvico, na katere prvem mestu je bila stranka in njen program, dopovedati, naj se njegova demoralizacija ustavi pri narodnih vrednotah, potem ko so padle subjektivno višje vrednote — stranke. Zlasti v tistem času, ko so se začeli postavljati voditelji na mesto programov, se je nujno zrušila vsa politična morala slovenskega naroda.

Ob tem splošnem razvoju nas zanima zlasti razvoj narodno-obrambnega dela. Revolucionarni nastroj bi že sam zahteval povsem novih posegov, ki jih je bila zmožna samo država. Pametna agrarna reforma in ponašena industrija — kulturna, gospodarska, socialna in politična svoboda, to bi bilo najuspešnejše narodno-obrambno delo. Vse to je izostalo. Toda tudi narodnoobrambna društva so v nekem smislu odpovedala.

Po krivdi liberalne mladine se je tudi v narodnoobrambnem delu pred svetovno vojsko izražala ideološka razcepljenost. Razbitju zadnje skupne narodne organizacije CMD leta 1907. je sledila ustanovitev Slovenske Straže. Pred svetovno vojsko sta obe organizaciji razvijali dovolj živahno delo v slogu svoje dobe — pridobivali sta čim več članov in skrbeli za slovensko šolo v narodnostno ogroženih predelih. Po svetovni vojski pa so se postavila z razdeljenostjo Slovencev med štiri države povsem nova vprašanja, ki jim stara društva niso znala odgovoriti. Ostala so še vedno pretežno pri skrbi za nekatere šole, pri organiziranju svojih članov in pri različnih navduševalnih in nabiralnih akcijah. Razlika proti položaju pred vojsko je bila le ta, da so katoliški delavci močno zaostali za naprednimi. Vodile so se ponovno različne vzporedne akcije, poskusi združitve in načrtnega usmerjanja narodnoobrambnega dela so nam sicer prinesli še tretjo narodnoobrambno organizacijo, Branibor, strnitve same pa ne, in tudi ne kakega bistvenega napredka v narodnoobrambnem delu. Ko se je lani ponovno pojavilo stremljenje po združitvi vsega narodnoobrambnega dela različnih svetovnonazorskih strani, se je nenadoma pojavil ideološko organizirani Narodni odbor, ki v bistvu ni pomenil napredka. Toda položaj je zorel vsled mednarodnih dogodkov nezadržno dalje. Letos smo doživeli kot najpomembnejši dogodek v povojnem narodnoobrambnem delu sicer

formalno neorganizirano, pa vendar nekako praktično delavno skupnost vseh naših narodnoobrambnih organizacij. Ta korak nam vsaj za privatno delo dopušča upanje na boljše in smotrnejšo bodočnost.

Prva ugotovitev, ki jo je treba reči ob iskanju poti iz labirinta, v katerega smo zašli v dvajsetih letih svobode, je ta, da reševanje slovenskega položaja ne more biti delno, marveč celotno. Narod, ki je zaspal, more zbuditi v resnici samo revolucionaren korak, ki bi jasno pokazal, da ne gre več samo za nebitvene preprijeme, s katerimi bi se položaj dal še nekaj časa vzdržati, marveč za resnično in popolno rešitev. V našem položaju more biti tako revolucionarno dejanje le ustvarjanje slovenske avtonomije in preložitve dela odgovornosti in odločujoče pravice iz centrale na domače slovenske organe.

Drugo važno dejstvo je, da more prinesiti rešitev v tako nevarnih časih, kakor jih preživljamo, samo strnitev vseh narodnih sil in vseh vrednot, ki so v slovenskem narodu. Samo skupna odgovornost, ki bo onemogočila take strastne borbe, kot jih doživljamo, zlasti pa onemogočila strastno nasprotovanje zgolj iz strankarskih interesov, bo omogočila stvarno, resnično plodno delo na vseh straneh, delo, ki se bo oziralo na vse narodne interese in ne le interese posameznih strank ali celo še ožjih skupin v teh strankah.

Pri tem pa je treba nekoliko važnih dopolnil. Predvsem bo mogoče tako strnitev ustvariti šele v domači slovenski skupnosti, kadar bomo sami med seboj. Prvi pogoj za tako skupno odgovornost in za rešitev narodnoobrambnega dela je torej ustvaritev slovenske avtonomije. To je nujna omejitev vsakega poziva h koncentraciji. Za vsako koncentracijo mora biti dana neka delovna osnova. Odkrito povedano, med centralisti in avtonomisti take skupne delovne osnove v domačih političnih, gospodarskih in kulturnih vprašanjih, če bi hoteli oboji ostati načelni, prav za prav ni. Življenje pa na srečo ni tako logično in sili tudi centraliste velikokrat k stremljenjem, ki so njihovim idejam nasprotna. To se kaže zlasti pri gospodarskih ukrepih.

Tu pa se gotovo odpira že danes možnost zblíževanja. Podlaga za delno strnitev skupin je torej zaenkrat primeroma ozka — narodnoobrambne naloge v ožjem smislu, del gospodarskih vprašanj in razmerje proti inozemstvu, kjer moramo vsi enako braniti našo državno skupnost. V teh mejah se da govoriti že danes o strnitvi dela. Vsako strnitev, ki bi neposredno ali posredno okrepila protiautonomistična stremljenja, pa je treba prav iz narodnoobrambnih razlogov najodločneje zavrniti, ker bi se s tem odmikala tista revolucionarna rešitev našega položaja, ki je po sodbi vsakega dobrega poznavalca razmer za resnično reševanje nujno potrebna.

Pri teh vprašanjih se tudi ne moremo izogniti vprašanju ideološke politične organizacije. Dovolj jasno smo spoznali, da je ta

način politične organizacije kriv bistvenih napak in pomanjkljivosti v slovenski narodni zavesti. Prav gotovo je, da bo mogoče te napake povsem odstraniti samo s sistemom samim. Kdaj in na kak način se bo ta sistem odstranil, seveda ni mogoče reči. Tudi politične stranke so namreč zgodovinski organi, ki jih ne more odstraniti noben sporazum, marveč samo zgodovinski prevrat. Leta 1918, smo bili takemu razvoju že zelo blizu, a kdaj bo prišel drug tak položaj, pač ne ve nihče. Pot, ki pripravlja odstranitev tega nezdravega položaja, pa je deloma jasna že danes: zbliževanje mora voditi preko istih poti, kakor priprava na narodno strnitev, druga nujna zahteva pa je v tem pogledu odstranitev zlorab ideoloških vrednot za dnevno strankarsko politično borbo, ker nujno vodijo v skrajne ostrine.

Le na tak način bomo mogli dobiti dovolj sredstev, dovolj moči in dovolj ugoden položaj, da se bomo mogli lotiti revolucionarnih socialnih in gospodarskih reform, ki so nujno potrebne, če hočemo zdramiti narod iz otopelosti, ki ga je zajela v prvem dvajsetletju naše narodne države, v dvajsetletju, ki pomeni po zaslugah političnega razkola, slovenskih političnih vodnikov in centralizma dvajset let zamujenega časa.

Delo za slovensko narodno obrambo pa po vsem tem ni izčrpano z navduševalnim in organizacijskim delom strankarsko organiziranih narodnoobrambnih organizacij, s prirejanjem ekskurzij, z različnimi podporami ali narodnoobrambnimi prireditvami v ogroženih krajih, marveč predstavlja delo za narodno obrambo prav vsako delo za rešitev naših socialnih in gospodarskih vprašanj, za spoznanje rešilne poti v njih, prav tako pa tudi vsako delo za ozdravljenje slovenskega duhovnega razvoja.

Ti problemi so mnogo važnejši, kakor samo navduševalno delo. Slovencem namreč ne manjka narodnostnega vzgona v odločilnih trenutkih, kakor sta dokazali leti 1917—1918, manjka pa jim gospodarskih in duhovnih temeljev, ki bi mogli vzdržati narodnostni vzgon na tisti višini, na kateri ga naša doba zahteva.

Slovenska narodna obramba*

Ko smo pred mesecem dni razmišljali o narodu in o pomenu narodne skupnosti v kulturnem, gospodarskem in političnem pogledu, smo videli, kako daleč smo še Slovenci od pravilnega pojmovanja raznih problemov, ki se postavljajo ob takih prerezih, zlasti pa ob stikih narodnostnih oblik življenja z oblikami, ki jih je dal Slovencem nezdrav zgodovinski razvoj v smeri pretiranega podajanja ideoloških vrednot. Videli smo v vsej jasnosti, kako nas še danes hromi politična »ločitev duhov«, pri kateri se bore v imenu katolicizma in klerikalizma ljudje, ki so že davno nehali biti resnični katoličani, ker mislijo, da je najvažnejše, da znaš svojo »Vero« moliti na izust in ob vsaki priliki to svoje znanje na ves glas poudarjati, da pa ni prav nič важно, ali po tej veri v resnici tudi živiš. Dejstvo, da se je pri nas poudarjal samo političen boj za načelo, mesto boja za načelno in pošteno politiko, nas še danes davi in nas ne pusti iz krempljev ideološko začrtanih poti, pa če so še tako zveržene v svoji nedoslednosti in nepoštenosti.

To spoznanje je osnovno spoznanje tudi pri delu za slovensko narodno obrambo. Kadar koli se govori o narodnoobrambnem delu, se navadno proglašča prav v slogu slovenskega duhovnega in političnega prostora, da obstoji jedro tega dela v vpisovanju v ideološko urejene narodnoobrambne organizacije, v prirejanju različnih navduševalnih predavanj, v misli, da gre pri vsem slovenskem narodnoobrambnem delu samo za povzdigovanje upadlega poguma, ki je za trenutek izginil vsled nepričakovanih dogodkov v evropskem političnem razvoju. V tem slogu se izgublja čas, tako pri različnih brezplodnih predavanjih na sejah, kot tudi pri napačnem nalaaganju truda med ljudmi.

Le zelo redko prodre med nami spoznanje, da gre pri našem narodnoobrambnem delu za vse več, kakor za popravljanje trenutne duhovne sleparije, da gre za bistveno zgrešeno poznanje našega zgodovinskega položaja in za domala povsem brezuspešno nalaaganje truda na napačne hipoteke ob popolnem zanemarjanju pravilnih postavk v narodnem življenju. In vse to ne samo v enem ali drugem letu, ne samo na eni ali drugi strani, marveč prav ves čas, odkar smo začeli politično živeti in prav pri vseh pomembnih skupinah, ki so se v tem življenju izoblikovale in uveljavile. Levstik, Krek, Cankar, to so samo izjeme, ki se od njih toliko jasneje odraža grozna politična resničnost v preteklosti in sedanjosti, resnica, ki so k nji v enaki meri prispevali slovenski liberalci, klerikalci in socialisti.

* Objavljena pod pseдонimom O. R. v Delavski pravici 1. junija 1939.

Ideološki strankarski boji, ki smo jih Slovenci doživljali in ki jih v nezmanjšani obliki doživljamo še danes, so izoblikovali takole politično vrednostno lestvico: na najvišjem mestu je politična stranka, ki je istovetna z nekim svetovnim nazorom; na nižjem mestu je vsak, kdor ti pomaga, da se ohrani tvoja stranka na vodilnem mestu; na zadnjem mestu je pa narodna skupnost, ki jo priznaš le, v kolikor ti prija in kadar to pomaga tvoji stranki. Ta politična vrednostna lestvica je povzročila, da so slovenski narodni interesi ostali povsod ob strani. Vsaka stranka se je, kadar je bila na vladi, hvalila, da predstavlja in zajema ves slovenski narod, a vsaka je delala samo v korist najožjega kroga svojih pristašev, nobena pa v korist vsega naroda brez obzirov na strankarsko pripadnost in strankarske koristi in »strice«.

Posledice niso mogle izostati. Slovenci se nismo niti pritaknili nalog, ki smo si jih v prvem navdušenju postavljali leta 1918. Naj navedem samo en primer! Brezigar je poudaril v svojem očrtu slovenskega gospodarstva kot eno najvažnejših nalog v svobodni državi nacionaliziranje industrije. Če pogledamo resnični položaj, pa vidimo, da se je od leta 1918. še poslabšal. Tako smo n. pr. pred dvema letoma izvedeli, da smo dobili po vojski 13 novih kemičnih tovarn, od teh samo 5 slovenskih, in to najmanjših med njimi.

Če se danes vprašujemo, odkod kriza slovenske narodne zavesti, vidimo predvsem dva važna vira tega zla: prvi je gospodarska nesvoboda slovenskega malega človeka. Gospodarsko sleparijo, ki je zajela ves svet, so spretno izrabili tuji podpihovalci in jo pripisovali na rovaš neprimerni politični preureditvi sveta po svetovni vojski. Ljudje, ki ne morejo razpolagati sami s svojim posestvom, marveč morajo poslušati tujerodnega gospodarja, poleg tega pa žive v resnično grozni bedi, si niti ne bi mogli odgovarjati na tako vablljivo govoričenje, da ni utemeljeno, ker je kriza zajela ves svet, in da najbrže noben tuj gospod ne želi Slovencev in Slovenije zato, da bi jim pomagal, marveč da bi jih do konca izrabil. To gospodarsko pripravljenost za sprejemanje tujih bacilov je pa v resnici nevarno povečal gospodarski centralizem pri nas doma, ki je v svojem brezumnem razdiralnem delu povzročil, da je v času, ko je vse okoli nas že nastopila doba konjunktуре, ostala dravska banovina še vedno na isti gospodarski stopnji, na katero je padla v dobi gospodarske krize.

S tem pa prehajamo že k drugemu vzroku upada slovenskega poguma. Slovenske politične stranke so v boju za nadoblast rabile vse tuje pomoči, hitele so s svojimi spori vselej pred tuje sodnike, v borbi za oblast so zavrgle vse svoje stalne programe, vso vero v stalne postavke v političnem življenju. Če niso mogle doseči oblasti na ta način, kaj zato, poskusile so obratno pot, včasih so uspele, včasih tudi ne in so se vrnile k prvemu načinu. Kadar so se začele zbirati množice okrog vodnika vsled velike želje, ki jo je navidez odločno in brez pridržkov zastopal, se zanjo boril in zanjo trpel,

navadno ta boj ni trajal več dolgo. In če zapusti svojo idejo vodnik, kdo naj bi se potem pač še boril za njo? In še eno vprašanje: kdo bo ljudstvu, ki mu je pri neprestanih političnih izdajstvih izginila politična morala, povedal, naj se ustavi pri narodnih vrednotah? Saj so bile vendar strankarske in ne narodne vrednote na prvem mestu! Medtem ko so ljudstvo morili nerešeni socialni in gospodarski problemi, predvsem centralizem, je narodna morala izginila.

Odkod bi mogli pričakovati rešitve, to je zadnje vprašanje, ki nas muči. Edina rešitev, ki je mogoča, more priti iz strnitve vseh narodnih sil in vseh vrednot, ki so v našem slovenskem narodu. Samo skupna odgovornost, ki bo onemogočila strastno opozicijo, bo omogočila stvarno, resnično plodno delo na vseh straneh, delo, ki se bo oziralo na vse narodne interese in ne na interese različnih strank. Tako skupno odgovornost bo pa mogoče ustvariti šele v domači slovenski skupnosti, kadar bomo sami med seboj. Od tod izvira druga, prav za prav prva temeljna zahteva — če hočete v resnici narodno-obrambno delo, delajte za slovensko avtonomijo, za to, da bomo mogli doma razpolagati z našimi dohodki in sami urejati politične spore.

Le na ta način bomo dobili tudi dovolj sredstev, da se bomo mogli lotiti revolucionarnih socialnih in gospodarskih reform, ki so nujno potrebne, če hočemo vzdramiti narod iz otopelosti, ki ga je zajela v prvem dvajsetletju naše narodne države — v dvajsetletju, ki pomeni po zaslugah političnega razkola in centralizma dvajset let zamujenega časa.

Delo za slovensko narodno obrambo pa po vsem tem ni izčrpano s tistim delom, ki se zaenkrat vrši v strankarsko organiziranih družbah, dasi se v zadnjem času opažajo razveseljivi znaki njihovega skupnega dela (s čemer bi se v naše društveno narodnoobrambno delo uvedla tako pogrešana načrtnost in odstranila nepotrebne vzporedne akcije), marveč predstavlja delo za narodno obrambo prav vsako delo za rešitev naših socialnih in gospodarskih vprašanj, za spoznanje rešilne poti v njih, prav tako pa tudi vsako delo za ozdravljenje slovenskega političnega razvoja.

Ti problemi so mnogo važnejši, kakor pa samo navduševalno delo. Slovencem narodnostnega vzgona v odločilnem trenutku ne manjka, kakor sta pokazali leti 1917 in 1918, danes jim manjka predvsem gospodarskih temeljev, ki bi mogli vzdržati ta narodnostni vzgon na isti višini, na kateri ga naša doba zahteva.

Akademiki ob jubileju JSZ*

Novo katoliško gibanje na Slovenskem je dobilo ob koncu prejšnjega stoletja svojo pravo prodorno moč prav s tem, da se je z vso odločnostjo zavzelo za krščansko-socialne ideje, ki jih je presadil med Slovence dr. Janez Ev. Krek pod imenom »krščanski socializem«.

Delavska skupina v nekdanji SLS ni pomenila kakšnega korpusa, ki bi bil v absolutni pokorščini povsem odvisen od stranke. Nasprotno! Delavci so pod vodstvom dr. Kreka in Gostinčarja izpeljali samostojno kulturno in strokovno organizacijo, da, celo politično organizacijo so si ustvarjali v nekaterih trenutkih. Prav iz delavske skupine so izšle najplodnejše ideje, ki jih je šele kasneje prevzela vsa stranka. Zveza med stranko in delavci je bila nekaka personalna unija, Krek in Gostinčar, voditelja delavskega gibanja, sta bila člana parlamentarne delegacije SLS in sta s tem vezala obe gibanji, ki pa je med njima večkrat tudi v tisti dobi prihajalo do napetosti. Že samo dejstvo, da so podpisali zastopniki delavcev »ljubljsko deklaracijo« leta 1917. samostojno poleg zastopnika stranke, nam kaže, da so delavci pomenili v resnici tudi v političnem življenju posebno telo, le po osebni zvezi po dr. Kreku združeno.

Kratko pred svojo smrtjo je dr. Krek izjavil, da je storil veliko napako, ko se je po letu 1897. s svojim krščansko-socialnim krilom fuzioniral s tedanjo katoliško-narodno stranko, z nesodobnimi ljudmi, ki so iskali v katolištvu sebe in koristi za svoje. Taka je nezavita zgodovinska resnica o preteklosti.

Danes vidimo JSZ spet v ostrem boju, v boju, ki v njem brani JSZ prav v duhu velikega Evangelista krščansko socialnih idej med Slovenci dve svoji lastnosti, ki jih je zagovarjal dr. Janez Ev. Krek do svoje smrti: 1. svobodo strokovnega gibanja v nasprotju s pretesno povezanostjo s stranko, ker pomeni taka povezanost nevarnost omejevali duhovne, strokovne in strankarske interese; 2. načelo, da si more izbojevati delavstvo svoje pravice le, če bo složno, ne glede na razlike političnega in kulturnega naziranja; načelo, ki ga je dr. Krek leta 1909. prav izrecno poudarjal.

Mi mladi gledamo na JSZ in na njeno težavno borbo prav zato s posebno simpatijo, ker pomeni njen boj samo del velikega boja, ki ga mora izbojevati slovenski narod, del boja za notranje osvobojenje. Šele to notranje osvobojenje, ki bo postavilo vsakega med nami v kritičen odnos do vsakega javnega dela, brez ozira na to, kdo ga bo opravil, bo Slovence kulturno, gospodarsko in politično dozorilo in jim s tem zagotovilo neminljive položaje za narodno življenje.

* Objašnjeno v *Delavski pravici* 8. junija 1939.

Slovensko ozemlje in nemška publicistika*

UVOD

Kljub temu, da se je vodila svetovna vojska vsaj l. 1918. v znamenju načela narodne samoodločbe, so vendar na mirovni konferenci v Parizu odrezali z državnimi mejami skoraj tretjino strnjeno naseljenega slovenskega naroda od osvobojenega jedra. S tem je bil postavljen slovenski narod pred bistveno nove skrbi, ki jih je sicer deloma spoznal, začutil in jim ustregel, a mnogo premalo.

Toda ne le to! Slovenski narod pozablja danes tudi na nevarnosti, ki prete neposredno njegovemu osrednjemu delu, ki se je rešil ob mirovnih pogajanjih v Jugoslavijo, nič se ne zmeni za zahteve nemške publicistike vseh zadnjih dvajsetih let. Sicer je res danes ta publicistika po svojem velikem delu lahko plod privatne iniciative, toda kljub temu je važen soustvarjalec javnega mnenja v Nemčiji in v Evropi. Prav zato sem se odločil, da v sledečih poglavjih opozorim na možnost harmoničnega in enotnega organiziranja vse slovenske zemlje, ki jo Nemci tako strastno zanikujejo, in na docela nevzdržne teze nemške publicistike o slovenskem narodnem ozemlju.

Za citiranje na več mestih rabljenih del sem rabil sledeče kratice:

A. = Adriaticus, Deutschlands gerechte Grenzen. Berlin 1925.

D. G. = Deutsches Grenzland. Jahrbuch des Instituts für Grenz- und Auslandstudien. 1937. (G. A. v Metnitz, Die Dreivölkerecke am Kanaltal, 101—111).

MuE. = Macht und Erde III. Raumüberwindende Kräfte, izd. K. Haushofer.

S. = Anton Melik, Slovenija I. 1 in 2, Ljubljana 1935 in 1936.

UVR. = Um Volk und Reich, zbornik ob desetletnici revije Volk und Reich, Berlin 1935.

VG = Die südostdeutsche Volksgrenze, Berlin 1934.

VuR. = Volk und Reich, znana nemška revija o geopolitičnih in drugih političnih vprašanjih.

SLOVENSKI ZEMLJEPISNI POLOŽAJ

Slovenska narodna meja teče daleč za sodobnimi političnimi mejami, ki režejo slovensko narodno ozemlje. V Primorju ji je pomagala jasna zemljepisna meja med goriškimi Brdi in med furlansko nižino, da je od slovenske naselitve v šestem stoletju dalje kljubovala vsem

* Objavljeno pod psevdonimom *Lojze Serajnik* v brošuri junija 1939.

LOJZE SERAJNIK:

SLOVENSKO OZEMLJE
IN
NEMŠKA PUBLICISTIKA

1939

IZDAL VITKO MUSEK, LJUBLJANA

TISK ZADRUŽNE TISKARNE V LJUBLJANI, PREDSTAVNIK MAKŠ BLEJEC

napadom, na Koroškem pa se je sicer v teku srednjega veka umaknila globoko na jug, a tudi tu je, razen v njenem srednjem delu na Gosposvetskem polju, ki so ga v zadnjih sto letih zavzeli Nemci in zvezali Celovec s svojim strnjenim ozemljem, vzdržala od visokega srednjega veka do danes na približno isti črti. Na mirovnih pogajanjih po svetovni vojski se je posrečilo Nemcem, da so prikazali odločujočim državnikom slovensko ozemlje kot ozemlje, ki je po svoji zemljepisni usmerjenosti tako različno, da ga ni mogoče organizirati v organično celoto. Na tej podlagi se jim je posrečilo odrezati Koroško. Tudi po svetovni vojni razni nemški publicisti še dalje pogrevajo to tezo in zahtevajo prav na enaki podlagi, naj se Slovenija okrne še za južnoštajerski trikotnik. Povsem naravna zahteva naše narodne samozavesti je dolžnost, da odgovorimo na vprašanje, ali vendar ne bi bilo mogoče organizirati vsega našega narodnega ozemlja v organsko, homogeno enoto in na tej podlagi zahtevati pred svetovnim javnim mnenjem, naj se nam pridruži 420.000 primorskih in skoro 100.000 koroških Slovencev.

Raznolikost slovenske zemlje je ob podrobnem študiju zemljepisnega položaja slovenskega ozemlja v resnici nemogoče zanikati. Kar pogledjmo! Vsega imamo na razpolago: visokih alpskih predelov z izrazito visokogorskim značajem, kraških planot, ki so jih dolgotrajna geološka trenja prelomila in položila v najrazličnejše višine, predelov gričevnatega sveta, ki so deloma silno nepregledni in razmeroma precej težko prehodni, majhen del jadranske obale, toda prav na najvažnejšem delu tega najsevernejše segajočega zaliva Sredozemskega morja, na drugi strani diagonale, ki jo potegnemo od tod preko Slovenije, pa še košček Panonske kotline, zadnjega člena stepске preseke, ki se vleče iz centralne Azije preko Vzhodne v Srednjo Evropo. V ta konglomerat najrazličnejših sestavin pa so vložena brez vsakega reda naselitvena jedra: številne kotline (ljubljska, krška, celjska, celovška) in druge nižine, npr. Dravsko polje in rokav Furlanske nižine pri Gorici. To sliko raznolikosti še poostrijo različni drugi momenti: gozdovi, ki so bili v prejšnjih dobah še mnogo obširnejši, ki pa še danes niso toliko izkrčeni, da bi mogli reči, da pri nas nimamo več relativnih gozdnih tal (tj. gozda v predelih, kjer bi bile lahko njive ali travniki), dalje smeri slemenitve nekaterih gorskih vrst (prim. Karavanke), ki so postavljene med posamezne pokrajine. Kljub tej raznolčnosti našega ozemlja, da, deloma vprav zaradi nje, je Slovenija vendar zelo prehodna zemlja, in je v nji le malo predelov, kjer se stavljajo prometu znatnejše ovire. »Tudi v največjih alpskih kompleksih segajo nizko ležeče doline daleč v notranji del gorovja, tako da je samo osrednji del Julijskih in Kamniških Alp manj dostopen. V alpske gorske vrste so zarezane precej na globoko nizke škrbine, ki nudijo ugodne pogoje za sedla in pre-

laze. Kraške planote so spričo strmih robov in pomanjkanja normalnih dolin, ki bi vodile v notranjost, precejšnja ovira, vendar ne v preveliki meri, ker višine niso velike in se dajo višinske razlike vendarle razmeroma lahko obvladati« (S I. 2, 499 sl.). Vse to pa velja predvsem za slovenski notranji promet.

Prehodnost s širšega vidika, glede prometa na daljavo, je treba premotivirati predvsem iz lege ozemlja glede na večje zemljepisne enote. Tu je treba poudariti zlasti to, da slovensko ozemlje ni razno-liko samo iz stališča podrobnejše regionalno-geografske analize, marveč tudi, če ga gledamo s stališča velikih evropskih geografskih enot. Na njem se stikajo velike evropske prirodne enote: Alpe, Panonska kotlina, Dinarski sestav in Sredozemlje z vsemi svojimi klimatskimi in drugimi značilnostmi in ustvarjajo iz slovenske zemlje s prepletanjem in križanjem prirodnih, zlasti podnebnih vplivov tipično prehodno zemljo. (S I. 1, 2 sl.) Omembe vredno je še dejstvo, da se na našem ozemlju in ob njem srečujejo vse štiri evropske narodne skupine: »Od jugozapada sega do nas romanska skupina kot etnični dedič rimskega imperija z Italijani in Furlani kot neposrednimi sosedi. Od severozapada, preko Vzhodnih Alp sega k nam z Nemci velika germanska skupina, a sami predstavljamo skrajno vejo velike slovanske družine. V Madžarih, slovenskem sosedu na vzhodu, je ohranjen zastopnik mongolskih razrodov, ki so v teku zgodovine imeli silno važno razdiralno vlogo, zlasti kar zadeva vzhodno polovico našega kontinenta« (S I. 1, 5 sl.), ko so, da porabim Hauptmannov izraz, brili po zgoraj omenjeni stepski preseki »uralaltajski cikloni« in prijeli s svojim vrtincem vse, kar jim je prišlo na pot.

V sodobni razdelitvi slovenskega ozemlja pa je zlasti važna različna geografska usmerjenost posameznih slovenskih pokrajin: dočim nas spominja v Posavju in spodnjem Podravju široko odprta meja v vzhodni in jugovzhodni smeri, naj se v politiki naslonimo na sorodne narode, ki prebivajo tam, gravitira Primorje bolj proti jugozahodu. Tudi na Koroškem se je tehtnica geopolitične gravitacije, ki je zgolj v prirodnogeografskem smislu neodločena (saj ima Koroška enako odprta vrata, kakor na severu in na zahodu, tudi na jugu v Predelu, v Kanalski dolini in v karavanških sedlih in na jugovzhodu ob Dravi) nagnila na severno stran, odkar se je ponemčil obsežnejši severni del. Prav ta usmerjenost slovenske zemlje, ki le ob površnem pogledu nudi njeno najnaravnejšo razčlemba, je glavni krivec sodobne raztrganosti slovenskega naroda.

Razkosanost in raznolikost slovenskega narodnega ozemlja je nujno morala v zgodovinskem razvoju slovenskega naroda postati silno učinkovita, zlasti odkar so tujci zasedli večino »karantanske trdnjave«, kakor Hauptmann (Njiva II. 1922., 116) imenuje koroško kotlino, ki bi mogla postati kristalizacijsko jedro in zbirališče vseh Slovencev. V vsej slovenski domači zgodovini so se izkazali fizikalno-

geografski ločilni momenti za daleč močnejše od antro-po-geografskih združevalnih. Isto prevlado kaže precejšnja dialektološka razčlemba slovenskega jezika, ki je predvsem posledica 1. naravnih in umetnih komunikacijskih zvez. 2. naravne strukture naselitvenih jeder, 3. političnih meja in bojev, in 4. naravnih ovir in pregrad, torej domala samih geografskih činiteljev, ki so se na tem malem ozemlju razmeroma izredno krepko uveljavili (Ramovš, Karta slov. narečij, 13 sl.). To pa razodevajo tudi različni regionalni rasni tipi (S. I. 2, 647), različna pokrajinska psihična struktura slovenskega človeka in njegova pokrajinska gospodarska navezanost na tradicionalne konsumente in producente, ki je postala zlasti usodna na Koroškem in Štajerskem.

Vse drugačno vlogo pa je igralo slovensko ozemlje kot del srednjeevropskega političnega kompleksa. Tu naj opozorim predvsem na trikratno zaporedno prodiranje v isti smeri: Dunaj, obrobje Vzhodnih Alp, Kranjska, Jadran. Ta smer političnega pritiska, ki so jo zastopali najprej Babenberžani, za njimi Přemysl Otokar II. in končno Habsburžani, je pri tretjem poskusu uspela in premagala drugi dve najvažnejši geopolitični silnici svoje dobe, ki sta jo križali nad sloveskim ozemljem, smer Ogrska-Italija in smer Koroška-Kvarner.

Vedno je sicer treba poudarjati, da segajo Herderjeve besede, da je »zgodovina samo premikajoč se zemljepis vseh časov in narodov«, mnogo predaletč. Politična lega ni isto, kar prirodno-geografska lega. Tu je zagrešila sodobna nemška geopolitična šola usodno zmoto, kajti po njenem fatalističnem gledanju bi moral biti v izrazitih geografskih predelih vedno enak političen položaj. Priroda in lega kake zemlje nudi vedno samo latentno možnost njene najnaravnejše ureditve. Stvar narodnostnih in kulturnih razmer v tej zemlji in stvar politične dinamike in uvidevnosti pa je, ali se ta možnost res izrabi ali ne, odnosno, ali je njena izraba sploh mogoča (gl. Melik A.: Misel in delo 1938, 51.). Toda kljub temu ta latentna možnost vpliva mnogokrat kot močan činitelj. Prav zato moramo ohraniti trdno v spominu, da je najvažnejša lastnost slovenske zemlje glede širokega prometa dejstvo, da vodi preko nje na vsej dolgi progi od doline Rhona do Bospora najprikladnejša, najkrajša in najlažja pot iz Sredozemskega predela čez gorski obod, ki ga obdaja na severni strani. »Jadranska vrata« pri Postojni, ki jim še podvoji pomen dejstvo, da se izliva vanje »panonski ali kranjsko-štajerski jarek«, so v prometnem pogledu brez dvoma temeljno dejstvo vse slovenske zemlje. V njih leži tista pogonska sila, ki je vezala slovensko ozemlje na prometno črto Dunaj—Ljubljana—Trst.

Podrobnejša raziskovanja mednarodne vloge slovenskega ozemlja (Grafenauer B., Dejanje I. 1938, str. 14—18) so dognala, da vodijo preko njega predvsem tri smeri gospodarskega in političnega pritiska: pritisk iz nemške Srednje Evrope k Sredozemlju (Dunaj—obrobje

Vzhodnih Alp—Trst oz. Italija ali München—Salzburg—Beljak—Gorica—Trst), zveza Budimpešta—severni Jadran—Italija in smer Pariz—Simplon—severna Italija—Ljubljana—Beograd—Niš—Sofija—Carigrad. Za nas Slovence je treba še posebej poudariti, da se vse te geopolitične silnice križajo na našem ozemlju na črti od Trsta pa do Zidanega mostu in tako tvorijo gospodarsko-prometno križišče, ki v Evropi skoraj nima primere.

To preprosto dejstvo pomeni odločilno besedo v vseh sporih o tem, ali se da slovensko ozemlje organizirati kot harmonična enota v skladu z narodnostnimi osnovami, in sicer odločilno besedo, ki popolnoma potrdi slovenska stremjenja po »zedinjeni Sloveniji« in zavrne vse, ki so jo razkosali in ki še danes hočejo trgati od nje nove kose.

Edina naravna ureditev slovenskega prometnega vozla, ki bi upoštevala vse geopolitične silnice in mednarodne težnje, ki se križajo na našem ozemlju, je organiziranje vsega slovenskega narodnega ozemlja v eno samo enoto. V to prometnogeografsko enoto spada prav vse slovensko ozemlje. Njen ključ je v Tržaškem zalivu in v gospodarsko-prometni vlogi naše zemlje. Glede meje na zapadu je izredno poučen pogled Napoleona, ki je pridelil slovenski Iliriji vse ozemlje do Soče in potemtakem računal s slovenskim preходом na Jadran kot z gospodarsko nujnostjo in resničnostjo. (Rus J., Napoleon ob Soči, 1929.) Zelo dojemljive so o tem problemu tudi Morocuttijeve besede: »Trst, za Italijo luksuzno пристanišče, pomeni za Jugoslavijo življenjsko potrebo. Tu ni oškodovana samo Jugoslavija, marveč vse evropsko, zlasti srednjeevropsko gospodarstvo. To je ena od tistih poškodb evropskega gospodarstva, ki so nastale s podpiranjem nekaterih nepoklicanih in z zapostavljanjem poklicanih in potrebnih ... Velika in trajno nevzdržna gospodarskopolična in narodna krivica je odstopitev Goriške in Istre Italiji.« (Grossdeutschland — Grosssüd-slawien.) Glede slovenskega Primorja je torej dr. Rus z vso pravico zapisal, da ga je rapalska pogodba spravila v prometnogeografski nesmisel in da tvori to Primorje z zaledjem ob smotrnem sodelovanju harmonično geografsko enoto. (Narodna Starina, 1930, 18.)

Toda ne le Primorje, v to prometnogeografsko enoto spada brez dvoma tudi slovenska Koroška z Beljakom in Celovcem, ki imata oba za temeljno gospodarsko podlago funkcije in ugodnosti cestnih in železniških križišč v zvezi s preходом na Jadran. Že od starega veka sem je glavni pospešujoči element te vrste mest promet s svojimi zvezdami cest. Takole govori Paschinger o vlogi Koroške v prometu Srednje Evrope: »Dejstvo obsežne kotline z majhnim uporom za promet v razširjeni vzhodnoalpski pahljači je od nekdaj pritegovalo poti iz sosedsstva, jih zbiral zaradi sredotežne usmerjenosti dolin in ustvarjalo radialno mrežo prometnih črt. Ozki oklep tega prostora je povzročil, da se morajo bližnje prometne proge glede

pomena umakniti prometu na daleč. Ta je dobil svojo prevlado tudi zato, ker ta notranjealpski prostor veže dežele z različno gospodarsko strukturo na severu in jugu, vzhodu in zahodu» (Landeskunde Kärntens, 254.). Pri tem pa je treba poudariti še sledeče: vsa najvažnejša železniška križišča, ki so v zvezi s prometom na velike razdalje in s prometno-geografsko vlogo slovenskega ozemlja (Beljak, ki ga imenuje Paschinger »obvladujoči železniški voz« , Podrožčica, Celovec), leže v južnem, slovenskem delu Koroške ali pa vsaj tik ob njem, in so vsa od tega dela dežele gospodarsko odvisna.

Ogrodje slovenskega prometnega vozla tvori torej prometni trikotnik Maribor—Beljak—Trst, utrjen z več prečnimi prometnimi zvezami, deloma železniškimi in deloma cestnimi, in zvezan z vsemi evropskimi gospodarskimi in geografskimi enotami, ki so zbrane okrog Slovenije. Natančno opredelitev meja mora določiti narodnostna in kulturna pripadnost in podrobna zemljepisna struktura pokrajine v konkretnih slučajih. Meja slovenske prometnogeografske enote teče v Primorju pač po jasni zemljepisni in narodnostni meji, na Koroškem pa od Šmohorja preko Ziljskih Alp, Dobrača, severno od Beljaka na Osojske Ture, od tod preko Šenturške in Šentlenske gore na Djekše in od tod mimo Pustriške doline pod Sv. Pavlom na Dravo. V ostalem predelu se nekako sklada z mejami svobodne Slovenije, ki bi se morala seveda tudi v svojem povečanem obsegu naslanjati na sorodne slovanske narode ob jugovzhodni meji.

NEMŠKA »SREDNJA EVROPA«

Težišče slovenskega prometnega trikotnika Trst—Beljak—Maribor je, kot smo jasno videli, v Trstu, če se drugače izrazimo, v prehodni vlogi slovenskega ozemlja za promet iz Srednje Evrope k Sredozemskemu morju. To vlogo in važnost slovenskega ozemlja so dobro doumeli Nemci, in sicer že mnogo pred Slovenci. Prav odtod izvirajo vsi poskusi za osvojitvijo slovenskega vozla. Ker pa je slovenski prometni trikotnik organska celota, je toliko bolj nevarno nemško hlastanje po njegovem severnem delu, ker s tako razdeljenostjo postane ves organizem labilen in negotov in prihaja v nevarnost, da ga združijo v svojih rokah Nemci, ki bi jih podpiral gospodarski polom, utemeljen v razdeljenosti ozemlja.

Nemci so v celoti odrekli Versaillesu njegovo veljavo: »V Parizu so delali z deželami in z ljudmi kakor s figurami v igri, npr. v Spodnji Štajerski. *Dasi Dunaj komaj more živeti brez Trsta in Trst komaj brez Dunaja, so Avstriji vzeli dostop do južnega morja.*« (A. 8.) »Zveza narodov, zvezana z mirovnim diktatom iz Versaillesa, ni bila nikoli več, kakor orodje prestiža zapadnih evropskih držav. Izkazala se je za pripravno orodje, ki naj vzame nemški državi res-

nično moralno in pravno enakost.« (VuR, 1937, 2.) »S pogodbo v Versaillesu je izgubila Nemčija velike dele sklenjenega nemškega narodnega ozemlja: ... južno Koroško, južno Štajersko.« (UVR. 26). Boj proti mirovnim pogodbam je tudi med 25 osnovnimi točkami narodno-socialističnega programa (točka 2).

Toda, med tem, ko se pri reviziji mirovnih pogodb sklicujejo Nemci na načelo samoodločbe narodov, beremo v njihovi publicistiki istočasno zahteve in trditve, ki pričajo o najizrazitejšem imperializmu in želji po vladi nad sosednimi narodi: »Nemška vzhodna meja še ni dokončno ustaljena. Dasi kažejo neki znaki na nenadno ustalitev n a r o d n i h (!) meja, bi nemški narod, ki bi tu malodušno ali zaradi kakršnih koli ideologij, ki izdajajo narod, priznal današnje n a r o d n e meje, izdal svoje zgodovinsko poslanstvo.« (MuE. III, 217.) »Če je na eni strani meja volja po vladi močnejša, kakor na drugi, se bo v krajšem ali daljšem času razširilo območje oblasti v smeri manjšega upora, tj. meja se bo premaknila.« (A. 13.) »Slovan se ne uči nemščine kakor francoščine ali angleščine, marveč kakor se naučimo književnega jezika iz dialekta. To je bila predstopnja k stapljanju drugorasnih elementov z nami. Iz skupnega dela je neopazno zrasla edinost v jedru.« (UVR. 167.)

Temeljna misel in zasluga narodnega socializma je »misel edinsti in celotnosti vsega nemškega naroda kot podlage njegovega družabnega in državnega preporoda.« (UVR. 105.) Pri določevanju nemškega prostora so pa Nemci seveda sila širokogrudni. Najprej na podlagi različnih tendenčnih statističnih podatkov in znanstveno povsem nevzdržnih konstrukcij o narodnostni pripadnosti prebivalcev različnih pokrajin čim bolj razširijo »sklenjeno nemško narodno ozemlje« (geschlossener deutscher Volksraum), kjer ni to dovolj, postavijo tezo o »nemškem kulturnem prostoru« (deutscher Kulturraum), kjer pa nemški pohlepnosti ne zadošča niti to, se pa obrnejo k »nemškemu življenjskemu prostoru« (deutscher Lebensraum), pod katerega morejo spraviti prav vse, kar si poželee.

Nemške zahteve v Srednji Evropi temelje na Naumannovem in Jäckhovem pojmovanju Srednje Evrope, ki je nastalo v letih 1915/16 in ki ima za podlago izrazito velikonemško miselnost. Njuno pojmovanje gleda na Srednjo Evropo kot na kulturni, gospodarski in politični smoter Nemcev, ki naj bi jim utrdil preko Balkana most na vzhod. Na to medvojno doživetje so navezali Nemci svoje sodobne politične načrte: »Nemški vojak je doživel ‚večjo‘ Nemčijo. Nemški vojak, ki je doslej stal samo v ožini svoje države, je spoznal sedaj v boju od fronte do fronte, da je ta Nemčija veliko večja, kakor nemška država... V poteku front, kakor se nam kažejo v svojem največjem obsegu, je več kakor le slika strateškega premikanja ali vojaške enote. Te fronte na zapadu, jugu in vzhodu so sklenile vso zemljo, v kateri so živeli Nemci, v dotlej še ne doživljeno višjo enoto.

Na zapadu je zajela nemška fronta tako sporni flamski življenjski prostor, je ostro omejila močno po Germanih vplivani francoski sever in je tekla dalje v Lotaringiji in Alzaciji skoraj natančno po meji med germanskim in romanskim narodom. Ob južni fronti so ležali nemški jezikovni otoki južno od Alp še v območju avstrijske fronte, enako nemške vasi onstran karnskega grebena in stara furlanska marka. Na vzhodu je potekala fronta po zmagi nad ruskimi armadami in polomu carske države v širokem loku od Finskega zaliva do Črnega morja in je dosegala s skrajnimi položaji v Baltskih deželah, v Voliniji, v Ukrajini in v Besarabiji vprav še najoddaljenejše nemške raztresene naselbine... Nemški vojak pa, bodisi da je bil v rajhovski ali v avstro-ogrski vojski, je doživel v tem boju prostor te večje Nemčije... Vse ozko, državno mišljenje je postalo nebitveno pred tem novim mogočnim doživetjem nemškega prostora, za katerega se je boril v smrtni nevarnosti v strelskem jarku. Danes odraža le še rob nemških vojaških pokopališč meje tega prostora. Njegova slika pa živi dalje v nemškem narodu.« (Die Schule im Volk, I. letnik, 1937/38, 124-5.)

»Ob razširjanju našega naroda je postajala enotnost prostora, v katerem se je to vršilo, vedno jasneje vidna. Proti ostalim delom Evrope ga sicer ne omejujejo naravne meje, pač pa ta prostor od treh strani obrobja in hkrati združuje mreža velikih in plovnih rek; na zapadu Pad in Donava, na vzhodu pari rek: Prut s Seretom in Visla z Bugom, Dnjeper in Njemen, Dnjester in Dvina, od katerih se po ena reka izliva v Črno morje, in druga odteka v Vzhodno morje... Okrog prostora, ki ga ti rečni sistemi omejujejo na zemljevidu Evrope, so tekli v svetovni vojski naši strelski jarki... To je velik prostor, izredno prostran po evropskih pojmi v primeri s francoskim prostorom, toda primeren vitalni življenjski moči, stvariteljski sili, množilni sposobnosti našega naroda, primeren tudi organizatorni in kulturni, ustvarjalni in delovni sposobnosti našega naroda.« (UVR, 174.)

»Gotovo se vzdigajo na jugu Alpe. So sicer višje, a laže prehodne, kakor Pirineji in Karpati. Zgodovinski val se zaganja okrog njih in preko njih v gornjeitalsko nižino. Šele Apenini se pokažejo spet kot težko prehodna ovira. O vzhodu nam sploh ni treba govoriti. Tam se pokrajina tako na široko odpre, da se izgublja v daljavo.« (UVR. 166.) »Od redovne hiše v Narwi do nemških naselbin v Krimu, do meja evropske Turčije, v vsem območju avstro-ogrske monarhije, je izdelana ona jasno vidna vzhodna kulturna meja Evrope, ki sovpada z vzhodno mejo nemškega kulturnega vpliva.« (Trampler: Um Volksboden und Grenze, 18.) In če omenim posebej slovensko ozemlje, štejejo nemški »znanstveniki« vse slovensko ozemlje med »ozemlja z najmočnejšim nemškim kulturnim vplivom«, deloma pa celo med »sklenjeno nemško narodno ozemlje«.

NEMŠKA PUBLICISTIKA IN SLOVENSKO OZEMLJE

Na slovenskem ozemlju so usmerjene neposredne nemške zahteve v tri smeri: proti Mežiški dolini in Štajerski, na Gorenjsko in v Karnalsko dolino.

1. Štajerska

Pri svojih zahtevah glede Štajerske navajajo Nemci kot najvažnejši razlog vselej tezo o nenaravnem razkosanju notranjeavstrijskega prometnega trikotnika. Za razlago tega nemškega geografskega pojma moramo poseči nekoliko natančneje v sliko vzhodnoalpskega avstrijskega prometnega, zlasti železniškega omrežja. Temeljni zaris tega sistema je podal graški geograf Robert Sieger v svojem rektorskem govoru l. 1919., ko je govoril o nemških zahtevah na južnem Štajerskem, in v razpravi »Deutschösterreich und seine Landschaften« (VuR 1926, VG), njegovi učenci so ga pa še dopolnili. Po tem obrisu tvorita prometnogeografsko osnovo Vzhodnih Alp dve podolžni črti, ki se vlečeta od zapada proti vzhodu, med seboj sta pa povezani po več prečnih. Tako nastane vzhodnoalpski železniški štirikotnik, ki ima iz avstrijskega stališča skrajne točke Innsbruck, Franzensfeste, Maribor in Bruck ob Muri. Na njem temelji notranja prometna zveza vseh avstrijskih dežel. Pri podrobnejši razčlembi razpade ta štirikotnik v dva velika cestna in železniška trikotnika (tirolskega in notranjeavstrijskega), ki sta s podolžnimi črtami zvezana med seboj. Prvi od teh trikotnikov nas ne zanima, zato pa se moramo natančneje baviti z drugim, ki nam ga Nemci predstavljajo v povojnih političnih mejah kot največji avstrijski prometni problem (npr. Berndt: Verkehrsprobleme Deutschösterreichs als Folge der Zerschlagung der Donaumonarchie, VG, 107—118). Notranjeavstrijski prometni trikotnik tvorita »oba dela doline Mure, ki pri Brucku ostro zavije, in dolina Drave. Murica vodi v Dunajsko kotlino, Drava k tirolskemu železniškemu trikotniku in v Ogrsko nižino, Mura v severnoalpsko podolžno črto, vse torej v prometna ozemlja izredne važnosti... Promet iz severa se zbira v Beljaku in Podrožčici, da teče od teh zbirališč dalje v severno Italijo ali v Trst. Nasprotno se promet, ki prihaja iz juga, v teh dveh vozlih deli v razne smeri... Upanje na mednarodnost železnice v Dravski dolini, ki je živelo še l. 1919., se je izkazalo za napačno. Jugoslavija je dobila del južne stranice (trikotnika), in sicer progo Maribor—Pliberk... Današnja meja leži v Špiljah, torej nekako 20 km severno od Maribora. Z izgubo tega važnega vogalnega mesta je razbit ves trikotnik Bruck—Maribor—Celovec... (Avstrijski) ostanek je za Avstrijce brez pomena, Jugoslovanom zadošča, da so Avstrijcem uničili dragoceno zvezo, kajti dobička tudi njim njihov kos dravske doline ne prinaša.« (VG. 110, 114.) »Prometni trikotnik Bruck—Beljak—Maribor vklepa šta-

jersko dravsko dolino doli do Maribora neizločljivo v notranjeavstrijski življenjski prostor. To je osnovno ogrodje prometa v njemu nadrejenem vzhodnoalpskem štirikotu Bruck—Maribor—(Celovec—Beljak)—Franzensfeste—Innsbruck; vse ozemlje, skozi katerega tečejo te črte, je torej jedro tega ozemlja, vse, kar je potrebno v zaščito teh črt, spada v vzhodnoalpski življenjski prostor.» (Sidaritsch, Landschaftseinheit und Lebensraum in den Ostalpen, Petermans Mitteilungen, 1923, 260.)

Prometnogeografskim razlogom dodajajo fizikalnogeografske: »Štajerska ne obsega samo ene geografske pokrajine, marveč več, tako da sestoji iz treh približno enakih delov... Kot srednja Štajerska se označuje običajno ozemlje srednje Mure, predor Drave med Kozjakom in Pohorjem s križiščem Mariborom se šteje k spodnji Štajerski. Tu morem samo naznačiti, zakaj štejem te predele v obrobni gorovjih in koridor, ki gre južno okrog Pohorja, južnoštajerski obrobni jarek, še k srednji Štajerski. Mariborsko prometno območje, v katerem je to nemško mesto križišče, je v neki meri zaključeno, je pa z graškim mnogo tesneje zvezano, kakor s savsko črto. Danes brezpomembne ceste iz Dravskega polja preko Slovenjgradca in Spodnjega Dravograda na Koroško, kot vzporedna pot k dravski in železniški črti, krepijo zvezo s koroškim dravskim področjem. Južno od tega obrobnege jarka pa dele nizke, a malo prehodne višine — mi imenujemo to nadaljevanje Karavank Vitanjsko pogorje — graško-mariborsko prometno celoto ostro od južnejše savinjske in savske.« (Sieger, VG, 90.) Pohorje »spada pokrajinsko k srednjealpski coni, dasi leži južno od Drave, kot brezpogojno potrebna bramba za prometno črto dravske doline, ki veže med seboj dva bistvena sestavna dela notranjeavstrijskega življenjskega prostora, ki se nekako krije z vzhodnim delom vzhodnoalpske paleocojске cone.« (Sidaritsch.) »Meja, ki loči južni del prejšnje Štajerske od sedanje republike, je v vsakem oziru nenaravna. Nenaravna iz geografskega, gospodarskega in kulturnega stališča. Geografsko tvori Pohorje v spodnji Štajerski naravno nadaljevanje verige Svinja planina, Korica. Ves severni del spodnje dežele tvori hkrati s srednjo Štajersko zemljepisno enoto, ki ima na jugu zaključek šele v Vitanjskem pogorju južno od Pohorja. To gorovje je naravno nadaljevanje Karavank, mejnega zidu Koroške proti jugu, in predstavlja geološko mejo, mejo v rastlinstvu in tudi prastaro kulturno mejo... Tudi gospodarsko reže današnja državna meja v Štajerski prostorski enoti, ki sta se na odličen način izpopolnjevali in ki sta z razbitjem najtežje poškodovani.« (Bruckner, VG. 178.)

Najzanimivejše so pa trditve nemških publicistov o narodnostih in o kulturnem življenju na Štajerskem. »Spodnještajerce je treba šteti za Nemce, sicer ne po poreklu, pač pa po njihovi kulturi in po rabi jezika v javnem življenju.« (A. 18.) Adriaticus na tej podlagi na Štajerskem loči med »jezikovno mejo« in »narodno mejo« in iz-

javlja, da zaradi tega najpravičnejša meja pač ne more biti jezikovna, ampak narodna meja z upoštevanjem teh činiteljev. (A. 18.) »V kulturnem oziru pa tvori nekdanja štajerska vojvodina še tudi danes v svojih podlagah popolno enoto. Pri prekoračenju sedanje državne meje, kakor tudi pri poti naprej, ne dobimo nikjer meje v kulturni pokrajini. Hišne in zemljiščne oblike kakor tudi vsa naselbinska slika ostane popolnoma ista. Nošnja in navade tostran in onstran kažeta deželo kot enoto. Štajerska kulturna enota je nastala v skupnem mirnem sodelovanju Nemcev in Slovencev skozi stoletja. Nemci so sestavljali gornji sloj v deželi, ki je nosil kulturo, Slovenci spodnjo kmečko plast... Ta struktura pa ni kazala nikakih narodnostnih napetosti med gornjim in dolnjim slojem, marveč je tvorila enoten organizem, ki so ga tudi njegovi deli popolnoma tako občutili. Samo po sebi je umljivo, da je postal *kulturni značaj* dežele pri tej sestavi, v kateri je bilo izključno Nemcem prepuščeno vodstvo, izrazito nemški. Na ta način pa je bilo ozemlje tudi vedno živ ud nemške duhovne in kulturne skupnosti... Struktura današnje nemške manjšine v deželi povsem odgovarja zgodovinskemu razvoju. Predvsem sestavlja gornjo plast mest in večjih trgov. Poleg nemštva je treba pregledati še Slovence v deželi. Pri tem je treba načelno ločiti med kmečkim prebivalstvom in intelektualno vodilno plastjo. Slovenski kmetje so v večini popolnoma Nemcem prijazni (»deutschfreundlich eingestellt«). Z vsem svojim razvojem so postali člen nemške kulturne skupnosti. Poleg njihovega »vindišarskega« dialekta se jim je zdel nemški jezik vedno izrazna oblika vzvišene vrste... Tudi je bila prej... pri socialnem dvigu naravna posledica nujnega sožitja slovenskih kmetov s kulturno nosilno nemško gornjo plastjo ponemčeneje... Značaj teh spodnještajerskih kmetov najlažje primerjamo z Mazuri v Vzhodni Pruski, ki jih je treba popolnoma prišteti k celotnemu nemškemu narodnemu telesu. Proti narodnemu slovenstvu jih je treba posebej označiti kot posebno skupino »Vendov« ali »Vindišarjev«... Nemštvu so tu uropali ozemlje, na katerem je bilo skozi stoletja nosilec kulture, ozemlje, ki je vedno spadalo k njegovemu življenjskemu prostoru in prej ko slej k njegovemu narodnemu ozemlju. Tu je potrebna poprava meje, če naj nastopi res prisrčen sporazum in popolno pomirjenje.« (Bruckner: Der deutschslovenische Grenzraum, VG, 178—188.)

Kot sklep nemških tez o Štajerski podajam v celoti najvažnejše dele iz Adriaticove brošure, v kolikor se dotikajo tega predmeta: »Vzhodna meja Gradiščanskega se umika, kolikor bolj gre proti jugu, toliko bolj na zapad, in se severno od Radgone končno združi s štajersko mejo. V bližini tega mesta mejé danes med seboj tri države: Nemška Avstrija, Madžarska in Jugoslavija. Ta država je namreč odtrgala proti načelu samoodločbe, na katero se je sklicevala ob svojem rojstvu, od Štajerske oziroma od Koroške vse ozemlje med Jezerskim sedlom, Brežicami ob Savi in Radgono — ,spodnještajerski

trikotnik'. Vzhodna meja Štajerske torej konča danes že skoraj 112 km pred njenim dosedanjim in naravnim koncem pri Brežicah. Danes ni več, kakor v zadnjih 600 letih, meja Sava, ampak, kljub nasprotni volji prizadetega prebivalstva, Mura. Štajerska je raztrgana.

Jugoslavija skuša to aneksijo opravičiti s tem, da številčno obsega spodnještajerski trikotnik več Slovencev kakor Nemcev. To samo po sebi ni netočno. Toda materinski jezik pomeni v spodnji Štajerski še manj, kakor kje drugje, narodno pripadnost. Trdne jezikovne meje tu od nekdaj ni bilo in je tudi danes še ni. Med Muro in Jadranom so bili in so sami obmejni prostori, v katerih se odloča ali soodloča narodnost v največji meri po socialni pripadnosti. Za razumevanje moramo to sliko nekoliko razširiti. (Narodno družabno življenje se odigrava v treh slojih: kmečkem, odtok tega preide v mestih v inteligenčni sloj, tretji sloj pa je delavstvo, ki nastane po degeneraciji drugega sloja.) Za naše vprašanje je posebno važno, da se je v južnem območju stare nemške vzhodne meje, torej v mejnih prostorih med Muro in južnim morjem, doslej vedno združil prehod iz prve v drugo ljudsko stopnjo z zamenjavo narodnosti. Sprva so bila namreč nemška mesta tesno do Jadrana, ne le v notranjosti spodnještajerskega trikotnika, marveč predvsem tudi v Kranjski. (Habsburško podpiranje Slovanov iz strahu pred novo Nemčijo, ruski panslavizem, češko destruktivno delo v notranjosti Avstrije in zanemarjanje obmejnih krajev pri Nemcih samih je povzročilo, da so se kranjska mesta poslovenila, medtem ko je zajel Goriško italijanski preporod. Le štajerska mesta in trgi so ostali nemški še nadalje in so, če izvzamemo nasilno masko, tudi še danes. Nemška so po veliki večini še vedno tudi veleposestva, kmetje so bili pa po večini po jeziku slovenski, odnosno 'vindišarski', po kulturi nemški, po miselnosti štajerski. Vse je vezala vera in ljubezen do dežele. Razdelitev dežele in podložnost pravoslavni dinastiji je oboje uničila.)

Z aneksijo spodnještajerskega trikotnika so ljubljanski Slovenci razdrli neposredno zvezo med prometnimi in duhovnimi središči Gradec in Zagreb. Skupna usoda spodnje Štajerske in Hrvaške s tem seveda ni izgubljena. Nasprotno trpita danes obe pod sodobnimi razmerami in upata na osvobojenje izpod jarma, naloženega l. 1918. ... Tri velike reke nemškega juga, Mura, Drava in Sava« tvorijo prirodne osnove za sodelovanje med južno Štajersko in Slavonijo. Tu se vidi jasno glavna tendenca Adriatica, da zajame v svoje načrte vso Slovenijo do morja, dasi kasneje skuša sam to zanikati. Nemogoče je namreč, da bi živela okrnjena Kranjska popolnoma sama sredi med Nemčijo, Italijo in neodvisno Hrvaško samostojno življenje. To mesto dovolj jasno priča o stremljenju proti Jadranu, zaradi katerega si je avtor tudi nadel simbolično ime.

»Iz Gradca so poskušali (prof. Sieger), da bi zmanjšali trpljenje spodnje Štajerske s tem, da so priporočili kot izhod iz tega nevrednega položaja novo delitev spodnje Štajerske in združenje njenega

severnega dela z Nemško Avstrijo. Toda s tem ne bi bila dosežena resnična rešitev spodnještajerskega vprašanja. Predvsem bi bile izgubljene za bodočnost bogate nade na sodelovanje s Hrvati na 112 km dolgi meji Radgona—Brežice ob Savi, ne glede na to, da bi s tem sami zapustili dragoceno kotlino Celja... bisera spodnje Štajerske, danes zadnjega nemškega mesta proti Jadranu. Tudi prebivalstvo spodnještajerskega trikotnika ni sporazumno s tako novo delitvijo. V današnjem položaju sploh ne more izraziti nobenih velikih želj. Če bodo nastopili kdaj pogoji za zopetno sprožitev obmejnih vprašanj, ne bo hotelo pustiti, da bi se raztrgale vezi med dolinami Mure, Drave in Save, ki so jih s težavo spet navezali, marveč bodo stremeli za tem, da se popolnoma vzpostavi skozi 500 let dolgo preskušena štajerska enota. Štajerska enota je bila raztrgana, ta krivica se mora zopet popraviti. Radikalni Slovenci so po velikem delu prišli v deželo šele po l. 1918. in torej niso tu doma. Toda tudi če bi bili vsi Spodnještajerci zavedni Slovenci, bi vzpostavitev štajerske enote ne kršila načela pravičnosti, ker bi šteli vsi skupaj komaj 500.000 glav, medtem ko bi v Jugoslaviji še vseeno ostalo 700.000 Nemcev. Pa tudi v Nemški Avstriji bi teh 500.000 ne moglo porušiti ravnotežja, v Avstriji, ki ima vendar 6 in pol milijona prebivalcev, če pa dobi še južno Tirolsko in pa sudetske dežele, pa celo 10 in pol milijona prebivalcev. Toliko bolj bo naloga celotne Nemčije, da ponudi na meji Radgona—Brežice roko za mirno sodelovanje sposobnim Hrvatom in smotrenim Srbom.«

Radovljiški okraj

Druga zahteva Velenemcev glede slovenskega ozemlja je pridružitve radovljiškega okraja Nemčiji. Pri obravnavanju tega vprašanja začne Adriaticus s silno sentimentalnim uvodom o Jadranskem morju: Čut Nemcem za »istemsko« lego Nemčije med Severnim in Sredozemskim morjem je v drugi polovici 19. stoletja vedno bolj ginil, pesem Nemčije (Deutschlandslied), ki jo je spesnil Hoffmann von Fallersleben, so nehali peti v njeni prvotni obliki »Von der Etsch bis an den Balt«, ampak so peli »Vom Bodensee...« Močno obiskovana mesta Innsbruck, Celovec in Gradec so samo druga nemška linija. Pravi bojni položaji so Bozen, Trbiž, Jesenice, Bohinj, Spodnji Dravograd, Celje, Zidani most, Brežice, Ptuj in pred vojsko tako upanja polni stari ostanki in novi brstiči nemštva ob in blizu Jadrana. »Danes lahko samo ugotovimo, da 78 milijonov ljudi na srednjem nemškem ozemlju loči od Jadrana samo slovenski narodič, ki šteje z Nemcem prijaznimi ‚Vendi‘ v spodnji Štajerski in Koroški vred samo tretjino toliko glav, kakor Berlin prebivalcev.« Razdalja med strnjenim nemškim ozemljem in Jadranom znaša pri Beljaku komaj okoli 80 km in v Bohinju okoli 52 km. Premier vsega nemškega istma od Trsta do Swinemünde znaša komaj 900 km. »Naravne meje

v Alpah so po Penckovem dokazovanju v soteskah tik nad južno ravnino: ... v jadranskih vratih pri Trstu, v kolikor ni tu še boljša naravna meja morje, ki omejuje pokrajino.

Nasilnega sloveniziranja v severni Kranjski in v spodnji Štajerski ne smemo precenjevati, ker je šlo v veliki meri v primeri z nemškimi razmerami v rajhu za povsem majhno število prebivalstva. Le nekoliko dotoka iz osrednje Nemčije, s katerim bi bilo brez mirovne goljufije iz l. 1918. gotovo treba računati, bi položaj temeljito spremenilo. V skromni industriji, ki pa jo je mogoče še zelo izgraditi, so bile dane za to podlage. — Vendar bi kočevsko ozemlje komaj prišlo v 'tretji rajh' ... Priporočljivo bi bilo zahtevati za nemško kočevsko ozemlje na podlagi stanja iz l. 1918. vključno s soteškim gozdom neko okrožno avtonomijo. Kot minimalna zahteva ostane seveda obnoveitev l. 1918. protipravno razdrte štajerske enote. Brežice ob Savi, Zidani most in Trbovlje spadajo k celotni Nemčiji.« Kolikor moremo spoznati iz zakulisne agitacije med Kočevarji, so Nemci danes glede Kočevja mnogo bolj radikalni, odnosno, bolje rečeno, mnogo bolj odkriti, kakor je bil l. 1925. Adriaticus, in se ne zadovoljujejo v svojih načrtih več samo z avtonomijo kočevskega jezikovnega otoka, marveč jim predstavlja ta otok enega od bistvenih opornikov na poti proti Jadranskemu morju.

»Zapadno od tod (od Štajerske) Karavanke kot pravična meja ne pridejo v poštev. Že Sidaritsch je pokazal na to, da imamo dovolj dobrih prehodov, k čemur pride še dragoceni predor železnice Beljak—Bohinj—Trst. Mnogo bolj pridejo za to v poštev Julijske Alpe, zadnja gorska vrsta pred južnim morjem. Te ločijo kulture, ozemlja z različno klimo in rastlinstvom, do zgraditve Bohinjskega predora so veljale kot največja ločilnica med jugom in severom in tvorijo še tudi danes mogočen naraven ločilni zid. Bohinj je izredno redko obljuden, že majhno priseljevanje (tujski promet!) bi popolnoma spremenilo sestavo prebivalstva. Bohinj tvori danes med nemškoavstrijskim in italijanskim državnim ozemljem jugoslovanski, prometno-politično odvisen kos, ki je toliko bolj nadležen in negospodarski, ker je srednji konec stare jadranske železnice čez Celje in Ljubljano prav tako v rokah ljubljanskih panslavistov. Prometno-tehnično bi bil velik napredek, če bi si mogla preko Bohinja podati Nemeec in Italijan roke.« K temu bi omenil samo to, da podobni načrti tudi Italijanom med svetovno konferenco niso bili tako tuji; od Adriaticovega so se razlikovali le v toliko, da so po predlogu, ki so ga stavili mirovni konferenci, zahtevali gorenjski kot z železniško progo od Bohinja do Jesenic zase in ne za Avstrijo (prim. moj spis »Koroška pred novimi dogodki« v Dejanju l. 1938, str. 75.) — »Od Julijskih Alp je le majhna razdalja do Jezerskega sedla v bližini stare koroško-kranjsko-štajerske tromeje. Zveza med njima bi sicer res morala pridružiti Avstriji malo slovensko vas Radovljico; to bi bilo pa toliko lažje prenesti, ker bi se tudi s tem še ne dobila polnovredna proti-

utež za izgubo Kočevja. — Na ta način torej dobimo črto Brežice na Savi, Zidani most, Trbovlje, Grintovec (Kamniške planine), Radovljica, Bohinjski predor (severno od Gorice), stara meja med Kranjsko in Primorsko, Triglav, Predil, Bovška soteska, Pontebba. Dasi se sicer Adriaticus na zgoraj navedenem mestu napačno sklicuje na Sidaritscha, vendar tudi ta zagovarja pridruženje Bohinja k Avstriji: »Celovec ima posebno dober prometni položaj sredi izvrstno zgrajene železniške mreže. Za vse dele Koroške je najbližje glavno mesto, njegovo naravno prometno območje pa obsega tudi Lienzški okraj in sega na Bohinjski železnici do Bohinjskega predora, na vzhodu preko Marenberga« (Petermans Mitteilungen, 1923, 261).

Kanalska dolina

Tretji del sklenjenega slovenskega narodnega ozemlja, po katerem Nemci že danes stegajo svoje pohlepne roke, je Kanalska dolina. »... V ozemlju med Kanalsko dolino in Sočo, kjer Alpe in njihovi podaljški v približno pravokotnem loku obdajajo severovzhodni del gornjeitalške nižine... leži tudi ena od najvažnejših narodnih tromeja Evrope.« Geografski položaj označuje razvodje Jadranskega in Črnega morja (Bela-Ziljica); Žabniško razvodje veže Benečijo s Celovško kotlino in Dunajem. Karnske Alpe so bile stalna točka med Italijani in Nemci. »Mogočni masiv Julijskih Alp... je bil v stari monarhiji naravna ločilna črta med nemškim in slovansko-furlanskim uveljavljanjem... Italija se v Kanalski dolini ni zadovoljila z razvodjem ob Žabnici, marveč je dosegla novo mejo na črti Rosskopf, Gartnerkopf, Osternik, Vrata, Bela peč, Mangart. S tem je spravila predor skozi gorsko vrsto v Vratih v svojo posest. Tako obvlada koroško Ziljsko dolino (cesto v Dravsko dolino) in poleg tega preko Belopeškega jezera Korensko dolino (cesto proti Kranju in Ljubljani). Važnejša kakor dejstvo, da je prišlo pod gospodstvo Italije v Kanalski dolini nemško-slovensko jezikovno ozemlje in v Soški dolini italijansko-furlansko-slovensko ozemlje, poleg tega pa še malo kranjsko, večinoma nemško ozemlje Bele peči, je še strateško ugodni položaj, ki ga je pridobila Italija na račun Avstrije in Jugoslavije.« (DG, 101, 104.) »Prostorsko politični pomen trbiškega ozemlja... leži v njegovem važnem vojaško-geografskem položaju. Trbiško ozemlje je proti severu odprto, kdor ga ima, ima Koroško vojaško v rokah. Ta vojaški pomen so še poviša z lego Trbiža na križišču ceste proti vzhodu in neprimerno važnejše predilske ceste proti jugu. Trbiž posreduje edino neposredno pot iz Koroške in Celovške kotline proti Trstu in obvlada edini možni svet za prehod italijanskih vojsk, če bi se imele boriti proti Jugoslaviji, ravnine srednje in vzhodne Koroške, ki spet peljejo v spodnjo Štajersko in Hrvaško. Italijanska meja proti Jugoslaviji je namreč povsod apnenec in Kras, ki sta tvorila že v svetovni vojski nepremagljivo oviro. Samo zaradi tega vzroka si je Ita-

lija vzela trbiško ozemlje, torej ne, da bi imela zavarovano vojaško obrambno črto, marveč da bi imela opirališče za napad« (Veither, VG). Ta svoj pomen je pokazala Kanalska dolina že v Napoleonovih časih in enako v svetovni vojski, ko je tvorila ključ do soške fronte. V Kanalski dolini so sicer tudi Slovenci, a to Nemcev pri njihovih zahtevah prav nič ne moti, saj to itak niso pravi Slovenci, ampak so samo »Vindišarji«. »Koroški Vindišar je bil in je povsem različen od Slovenca Goriško-Gradiščanskega ozemlja in Kranjske. Obema je skupno samo jugoslovansko poreklo. Slovansko govoreči prebivalci Koroške so se od nekdaj imenovali Vindišarji, z označbo — vinidi, to so pastirji — ki jim jo je dal nekdaj nemški osvajalec.« Koroški Vindišarji so v kulturnem pogledu Nemci: to dokazuje ista rasa, dejstvo, da pojejo nemške pesmi, da ob slovesnih prilikah nemško govore, isto dokazuje sestava koroških obrambnih oddelkov v letih 1918—1919, ki so bili do dveh tretjin slovenski, in sestava NSDAP v Avstriji, ki se je pokazala pri puču leta 1934. »Tako se čuti Vindišar na Koroškem kakor tudi v letu 1919. odtrgani Kanalski dolini za Nemca vindišarskega dialekta. Zato bi bilo, ne glede na to, da pred svetovno vojsko ni bilo tam nobenih Italijanov, napačno govoriti v sami Kanalski dolini celo o dveh narodih, Nemcih in Slovencih. Tam sta pač dva stalna dialekta, toda en sam narod... Celosrednje slovensko ozemlje na Kranjskem je bilo vedno nemško kulturno ozemlje; Ljubljana je imela še leta 1907. nemškega župana in njena gornja plast je bila nemška. Slovenska narodna zavest je mlada. Tudi spodnje Štajerske se je to le slabo dotaknilo (duhovščina). Nemško-vindišarsko sožitje na Koroškem pa vodi nasprotno samo od sebe polagoma k jezikovni priključitvi tistih, ki govore vindišarsko.

Vojaško pa obvlada Italija s posestjo Vrat s Kanalsko dolino, ki leži tu zadaj, vhod v Koroško... Po naravi in položaju edinstveno enotna Koroška kotlina z najboljšo naravno mejo proti jugu, ki si jo je mogoče misliti, je sedaj izgubila svoj najnaravnejši brambeni položaj... Jugoslavija ne občuti bridko le, da je postalo slovensko ozemlje narodne tromeje ob Soči italijansko in da se tam vrši raznarodovanje, marveč se čuti tudi po položaju Italije v Kanalski dolini ogrožena v svojem severnem boku. Za sklep par besedi o splošnem značaju narodnostne tromeje v Kanalski dolini v primeri z drugimi narodnostnimi tromejami. Značilno je sledeče:

1. Gospodarski pomen prostora samega je majhen. To so poljedelska in gozdnata ozemlja z malo rudarstva (Rabelj) in brez industrije, deloma vrtnarska ozemlja, kakor v Soški kotlini. Tudi trgovina ima samo krajeven pomen. To loči to narodnostno tromejo od Aahna, Langwyja in Moravske Ostrave.

2. Kakor narodnostna tromeja pri Moravski Ostravi, predvsem pa pri Bratislavi in v manjši meri pri Breslavu (Lundenburgu) in Monoštru (Szt. Gotthardu), leži nemško-italijansko-slovenska narodnostna tromeja na ogromni vojni cesti. Tu je nekoč vdrlo v Italijo

največ Germanov iz dobe preseljevanja narodov in en del Slovanov, tu so vdrli Huni, Obri in Madžari. Furlani so ostanek tam zgnetenega romanskega prebivalstva Vzhodnih Alp. Kvečjemu bratislavska »Porta Hungarica« se dajo v tem pogledu primerjati v prometnem in strateškem pomenu s tem ozemljem, ki pa nikoli ni bilo izpadna točka nemških naselitvenih sunkov, ki so potekali vzhodno ob njem.

Na Dunaju, v Rimu, Budimpešti, Beogradu in Berlinu najnatančneje zasledujejo gibanje tega prostora; staro bojišče na Krasu in v Vzhodnih Alpah stoji v središču opazovanj. Tu stojimo pred odločbami evropskega pomena. Kdaj, tega ne more vedeti nihče« (DG, 107, 109).

Zlasti zadnji odstavek jasno pokaže, da gre Metnitzu pri njegovem izvajanju predvsem, prav tako kot Adriaticu, za dostop Nemcev do Jadranskega morja. Saj v zadnjem odstavku pritegne h Kanalski dolini, ki sama po sebi pač ni vredna, da bi se zaradi nje začel pomembnejši političen spor, vse slovensko kraško Primorje do Jadrana. In ne glede na vse drugo bi revindikacija Kanalske doline pač ne predstavljala odločbe evropskega pomena, ki Metnitz govori o njej.

Kam merijo nemške zahteve?

Prva zahteva, ki jo je Hitler postavil v svojih 25 točkah Narodno socialistične delavske stranke Nemčije dne 24. februarja 1920, ki jih je dne 22. maja 1926 v Weimarju proglasil za nepreklicne, se glasi: »1. Zahtevamo, da se vsi Nemci na podlagi pravice samoodločbe narodov združijo v Veliki Nemčiji.« Gottfried Feder, uradni komentator teh 25 točk, je dostavil k temu členu: »Ne odrečemo se nobenemu Nemcu v Čehoslovaški, Poljski, Alzaciji-Lotaringiji, Avstriji, kolonijah Društva narodov in v naslednjih državah stare Avstrije.« V prvi izdaji programa z njegovim komentarjem je bila omenjena tudi južna Tirolska (in sicer med Alzacijo-Loreno in med Avstrijo), v drugi izdaji jo je črtal zaradi dobrega razmerja z Mussolinijem. Nasledna država stare *Avstrije* je torej dobesedno samo *Jugoslavia*, kajti vse druge so bile že prej izrečno imenovane.

Že samo ta opazka uradnega značaja nas opozarja, da na nemško publicistiko, ki obravnava naše ozemlje in razširja nemško interesno sfero preko njega z različnimi lažnivimi in povsem nevzdržnimi trditvami, ne smemo gledati kot na malopomembno stvar, na skromne želje privatnikov in podobno. Ta publicistika ima popolnoma določen namen: ustvariti v Nemčiji in zunaj nje trdno prepričanje, da so na slovenskem ozemlju do Jadrana ali Nemci sploh v večini (odnosno v znatni manjšini), ali pa, da prebiva tod narod, ki ga ni mogoče šteti za samosvoj narod, marveč je samo nemški pastorek, da torej spada to ozemlje zaradi značaja prebivalstva in zaradi vloge ozemlja v prometnem sistemu Srednje Evrope v Veliko Nemčijo, in da je poprava meje v tem predelu ena izmed nujnih minimalnih

zahtev za organizacijo nemškega narodnega in življenjskega prostora, ki tudi ni v nikakem nasprotju z načelom samoodločbe narodov. Treba se je spomniti le na predvojno pojmovanje trialistične preureditve avstro-ogrske monarhije, ko so tudi Slovanom naklonjeni angleški in francoski publicisti mislili, da je neobhodno, da ozemlje, preko katerega vodi pot iz nemškega dela monarhije k morju, ostane pri nemškem delu kljub temu, da je narodnostno slovenski, ali izjave predzadnjega ministrskega predsednika v monarhiji, Seidlerja, na seji načelnikov strank dne 5. maja 1918, »da ne bodo pripadali nikdar jugoslovanski državi, če se sploh kdaj ustvari, tisti deli Avstrije, ki leže ob poti do morja in so tesno zvezani z nemškim jezikovnim ozemljem«.

Tudi če Nemčija danes uradno še ne postavlja zahtev po odstopu delov slovenskega ozemlja, je dovolj nevaren znak že to, da v državi s tako strogo cenzuro, kakor je v Nemčiji, morejo izhajati dela, ki vsebujejo zahteve, ki sem jih navedel, zlasti pa še dejstvo, da taka dela izhajajo deloma celo z državno podporo in v okrilju strankinih poluradnih glasil. Opozorilo, da je sugestija glede nemškega značaja delov ali celo vsega slovenskega ozemlja prodrla že daleč, nam morajo biti tudi različne karte, kjer se zahteva za različne dele slovenskega ozemlja »povratek v Nemčijo«, tako na primer karta, ki jo je objavil letos na propagandnem letaku Branibor, ki je nabita v nemških šolah in na kateri se zahteva poprava meje na Štajerskem in Gorenjskem v obsegu Adriaticovih zahtev, ali karta z naslovom »Heim ins Reich« s podobnimi zahtevami, ki so jo javno nabijali v Avstriji ob času anšlusa. Prav zaradi tega je danes že zadnji čas, da z odločno propagando doma in v inozemstvu popravimo vtis, ki ga vzbuja nemška propaganda.

Smisel vseh nemških zahtev pa ne obstane ob »popravi meje« na Štajerskem, na Gorenjskem in v Kanalski dolini. Nemške zahteve so, če jih pazljivo premotrimo, veliko dalekosežnejše. Na nekaj mestih sem na to opozoril že pri obravnavanju podrobnih zahtev, vendar moram to potezo nemškega stremljenja ob sintezi njegovega obrisa še prav posebej poudariti. Vse tri zahteve po popravi meje, ki smo jih videli v podrobnostih, ne pomenijo prav nič drugega kot pridobitev treh odskočišč bliže Jadranu. Tržaški zaliv je resnični smoter vseh teh zahtev. Določno se vidi, da se nemška publicistika niti za las ni umaknila od zahtev anonimnega avtorja brošure »Grossdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950 von einem Alldeutschen« (Berlin 1895), ki je postavil trditve, da so »Slovenci na vsak način obsojeni na izgubo narodnosti... Nemški narod nima pravice, da bi se kdaj odpovedal Kranjski ali Trstu z njegovo obalo, kateri koli narod naj že tu živi. Dostop do Jadrana je življenjska potreba za Veliko Nemčijo in nemški narod bo porabil vsa sredstva, mirna in BOJNA, da ga doseže.« (Str. 27—28.)

NEVZDRŽNOST RAZLOGOV NEMŠKE PUBLICISTIKE

1. Nemške teze o notranjeavstrijskem prometnem trikotniku so popolnoma nevzdržne. Predvojno blagostanje in velika množina prometa na železniških progah, ki tvorijo krake tega, samo v predstavah nemških geografov nujno potrebnega prometnega trikotnika, namreč ni temeljilo na notranjeavstrijskem prometu, marveč na posredovanju med zaledjem in Trstom, torej na nalogi, ki je po svojem bistvu vsebovana v slovenskem prometnem trikotniku. In res je prav v razdelitvi in okrnitvi tega bistvenega elementa srednjeevropskega prometa treba poiskati vzrok, zakaj je promet v vzhodnoalpinskem predelu, zlasti pa še na severni stranici slovenskega trikotnika (Beljak—Maribor) proti predvojnemu v zaostanku. Dejstvo, ki je tu odločilne važnosti, da namreč promet na teh progah ni slonel na zvezi med notranjeavstrijskimi kraji, nam dokazujejo nemški avtorji sami; opozarjam le na mesto iz Paschingerjeve geografije Koroške, ki sem ga citiral v prvem poglavju, in na posredovalno vlogo Beljaka in Podrožčice v prometu z Italijo in s Trstom, ki jo je poudaril celo Sieger sam v obravnavanju notranjeavstrijskega trikotnika na zgoraj citiranem mestu. V tej smeri rešuje vprašanje tudi zgodovina s staro notranjo Avstrijo, h kateri sta kot bistveni del spadala Kranjska in Primorje, da, pazljivemu očesu se zdi, da je bila prav v Trstu osnova te politične formacije, ker je ta formacija zrasla prav iz stalnega zaporednega prodiranja proti Trstu, kot sem že zgoraj analiziral.

Kar se tiče notranjeavstrijskega prometa samega, brez dvoma zadošča zanj proga Spittal, severno od Beljaka, Št. Vid in proti dolini Mure. Slovenskega prometnega trikotnika pa zaradi krajšanja proge od Št. Vida do Gradca ni mogoče žrtvovati, ker bi to pomenilo težko škodo za srednjeevropski prometni sistem, poleg tega pa še neizmerno krivico za slovenski narod.

Rešitve tega vprašanja torej ne moremo iskati v nadaljnjem okrnjevanju slovenskega ozemlja, marveč prav obratno v vzpostavitvi slovenskega prometnega trikotnika. S tem smo tudi zadostno odgovorili na dopolnilne geografske teze avstrijskih in nemških geografov, ki so zahtevali popravo meje na podlagi geološke sestave tal (Pohorje, Julijske Alpe, ali pa celo zaradi nemških iglavcev, ki rastejo v Julijskih Alpah: A.). Značilne pa se mi zde teze zato, ker jasno govorijo o tem, da nemškim zahtevam ljudje, ki prebivajo po raznih krajih, ne veljajo nič, vse jim je samo čim večje razširjenje nemškega gospostva.

2. Kar govorijo nemški avtorji o gospodarski škodi, ki jo je imela za posledico razdelitev štajerske enote, je sicer deloma resnično, toda ne v toliki meri, kot to trdi nemška publicistika. Brez dvoma je namreč pri smotrnem iskanju trga mogoče brez večjih težav nadomestiti trg, ki so ga imeli pred vojsko produkti spodnje Štajerske v severnejših predelih dežele, treba bi bilo le državne načrtne pod-

pore. To iskanje bi bilo še toliko lažje, ker bi za nekatere produkte prišla v poštev tudi na novo pridružena južna Koroška, ki spada v slovenski prometni voz. To vprašanje bi bilo torej primeroma dovolj lahko rešljivo.

3. V smešnost pa preidejo nemške trditve, ko začno avtorji govoriti o dveh vrstah Slovanov v teh predelih, o Slovencih in Vindišarjih, o nasilnem sloveniziranju današnjega slovenskega ozemlja, o iz Kranjske importirani slovenski zavednosti, ki jo nasilno vbijajo prebivalstvu v glavo in podobno.

Saj je treba samo površno pregledati *nemška* resna dela o narodnostni statistiki in sliki n. pr. Koroške (n. pr. Veitherja, ali celo karto o narodnostih, ki jo je izdelal Wutte, zagrizen protislovenski narodni delavec na Koroškem, kot prilogo k delu »Kärntens Freiheitskampf«, ali karto o narodnosti fara, ki je prav tako delo nemških avtorjev), da dobiš povsem drugo sliko o teh vprašanjih. Kratek pogled v zgodovino nam prav tako pokaže naravnost smešnost nemških trditev, saj je vendar v Celovcu Janežič ustvaril literarno središče slovenske književnosti s svojim Glasnikom, prav od tam je Mohorjeva družba do konca svetovne vojske razpošiljala blizu sto tisoč udom svoje publikacije, in v Mariboru je začel izhajati prvi slovenski dnevnik, tam se je rodila misel na narodne tabore v sedemdesetih letih preteklega stoletja, tam je stoloval marljivi Slomšek. Vseskozi sta veljala celjsko in mariborsko okrožje štajerske vojvodine za slovensko ozemlje, sedaj naj bi pa s prehodom v svobodno državo ta značaj izgubila! In Slovenci, ki so segali nekdanj do izvirov Drave, še preko Donave in daleč v Panonsko nižavje do Blatnega jezera in še čez, Slovenci, ki so do začetka 15. stoletja v slovenskem jeziku ustoličevali nemške koroške vojvode in ki so imeli v nemški habsburški monarhiji do 17. stoletja plemiče, ki so nemškemu deželnemu knezu Koroške v slovenskem jeziku prisegali zvestobo, ti Slovenci so iz male Kranjske razvili toliko energije, da so s silo v dobi, ko so nemški vladarji in ministri zatirali celo na Kranjskem vse, kar je bilo narodno zavednega, da so v tej dobi vtepli svojim sosedom in pa kmetom po severni Kranjski narodno zavednost, ki je prej ni bilo nikjer. Res, človek se nehote vpraša, ali niso morda Majar in Einspieler, Trstenjak in Vraz, glavni poborniki za jugoslovansko misel v letu »pomladi narodov«, tudi zrasli na Kranjskem, in ali niso morda na Kranjskem ponaredili tistih 72.000 podpisov za majsko deklaracijo, ki so jih v zadnjem letu svetovne vojske kljub vsemu nemškemu terorju zbrala štajerska dekleta pri privatnikih.

Prav ves razvoj Štajerske in Koroške postavlja trditve nemških publicistov na laž in dokazuje, da sta slovenska dela obeh dežela živela vedno v kulturnem in političnem pogledu v slovenskem kulturnem krogu in da je delitev Slovencev v različne narodnostne skupine znanstven nesmisel, ki ga zavrača vse resno proučevanje jezika,

folklore, kulture in zgodovine tega predela. O točnosti razlogov nemške publicistike nam zanimivo pričajo tudi druge napake (v »nemških« mestih v spodnji Štajerski je po nemški zasebni statistiki iz l. 1927. med 45.004 prebivalci samo še 12.000 Nemcev, v vsej pokrajini po istem viru samo 32.000; »nemški« župan v Ljubljani je bil l. 1907. — Ivan Hribar itd.). Zanimiv dokument za nemško pojmovanje demokracije in samoodločbe narodov je zahteva, naj se da za ekvivalent za po vsej Jugoslaviji raztresene Nemce, del strnjene slovenske zemlje. Edina pravična zahteva po spremembi meje, ki se tu v bodočnosti mora pojaviti, je pridružitev slovenske Koroške in slovenskega Primorja k Jugoslaviji.

4. Kar pa se tiče tistega razloga, na katerega Adriaticus s takim ponosom trka, da se je nemška narodna manjšina hranila samo od slovenskega kmečkega naraščaja, ki se je zatekel v mesta na svojem iskanju dela in izobrazbe, je prav to v naših očeh njena največja krivica, ki jo je s ponemčevanjem skozi stoletja delala vsemu slovenskemu narodu, saj mu je kradla njegove najboljše sinove. In danes, ko se ti zavedajo, kaj so dolžni svojemu narodu, naj bi bil to zločin proti nemški manjšini, ki zaradi svoje nenaravne socialne strukture ne bo mogla vzdržati življenjske borbe!

Položaj nemške narodne manjšine v Sloveniji je v mnogočem podoben položaju Judov v Nemčiji pred l. 1933., kajti v obeh primerih je jedro problema v tem, da tuja denarniška plast živi na račun premoženja domačega naroda, le da mora biti sodba o Nemcih zaradi sistematičnega ponemčevanja od njih odvisnih domačinov še mnogo ostrejša. Postopanje Nemcev z Judi nam najjasneje dokaže neupravičenost nemških zahtev, da se na taki podlagi spremenijo meje in vzame rodna zemlja večinskega naroda, ki je že toliko časa trpel pod nemškim nasiljem.

In kaj naj šele rečemo o trditvah, da živi v Sloveniji nemški narod s slovanskim dialektom! Zdi se mi, da takega nesmisla ni pred nemškimi publicisti še nihče izustil.

SKLEP

V svojem razpravljanju sem zasledoval sledeče vodilne misli:

1. Rešitev slovenskega problema je možna iz slovenskega in srednjeevropskega stališča, kakor tudi iz stališča mednarodne pravičnosti in morale samo na ta način, da se vse slovensko ozemlje združi v eno samo enoto, združeno s sorodnimi južnoslovanskimi narodi na vzhodu.

2. Nemci skušajo pritegniti vse slovensko ozemlje v svojo državo in to z namenom, da ga germanizirajo. S tem načinom bi bila sicer dana nekaka možnost rešitve zgolj gospodarskega problema slo-

venskega vozla, a z narodnostnega ozira in s stališča mednarodne morale in urejenosti je ta poskus *neizmerna krivica*, da, za slovenski narod pomeni taka namera smrt, ker se bo mogla izvršiti samo z vojsko med obema fašističnima silama, z vojsko, ki bi se najbolj razdivjala nad slovenskim ozemljem, pri čemer bi obe sili ne imeli niti najmanj interesa, da hranita prebivalstvo, marveč prav obratno. Pa tudi sicer bi nemško nasilje spet uničilo mlado slovensko svobodo.

Rešitev, ki si jo Slovenci želimo, seveda ne bo prišla sama od sebe. Morda bo treba pretrpeti nov »veliki petek«, kot smo ga morali med svetovno vojsko za svoje osvobojenje, morda tudi ne, gotovo pa je eno, namreč da mora vsak zaveden Slovenec sodelovati v narodno obrambnih organizacijah, kajti prav narodno obrambno delo je zaradi današnje ogroženosti, ki smo jo videli v nemških zahtevah, pri nas najpotrebnejše in najvažnejše delo.

Vsak Slovenec mora biti danes narodno obrambni delavec, vsako delo mora biti izvršeno pod narodno obrambnim vidikom, kajti prav ta vidik je danes bistveno slovenski vidik.

Slovensko vprašanje*

I.

Ves kompleks različnih javnih vprašanj, ki jih moremo zajeti pod pojem slovensko vprašanje, ima svoje resnične in prave korenine v preprosti zavesti, da smo Slovenci samobiten narod in da imamo zato pravico, da se smemo uveljavljati na vseh bistvenih ravninah narodnega življenja, in dolžnost, da to svojo pravico tudi uresničimo. Po tej svoji zavesti nismo Slovenci niti samo del kakega srbsko-hrvatsko-slovensko govorečega naroda, še manj samo slovensko govoreči del kakega tujega »Kulturrauma«, ki bi po svojem resničnem bistvu spadal v kako neslovansko skupino, marveč smo in hočemo ostati poseben in samosvoj narod.

Toda če se hočemo zavedati vsega pomena te abstraktne trditve, se moramo najprej poglobiti v bistvo vprašanja, kaj je narod in v katerih ravninah in kako se razvija narodno življenje v sodobnem svetu.

Če je Luka Jeran leta 1850. zapisal »Poglavitni del narodovnosti je in ostane vera« in s tem v skladu zavračal kot nebstvene narodnostne znake skupno narodno kulturo, sožitje v zgodovini, in postavljaj celo jezik samo v položaj sredstva, ki »dobi svojo važnost le z ozirom na svojo zveršeno omiko, koja je pa zopet z vero tako tesno zvezana, da se brez nje clo misliti ne da«; če je dr. Anton Mahnič v svojem Rimskem katoliku, s katerim je uvažal novo katoliško gibanje, postavljaj kot bistveni znak narodnosti predvsem in najbolj izrazito skupni jezik in kvečjemu še nekatere kulturne momente; če je končno tudi Josip Vidmar v svoji sicer zelo zajemljivi knjižici Kulturni problem slovenstva menil, da se uveljavlja vsak narod v svoji resnično narodni aktivnosti samo na kulturnem področju, moramo reči, da je rešil politični in gospodarski razvoj evropskih narodov v zadnjih 150 letih, ki so potekla po izbruhu francoske revolucije, to vprašanje bistveno drugače.

Ta razvoj je namreč pokazal v zvezi z nastopom novih oblik gospodarskega in političnega življenja, da narod pri svojem delu ne sme ostati omejen samo na kulturno področje. Pogoji za polno narodno življenje je tudi to, da se prenese narodna enotnost in sklenjenost tudi v gospodarsko in politično življenje. Vzrokov za to spoznanje je bilo dovolj. V srednjem in tudi še v novem veku do konca

* Članek je referat na kulturnosocialnem tednu akademškega društva Zarja v Bohinju 7.—9. avg. 1939, objavljen v zborniku Bohinjski teden 1939, Ljubljana 1940, str. 103—118.

18. stoletja je prevladovala v gospodarskem življenju razbitost v majhne pokrajine. Vsako mesto je imelo okoliš, ki ga je gospodarsko obvladovalo, zadovoljevalo in vsaj v glavnem izčrpavalo. Z večjimi gospodarskimi posli so imeli opravka samo višji sloji, mali človek je zadovoljeval svoje potrebe večinoma sam, v potek gospodarskega procesa produkcije in konsuma je posegel samo tedaj, ko je odrajtaval svoje dajatve in ko je večkrat na leto vozil v mesto svoje pridelke in kupoval stvari, ki si jih ni mogel izdelati sam. Vsaka taka pokrajina je bila obdana s carinskimi postajami, ki so jo ločile od sosednih mest. Po sredi 18. stoletja se je začel ta gospodarski sistem, ki je v najožji zvezi s cehi in s takratnim načinom produkcije in prodaje, polagoma spreminjati. Ne samo v Franciji, kjer so ti momenti sopovzročili francosko revolucijo, marveč tudi drugje so začele v zvezi z novimi gospodarskimi teorijami merkantilizma, fiziokratizma in gospodarskega liberalizma izginjati carinske meje v isti deželi in isti državi, pa tudi meddržavni carinski sistem je izgubljal velik del svoje ostrine. Tudi to, da je pritegnilo novo, visokokapitalistično gospodarstvo 19. in 20. stoletja v svoj proces malega človeka, je pomenilo važno dejstvo v narodnem življenju. S tem je namreč moral postati geografska podlaga gospodarskega procesa narod in njegovo enotno narodno ozemlje, ker je bilo le na njem mogoče enotno razpečevanje industrijskih dobrin in njihovo enotno zamenjavanje z malim človekom, ki ne obvlada več jezikov. Mednarodna trgovska družba se je umaknila v visoke finance. Pa tudi narodi sami so prihajali do spoznanja, da si je pridobil kapital v novih oblikah življenja tako veliko silo, da je vsak narod, ki ni samostojen gospodarsko, nesamostojen tudi v politiki, da, celo v kulturnem pogledu ga lahko ovira in duši tujec, ki si z njegovimi želji množi svoje denarje, vložene v pridobivanju naravnih dobrin, ki bi smele biti v korist samo njegovemu pravemu lastniku, narodu samemu.

Povsem podobne tem posledicam novega gospodarskega življenja so tudi posledice novih oblik političnega življenja, kjer je meščanstvo iztrgalo plemstvu iz rok privilegij političnega solipsizma in uvedlo v politiko s počasi se razvijajočo demokratizacijo tudi malega človeka.

Tako torej moramo reči, da nas ne zadovoljuje niti zapadnoevropska definicija »Narod je v isti državi organizirano ljudstvo«, ker je v isti državi lahko organiziranih tudi več narodov, niti rasiistična definicija »Narod je množica in skupnost ljudi istega pokolenja, iste krvi, zato tudi z nekimi skupnimi telesnimi znaki«, ker v vsej Evropi ne poznamo nobenega naroda, ki ne bi bil sestavljen iz cele vrste ras, ne zadovolji nas pa popolnoma tudi zgolj kulturna definicija, po kateri je »narodnost svojska notranja urejenost, odločilna za vse duhovno življenje skupine ljudi, ki se imenujejo narod« in nič več.

Mi bi opredelili narod približno takole: Narod je skupina ljudi delno istega pokolenja, navadno istega jezika, vselej pa istega kulturnega kroga, ki je zrasel iz skupnega trpljenja in ustvarjanja v zgodovini in ki daje zavest skupnosti, voljo do skupnega dela in pripravljenost do žrtev za narodno skupnost. Narod ni osnoven element samo v kulturni stavbi človeštva, marveč tudi v političnem in gospodarskem življenju. Vsak narod kot tak moremo pojmovati v mednarodnem življenju kot nekako osebo v družbi in vsak narod ima podobno kot človekova oseba pravice, ki mu jih nihče ne sme odreči in ki se jim celo niti sam ne more in ne sme odpovedati, čeprav jih more uveljavljati v zelo različni obliki.

Vsak narod se potemtakem izživlja na treh ravninah sodobnega življenja: v kulturi, v gospodarstvu in v politiki. Na vseh teh treh ravninah mora predstavljati narod neko sklenjeno enoto. Ta narodna sklenjenost je tako velika vrednota, da je ne smemo zaradi ideoloških ali strankarskopoličnih vzrokov nikdar tako razbiti, da bi izgubili izpred oči narodne interese in da bi ohranili v spominu le še koristi ideološke ali strankarsko politične skupine, ki ji pripadamo. To bi namreč pomenilo uničevanje korenin narodnega življenja. Tisti pogled na svet, ki zahteva od nas, da se obrnemo proti svojemu lastnemu narodu, dokazuje s tem, da nima resnice v sebi, in katoličani, ki bi kaj takega zahtevali v imenu katolicizma, bi dokazali samo to, da ne poznajo svoje vere.

O pomenu narodne skupnosti v kulturnem življenju je bilo že dovolj govora. Prav tako kot v kulturi pa bo moral predstavljati narod osnovni element tudi v gospodarskem življenju. Pri načrtnem gospodarstvu, pa tudi sicer, dobiva država v našem času vedno nove možnosti, da odločujoče posega v gospodarsko življenje. Če nimajo v tem gospodarskem procesu posamezne narodnostne skupine v državi neke avtonomne vloge, se more dogajati in se tudi v resnici godi, da centralistična država enemu izmed narodov na račun drugih narodov, ki so v državi, jemlje denar, davke, prihranke zasebnikov, naravne zaklade, in da vse to nalaga na tak način, da to njihovemu prvotnemu lastniku ne le da nič ne koristi, marveč mu celo škoduje. Vse to se da preprečiti le s tem, da se da vsakemu izmed narodov, ki sestavljajo isto državo, v gospodarskem življenju delno samosvoja, avtonomna oblast in moč.

Tudi za politiko velja podobno. Pravilno je, če se deli narod v političnem pogledu v več strank, ker more le redko ena sama stranka zadovoljiti vse člane istega naroda. Že interesi, ki jih imajo posamezniki po svoji stanovski pripadnosti, tega navadno ne dopuščajo, poleg tega pa je v političnem življenju še mnogo drugih momentov, ob katerih se razhajajo prepričani in iskreni pripadniki istega naroda. Kljub temu pa mora biti med vsemi strankami istega naroda neko soglasje, kadar gre za razmerje do drugih narodov, dasi bi bili ti v isti državi, in kadar gre za nastope v narodnem interesu.

Nikdar ne bi smela biti politična razcepljenost tako huda, da bi kaka stranka prosila proti drugi, svoji tekmici pri istem narodu, za pomoč stranko kakega tujega naroda ali morda ves tuji narod. Liberalno mnenje, da naj odgovarja vsakemu narodu v političnem življenju posebna državna tvorba, je sicer pretirano, vendar pa izraz pravičnega občutja, da naj predstavlja vsak narod v političnem življenju v mednarodnih odnošajih resnično dejavno skupnost. To velja tako za mednarodne odnose, ki so hkrati meddržavni, kakor tudi za mednarodne odnose v eni in isti državi, če je v njej več narodov.

Na tej podlagi teorije se moremo lotiti razmišljanja o slovenskem vprašanju samem. Samo po sebi se nam razdeli slovensko vprašanje v dva dela: v ugotavljanje sedanjega slovenskega položaja glede naše narodne dozorelosti, njenih pogojev in zgodovinskega nastajanja, in v razmišljanje o načelih za pot v bodočnosti, kolikor jih moremo ugotoviti iz našega naravnega, duhovnega, gospodarskega in političnega položaja.

II.

Slovenci smo že kmalu bolj intuitivno začutili kot spoznali, da zgolj kulturno osvobojevanje ni mogoče. Že leta 1848. smo se vsaj medlo zavedali, da bi nas Nemci kljub različnim jezikovnim pridobitvam mogli z gospodarskimi in upravnimi sredstvi vsak čas pritiskati ob tla. Osnovna terjatev, ki so jo postavili naši predniki takrat, je bila zato zahteva po zedinjeni Sloveniji, zahteva, naj se združi vse slovensko narodno ozemlje ne glede na historične, politične in upravne enote v eno samo slovensko upravno enoto.

Dovolj žalostno dejstvo slovenske zgodovine preteklega stoletja je, da smo Slovenci na ta politični program pozabili. Takratni politični voditelji se niso upali odločiti za noben program, niti za Zedinjeno Slovenijo na podlagi narodnostnega prava, niti za slovensko kulturno avtonomijo v historičnih enotah. Na račun politične zveze z nemškimi konservativci in s Poljaki smo doživeli, da je Toman govoril proti dualizmu, glasoval pa zanj; zaradi politične zveze s Čehi se nismo upali postaviti na tla naravnega narodnostnega prava.

Sicer pa so ta vprašanja nesrečne slovenske zunanje politike v Avstro-Ogrski v tesni zvezi z našim notranjim razvojem. Pred letom 1848. so sestavljale slovenski narod skoro izključno podložne množice kmetov, bajtarjev, obrtnikov in delavcev. Razumnishтво, ki je prebivalo v mestih na slovenskih tleh, je bilo sicer tudi slovenskega porekla, toda razen redkih zavednih in delavnih slovenskih krožkov je bilo nemškega duha. Celotni Slovenci so rabili nemščino za pogovor v boljši družbi in enako za dopisovanje med seboj.

Edina inteligenčna stanova, ki sta bila po večini slovenska, sta bila duhovniški in učiteljski, a zadnji je bil v izredno šibkem, skoro beraškem gospodarskem položaju. Pri političnih oblasteh Slovenci

v takratni fevdalni državi nismo imeli popolnoma ničesar govoriti. Tako se ni mogla razviti niti slovenska politična zavest, niti zavest skupnosti socialno diferenciranega slovenskega naroda. Seveda tudi gospodarstvo ni bilo v naših rokah.

Po letu 1848., ko smo se Slovenci začeli prebujati tudi v politično življenje, pa smo doživeli usoden udarec, ki je preprečil, da bi vsaj po tem prebujenju doživeli narodno sklenjenost. Ko smo se namreč mi šele prebujali, je bila Evropa že razdeljena med politične stranke. Slovenci se nismo prebujali v političnem pogledu v narodno skupnost, marveč v strankarsko. Zlasti je bilo usodno za nas še to, da smo živeli pod premočnim nemškim vplivom. Tudi Nemci so bili namreč v podobnem položaju kakor Slovenci. Sicer so imeli že pred letom 1848. svoje politične tvorbe, a to so bile samo dinastične tvorbe, tipični preostanek srednjeveškega fevdalizma. Z njimi je počasi, pa vztrajno pometal vedno močnejši narodnostni duh, ki ga je nosilo predvsem — liberalno meščanstvo. Usodno je bilo, da se je prav pri Nemcih zvezal liberalizem s protestantizmom, tako da je sama po sebi rasla fronta ideološko formiranih strank: katoliške in liberalne.

Zaradi enostranske socialne diferenciacije slovenskega naroda je prva slovenska skupina, ki se je uveljavila v političnem življenju, nujno bazirala na že dotlej slovenskem preprostem ljudstvu in na že dotlej slovenskem izobraženstvu — katoliški duhovščini. Slovenski položaj one dobe je povzročil, da so ustvarjali tedanji delavci v slovenskem kulturnem življenju elemente višje kulture v sporu z ozkosrčnim in sebičnim narodnim vodstvom in z enako ozkosrčno, pod janzenističnim vplivom zraslo generacijo slovenskih duhovnikov. V tej atmosferi se je le prelahko ujelo in bohotno razkošatilo seme liberalizma, ki so ga prinašali izobraženci po pričevanju Šukljeta iz univerzitetnih let v domovino. Kljub temu sta imeli v tem času obe strani primeroma enak vpliv v politiki, ki so se v njo kaj kmalu transponirali spori s kulturnega in ideološkega področja. Malo je pri tem pomagal način razdelitve mandatov med deželo in mesta, malo nemška nevarnost, še največ pa nesporne ustvaritve meščanskih kulturnih delavcev, ki so ustvarili višji družbi slovenski kulturni jezik (Stritar!), ki so dali kljub odporu konservativcev slovenski kulturi skoro vse, kar je tedaj zraslo (Prešeren, Levstik, Stritar, Jurčič); saj so nam dali prvo slovensko revijo, ki se je mogla meriti s tujimi in prvi slovenski dnevnik, in tako s tem v dovolj težkih razmerah — v boju proti nemški prevladi in proti nerazumevanju doma — ustvarili pogoje za slovensko zavzemanje nemčurskih gnezd. Za organizacijo preprostega ljudstva se, če izvzamemo zadruge M. Vošnjaka, ni nihče resno pobrigal, kajti navdušujoči tabori so sicer imeli pomen za dramljenje narodne zavesti, a za njeno trajno ohranitev in za politično in gospodarsko organizacijo niso pomenili mnogo. V podrobnem kulturnem oziroma prosvetnem delu pa gre brez dvoma največja zasluga prav tisti duhovščini, ki je pomenila pri ustvarjanju višje

kulture oviro. Nekako tako se dele zasluge za slovenski narod do dobe slogaštva, ki pa je že pomenila dobo nove sterilnosti. Sloga, sklenjena v nemogoči in trajno nevzdržni obliki, ki je v bistvu pomenila obojestransko spanje, je prej ali slej morala privedi do poloma. Ta polom bi bil prišel brez Mahniča prav tako, kakor je prišel z njim, čeprav morda v manj ostri obliki. Sloga, kakor rečeno, ni prinesla nikakega napredka, niti kulturnega, niti organizacijskega, niti političnega. Pa tudi skritega načelnega boja ni mogla preprečiti.

Z Mahničem je prišel prelom. Zgodovinski razvoj in Mahničeva ostra intelektualistična narava sta mu dala tisto ostro obliko, v kateri se je odtlej pri nas uveljavljal usodni boj med liberalizmom in klerikalizmom. Tudi socialisti, ki so imeli v krogu masarykovcev in zapiskarjev od vseh slovenskih strank sicer politično najzrelejše razumnštvo, se niso znali po svojih političnih vodnikih otresti značilnih posledic slovenskega ideološkega boja vse do gibanja ob majski deklaraciji.

Danes moramo ugotoviti: ideološka razklanost v slovenski politiki je povzročila, da Slovenci še do danes nismo doživeli narodnega občestva, da do danes nismo spoznali, kaj pomeni narodna skupnost. Prva usodna zмотa se je pojavila, kakor smo videli, že v neposredni bližini prvega slovenskega političnega prebujenja, ko je L. Jeran leta 1850. v Zgodnji Danici označil za bistveni del narodnosti samo vero, medtem ko so mu vsi drugi znaki narodnosti samo življenjska sredstva. Iz te prve zмотe je z železno nujnostjo sledila po dvajsetih letih (1873 v Novicah) še druga, ki jo je izrazil nek dopisnik z besedami, da se bo liberalnega Slovenca bolj izogibal in bal kakor nemškutarja. Leto nato je »Slovenec« podobno geslo (»rajši volim nemškutarja, nego Mladoslovenca«) še podrobneje utemeljeval, češ da se nemškutarstvo in krščanstvo ne izključujeta, dočim mladostenstvo pomeni brezverstvo. Marsikateri ekstremisti še danes ponavljajo ti dve zmoti v nekoliko izpremenjeni, a bistveno isti obliki, da more biti Slovenec le katoličan, ker spada katolicizem k bistvu slovenstva in da more le katoličan delati za slovensko kulturo in slovenski narod.

Ce danes ugotavljamo, da je Mahničev nastop pomenil ustaljenje vsega tega nesrečnega položaja, je to seveda vse nekaj drugega kakor trditev, da je on ta položaj zakrivil. Mahnič je logična posledica vsega našega razvoja. Slovenskega razkola je kriv predvsem zamudniški značaj našega naroda, ki je povzročil, da smo se narodnostno zbudili šele v času, ko so že rasle politične stranke. Zbudili smo se naravnost v skupnost političnih strank, ki so nam onemogočile ustvaritev slovenske narodne skupnosti. Seveda bi bila tudi ta razdeljena v različne politične stranke, a v zdravi meri in na stvarni politični, ne pa ideološki podlagi, ki nujno zaostri v politični kombinaciji boj v škodljive skrajnosti. Pri tej omejitvi Mahničevega pomena in vloge pa se moramo še vedno prav dobro zavedati, da je uporabljanje Mahničevih enostranskih pogledov in načel, ki so bila v oni dobi delno upravi-

čena, ker so organično zrasla iz nje, v našem času povsem zgrešeno in dokazuje le popolno pomanjkanje pravilnega zgodovinskega smisla in čuta.

Kombinacija ideološke in politične razdeljenosti je imela svoje posledice tudi v slovenski politični taktiki. Konservativni slovenski politiki so zaradi zveze z ostalimi avstrijskimi konservativci proti liberalcem (sovplivalo je tudi češko in poljsko zgodovinsko pravo) zanemarjali program preureditve Avstrije na podlagi narodnega načela in to povsem zavestno. Iste ideje so se kazale tudi ob nastanku »katoliške« politične stranke, ko se je Mahnič postavljal proti narodnostni reorganizaciji Avstrije z razlogom, da bi liberalizem v narodnostnih enotah laže prevladal in da bi se reklo preustrojiti Avstrijo na podlagi narodne avtonomije »isto, kar naše notranje razmere popolnoma zmesi ter spodmakniti Avstriji tla historičnega prava, na katerih stoji«. Take tendence so se seveda še krepile s stremljenjem po ustanovitvi enotne vseavstrijske katoliške stranke, ki jo je želel v devetdesetih letih avstrijski episkopat. Vendar pa je v nekaterih pogledih (na primer glede demokracije javnega življenja, kulturne, gospodarske in politične organizacije preprostega ljudstva) pomenila SLS, ki je imela takrat v svojih vrstah tudi velikega slovenskega socialnega voditelja J. Ev. Kreka, stoprocenten napredek. Podčrtati je treba, da je zrasel prav najpozitivnejši del tega napredka v delavskih vrstah, ki so se organizirale v predhodnici sedanje PZ in v JSZ. Velik napredek je pokazala ta stran tudi v kulturnem življenju (revija, prva slov. gimnazija).

Nasprotno so bili liberalci v tem času sterilni tako v socialnem pogledu kot tudi v organizacijskem in kulturnem. Omejevali so se na rodoljubarske svečanosti, na kulturni boj proti farjem, naslanjali pa na kmečke velikaše, ki jim je Krekovo zadružništvo že izpodnašalo tla. Pa tudi glede svojih nazorov o narodni skupnosti niso bili nič zrelejši od »klerikalcev«, nasprotno, šli so celo tako daleč, da so v kranjskem deželnem zboru sklenili z Nemci protiklerikalno zvezo in s tem podaljšali njihovo moč nad eno desetletje. Tudi v politiki so kazali svojo sterilnost s tem, da so se iz strankarskih vzrokov trdovratno upirali volilni reformi v demokratskem smislu.

Poleg katoliških se je zbrala močna skupina kulturnih delavcev izven političnih strank in pri socialistih. Vendar pa njihova v mnogem najzrelejša spoznanja o našem življenju v Avstro-Ogrski tudi niso imela odmeva, niti pri voditeljih socialistov samih. Ti so namreč živeli ujeti v naziranje o večnarodni gospodarski državi, v kateri naj bi imeli narodi samo kulturno avtonomijo. To starejše naziranje, ki ga je zastopal zlasti dr. Tuma, je propadlo proti mlajši struji (pod Prepeluhovim vodstvom) šele v zadnjem letu pred slovenskim osvobojenjem. Prej pa je onemogočala socialistična praksa, ki se je marsikje bližala zaradi protiklerikalnega boja socialno reakcionarnim liberalcem, da tudi pri socialistih ni moglo dozoreti spoznanje o na-

rodni skupnosti vseh Slovencev, ki so mu bili socialistični teoretiki že zelo blizu, najbližji od vse slovenske inteligence poleg kroga dr. Kreka.

V tem strastnem medsebojnem boju ideološko organiziranih strank, ki je trajal vse do vojske, se je izoblikovala svojevrstna politična vrednostna lestvica: na prvem mestu niso stale vrednote osnovnega političnega elementa, naroda, marveč vrednote političnega sredstva, stranke. Strankarska organizacija si je poleg tega pridobila veliko veljavo v vprašanju zgolj ideološke pripadnosti posameznika, ni se več gledalo na notranje človekovo prepričanje, marveč zgolj na zunanji videz strankarske pripadnosti. Tudi te osnovne miselne zmote, ki so jih vzdrževali in jih še vzdržujejo z različnimi ideološkimi silogizmi, pričajo o povsem napačnem presojanju narodnega in človekovega življenja.

S takimi političnimi kategorijami in taktičnimi prijemi so prišli slovenski politični vodniki po slovenskem osvobojenju v novi prostor. V novi obliki se je postavilo staro vprašanje, kako s pomočjo večinske vsedržavne stranke spraviti v Sloveniji na oblast tisto stranko, ki je imela tu sorazmerno majhno manjšino (v demokratični dobi naše države 1—4 poslance od 26). Tu moramo iskati poglavitni razlog za centralistične in unitaristične koncepcije slovenskega lažiliberalnega meščanstva, ki je z njimi zaradi pomanjkanja smisla za narodno skupnost vsak dan izdajalo slovenski narod kljub vsemu poudarjanju svoje nacionalnosti.

Zgled iskanja tuje pomoči pri domačem političnem boju, ki so ga dali slovenski meščani, je vplival tudi na druge politične stranke. Studij volilnih rezultatov v demokratični dobi Jugoslavije sicer kaže v glavnem, da je privlačevala Slovence načelna politika, kateri sta bili za vodilo obe tradicionalni slovenski gesli, ki sta nam pridobili v politični preteklosti vse uspehe, kolikor smo jih imeli — demokracija in avtonomija. Toda način političnega boja, ki ga je uvedel centralizem, je bil preveč zapeljiv, da bi zmagala načelna politika. Slovenske stranke so s svojimi spori vedno raje hitele pred tuje sodnike, vrednost njihovih programov je v borbi za oblast vedno bolj padala. K uspehu v tem boju so namreč vodile najrazličnejše poti, ki se z njimi na noben način ni dalo združiti trdno vztrajanje pri programu. Državni udar leta 1929. je z dobo diktature in oktroirane ustave, ki je sledila, ustvaril za take preobrate še posebno ugoden prostor. Povsem naravno je, da je v tem času globoko padla politična morala slovenskega ljudstva, ki je izgubilo izpred oči jasne obrise ideala, ki se je zanj borilo in vse žrtvovalo — obrise posebne slovenske kulturne, politične in gospodarske enote. Zlasti je bila ta demoralizacija neizbežna po padcu strank, ki so veljale v slovenskem političnem življenju kot najvišje vrednote. Povsem naravno, da se marsikje ta demoralizacija ni mogla ustaviti ob narodnih vrednotah,

tako da danes skoro s strahom gledamo, kaj vse bo treba popravljati v narodnem pogledu, zlasti ob naši severni meji.

Slovenski zgodovinski razvoj je seveda pritisnil značilen pečat tudi duhovni strukturi političnega elementa, naroda samega. Slovenski človek je izrazito intelektualistično usmerjen, premalo se zaveda vrednosti svojih narodnih posebnosti; narodni subjektivizem, to je, posebno slovensko perspektivo, pri presojanju kulturnih in političnih dogodkov naravnost prezira in zavrača. Boji se poudarjanja in uveljavljanja narodnostnega prava, nasproti temu prihaja nezavedno na dan stara legitimistična miselnost, strah ga je pred vsakim konkretnim preurejanjem socialnega položaja. Veliko premalo je sproščen in samostojen in tudi marsikje premalo slovensko zaveden. Bivše podložništvo pod tujimi gospodarji in sodoben gospodarski položaj sta povzročila nezdravo razmerje do nekaterih sosednih narodov, ki jih v svojih sodbah nenaravno povzdiguje, poleg tega pa sta ustvarila še lahko uklonljivost pod vsakim močnim pritiskom proti malenkostnim materialnim koncesijam, poteza, ki jo je politična zgodovina zadnjega pol stoletja še potencirala. V duhovnem in gospodarskem pogledu je značilna zanj precejšnja neokretnost, v političnem pa navezanost na osebe, ne na programe, velika nesamostojnost v presojanju položaja in pretiran materialističen čut.

Posebej glede razumnštva je treba reči, da je zavladala pri njem globoka razpoka med kulturnim in javnim življenjem in delom. »Zakopava se v snov zaradi snovi, uči svoj predmet zaradi predmeta, tako da je marsikateri slovenski filozof, pravnik in teolog danes že izgubil pravi smisel svojega dela. Hudo je sicer, če znanstvenik zapusti svoje stvarne temelje, a nič ni neplodnejše in etično bolj prazno, kakor če se znanstvenik izloči iz življenja, se vdaja rezultatu zaradi rezultata in se vbada z materialom, katerega si ne upa izpričati v stiku z živim življenjem. Pa vendar se temu znanstveniku zdi, da je vse pod njim malopomembno pehanje, nevredno njegovega vzvišenejšega dela«, je zapisal pred devetimi leti France Koblar. Med največjimi vzroki za to stanje je veliko pomanjkanje konkretnega zgodovinskega pogleda, ki je značilno tako za slovenskega izobraženca kakor tudi za preprostega človeka. Vedno v novih oblikah se pojavlja stremljenje, da bi se presojala življenjska vprašanja samo s stališča racionalistično postavljenih sistemov, samo da se nam ne bi bilo treba dotikati konkretnih vprašanj, ki se jih naravnost bojimo. Slovenski človek in znanstvenik silno rad samo načelno premišljuje, sprejema in obsoja, zato pa se toliko vztrajneje umika konkretnim oblikam sodbe o konkretnih oblikah vprašanj. To pa pomeni hkrati umik pred vsakim praktičnim sklepom, ki bi se morali zavzeti zanj, če bi hoteli, da bi naš nastop v resnici kaj doprinesel k slovenskemu življenju in njegovemu napredku in da bi bil v slovenskem prostoru v resnici rodovit. Tako nam raste tip individualističnega kulturnega delavca, ki ne občuti prav nobene dolžnosti do občestva, iz kate-

rega je zrastel in ki je s svojo pasivnostjo v javnih vprašanjih velik krivec za naš ogroženi položaj. Posledice tega duhovnega obraza se odražajo tudi v konkretnem življenju: mnogo bistvenih vprašanj je še nenačetih, različni načrti se izdelujejo zato, da obleže v miznicah in zastare. Najjasneje se kaže to v našem povojnem gospodarskem življenju.

III.

Prehajam k zadnjemu delu svojega referata — k strukturi slovenskega političnega vprašanja, k svojemu pogledu na te probleme in k smeri, ki naj nas vodi iz današnjega položaja.

Osnovo vsemu slovenskemu vprašanju daje prirodni položaj slovenskega naroda s svojimi pogoji in vplivi. Zemlja, ki so na njej naseljeni Slovenci, obsega okoli 24.000 km². V njeno področje spadajo: Prekmurje do Rabe; slovenska Štajerska do črte Radgona, severno podnožje Slovenskih goric, Kozjak; spodnja Koroška do črte Dravograd, Djekše, Mostič, Št. Lenska gora, Celovec, Kriva Vrba, Osojske Ture, Vernberg, Drava, Zila, Dobrač, Ziljske Alpe, meja občin Goriče in Brdo; vsa Kranjska, severna Istra, Trst (mesto samo je sicer do $\frac{2}{3}$ italijansko, a brez zveze z italijanskim narodnim ozemljem, ki se začenja šele za Furlanijo); Goriška do črte Tržič ob izlivu Soče, meja med goriškimi Brdi in Furlansko ravnino in Beneška Slovenija do iste zemljepisne meje. Zgodovinski razvoj je sicer posejal v to ozemlje različne narodne manjšine, a ne v prevelikem številu in še to skoro izključno v obliki meščanskega elementa. To velja tako za italijansko kot za nemško manjšino. Le dva otoka imata tudi agrarni značaj — predeli Kanalske doline in Kočevsko. A Kočevsko vedno bolj izgublja svoj nemški značaj, sedaj je tretjina Kočevarjev slovenska. Najbolj nevarno narodnostno mešana je še spodnja Koroška, kjer je Slovence zlasti slabila nesrečna politična struktura. Nemška manjšina na Štajerskem je pa obsegala po našem uradnem štetju leta 1921. le 21.786, po nemškem privatnem leta 1927. pa 32.000 ljudi. Vseh Nemcev na spodnjem Štajerskem je potemtakem komaj $\frac{1}{20}$ prebivalstva na prizadetem ozemlju. Strnjeno naseljenih Slovencev nas je okrog 1.600.000, nadaljnjega $\frac{1}{2}$ milijona pa nas je raztresenih po vsem svetu in po Jugoslaviji.

Slovenska zemlja ima kljub navidezni razdrobljenosti in veliki sredobežnosti posameznih delov vendarle enotno vlogo v okviru velikih evropskih kompleksov, kar predstavlja dovolj močno sredotežno silo, da vsa sredobežnost izgine. Prvo in osnovno dejstvo, ki veže med seboj vse slovenske kotline, je prav to, da so vse slovenske. Drugo dejstvo pa je dala narava s tem, da se v slovenski zemlji srečujejo in križajo različni evropski geografski kompleksi in elementi: Alpe, Panonska kotlina, Dinaridi, Sredozemlje; Srednja in Južna Evropa; Slovani, Romani, Germani in ugrofinski Madžari. Prav to križanje

je povzročilo, da je na slovenski zemlji najlažji prehod iz Srednje Evrope v Sredozemlje. Ta »jadranska vrata« so pritegovala nase vedno celo vrsto gospodarskih poti in političnih smeri, pri čemer so bile vselej najvažnejše tri: pritisk iz nemške Srednje Evrope k Sredozemlju, zveza Budimpešta—severni Jadran, Italija, in smer Pariz, severna Italija, Ljubljana, Beograd, Carigrad. Vse te geopolitične silnice se križajo na področju od Trsta do Židanega mosta in ustvarjajo s tem gospodarskoprometno križišče, ki v Evropi skoro nima primere. To dejstvo veže vse slovenske pokrajine v enotno, homogeno celoto, ki ima svoje ogrodje v slovenskem prometnem trikotu Beljak—Maribor—Trst. Ta slovenska geopolitična in etnografska enota sega preko slovenske narodne črte komaj za 10 km na črti Možbrk—Šenturška gora—Šentlenška gora, a tu zajema z Gospo Sveto in Krnskimi gradom prestolnico prvih slovenskih suverenov, zemljo, ki je v najožjih stikih s slovensko zgodovino in ki so jo Nemci nasilno germanizirali šele v zadnjem petdesetletju.

Kljub temu, da se je vodila svetovna vojska po besedah vodilnih državnikov vsaj leta 1918. v znamenju načela narodne samoodločbe, so vendar na mirovni konferenci v Parizu odrezali z državnimi mejami tretjino (okrog 8000 km²) slovenskega ozemlja in skoro tretjino (30 %) strnjeno naseljenega slovenskega naroda od osvobojenega jedra. S tem so razbili slovensko geografsko enoto na tri dele in vsakega posebej onespobili za polno in zdravo življenje. Ker moramo meriti to krivico z relativnimi merili, če hočemo zajeti vso njeno težo, naj rečem še to, da bi bila za Nemce enaka krivica šele, kadar bi bilo 24 milijonov strnjeno naseljenega nemškega naroda pod tujci, za Italijane, če bi bilo takih 13 milijonov in še to le tedaj, če bi v obeh primerih ne uživali nikake mednarodne zaščite, marveč bi bili izpostavljeni vsem sredstvom raznarodovanja.

V Italiji je okrog 400.000 Slovencev (= 25 % od strnjeno naseljenih), v Nemčiji pa okrog 80.000 (= 5 % od strnjeno naseljenih). S slovenskim Primorjem je prišel v Italijo politično najzrelejši del Slovenije, ki je bil najbližje spoznanju resnično in pravilno doživljene narodne skupnosti. S Trstom je izgubila Slovenija tisto okno v svet, ki daje pravo težo njeni mednarodni vlogi. Na Koroškem je drugi vogel slovenskega trikotnika, poleg tega pa je treba pibiti, da mora biti ta zemlja sveta vsakemu Slovencu — sveta ob spominu na svobodno slovensko državo, ob misli na to, kaj vse dolgujemo Korošcem v slovenskem narodnem življenju vse do zadnjega časa in sveta ob misli na trpljenje, ki ga prenaša že dolga desetletja. V obeh državah živijo Slovenci brez slovenske šole, brez politične, s skromno kulturno in gospodarsko organizacijo, zaradi svoje narodne zavednosti so izpostavljeni vsakovrstnim težavam od strani oblasti in strankarskih organizacij, njihovi voditelji so bili preganjani, nobene mednarodne zaščite ne uživajo. Meje, ki režejo od leta 1918. slovensko ozemlje,

pomenijo največjo nesrečo, ki nas je mogla doleteti po štiriletni moriji, saj ovirajo stik med deli našega naroda in spravljajo s tem v nevarnost celo tako bistveno dobrino kot je kulturna in duhovna skupnost vseh njegovih delov. Majhen del Slovencev (5—10.000) je ostal tudi na Madžarskem.

Glavni del (70%) slovenskega naroda je prišel po svetovni vojni v Jugoslavijo. *Slovence veže na Jugoslavijo trojna vez*: 1. zemljepisna usmerjenost večine našega ozemlja, 2. narodnostna zveza z ostalimi južnimi Slovani — *slovensko-hrvaška meja od Buzeta v Istri do Mure je namreč edina meja, kjer se naslanjamo na narodnostno soroden element* — in 3. misel, da *smo sami v današnjem položaju prešibki, da bi mogli vzdržati v boju za tako važno ozemlje kakor je naše in da zato nujno rabimo ožje zveze z edinim sorodnim elementom, ki se ga dotikamo*. A kljub temu, da smo zaradi teh vzrokov odločeni, boriti se za močno Jugoslavijo, je treba pripomniti, da *mora imeti Slovenija v Jugoslaviji svoj poseben položaj, ker tak položaj zahteva že narava slovenskega ozemlja*. To namreč nima važnosti samo za Balkan (zgodovina je pokazala že mnogokrat, da so prav tu vrata za vdor tako na Balkan kot v Panonijo in Italijo), marveč tudi svojo stalno važno vlogo v Srednji Evropi, ki ji po velikem delu pripada. Tej vlogi Slovenija ne more ustrezati kot zgolj podrejena edinica centralistično urejene, po večini balkanske države, marveč samo kot njen del z velikimi avtonomističnimi pooblastili.

Naš boj za Jugoslavijo tudi ni v nikakršnem nasprotju z našim *prepričanjem o narodni samobitnosti Slovencev*, ki nam je kot naravna in zgodovinska resnica *nedotakljiva podlaga za vse naše delo*. Prepričani smo, da bi mogli v Jugoslaviji vsi trije narodi, ki so se združili v njej na podlagi narodne samoodločbe, nemoteno razvijati svojo narodno samobitnost. Zato tudi na eni strani želimo, da se uredi naše notranje razmere in da se odstranijo oblike in sledovi centralizma, ki nujno kali dobro razmerje med narodi, na drugi strani pa z vso ostrino zavračamo tiste tujce, ki nas hočejo prepričati, da smo v Jugoslaviji samo manjšina in ne enakovreden narod v svoji lastni državi. Pri zdravi ureditvi naše države, do katere mora priti, bomo Slovenci morali dobiti *avtonomno slovensko enoto*, ki nam bo omogočala samobitno in sklenjeno narodno, kulturno, gospodarsko in politično življenje, ki bo omogočila, da bomo ustrezali tudi svojemu položaju v Srednji Evropi, skratka, ki bo nudila pogoje za vsestranski slovenski narodni razvoj. S tem bo največ doprinesla tudi k skupni jugoslovanski državi.

S to ureditvijo razmerij v Jugoslaviji vprašanja slovenske zunanje politike še niso izčrpana. Zemljepisni položaj, sodobna negotovost in napetost v mednarodnem življenju malim narodom med italijansko-nemško in rusko-ukrajinsko narodnostno mejo ne dovoljujejo več lagodnega odpočitka in mirnega zaupanja v zapadne velesile. V takem labilnem položaju je danes v tem pasu nad 100 mili-

jonov členov 10 malih narodov v tej evropski coni. Vsak zase je slab, a vsi skupaj pomenijo veliko silo, če se med seboj sporazumejo v duhu enakosti in obče človeške kulture. Ureditev take zveze bi pomenila odstranitev jerobstva velikim narodom v tem pasu in obenem — stvarni začetek velike Panevrope, federacije vseh evropskih držav. Smer k taki ureditvi nekake zvezne države od Baltika do Jadrana postaja za nas še toliko bolj naravna, ker pripada 70 % tega ozemlja slovanskim narodom. Tudi tu se pokaže znova pravilnost načela, da je narodna prihodnost Slovencev v veliki meri odvisna od sodelovanja slovanskih narodov in da vsak, kdor nasprotuje takemu sodelovanju, slabi našo življenjsko moč. To vprašanje je za Slovence in Jugoslavijo, ki mejimo v sedanjem položaju na zapadni in severni meji na dva državna kolosa z veliko politično dinamiko, važnejše kot za večino teh malih narodov. Pa tudi naravnejše: Prav v državi, kakor je Jugoslavija s tremi narodi, ki jo nosijo, se mora izoblikovati tak način sožitja več narodov v eni državi, da bo tem narodom zagotovljena njihova samobitnost v notranjem in zunanem življenju. Taka oblika bi — mutatis mutandis — mogla biti tudi mogočna opora razširjanju misli zgoraj omenjene meddržavne zveze. Pa tudi na drug način smo vsi jugoslovanski narodi živo prizadeti s tem stremljenjem: to je namreč tudi pot, ki vodi k pravi in popolni Jugoslaviji, k združitvi vseh štirih južnoslovanskih narodov.

Posebej moramo pri problemu slovenske zunanje politike omeniti tudi še veliko zanimanje, ki ga kažeta za naše ozemlje zaradi njegovega prirodnega položaja obe naši največji sosedji, ki imata takó že 30 % našega naroda v okviru svojih meja. Slovenska zemlja namreč pomeni ključ do obvladujočega položaja na Jadranu in najvažnejše prehodno ozemlje ob tem najsevernejšem zalivu Sredozemskega morja (zlasti za prehod iz Srednje Evrope v Sredozemlje). Ob tej priliki je treba omeniti trud nasilne tuje publicistike, da bi ustvarila v Evropi javno mnenje, ki bi ne vedelo o tem, da je ta zemlja slovenska. Z različnimi lažnivimi razlogi in z do kraja ponarejenimi zemljepisnimi in zgodovinskimi slikami poskuša vbiti v glavo vsem evropskim narodom in odločujočim činiteljem, da slovenskega naroda sploh ni, da so tu samo različne, še neizoblikovane narodnostne skupine, ki po svoji kulturni in resnični narodnostni pripadnosti niso niti jasno slovanske, kaj šele, da bi pripadale samonikli slovenski narodni enoti. Nam se zde vsi njihovi razlogi smešni, toda z neprestanimi lažmi se ustvarja večji videz resnice kakor z našim nepretrganim molčanjem o resničnem položaju.

Nevarnost za naš narodni položaj pomenijo tudi zapadni načrti o restavraciji Habsburžanov v kakršni koli obliki: to namreč pomeni, da bi se morala umakniti naša narodna država, razen tega pa bi taka ureditev pomenila za Slovence ponovitev ponemčevanja, ki ga je doživljal naš narod v zadnjih desetletjih Avstro-Ogrske. Okrepitev

Slovenije proti vsem zunanjim nevarnostim je nujno potrebna, a mogoča samo z ureditvijo razmerja v evropskem pasu malih narodov, ki sem ga nakazal zgoraj. Ta blok malih narodov ne sme stati pod varuštvo kakih velesil (čeprav more biti z njimi v političnih zvezah), niti zapadnih, niti srednjeevropskih, niti Rusije. Po padcu Češko-Slovaške so namreč Francozi sami priznavali, da je bila bistvena napaka njihovega poveljnega sistema ta, da so oni odvzeli malim zaveznikom nekatere bistvene znake državne suverenosti s tem, da so vodili njihovo zunanjo politiko iz Pariza, namesto iz Varšave, Prage, Bukarešte...

Slovenski notranji politiki se postavlja v današnji ogroženosti kot glavno vprašanje, kako okrepiti narodno zavest preprostega ljudstva, ki je od dobe osvobodjenja tako upadla. Pravi vzrok tega upada je veliko razočaranje nad tem, da se ni pričakovana, obljubljena in zaželena svoboda v političnem, socialnem, gospodarskem in kulturnem pogledu uresničila niti v enem pogledu. Kajti ne glede na to, da je 30 % Slovencev ostalo izven Jugoslavije, ni jugoslovenska svoboda v centralistični Jugoslaviji identična s slovensko, hrvaško in srbsko svobodo v decentralizirani Jugoslaviji. poleg tega pa so gospodarska in socialna vprašanja, ki so za preprosti narod najotipljivejša in marsikdaj tudi najvažnejša, ostala do danes nenačeta. Po dvajsetih letih svobodne države je narod opustil upanje, da bi se ta zanj življenjsko važna vprašanja sploh kdaj začela reševati in je zapadel v brezbržnost. Zbuditi ga moremo edino z odločnim dejanjem, ki more biti v našem položaju le ustvarjenje slovenske avtonomije in preložitve velikega dela odgovornosti iz centrale na domače, slovenske organe, ki bodo morali začeti takoj z reševanjem omenjenih vprašanj. Samo to bo dalo preprostemu narodu upanje na boljše čase.

Drugo, prav tako važno dejanje, ki je potrebno, je strnitev vseh narodnih sil in vseh vrednot, ki so v slovenskem narodu. Samo složno sodelovanje v narodnih vprašanjih in skupna vrhovna odgovornost bosta imela za posledico stvarno, resnično plodno delo na vseh področjih. Pri tem pa je treba povedati tudi to, da bo tako strnitev mogoče ustvariti šele v domači slovenski skupnosti, kadar bomo sami med seboj. Prvi pogoj za skupno delo in skupno odgovornost je ustvaritev slovenske avtonomije. To je nujna omejitev vsakega poziva h koncentraciji. Za vsako koncentracijo mora biti namreč dana neka delovna osnova. Take skupne delovne osnove danes ni. Centralisti in avtonomisti bodo imeli tako delovno osnovo šele takrat, ko se bodo morali lotiti naših domačih vprašanj, ko bodo tudi centralisti morali priznati načelo slovenske narodne samopomoči in ko se bodo slovenske politične stranke morale nehati boriti med seboj s premočjo vsedržavnih strank in političnega položaja v Belgradu. Podlaga za delno strnitev v vprašanjih, kjer so narodni interesi tudi centralistom vsled nujnosti dobe že dovolj jasni, je zaenkrat sorazmerno ozka —

narodnoobrambne naloge v ožjem smislu, del gospodarskih vprašanj in razmerje proti inozemstvu. V teh mejah se da že danes govoriti o strnitvi dela. Vsako strnitev, ki bi neposredno ali posredno okrepila protiavtonomistična stremljenja, pa je treba prav iz naših najbistvenejših narodnih interesov najodločneje zavriniti, ker bi se s tem odmikala nujno potrebna revolucionarna rešitev našega položaja v obliki slovenske avtonomije. Prva naloga slovenske avtonomije pa bo seveda načrtno ozdravljenje slovenskih gospodarskih razmer v smeri nacionaliziranja našega kapitala in v smeri okrepitve slovenskega malega človeka.

Končno se lahko povrnemo k problemu, s katerim smo začeli, k problemu slovenske narodne skupnosti v kulturi, gospodarstvu, slovenski notranji in zunanji politiki. Da nam je potrebna, smo prepričani vsi, ker je to nujna posledica trditve, da smo Slovenci narod. Vemo tudi, da smo danes še daleč od nje. Zato samo še nekaj misli o poti, ki vodi k njej. V kulturnem življenju je ta dobrina kljub nekaterim napadom v zadnjem času vendar sorazmerno malo ogrožena, ker ima za seboj že dovolj dolgo tradicijo. V gospodarstvu bo v vprašanjem slovenskega narodnega gospodarstva in gospodarskega načrta rešeno tudi to vprašanje.

Drugače pa je v politiki, kjer žive stara nasprotja še v vsej ostrini, kar najbolj ovira naše skupno narodno življenje. Pri tem se ne moremo izogniti vprašanju ideološke politične organizacije. Ta tip kombinirane politične razdeljenosti skoro nujno privede s seboj obravnavanje majhnih političnih sporov na svetovnonazorski bazi in ponižanje ter zlorabo ideoloških vrednot v dnevni politični borbi, ki se zaostri s tem do skrajnosti. Prav gotovo je, da se bomo mogli teh napak, zlasti če upoštevamo naš zgodovinski razvoj, ki je zakoreninil te napake do skrajnosti močno, povsem iznebiti samo s sistemom samim. Kdaj in kako, tega ne ve nihče, a gotovo se je ta politični sistem preživel in danes našemu narodnemu življenju škoduje. Sporazumi seveda takih zgodovinskih produktov ne morejo odpravljati, odpravi jih samo razvoj sam. Napačna bi bila seveda misel, da je treba s prekrizanimi rokami čakati, kajti vsak razvoj zahteva dela in zopet dela. V našem položaju je zaenkrat glavna konkretna zahteva pač ta, da mora imeti vse politično delo pred očmi vsenarodne interese, ne pa samo interesov posameznih strank ali celo še ožjih skupin v strankah. In druga, da je treba odstraniti zlorabo ideoloških vrednot v politiki in poskrbeti za politično vzgojo ljudstva. Pri svojem mnenju o našem sedanjem strankarskem sistemu pa se seveda dobro zavedam, da bo ostala tako strankarska kakor svetovnonazorska diferenciacija, a vsaka na svoji lastni stvarni podlagi, ne pa v kombinaciji, ki pripelje do absurdov, da v svetovnonazorski skupnosti odločajo politični momenti in da se gradi politika na nepolitičnih podlagah, stvar, ki škoduje na obe strani. Da bo diferenciacija

sama na sebi ostala, je gotovo. Zavirati jo s kakimi totalitarizmi imam za napačno že zato, ker me zgodovina uči, da so si pridobili Slovenci vse svoje največje politične pridobitve v znamenju demokracije in njenega življenja.

Nikoli ne smemo pozabiti, da še do danes ni izpolnjen program Zedinjene Slovenije, ki so ga postavili leta 1848. slovenski akademiki v dunajski Sloveniji istočasno, ko je »oče naroda« Bleiweis postavil geslo »Vse za vero, dom, cesarja«, da še ni izpolnjen program, ki se je v boju zanj v novi obliki, v obliki majske deklaracije, osvobodila večina slovenskega naroda.

Slovensko vprašanje je danes, ko smo razdeljeni z državnimi mejami, kljub majhnosti našega naroda že po svojem bistvu mednarodno vprašanje. Obsega pa v jedru le dva problema: kako doseči čim večje zunanje zbližanje danes ločenih delov in kako dvigniti notranjo slovensko dozorelost do tiste stopnje, ko se bomo vsi, povsod, vedno in proti vsakomur s ponosom imenovali **slovenski narod**.

Oceni:

VEKOSLAV BUČAR, POLITIČKA ISTORIJA SLOVENAČKE*

(Biblioteka Politike. Politika A. D., 1939, str. 118, v cirilici.)

Med desetorico knjižic, ki jih je izdala v letošnjem poletju založba beograjske Politike o različnih političnozgodovinskih vprašanjih vseh treh jugoslovanskih narodov, je izšlo tudi Bučarjevo delce kot edini zastopnik slovenskih problemov. Slovenska politična zgodovina je doslej še vedno naravnost mačehovsko revna na vztrajnih delavcih za njen napredek. Obsežnega teksta o njeni celoti sploh še nimamo, pa tudi pregledov ni dovolj — nekaj poglavij v različnih zgodovinah Jugoslovancov ali v zgodovinah Slovencev, od katerih se po obsežnejši in samostojni, na virih sloneči obdelavi odlikuje samo Malovo še nedokončano delo, in končno, najboljše, kar imamo doslej, Lončarjevo Politično življenje Slovencev. O posameznih pokrajinah, posameznih razdobjih in posameznih strankah ali strankarjih smo sicer že bolj poučeni, a tudi tu so še občutne pomankljivosti v obdelavi vprašanj in še občutljivejše skoraj neobdelane vrzeli. Potrebno se mi je zdelo poudariti vse to, ker nam to stanje znanstvenega dela najodločneje kaže, da se stavijo kompilaciji slovenske politične zgodovine, sestavljeni na podlagi same literature, na pot v resnici nepremagljive ovire.

Na drugi strani pa je treba posebej poudariti važnost dela, kakor je Bučarjevo, ker je to delo danes za Srbe odločujoči politični obvestitelj, poleg kratkih pregledov v Narodni Enciklopediji in v »Slovenački« edini laže dostopen vir o naši preteklosti. Prav za dela s takim značajem zrastejo zelo težke naloge. Bučarjevo delo bi moralo izhajati vseskozi iz najdoslednejšega slovenskega narodnega stališča, podati bi moralo čim več v resnici važnega gradiva, izrisati bi moralo na pregleden način osnovna gibala in osnovne črte našega političnega življenja, vse bi pa moralo sloneti na najstrožji objektivnosti.

Bučar je v svojem delu v uvodu kratko podal sedanji položaj Slovencev (pri tem je število strnjeno naseljenih Slovencev zmanjšal za okrog 200.000, za prav toliko je zmanjšal število slovenskih izseljencev, na okrog 100.000 v jugoslovanski diaspori živečih rojakov je pa sploh pozabil), potem pa prav kratko na nekaj straneh podal glavna dejstva slovenskega zgodovinskega razvoja od naselitve do marčne revolucije. Tu se začneja drugi del knjige, v vsebinskem pogledu namreč, v katerem avtor dokaj podrobno razčlenjuje slovenski politični razvoj od 1848 do 1938. Zlasti v oddelku o bojih za osvobo-

* Objavljeno v *Dejanju II/1939*, štev. 8, str. 341—342.

jenje je podal Bučar nekatere zanimive podrobnosti o delu dr. N. Zupaniča in Jugoslovanskega odbora. Končno sta dodani še posebni poglavji o življenju koroških Slovencev in Slovencev v Italiji po svetovni vojski.

Knjižica žal v zelo majhni meri zadovoljuje zahteve, ki jih ima informativno delo o slovenski politični zgodovini. Delo niti ne sloni na slovenskem narodnem, marveč na jugoslovanskem in liberalnem strankarskem stališču, niti se ne odlikuje po dobri izbiri važnega od nevažnega (marsikje podaja sicer zanimive podatke o jugoslovanskem gibanju pred svetovno vojno, ki pa so povsem obrobne pomena, nasprotno pa na primer niti z besedo ne omenja demokratizacije slovenskega političnega življenja, ko je Krek kot prvi organiziral dotlej od vseh zanemarjeno slovensko množico). Podobe osnovnih gibal in črt slovenske politične zgodovine se Bučar sploh ni lotil, prav tako se marsikje kažejo njegove ostale trditve kot zelo malo objektivne (tu se je pač uveljavila stara klerikalno-liberalna miselnost, mesto slovenske narodne, kar seveda ni moglo ostati brez posledic). Naj sklenem te dovolj težke očitke z opozorilom, da kaže tudi razdelitev politične zgodovine pri Bučarju na to, da se ni dovolj poglobil v snov: mesto temeljne razmejitve, ki nam jo kaže razvoj slovenske politike po Mahničevem nastopu, si je izbral za ločilnico okroglo številko 1900, ki v strukturi slovenske politike nič ne pomeni. Tako moramo reči, da nam je Bučarjevo delo pustilo marsikako željo neizpolnjeno kljub vsemu veselju, da so dobili Srbi vsaj skromno podobo zadnjih devetdesetih let slovenske preteklosti in da bodo mogli po marsikaterih podatkih v njej ugotoviti, da slovenska svoboda niti od daleč ni tako izključno srbska zasluga, kakor se tam na jugu marsikdaj misli. Če primerjam Lončarjevo delo, napisano ob podobni priliki za Čelce, z Bučarjevim, ne morem zatreti obžalovanja, da ni izšel mesto kompilatoričnega Bučarjevega spisa za povojno dobo dopolnjeni prevod Lončarjevega dela, ki ga odlikuje zgradba na prvih virih in tista najvišja vrednost zgodovinskega spisa — popolna objektivnost.

DR. JOSIP MAL, ZGODOVINA SLOVENSKEGA NARODA*

(Najnovejša doba. 16. zvezek. V. Naš čas. [Po letu 1890.] Str. 1081—1213 + Kazalo. Redna knjiga za člane Družbe sv. Mohorja. Celje 1939.)

S tem zvezkom je sklenil dr. Mal prvo obsežnejšo zgodovino slovenskega naroda, ki je izhajala pri Družbi sv. Mohorja skozi trideset let (1910—1939). Če danes pregledujemo vseh 22 zvezkov Mohorjeve Zgodovine slovenskega naroda, nas nehote navdaja nek ponos, da je naša najbolj ljudska založnica spravila med ljudske množice tako

* Objavljeno v *Dejanju* III/1940, štev. 3, str. 120—124.

obsežno delo, dasi nam njegov kritičen pretres ne kaže samih dobrih strani.

Zadnjih 150 let, ki jih je opisal Mal, se kot celota zelo ugodno razlikuje od dela, ki ga je opisal Gruden. Grudnovno delo je, če izvamemo samo redka mesta (zlasti nekatere dele cerkvene zgodovine!), predvsem poljudna kompilacija, zgrajena večinoma na literaturi, brez točne kontrole po virih. Zlasti zaradi tega seveda ne more priti v poštev kot podlaga za nadaljnje znanstveno delo. V olajšanje mu moramo seveda šteti razmere dobe, v kateri je pisal, in ovire, ki so pri oranju ledine vedno težje kakor pozneje. Gotovo ga je močno priganjal tudi čas, kajti ako bi opisoval posamezna razdobja tudi samo na podlagi virov, ki so v tiskani in pisani obliki na razpolago v ljubljanskih knjižnicah in arhivih, ne bi mogel izdajati leto za letom zajetnih snopičev svoje Zgodovine.

Zlasti v tem pogledu se Malov način dela od Grudnovega zelo razlikuje. Ob sklepu zadnjega zvezka je Mal podal tudi kratek obračun o uporabljenih virih in slovstvu. Pri tem moram vsekakor poudariti izdatno uporabo arhiva in ostalih virov prve roke (na primer zapisnikov različnih javnih zastopov) v vprašanjih, kjer so se naši zgodovinarji doslej naslanjali pretežno na časopise, ki pa nam je vir prve roke samo za javno mnenje, za potek različnih dogodkov pa navadno šele vir druge roke, ker ga je treba ostro kontrolirati in uporabljati le z veliko previdnostjo. Seznam tiskanih virov in literature seveda ni izčrpen, ker bi sicer preveč narasel, a škoda je, da nista ti dve vrsti v seznamu ločeni med seboj in vsaj nekoliko razporejeni po dobah. V načinu pripovedovanja je bil Mal sicer že po namenu knjige in po značaju izdajatelja vezan na poljuden način pripovedovanja, vendar pa je stalno znal pokazati, kako in kje se naslanja na tiskane vire in arhivalije, ki jih je deloma tudi objavljval v obliki podob. Njegova Zgodovina je spravila na mnogih mestih v znanstveno evidenco nove vire in podatke in bo zlasti za prvo polovico 19. stoletja tvorila podlago, iz katere bo izhajal še dolgo vsak raziskovalec tega razdobja slovenske zgodovine.

Pa tudi v Malovem delu Zgodovine samem moramo po načinu obdelave razlikovati dva dela. Do leta 1860. je obdelana z veliko natančnostjo, za to dobo v obsežnem pripovedovanju prinaša mnogo novega. V sledečem važnejšem razdobju, ko so Slovenci stopili v politično življenje, pa se je moral avtor stisniti na bornih 250 strani, kar je v primeri s prejšnjim prostorom (960 strani!) za mnogo manj važno dobo naravnost smešno število. Družba je zagrešila s to utesnitvijo avtorja v resnici neodpušljivo napako. Zato se na tako omejenem prostoru ni dalo povedati kdo ve kaj novega, marveč je tu Mal predvsem pregnetel v novo obliko že znane stvari, ki jih je pa tudi v dobršnem delu (v lanskem zvezku bolj kakor v letošnjem) dopolnil po prvih virih.

Škoda pa je, da je avtor menil, da je potrebno v skrajšanem načinu prikazovanja ohraniti isto dispozicijo opisa v obliki razprav o posameznih življenjskih področjih in izsekih iz političnega življenja skozi vso dobo, kakor ga je uporabil v obsežnem obravnavanju prvih sedemdesetih let. Tudi če ne bi bilo tega krajšanja, bi bilo treba tako enotno formo bržčas izpremeniti. Dočim je namreč ta način pripovedovanja prav primeren za razdobje pred letom 1848., ko slovensko življenje ni poznalo še nobenega prostora, v katerem bi se vsa življenjska področja stikala, in zadovoljiv tudi še za dobo marčne revolucije in reakcije, kajti politika, ki ji je bilo namenjeno, da postane ta zvezni element, je takrat Slovence komaj rahlo oplazila, je pa drugače z dobo po letu 1860. V njej so se vsi elementi narodnega življenja vedno bolj družili in mešali med seboj, tako da vsak poskus umetne razmejitve zgodovinskega dogajanja nujno pokaže neuspeh. Pri takem razkrajjanju v elemente se vse preveč zabrišejo osnovne linije razvoja in izgubljajo zveze med dogodki, ki so bili ob nastanku nerazdružljivi. Še posebej pomeni taka razdelitev v razprave nepotrebno kompliciranje slovenske zgodovine, ki je že itak dovolj komplicirana s teritorialno razcepljenostjo in z delom vsaj v petih različnih javnih zastopih poleg skupne narodne politične smeri. Pretankovesten ozir na poljudni značaj knjige in na ohranitev njene enotne zasnove je zaradi teh momentov vzel Malovemu delu žal le preveč vrednosti, ki ga imata tudi zadnja dva zvezka zaradi vestne kontrole podatkov in zaradi vsestranskega opisa slovenskega življenja v polpretekli dobi. Temeljne vrednosti za bodoče zgodovinarjevo delo pa zadnja dva zvezka, ki v bistvu prinašata le malo novega, ne bosta imela niti zdaleka v isti meri kakor prvih 14.

Sklepni zvezek Malove Zgodovine obravnava dobo od dokončnega razcepa Slovencev v dve politični stranki, katoliško in liberalno, ki se jima je kasneje pridružila še tretja, socialistična, do sporazuma leta 1939. Torej čas, ki je za nas brez dvoma najpomembnejši in najplodnejši, saj nam je prinesel duhovno in politično osvobojenje vsaj večine našega naroda, na drugi strani pa tudi ustalil narodno ideološko-politično zarezo, ki nas mnogo preveč deli in žge še danes. Kot vstop v nov življenjski prostor in kot priprava za novo notranje slovensko življenje je ta doba nad vse važna in zanimiva, ne le za akademsko razpravljanje, marveč tudi za narodno vzgojo preprostega ljudstva. Mal je podal kljub omejenemu prostoru vsestranski opis te dobe (tudi kulture in gospodarstva); seveda precej strnjeno, tako da točnejša kontrola po virih ne prinaša v bistvu nič novega, zlasti ker je prav to razdobje tvorilo po osvobojenju posebno privlačno točko našega zgodovinopisja. Snov je sicer nekaj manj razbita v posamezne razprave, kakor je bila v 15. zvezku, a vendar še vedno preveč. Ta razporeditev povzroča večkrat nerodnosti (na primer politični vzroki in stremljenja dobe pred osvobojenjem so opisani šele skoro proti koncu, osvobojenje pa blizu začetka knjige; izolirani opis

razvoja strankarske organizacije visi nekam v zraku itd.). Z njo se je razbila polnost zgodovinskega razvoja, pa tudi narodno vzgojno je z njo knjiga precej izgubila (kako bi na primer vplivala podoba nemškega predvojnega pritiska na Slovence, ki jo je treba sedaj zbirati na najrazličnejših mestih). Seveda bi se mogel avtor tem stvarjem izogniti samo z izpremenitvijo svojega osnovnega zarisa, a tu je hotel ostati zvest tradiciji svojega dela. Posledica razporeditve snovi je tudi to, da ne pride naravnost e p o h a l n i z n a č a j l e t a 1918. skoro nič do izraza. Najvažnejša slabost knjige, ki bi morala prav pri tej dobi postati zaradi svojega ljudskega značaja nekaka narodnostna epopeja (če ne moremo vzgojiti našega naroda z dogodki ob prevratu, ga z zgodovino sploh ni mogoče vzgajati!), pa je to, da na vsaki strani vidiš in čutiš, kako se je moral avtor truditi, da je na čim krajši prostor spravil vse bogastvo dogodkov. Pri tem se je seveda nujno moral izgubiti ob množini podatkov, ki jih je bilo treba stisniti ob stran, tisti čar, ki ga daje samo širša podoba, ki pa je za narodno vzgojo neprecenljive vrednosti. Zato je treba reči, da knjiga pomeni za avtorja sicer uspeh pri izredno naporni nalogi, a za Družbo obratno izredno velik neuspeh.

Glede na podrobnosti knjigi ni mogoče veliko očitati. Pa še tu gre večinoma za nepreiskana vprašanja, ali pa za motnje, ki so nastale zaradi pomanjkanja prostora z obširnejšo obravnavo posameznih problemov. Tako na primer ni Mahnič prvi sprožil misli na slovenski katoliški shod, marveč je mislila Katoliška družba na Kranjskem na to že pred njegovimi pozivi, pa tudi smer prvega katoliškega shoda ni povsem skladna z Mahničevo smerjo v nekaterih važnih točkah, kakor kaže podrobno primerjanje Mahničevih člankov in zahtev v Rimskem katoliku in Poročila pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu. Podčrtati je treba Malovo ugotovitev, da je slovenski preobrat k zahtevi po osvobojenju prišel iz naroda samega pod vplivom nemškega predvojnega in vojnega nasilja, ne pa pod vplivom antantinih zmag. Posebnega analitičnega preiskovanja bi potrebovala opredelitev pojma »jugoslovanski narod« v času pred svetovno vojno, menim, da je bil uporabljan v različnih pomenih, včasih v politično državnopravnem, včasih v kulturnem, včasih pa celo v jezikovnem smislu, to nedoločenoost pa še povečuje teritorialna razsežnost tega pojma, ki tudi ni bila stalna. Glede majske deklaracije pa menim, da je danes že dovolj trdno ugotovljeno, da je bil habsburški okvir pri sestavljalcih sprva iskreno mišljen, šele sčasoma je pod pritiskom narodnega gibanja odpadel. Stališče, ki ga je do majske deklaracije in do jugoslovanskega odbora zavzemal po Malu samo šustersičijanski kranjski deželni odbor, so v letu 1918. še dolgo delili razni drugi ideologi in veljaki SLS, ki so po prelomu ostali na drugi strani (na primer Jeglič, Ušeničnik in Mahnič). Sploh se mi zdi, da jugoslovansko vprašanje samo na sebi ni bilo tisti glavni vzrok razkola v SLS, kakor se zdi po Malovem

pripovedovanju, marveč je bil to samo povod, ob katerem so nezdrave razmere v stranki, ki so bile od jugoslovanskega vprašanja neodvisne, povzročile prelom med obema skupinama, ki sta se že dalj časa oblikovali. Habsburški okvir majske deklaracije ni odpadel prvič na zagrebškem sestanku 3. marca 1918, marveč že v izjavi Jugoslovanskega kluba na Dunaju 31. januarja (Šišić, Dokumenti o postanku kraljevine SHS — to delo pogrešam v navedbah slovstva! — str. 117—121). Sestanek glede ustanovitve Narodne veče v Zagrebu se ni vršil konec septembra, marveč 5. in 6. oktobra (Šišić l. c. 170). Glede bojev na Koroškem decembra leta 1918. in januarja 1919. je Mal preveč zaupal Prepeluhovi rekonstrukciji, ki je netočna.

Za sklep še kratek predlog. Prva obsežna slovenska zgodovina je s pričujočim zvezkom sklenjena. A prav zaradi svoje obsežnosti na eni, zaradi delnega antikviranja Grudnovega dela na drugi strani, to delo ne more priti v poštev kot priročnik, ki bi ga mogli ponuditi v informacijo tujcu, kadar se zanima za našo preteklost, ali domačinu, kadar bi rad na kratko, a v vsej znanstveni popolnosti spoznal glavna dejstva naše preteklosti. Nehote se mi je rodila ob tem dejstvu misel, da bi bilo treba najti založnika in avtorja, ki bi poskrbela za kratko, znanstveno napisano zgodovino slovenskega naroda, ki bi jo mogli ponuditi vsakomur, kdor bi se hotel seznaniti s preteklostjo našega naroda, za delo, ki bi prišlo v poštev tudi za prevajanje v tuje jezike, in to danes nemara bolj kakor kdaj prej ali pozneje, saj stojimo pred urami usodnih odločitev. Mislim na delo v slogu in obsegu Pircheggerjevega dela *Abriss der steirischen Landesgeschichte*. S takim delom bi na eni strani ustregli veliki in nujni potrebi našega narodnega življenja, na drugi strani pa nudili tudi našim srednjim šolam in šolnikom nujno potrebno pomožno učno knjigo.

Zgodovinska kultura*

Ob odkritosrčnem pogledu na sedanjo srednjo šolo moramo priznati, da je pouk zgodovine v naši srednji šoli v krizi. Sicer je že stari Cicero rekel, da je zgodovina učiteljica življenja, kar so za njim neštetokrat ponavljali. Toda marsikateri od današnjih srednješolcev bi raje, kakor tej antični modrosti, pritegnil onemu staremu odgovoru nanjo, da je najtrdnjše od vsega, kar nas uči zgodovina, to, da se niti vladarji niti narodi niso še nikoli ničesar naučili iz zgodovine. Tudi marsikateri profesor ne zna odgovoriti na vprašanje, kaj, odnosno kako naj pouk zgodovine koristi za življenje; ravno tako ne more odgovoriti, s čim ob zgodovinski uri približuje mladini razne abstraktne pojme (na primer narodno zavednost, razumevanje življenja itd.). Seveda odloča tu zelo mnogo učni načrt. Tako ni čudno, če se marsikateremu dijaku izenači predstava zgodovine z dolgimi zaporedji števil, vladarjev in vojsk. Stvar, ki bi morala biti ogrodje, postane bistvo vsega. Od vsega trudapolnega spominskega dela, ki ga je tak srednješolec opravil ob zgodovinskih urah do mature, ima silno malo koristi. Niti od daleč ne zasluti polnosti življenja, ki polje za kulisami tega ogrodka, ki ga imenuje on zgodovina.

Tak pojav bi ne bil tako zelo važen, če zgodovinska kultura in vzgoja ne bi imeli po svoji smeri v vzgoji in življenju posameznika in naroda tako nenadomestljive vloge.¹ Prav pri nas Slovencih je kmalu mogoče ugotoviti po obsegu in vrednotenju pretirano racionalistično ideološko vzgojo in kulturo, obenem pa pomanjkanje zgodovinske vzgoje in kulture. Ne mislim s tem, da bi bilo treba zgodovini posvetiti ne vem koliko ur na teden več kakor doslej, marveč samo to, da bi bilo treba podajati zgodovino na bistveno drugačen način, kakor se to doslej vrši. Danes namreč tudi pri pouku zgodovine obvladujejo snov različni racionalistični vidiki. Zgodovinska snov oblikuje

* Objavljeno v *Dejanju III/1940*, štev. 7, str. 249—255.

¹ Sledi navedena najvažnejša literatura: Below G., *Die deutsche Geschichtsschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen*, 1924; Bernheim E., *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*, 1926; isti, *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*, 1914; Davenson H., *Tristesse de l'histoire*, *Espit*, aprila 1939; Grotenfelt A., *Die Wertschätzung in der Geschichte*, 1903; isti, *Geschichtliche Wertmaßstäbe*, 1905; Langlois-Seignobos, *Introduction aux études historiques*, 1897; Meinecke Fr., *Die Entstehung des Historismus I—II*, 1936; Mehlis G., *Lehrbuch der Geschichtsphilosophie*, 1915; Preller H., *Rationalismus und Historismus*, *HZ*, 126, 1933; Rickert H., *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, 1921; Sée H., *Matérialisme historique et interprétation économique de l'histoire*, 1927; isti, *Science et philosophie de l'histoire*, 1928; Troeltsch E., *Der Historismus und seine Probleme*, 1922; isti, *Der Historismus und seine Überwindung*, 1924; Zwitter F., *Sociologija in zgodovina*, 1938.

učenca samo kot zbirka primerov in vzorov, urejena v njihovem smislu, medtem ko bi ga morala pri pravilnem podajanju oblikovati sama po sebi s svojo lastno neizčrpljivo polnostjo.

Če kratko ugotovimo najvažnejši vzrok današnje krize zgodovinskega pouka v srednji šoli, ga najdemo v dveh obrazih ene ter iste napake, namreč napačnega odnosa do zgodovine. Pri takih, ki bi se radi učili iz zgodovine za življenje, vidimo le prepogosto misel, da je zgodovina samo zbirka dogodkov, ki naj bi nam dajali neposredna navodila in merila za sodobnost.² Ker tega ne morejo najti (zgodovinskemu dogajanju je namreč bistvena njegova enkratnost), menijo, da ta zgodovina ni »prava«, zato naj bi se zamenjala z gospodarsko, socialno, kulturno ali celo s kako filozofsko konstrukcijo zgodovine, kakor je to Crocejeva Zgodovina Evrope v 19. stoletju ali kaka »dialektična«³ prikrojitev razvoja. Na drugi strani pa je le premnogokrat upravičena tožba študentov, da gledajo profesorji svojo nalogo samo v skrbi za to, da ve študent, ko stopi iz srednje šole v življenje ali na univerzo, neko množino dejstev iz občeja in narodnega razvoja, da pozna najvažnejše ljudi in najvažnejše letnice, za druge stvari pa da se ne menijo mnogo, ali vsaj ne dovolj.³ Obe ti dve gledanji sta posledici v bistvu istega napačnega mnenja, da vzgaja zgodovina s spretno razporejeno množino snovi, ne pa z načinom podajanja. In prav tu tiči usodna napaka, podedovana iz časov, ko je še vse obvladoval racionalistični sistem.

Razmerje evropskega človeka do zgodovine je bilo namreč pred velikim prevratom mišljenja, izvršenim v 18. in 19. stoletju, bistveno različno od sedanjega. Takrat je vladalo mnenje, da je človek s svojim razumom, strastmi in vrlinami vedno isti, stalni element. Takratni avtorji so opisovali, sodili in vrednotili zgodovinske dogodke s stališča sklenjenega duhovnega sistema. Za vse, kar se ni skladalo z njihovo socialno fiziko in filozofskim sistemom, niso imeli drugega razlaganja, kakor človeško neumnost in hudobijo. Nič drugega namreč po njihovem mnenju ni moglo motiti stalnosti in jasnosti resnic, v katerih večnost so verjeli. Glavni, skoro bi rekel edini odločilni činitelj v zgodovini so gledali v človekovem zavestnem stremljenju in delu. Prav zato so tudi mislili, da lahko razlože važne prevrate z različnimi »kozarci vode«⁴ in s podobnimi majhnimi vzroki, ki so sprožili človeško dejavnost. Zgodovina, ki so jo pisali, je visela v zraku, ljudje v njej so se gibali ne glede na kakršne koli stvarne ali socialne pogoje, vsi so mislili na isti način in uporabljali ista merila, kakor zgodovinar, ki jih je opisoval. To racionalistično zgodovinopisje je imelo predvsem dva smotra: na eni strani s stališča svojega sistema soditi preteklost, na drugi pa s poudarjanjem posameznih zgodovinskih primerov poučevati bralce.

² Prim. brošuro Zgodovina — naša učiteljica, »Žar«, Ljubljana 1934.

³ To dokazujejo vse naše srednješolske učne knjige in repetitoriji za zgodovino.

Sredi 18. stoletja pa je začel v nasprotju s tem racionalizmom prodirati historizem, način mišljenja, ki opazuje vse človeške misli in dejanja in razvoj socialnega življenja glede na njihovo časovno pogojenost. Ta način konkretnega zgodovinskega mišljenja, ki države, prava, gospodarstva, vere, umetnosti in dejanj posameznega človeka ne presoja več s stališča večnih in absolutno veljavnih razumskih resnic in zahtev, marveč na podlagi meril, ki so bila lastna dobi, o kateri je pač govor, spada od 19. stoletja dalje med najbolj značilne poteze miselnosti moderne dobe. Resnica je sicer, da si nekateri žele, da bi se ta prevrat v mišljenju evropskega človeka nikoli ne bil izvršil, toda — kakor pravi Meinecke v uvodu svojega zadnjega velikega dela »Die Entstehung des Historismus«,⁴ — duhovnih prevratov, ki so se izvršili, ni mogoče izbrisati in jim vzeti vpliva. Vsak od njih v globini učinkuje dalje, tudi če ga zamenja drug prevrat, kakor se godi to danes. Nastanek historizma pa je bil eden od največjih duhovnih prevratov, kar jih je doživelo zapadno mišljenje.

Doba romantike je zavest o odvisnosti človeka od časa dokončno utrdila, prinesla pa je še drug važen napredek. V nasprotju z racionaliziranjem zgodovine, ki je dobilo izraz zlasti v misli, da tiči odločilni vzrok zgodovinskega razvoja vselej v zavestnem človekovem mišljenju in hotenju, so začeli poudarjati romantiki tudi splošne sile, nerazumske vzroke, ki jih ni mogoče iskati samo z logiko in le v človekovem razumskem življenju. »Romantiki se mora zgodovinska veda zahvaliti za izredno pomembno metodo: dolžnost in umetnost, razumeti pojave preteklosti v njihovem krogu in njihovi zvezi. Izoblikovanje te metode je izraz splošnega romantičnega naziranja o odvisnosti človeka od splošnih sil, namreč tistih, ki v okviru časa vplivajo nanj, ki morejo biti tudi večne sile in so dejansko tudi bile.«⁵ Romantiki tudi niso razvoja več sodili s stališča svoje filozofije ali svetovnega nazora, marveč so vzeli preteklost, kakršna je bila sama na sebi. Poleg razumskega, logičnega poglobljanja so uporabljali tudi drugo sredstvo za spoznavanje preteklosti, doživljanje. Značilno pa je, da je prav romantika vzporedno z uporabljanjem intuicije v znanstvenem raziskovanju izoblikovala kot varstvo pred premočnim subjektivizmom, ki bi mogel zaiti od te strani v znanost, moderno zgodovinsko metodo, ki nas zavaruje v tej smeri, kolikor je to sploh mogoče. Iz romantike sta namreč zrasla Niebuhr in Ranke, prva velika kritična zgodovinarja. V tehničnem pogledu je sicer zgodovinopisje odtlej še napredovalo, širil se je predmet raziskovanja, izboljševala metoda, v bistvu pa so bili temelji že položeni, vse izboljševanje in razširjanje je pomenilo samo utrjevanje osnov in jasnejše določanje pridobitev velikega duhovnega prevrata, ki smo si ga kratko ogledali.

⁴ Meinecke, l. c. I., str. 1.

⁵ Below, l. c., str. 22.

Zgodovinar, ki se hoče svojemu predmetu v resnici približati, ga mora spoznavati v njegovih lastnih merilih in načinih življenja. Čim bolj stoji sredi zgodovinskega raziskovanja, tem bolj občuti formule in konstrukcije spekulativne filozofije kot nasilje. Njegova naloga ni, da bi sodil in vrednotil dogodke po lestvici vrednot, ki mu jo ponuja filozofski sistem, marveč da poskuša dogodke razumeti v njihovi vzročni zvezi in jih opisati v njihovi življenjski polnosti. Kot nenadomestljiv pripomoček pa mora ugotoviti pri tem vrednote, ki so se nanje ozirali ljudje v času, ki ga obravnava. »Najvišja lastnost znanstvenega zgodovinskega dela je dokončna ugotovitev objektovih vrednostnih meril.«⁶ Izpremembe v teh merilih gredo namreč zelo daleč. Celo tako imenovane »večne« vrednote različnih filozofskih sistemov in verstev so oblikovno in vsebinsko pri različnih narodih in v različnih razdobjih istega naroda, da, celo v istem času in pri istem narodu različne, včasih celo nasprotno.⁷ Besede, ki na videz pomenijo isto, imajo povsem različno vsebino. To, kar velja eni dobi za sveto v verskih in svetnih pogledih, more veljati drugi dobi za zaničevanja potrebno dejanje; kar danes ni dovoljeno, bo morda čez pol stoletja pohvale vredno razvedrilo. Samo nekaj primerov! Treba nam je pogledati le, kako raznotere formule razmerja med Cerkvijo in državo so slišali in doživeli kristjani od karolinške zveze s papeštvom preko »Papeževega diktata« Gregorja VII. in bule »Unam sanctam« Bonifaca VIII. do okrožnice »Immortale Dei« Leona XIII., kako se je izpremenil v srednjem veku vpliv izobčenja in interdikta, kako veliko izpremembo je pomenilo v življenju uveljavljanje narodnostnega načela. Toda ne le v teh velikih dogodkih in merilih, tudi v vsakdanjem življenju z lahkoto opažamo izpreminjanje vrednot. Kot primer navajam, kako je srednjeveški človek gledal vse drugače na vsakdanje preprosto veselje, kakor današnji. Tako navaja Martin nekaj silno zanimivih, za srednji vek tipičnih odlomkov iz pisem srednjeveškega avtorja Salutatija, iz katerih je razvidno, da takrat skoro niso poznali pojma nedolžne zabave. Veselje prijatelja nad lepo okolico, gozdovi, griči, travniki ter ribolovom imenuje že zlorabo zemeljskih sredstev.⁸ In takih primerov bi mogli dobiti še mnogo. Vse to navajam samo zato, da bi pokazal, kako se izpreminja življenjski način v različnih dobah, kako sega relativnost življenjskih meril mnogo dalje, kakor si navadno mislimo. Celo pri vsebini istih besed opažamo v teku razvoja izpremembe. Vsaka sodba nastane iz konkretnih razmer in samo iz teh konkretnih razmer jo je mogoče pravilno razumeti. Saj vidimo, da ista beseda pomeni včasih celo v istem viru dve različni stvari. Celo sodobniki govore včasih drug mimo drugega in se ne razumejo, ker uporabljajo isto besedo za raz-

⁶ Below, l. c. str. 114.

⁷ Bernheim, Einleitung itd., str. 163.

⁸ Martin A., *Mittelalterliche Welt- und Lebensanschauung im Spiegel der Schriften Coluccio Salutatii*, Hist. Bibl. zv. 33, 1913, str. 39 sl.

lične pojme. To se zgodi toliko laže, čim bolj racionalistično so razpoloženi, ker jim samo ena beseda lahko sproži že celo miselno predstavo sistema, s katerim je ta beseda v zvezi, tako da sploh ne morejo razpravljati ločeno o sproženem konkretnem pojmu ali pojavu. Toliko več pozornosti je treba, kadar uporabljamo vire, ki so nastajali že pred davnimi stoletji. Na drugi strani pa seveda nastane tudi vsako konkretno dejanje pod vplivom konkretne miselne strukture dobe, v kateri se je izvršilo.

V trenutku, ko se je posrečilo zgodovinarju odkriti odnos obogaja, se mu je odprla življenjska polnost, dobil je najvažnejše orodje za spoznanje obravnavane dobe. V resnici je od takega podoživljanja, ki je v resnici dovršeno šele pri skupnem opazovanju vseh strani življenja (političnega, gospodarskega, socialnega in kulturnega), odvisno mnogo več, kakor se zdi. Naj zadošča tudi tu kratek zgled: Če bi pri gledanju na srednjeveške čudeže upoštevali le duševnost sodobnega človeka, pa bi se ne poglobili v srednjeveško ozračje, bi se tako prav lahko vzbudil videz zavestnega potvarjanja dejstev. V resnici pa nam to ni potrebno, kajti iz srednjeveškega duhovnega nastrojenja dobimo razlago za dogodke, ki bi bili v našem načinu življenja povsem nemogoči ali pa neizrečeno redki.⁹ Podobno velja za pojave v zvezi s preganjanjem čarovnic.

Najvišji ukaz pri študiju zgodovine je torej, da spoznavaj dobo z njenimi lastnimi merili, ne pa da bi ji vsiljeval svoja lastna. Zgodovinar kot zgodovinar nikoli ne bo presojal kakega zgodovinskega dogodka z moralnimi merili. Niti na primer ne bo francoske revolucije obsodil s krščanskega ali socialističnega stališča, niti ji ne bo pel epopeje s stališča individualizma. To prepušča drugim, sam pa se zadovolji s tem, da pokaže čim bolj živo in polno ter od vseh strani njeno nastanje, rezultate, življenje in njegova merila, v katerih se je francoska revolucija rodila. Najvišji smoter mu bo, da bo spoznal francosko revolucijo tako, da bo razvoj dogodkov v resnici razumel po njihovi racionalni in iracionalni strani. Dobro ve, da bi razvoju z vsakega drugega stališča delal nasilje in krivico. Seveda se to ne pravi, da bi moral biti zgodovinar brez osebnega odnosa do obravnavanega predmeta. Prav obratno! Čim bolj živo je to razmerje zgodovinarja, tem bolj bo znal postavljati vprašanja virom, ki jih uporablja. Iz vira, iz katerega bi mogel dobiti racionalistično nastrojen zgodovinar brez živega odnosa do dobe samo nekaj kronoloških podatkov, bo tak človek mogel črpati morda važne podatke o življenju. Resnici, da se človek, ki nima vsaj nekega ideala, ne more duhovno vzdržati, se tudi zgodovinar ne more izogniti. Zgodovinar, ki hoče obvladati snov in noče, da bi ga ta pokopala pod seboj, mora meriti zgodovinske dogodke na vrednotah, v katere veruje.¹⁰ Ne zato,

⁹ Bernheim, Lehrbuch itd., str. 328 sl.

¹⁰ Belov, l. c. str. 111.

da bi jih sodil, kakor je delal racionalist, marveč zato, da zna presoditi njihov pomen. V tem leži vsa teža besed, da »teorija določa zgodovino«. ¹¹ Vendar pa se subjektivizmu, čigar nevarnost je tu neogibna, zgodovinar ne predaja z resignacijo, češ da je »zgodovina le dogovorjena bajka« (Bernard le Bouvier de Fontenelle), marveč se mu skuša toliko vestneje izogniti z vsemi sredstvi svoje metode.

Ta kratki obris nam more pokazati, kaj predvsem manjka današnjemu srednješolskemu pouku: življenjska polnost. Srednja šola obravnava zgodovino navadno še vedno na način racionalistov! Podaja sicer osebe, podaja dogodke in zunanjo vzročno zvezo, a tistega okvira, ki pomeni ključ za razumevanje, ne da. Zato tudi ne da učenecu tega, kar od nje pričakuje in česar mu noben drug predmet ne more dati v tako popolni meri, sredstev za razumevanje življenja. In tu s samim zamenjavanjem ali dopolnjevanjem snovi ¹² ne bo opravljeno najvažnejše. Z golo zamenjavo politične zgodovine z gospodarsko, ki jo nekateri zahtevajo, bi ne bilo opravljeno še prav nič, kajti gospodarsko pa tudi kulturno zgodovino je ravno tako mogoče podajati ali samo v obliki suhoparnih dejstev, ali pa tako, da jo učenec razume. Na vsak način pa v razvoj človeštva ne spada samo gospodarska zgodovina, že zato ne, ker je gospodarski razvoj prav tako odvisen od političnega, kakor politični od gospodarskega. Prav sedanja vojska nam to najjasneje dokazuje z različnimi možnostmi, ki bodo sledile njenemu takemu ali drugačnemu koncu. Zgodovina mora obsegati vse življenje v vseh njegovih ravninah, kajti le tako je mogoče razumeti posamezno izmed njih.

Vendar, glavni namen in pomen takega srednješolskega pouka ne bi bilo zgolj spominsko delo. Imena vladarjev, letnice in mesta bitk bo lahko študent po maturi pozabil, če bo hotel, v vsakem primeru pa bo vedel, zakaj se je učil zgodovine. Ohranil bo osnovni pregled človeškega razvoja, kar pa je še mnogo več vredno, pridobil si bo način konkretnega zgodovinskega mišljenja, ki mu bo služilo v življenju bolj kakor vse drugo. Razumel bo dogodke v njihovi pogojenosti, znal se bo poglobiti tudi v človeka, ki mu bo stal nasproti, in bo zato tudi sam bolj človeški do njega, vedel bo, kako daleč more veljati sodba racionalističnega sistema in kje se ta sodba neha, znal in upal si bo premisliti, ali je merilo, ki mu ga nekdo vsiljuje v imenu kakega racionalizma, resnično ali samo navidezno in slepilo časa, upal in znal bo poiskati tudi pri nasprotniku

¹¹ Davenson, l. c. str. 23.

¹² Revizijo učnih načrtov za pouk zgodovine v srednji šoli, »ki so preobloženi z zunanjimi dogodki, dejstvi in imeni«, in v katerih naj se »bolj upošteva gospodarska, socialna in kulturna zgodovina« (6. resolucija I. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, ČZN XXXIV 1939, str. 143) bo dala sicer nujno potrebno podlago, brez katere ni mogoča nobena izprememba, a vendar bo to v celotni izpremembi pouka zgodovine šele prvi, lažji del.

dobre poedinosti, dasi bo odklanjal sistem, obenem pa bo mogel najti napake tudi pri sebi in pri svojem delu.

Menda je vsakomur jasno, kako velike važnosti bi bilo tako konkretno zgodovinsko mišljenje prav za nas Slovence. Ob podrobnem študiju naše kulturne zgodovine se bo pokazalo, da so bili v javnosti pri nas najglasnejši vedno racionalistični intelektualisti. To velja tako za Mahničeve predhodnike, kot za Mahniča in za Mahničeve naslednike. Na vse praktično delo za narod in na mišljenje o razmerju naroda in narodne celote do svetovnih nazorov je to neizmerno vplivalo in še vpliva. Saj smo že silno mnogo slišali o narodni skupnosti, o pomenu naroda in o podobnih stvareh, a življenje se še vedno razvija tako, kakor bi bil narod samo posoda boja med racionalizmi. Ti so namreč edina konkretnost, ki jo racionalistično pretirani ljudje vseh duhovnih smeri priznavajo tudi v praksi, ne le v teoriji. Še drug primer! Kako pretiran racionalizem ovira spoznanje resničnih dobrin, ker hodi od splošnega k posebnemu, in kako vodi do krivičnih sodb, vidimo iz sledečega: Če o posameznem pojavu pri gibanju, ki ga sicer odklanja, pri nas nekdo meni, da je nekaj dobrega, more takoj slišati, da je že pripadnik tistega gibanja, pa naj je iz vsega njegovega dela še tako jasno, da to ne more biti. Vsem takim nezdravim pojavom bi v najkrajšem času in v najboljšem smislu napravil konec pravilen zgodovinski način mišljenja, ki stremlji na eni strani iz posameznega k splošnemu, na drugi strani pa skuša ugotoviti vpliv splošnega na posamezno. Tak način mišljenja bi postavil racionalizem tja, kamor spada, priznal pa tudi iracionalnost, kjer je in kjer mora biti.

Osvobodilna fronta v slovenskem narodnem razvoju*

»Kadar človek vidi pred seboj tako ogromen zbor in si ta zbor v duhu pomnoži za desetisoče ljudi iz onih predelov, ki jih je zasedla naša vojska, takrat lahko javno pribije, da smo danes postali narod.«

Edvard Kocbek

(ob sprejemu prve slovenske vlade v Ljubljani)

Osvobodilna fronta in njen z uspehom izvedeni štiriletni osvobodilni boj pomenita v vsej slovenski zgodovini doslej najmočnejšo prelomno črto. Tudi najvažnejši starejši mejniki (padec svobodne Karantanije 744/745, izid prve slovenske knjige 1551) so v primeri z njo manj pomembni, ker so omejeni vsak posebej na mnogo ožje področje. Analiza slovenskega zgodovinskega razvoja v tisočstiriletnem življenju v novi domovini pokaže, da je prav to gibanje v polnem pomenu te besede rešilo slovensko narodno vprašanje in pomeni prav zaradi tega dovršitev slovenskega narodnega razvoja na eni strani in začetek novega vsestranskega narodnega življenja na drugi.

Ta pomen osvobodilnega boja se najbolj jasno pokaže ob analizi zgodovine slovenskega naroda. Najprej si bomo ogledali elemente slovenskega narodnega razvoja (razvoj slovenskega narodnega ozemlja, razvoj prebivalstva na tem ozemlju in njegovo družbeno razraščanje v razne družbene plasti) in kot sklep teh elementov slovensko narodno dozorevanje v treh različnih ravninah narodnega razvoja, družbeni, kulturni in politični. Nato bomo s kratko analizo slovenskih narodnih gibanj v preteklosti skušali ugotoviti podobo slovenske narodne volje, najbistvenejšega dela slovenske narodne ideologije in poiskati njeno razmerje do Osvobodilne fronte. Kot sklep pa si bomo na podlagi te analize ogledali naš sodobni zgodovinski položaj, to je, na kateri stopnici narodnega razvoja smo, če uvrstimo naše sodobno narodno življenje v tisti tipični zgodovinski proces, ki ima za svoj produkt dovršeno narodno enoto in v katero smer nas vodi ta naša sedanjost.

ELEMENTI SLOVENSKEGA RAZVOJA

1. Najznačilnejša poteza v razvoju slovenskega narodnega ozemlja je zlasti za celo prvo tisočletje slovenskega bivanja v novi domovini njegovo silno zmanjšanje. Ob svojem prihodu

* Objavljeno v *Slovenskem zborniku* 1945, str. 177—195.

v drugi polovici 6. stoletja so zasedli naši predhodniki obsežen predel v Vzhodnih Alpah do Jadrana na jugu, povirja Drave in Mure na zahodu in Donave na severu ter precej velik kos Panonske kotline. Takratna Slovenija je obsegala okrog 70.000 km². To ozemlje je ostalo slovensko do madžarskega prihoda v Podonavje ob koncu 9. stoletja. Madžari pa so nam odtrgali z enim mahom okrog 10.000 km² narodnega ozemlja. V sledečih štiri stoletjih, do srede 13. stoletja, so nemški kolonisti delno odrezali, precej pa tudi že narodnostno zadušili slovenski živelj na okrog 30.000 km² obsegajočem ozemlju predvsem v notranjosti Alp; enak proces je zajel do konca srednjega veka še skoraj novih 5000 km². Tako se je izoblikovala okrog l. 1500 slovenska narodna meja, ki je zajemala blizu 25.000 km² narodnega ozemlja. Meja med čistim slovenskim in furlanskim, nemškim ter madžarskim narodnim ozemljem je tekla po zemljepisni prelomnici med kraškim in predalpskim hribovjem in Furlansko ravnino, okrog spodnje Ziljske doline do Beljaka, po Osojskih Turah, Senturški gori ter Štalénu in Svinji planini nad Celovško kotlino, prek Korice, Kozjaka in ob severnem podnožju Slovenskih goric nad Dravsko dolino, pri Radgoni pa se je obrnila proti severu in zajela še del ozemlja severno od Rabe, od tod pa se je obrnila spet nazaj proti Muri. Onstran te meje so bile slovenske naselbine še ob zgornji Dravi, ob zgornji Glini, na Krappfeldu, ob Labotnici in ob srednji Muri.

Vse to ozemlje je bilo razdeljeno med osem pokrajin, ob katerih je bila le Kranjska samo slovenska. Na Goriškem je bila precejšnja italijanska manjšina (blizu $\frac{1}{3}$ vsega prebivalstva), na Koroškem in Štajerskem so imeli Nemci že večino, enako kot Italijani v Trstu; prekmurski in beneški Slovenci so pomenili le dva mala drobca v tujerodni državi, v Istri pa so predstavljali Slovenci v primeri s Hrvati in Romani le majhno manjšino v severozahodnem kotu dežele. Te pokrajinske in državne meje, ki so rezale slovensko narodno ozemlje, so občutno zavirale slovenski narodni razvoj.

Od konca srednjega veka do srede 19. stoletja se slovenska narodna meja skoraj ni premikala, le otoki onstran nje so drug za drugim izginjali. Odtlej pa je dal nastop novega kapitalističnega gospodarstva nov pogon narodnostnim prenapetostim, pa tudi nova raznarodovalna sredstva. V tem času so začeli Nemci z načrtnim nasilnim ponemčevanjem krhati slovensko narodno mejo nad Vrbskim jezerom in Celovcem in so odbili že par sto km² od slovenskega narodnega ozemlja, v nevarnosti pa je bil že precej obsežnejši predel, cela slovenska Koroška in del slovenske Štajerske. Tudi slovenska narodna meja v Prekmurju se je v tem času umaknila na Rabo. Tako obsega danes slovensko ozemlje okrog 24.000 km². L. 1918 je dobila Jugoslavija predvsem po zaslugi italijanskega imperializma samo dve tretjini (16.000 km²) slovenske zemlje, cela tretjina (8000 km²) pa je ostala onstran državnih meja v Italiji, Avstriji (po 1938 Nemčiji) in Madžar-

ski. Te državne meje so še mnogo bolj kot dotedanje zavirale vsako sožitje slovenskega naroda. Od ozemlja, ki so ga zasedli Slovenci ob svojem prihodu, smo torej ohranili samo eno tretjino, z razmejitvijo po l. 1918 pa je bila še ena tretjina tega preostalega ozemlja prepuščena nasilnemu raznarodovanju, ki je doseglo svoj višek prav v zadnjih letih. Zaradi brezbriznosti in celo zavor od strani beograjske vlade v stari Jugoslaviji je bila vsa skrb za Slovence onstran državnih meja prepuščena samo zasebnemu delu.

Osvobodilna fronta pomeni prvič v slovenski zgodovini odločen korak na boljšo pot in zato tudi največji napredek glede slovenskega narodnega ozemlja. Ne oziraje se na državne in pokrajinske meje, ki so razrezale slovensko narodno telo, je že od prvega začetka zajela vse slovenske narodno ozemlje, nekdanjo Dravsko banovino, slovensko Primorje in slovensko Koroško in s tem že sredi vojske v resnici združila v narodnoosvobodilnem boju vse Slovence in dosegla naš stari smoter, zedinjeno Slovenijo. Z novo manjšinsko politiko je omogočila, da sta se slovenskemu osvobodilnemu boju pridružili tudi italijanska in avstrijska manjšina, ki živita na slovenskem narodnem ozemlju v Trstu in na Koroškem. Tako so ustvarjeni vsi pogoji, da se slovensko ozemlje prvič v zgodovini tudi mednarodnopravno združi v svobodni narodni državi.

2. Druga elementarna sestavina narodnega razvoja in narodne moči je število njegovih članov. O razvoju prebivalstva na Slovenskem imamo zanesljive statistične podatke na razpolago šele od l. 1768, od prvega ljudskega štetja v Avstriji naprej, o številčnem stanju slovenskega naroda pa celo šele od l. 1846 (Czoernigova etnogr. statistika) naprej. Ves razvoj v prejšnjem času pa je meglen in nedognan, ker sloni na nepopolnem in v veliki meri doslej še neobdelanem in v tem pogledu neizrabljenem gradivu (urbarji, narborni spiski).

V glavnem je šel razvoj prebivalstva na slovenskem ozemlju do srede 18. stoletja isto pot kakor v vsej ostali Evropi. V najboljšem slučaju nekaj stotisoč Slovencev in nekaj desetisoč slovenski prihod preživelih romanskih staroselcev, ki so se do srede 8. stoletja, ko je prišla svobodna Karantanija v sklop frankovske države, že skoraj poslovenili, je tvorilo osnovo tega razvoja. Seveda velja to za ves prostor takratne Slovenije, v katerem so bili severni, gorati predeli le redkeje poseljeni. Pri vsem sledečem razvoju pa je zaenkrat mogoče navajati le njegove pospešujoče in zaviralne sile.

Pri počasnem razmnoževanju v srednjem veku je rabilo prebivalstvo posamezne pokrajine za podvojitev dve do tri stoletja, če je bilo navezano le nase in če razvoja ni zavrla kakšna velika elementarna katastrofa (epidemija, dolgotrajna vojska, lakota). Dotok nemških priseljencev je od začetka 9. do srede 13. stoletja ta razvoj pri nas brez dvoma pospeševal, na delu pa je bila tudi cela vrsta zavi-

ralnih faktorjev. Predvsem se je slovensko ozemlje v vsem tem času neprestano krčilo, pa tudi vojske (z Obri, z Bolgari in z Velikomoravci v 9. in z Madžari v 10. stoletju) zlasti v vzhodnih in južnih slovenskih pokrajinah niso bile brez vpliva. Sredi 14. stoletja je tudi Slovenijo zajela velika kuga, že kmalu po vstopu v 14. stoletje pa gospodarska kriza, ki je povzročila, da je propadel del nove, gospodarsko šibkejšje kolonizacije v odročnejših predelih. Ta kriza se je, pospešena po raznih vojskah, najbolj razmahnila v 15. stoletju, ko urbarji naštevajo številne kmetije kot »puste«. Razvoj prebivalstva so močno zavirale tudi razne domače vojske (zlasti v 15. stoletju v zvezi s Celjani in Baumkircherjem), še bolj pa turški napadi (v 15. in 16. stoletju izguba blizu 200.000 ljudi), pa tudi kmečkih uporov ne smemo prezreti. Vse navedeno račun tako močno moti, da vsaj zaenkrat o številkah, razen pri nekaterih zelo omejenih, podrobno preiskanih predelih ni mogoče govoriti.

V času najmočnejšega nemškega dotoka, do srede 13. stoletja, je bila na Slovenskem sorazmerno močna nemška in slabša romanska manjšina. To manjšino so sestavljali precej številni nemški kmečki kolonisti na Koroškem (v južnem delu dežele v Kanalski dolini, v Celovski kotlini in v Podjuni), Štajerskem (med Mariborom in Ptujem) in tudi na Kranjskem (škofjeloško gospodstvo, Kočevje), nemški in romanski plemiči, meščani in obrtniki (fužinarji, zidarji). Proti koncu srednjega veka se je ta manjšina vedno bolj izgubljala. Kmečki priseljenci južno od zgoraj opisane narodne meje so se namreč v tem času razen pri Kočevju in v Kanalski dolini povsod poslovenili, pa tudi v mestih se je slovensko prebivalstvo v zvezi s turškimi napadi ob koncu srednjega veka močno okrepilo.

Po sredi 18. stoletja pa se je začel veliki zaostanek slovenskega populacijskega razvoja za evropskim okoljem. V času, ko se je evropsko prebivalstvo pomnožilo za 200 % (od l. 1770 do 1931), se je prebivalstvo Slovenije pomnožilo samo za 92,3 % (1,048.000—2,015.000), pa še od tega prirastka odpade preko 20 % samo na Trst; brez njega se je prebivalstvo slovenskega ozemlja pomnožilo le za 71 % (1,028.000—1,765.000). Prav tako slabo se je odrezala Slovenija v času od srede 19. stoletja do 1931: Evropsko prebivalstvo je zrastle v tem času za 88,5 %, prebivalstvo slovenskega ozemlja pa le za 39,9 % (1,440.344 l. 1846—2,015.000 l. 1931), če izvajamo Trst, pa celo samo za 29,8 % (1,360.000—1,765.000). Slovenski narod pa je še slabše napredoval: Po uradnih podatkih je zrastle od 1846 do 1910 le za 18,8 % (avstrijsko okolje v istem času za 57,5 %), pa tudi po popravljenih številkah le za 25,2 % (1,149.765—1,450.000), v času od 1846 do 1931 pa za 34,8 % (1,149.765—1,550.000). Predvsem zaradi podpiranja priseljencev iz Italije v Trstu od strani oblasti in zaradi obnovljene nasilne germanizacije na Koroškem je manjšina izdatno prehitela slovenski razvoj. Kljub temu, da so Slovenci v tem času narodnostno osvojili mesta

na Kranjskem in spodnjem Štajerskem, je zrasla za 55 % (290.600—450.000).

Poglavitni vzrok takega velikega slovenskega relativnega padca je v gospodarskem razvoju: industrijski obrat visokega kapitalizma, ki se je razvil v zadnji četrtini 18. stoletja v Angliji v zvezi s tehnično revolucijo in se odtod razširil po Evropi, in zgostitev prometa s tem, da so se zgradile železnice in uvedli parniki, sta uničila založniški obrat zgodnjega kapitalizma in prevozniški promet, od katerih je živel velik del prebivalstva na Slovenskem. S tem razkrojem naše industrije, ki je ni nadomestil novi tovarniški obrat, odnosno v zelo majhni meri, in z zgostitvijo slovenskega prometa v nekaj križiščih, kjer so do danes umetno podpirali priseljene tujce (Trst, Beljak), je Slovenija izgubila važen vir življenjskih možnosti. Istočasno, ko so v okviru slovenskega prometnega trikotnika in v zvezi z njegovo posredovalno prometno vlogo rasla nova mesta, v katere so se zaradi političnih interesov priseljevali tujci, je Slovenija postala tipično izseljeniško ozemlje, odkoder so Slovenci odhajali prek morja v Ameriko in drugam.

To je pojav, ki se vse do danes ni spremenil. Slovensko umikanje v Evropi, ki ga izraža krivulja o razvoju prebivalstva na Slovenskem, je mogoče odstraniti seveda le na en sam način, s takšno spremembo slovenske gospodarske strukture, da bo vsak Slovenec dobil delo in s tem sredstva za človeka vredno življenje doma. Vsa gospodarska sredstva je treba izkoristiti edino v ta namen in preprečiti možnost, da se z njimi bogate tujci, Slovenci pa morajo po svetu. Da tega niso delali tuji gospodarji nad Slovenijo pred l. 1918., je pač razumljivo, saj so hoteli preko nje narediti nemški »most do Jadrana«, za ta imperialistični načrt bi bilo pa treba slovenski narod dobesedno uničiti. Pa tudi med obema svetovnima vojskama ni bilo nikogar, ki bi mislil na to. Italijani na Primorskem in velikonemci v Avstriji so itak z nasilnimi sredstvi hoteli čim prej spraviti slovensko manjšino iz sveta. Pa tudi v Jugoslaviji je bila vladajoča reakcionarna plast popolnoma nesposobna, da bi načela taka vprašanja. Nepremagljiva zapreka pri tem so bile že politične meje, ki so onemogočale smotno ureditev slovenskega prometnega trikotnika Trst—Beljak—Maribor, kapitalisti so mislili le na svojo korist in so razvoj slovenske industrije celo zavirali z njeno centralizacijo okrog Beograda, slovensko narodno moč so načrtno zavirali, načrtno gospodarstvo, ki edino more rešiti taka težka vprašanja, so dosledno zavračali.

Z združitvijo vsega slovenskega ozemlja, ki je plod štiriletnega osvobodilnega boja pod vodstvom Osvobodilne fronte, je dana podlaga, da se ustavi to usihanje slovenske narodne moči, s slovensko vlado pa se je vrnilo odločanje o slovenskih vprašanjih v slovenske roke. Načela načrtnega, delno podržavljenega gospodarstva, gospodarska osvoboditev slovenskega delovnega ljudstva izpod nemških gospodarjev, socialna in politična demokracija, na čemer sloni giba-

nje Osvobodilne fronte že od vsega početka, so edina sredstva, s katerimi bo mogoče rešiti vsa ta zamotana vprašanja. Pot do odločujočih ukrepov je že z dosedanjimi uspehi odprta in začeta.

5. Tretji bistveni element narodnega razvoja je njegova socialna rast in socialna razčlenjenost. Zaključena, dograjena družbena podstava je namreč nujen pogoj za gospodarski, kulturni in politični napredek vsakega naroda in celo za njegov varen obstanek. Zato je bilo tudi tolikokrat nezasluteno bistvo narodnostnega boja v 19. stoletju zlasti pri zamudniških narodih v socialni strani teh bojev, v družbeni dograditvi narodne celote.

V času od osvoboditve od obrskega gospostva (ok. 623) do vstopa v frankovsko državo (744/745) so sestavljali plemena alpskih Slovanov štirje socialni sloji: nevoljniki, polsvobodniki, svobodnjaki in kosezi. V tej družbi sicer še ni bilo meščanstva, a mest je bilo v takratni Evropi z naravnim gospodarstvom sploh le malo, to je bila tako rekoč doba brez mest; v njej tudi še ni bilo plemstva, toda to je bil spet čas, ko je plemstvo šele nastajalo in se je uveljavilo šele v zahodnem delu Evrope. Upoštevajoč vsa ta dejstva in pa to, da so kosezi po svojem položaju predstavljali nekake zametke pravega plemstva, lahko rečemo, da je bila takratna slovenska družba zaokrožena in dograjena prav tako kakor družba germanskih plemen, ko so ta vdrla prek meje rimske države, ali slovanskih plemen, ki so v tem času ustanavljala svoje države med Labo in Volgo. Ta družba je ostala nedotaknjena in zaokrožena sama v sebi še okrog 80 let tudi v okviru frankovske države, ko so vladali Slovence v Karantaniji in druge še vedno domači slovenski knezi.

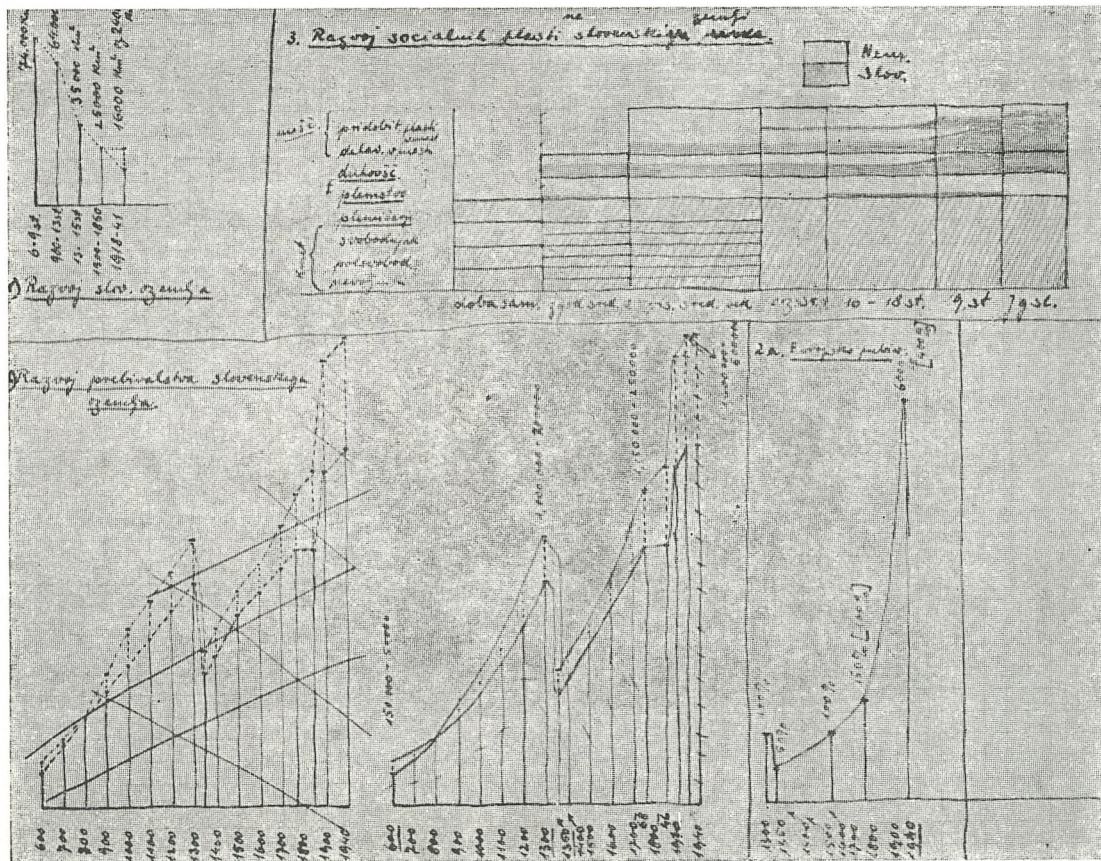
Zaradi upora Ljudevita Posavskega, ki so se mu pridružili tudi Slovenci, so nadomestili domače kneze frankovski uradniki, grofje. Karantanija je izgubila značaj avtonomne slovenske plemenske vojvodine in je postala navadna *frankovska pokrajina z vsemi pravnimi posledicami te spremembe*. Slovenska družba se odtlej ni mogla več postopoma razvijati in ustvariti sama iz sebe višjih družbenih plasti, ki bi ji jih čas brez dvoma dal ob samoraslem razvoju, marveč se je vleglo čez njo že izoblikovano frankovsko plemstvo, ki je potiskalo koseze počasi, pa gotovo med kmečke podložnike. Slovenska družba je dobila veliko rano, ostala je omejena na nižje socialne plasti. To je bila za nas brez dvoma za celo tisočletje usodna posledica upora Ljudevita Posavskega, ki je povzročila tudi veliko izgubo našega narodnega ozemlja v srednjem veku. Novodošlo tuje plemstvo je namreč omogočilo ali vsaj bistveno pospešilo dotok tujih kmečkih priseljencev.

Le malo prav posebno odličnih slovenskih veljakov se je še rešilo med vrste tujega plemstva, pa še te rodbine so v kratkem izginile ali pa se potujčile. Poleg kmečkih podložnikov in vedno redkejših svobodnjakov so bili Slovenci udeleženi le še pri nižji duhovščini, a tudi to ne v smislu kakšne narodno zavedne skupine, kar je bilo

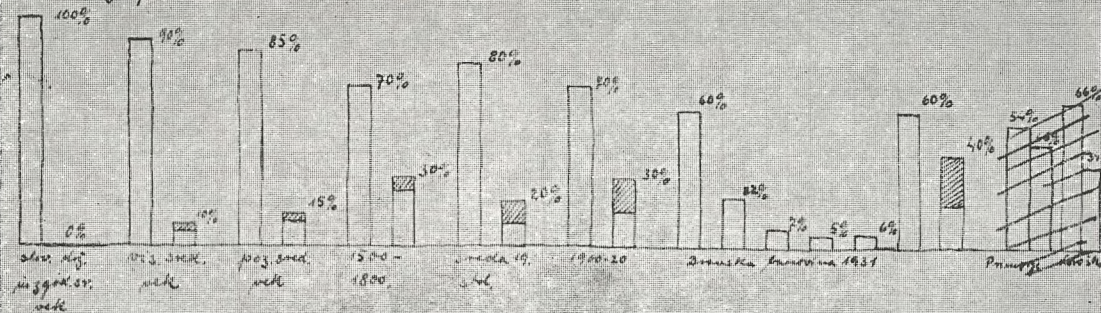
seveda pri kozmopolitskem značaju takratne kulture popolnoma nemogoče, marveč kot posamezniki, ki so bili otroci slovenskih staršev in ki so znali slovensko, ves njihov miselni krog pa je bil urejen v smislu verske in latinsko-nemške šole in kulture, ki jim je dala duhovni obraz. V nemščini in latinščini je bilo pisano, če izvzamemo redke molitvene obrazce in prevode cerkvenih pesmi, tudi vse njihovo kulturno delo. Tudi ta del duhovščine torej nikakor ni predstavljal tiste družbene osnove, ki je bila potrebna za nastanek slovenske kulture na takratni evropski višini.

Kmečki stan se je v zgodnjem in visokem srednjem veku v okviru naštetih štirih glavnih skupin še naprej razbil na manjše podskupine, ki so se razlikovale med seboj po različnih pravicah in dolžnostih. V času, ko so se pri nas začela po l. 1200. ustanavljati v večjem številu tudi mesta, je dobila naša narodna struktura še drugo rano. Mesta so imela večinoma tuje priseljeno prebivalstvo, slovenski je bil le manjši del meščanstva in to le najnižja, delavska plast. Šele v poznem srednjem veku so Slovenci, ko je bilo zaradi turških napadov treba okrepiti obrambno moč delno izumrlih mest, dosegli večji delež pri mestnem prebivalstvu. Posamezniki so prodrli tudi med premožnejše sloje. S tem je bila dana tudi širša družbena podlaga za protestantizem in slovensko književno delo v 16. stoletju. Pomembna sprememba je bil tudi nastanek *enotnega podložniškega stanu*, v katerega so se v času poznega srednjega veka po uvedbi denarnega gospodarstva in odpravi pridvornega gospodarstva in z njim združenega večjega dela tlake strnile posamezne podložniške skupine. Enoten gospodarski razvoj je zmagal nad socialno razdrobljenostjo. Poslej so bili vsi kmetje prizadeti po istih potrebah in so odslej imeli tudi iste zahteve glede izboljšanja svojega gospodarskega in socialnega položaja, ki so se jim po brezuspešnih naporih v obliki *kmečkih puntov* začele izpolnjevati v času fiziokratizma za vlade Marije Terezije in Jožefa II. Pa tudi v cerkvenih vrstah se je okrepil slovenski delež. Saj je bil v začetku 17. stoletja ljubljanski škof prvič Slovenec in slovenski književni delavec, Tomaž Hren. Vendar pa kaže sestava duhovniških knjižnic še do srede 18. stoletja popolno pomanjkanje narodne zavesti. Poleg verskih in filozofskih so le redke knjige, ki se pečajo z resničnostjo tega sveta (gospodarstvo, zgodovina, zemljepis), le premnogokrat najdemo v nemščini tekste, ki so bili takrat že tiskani v slovenščini, izredno močan je bil v tem času tudi italijanski vpliv. Po tridesetletni vojski, ki je vzela državno vodstvo iz rok starega fevdalnega plemstva v korist absolutističnega vladarja, so se v vrstah novega, uradniškega plemstva začeli pojavljati že člani slovenskih ali poslovenjenih rodbin, ki so se vedno bolj tudi zavestno zanimali za slovensko kulturno življenje. Najlepši tak primer je ob koncu 18. in začetku 19. stoletja baron Žiga Zois.

Terezijanske in jožefinske reforme, ki jih je dopolnila in zaključila zemljiška odveza po marčni revoluciji 1848., pa so prinesle ve-

3. Razvoj socialnih ploski v slovenskem narodu

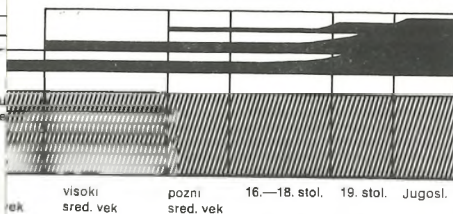
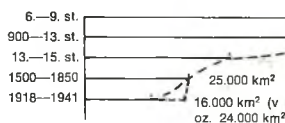
4) Slovensko narodno dogovarjanje

1940 let		1950 let		1960 let		1970 let		1980 let		1990 let		2000 let		2010 let		2020 let		2030 let		2040 let		2050 let		2060 let	
Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno		Kulturno	
gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.		gospod.	
social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.		social.	
1800-1850		1850-1900		1900-1950		1950-2000		2000-2010		2010-2020		2020-2030		2030-2040		2040-2050		2050-2060		2060-2070		2070-2080		2080-2090	
Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.		Slov. nar. v g.	
100%		98%		85%		70%		80%		80%		60%		20%		30%		60%		40%		50%		66%	

1. Razvoj slovenskega ozemlja

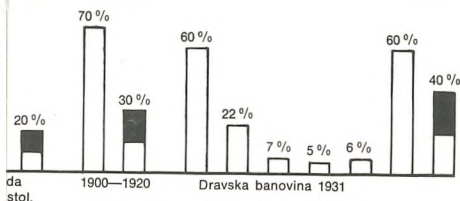
zemlji

Nemci
Slovenci

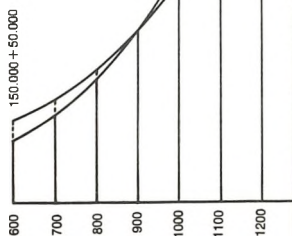

2. Razvoj prebivalstva slovenskega

Sirnjene vertikalne črte kažejo število slovenskega prebivalstva, navaja prva številka na vrhu grafikona, s preki črte pa število drugače govorečih ljudi na ozemlju, navaja dodatna druga številka.

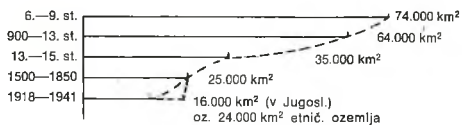

1. kolona, poljedelsko prebivalstvo
2. kolona, obrt, industrija in rudarstvo
3. kolona, trgovina in promet
4. kolona, javne službe in svobodni poklici
5. kolona, dnevničarji, rentniki in upokojeanci
6. in 7. kolona, primerjava poljedelskega z drugim prebivalstvom

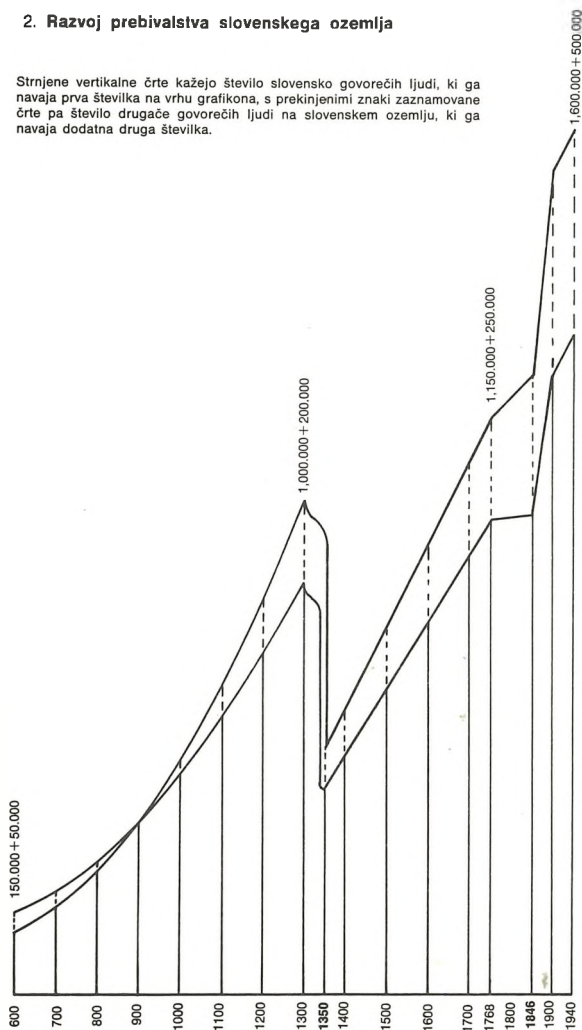
16. in 17. stol.	islj. strukturi položaj, obrata s kmečkimi uponi	slav. knjiga 1550 a pokrajinska zvesti	Zois, Linhart, Vodnik, Ljubljanske Novice, zgodovina, pesmi, filologija	prvi politični programi, Ilirija, Zdravljica	boj za jezikovne pravice, v teh mejah tudi narodna zvest, a v politiki le strankarska zvesti
18. stol., preporod	napredek v mestu	isto	isto	prvi kulturni višek: Čop in Prešeren	dograditev narodne skupne kulture, kulturna narodna zvest
1800—1848					
1860—1940					

1. Razvoj slovenskega ozemlja

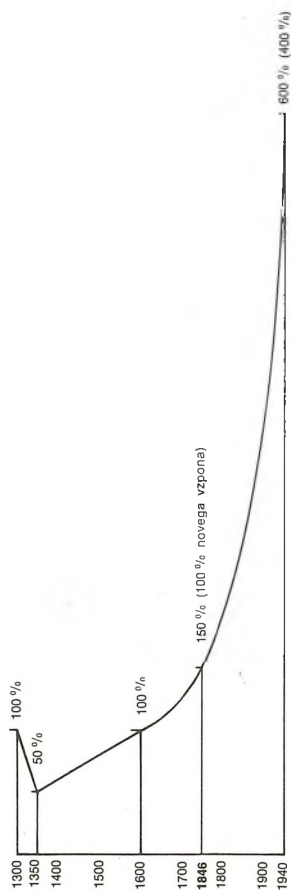

2. Razvoj prebivalstva slovenskega ozemlja

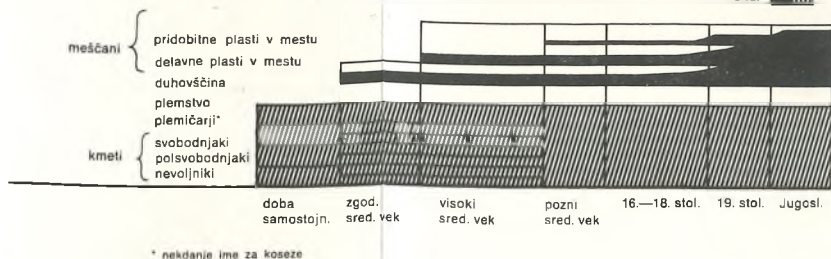
Strnjene vertikalne črte kažejo število slovensko govorečih ljudi, ki ga navaja prva številka na vrhu grafikona, s prekinjenimi znaki zaznamovane črte pa število drugače govorečih ljudi na slovenskem ozemlju, ki ga navaja dodatna druga številka.

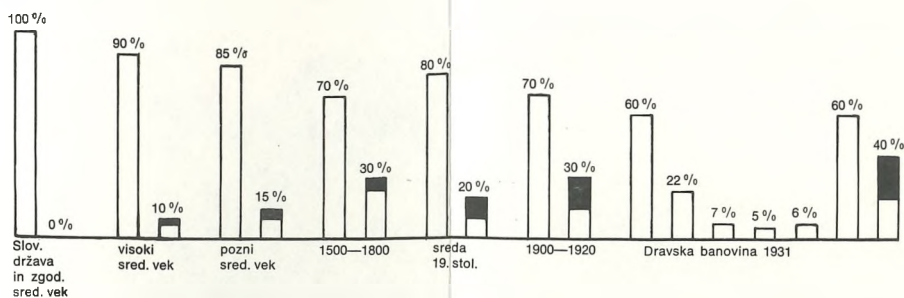
2 a. Razvoj evropskega prebivalstva

Nemci
Slovenci

3 a. Razvoj socialnih plasti v slovenskem narodu

prva kolona — poljedelsko prebivalstvo

druga kolona — nepoljedelsko prebivalstvo

v nepoljedelskem šrafirano — plemiški in meščanski sloj
v kolonah za Dravsko banovino;

1. kolona, poljedelsko prebivalstvo
2. kolona, obrt, industrija in rudarstvo
3. kolona, trgovina in promet
4. kolona, javne službe in svobodni poklici
5. kolona, dnevničarji, rentniki in upokojeni
6. in 7. kolona, primerjava poljedelskega z drugim prebivalstvom

4. Slovensko narodno dozorevanje

[illegible]

liko spremembo. Slovenci smo s prebitkom kmečkega prebivalstva, ki si je odslej svobodno lahko volil poklic, se posvečal obrti, trgovini in inteligenčnim poklicom in se podajal v mesta, ustvarili *slovensko meščanstvo* in do vrha poslovenili cerkveno organizacijo; s tem smo v 19. in 20. stoletju v glavnem spet dogradili socialno strukturo svojega naroda in ustvarili enega od bistvenih pogojev za zdrav razvoj naše kulture in za narodni obstanek. Plemstvo kot tako je bilo itak v 19. stoletju *skoraj odstranjeno kot socialni sloj* v narodnem življenju zahodno od ruske meje, tako da so ostali izven našega narodnega območja le še najvišji vrhovi gospodarskega življenja. *O slovenski usodi pa še vedno nismo odločali sami*. Do l. 1918. se je odločalo o njej na Dunaju in potem v Beogradu. Šele pokret Osvobodilne fronte je popolnoma zaključil slovensko narodno stavbo. Z njim smo Slovenci prevzeli usodo svojega naroda sami v svoje roke in zunanji izraz te spremembe je *nova ljudska oblast in po končanem boju postavljena prva slovenska narodna vlada*. Tako smo Slovenci po celem tisočletju z osvobodilnim bojem pod vodstvom Osvobodilne fronte spet popravili to, kar smo izgubili po brezuspešnem uporu v začetku 9. stoletja.

Kot dodatek k temu razvoju si oglejmo še, kako se je v teku zgodovine premikalo razmerje med družbenimi sestavnimi deli našega naroda samega in kako se je razvijala in spreminjala njihova gospodarska podlaga. Od prihoda Slovencev do konca zgodnjega srednjega veka so bili vsi Slovenci odvisni samo od poljedelstva in živinoreje. V visokem srednjem veku pa se je položaj počasi obračal. Začelo se je v vedno večji meri pojavljati obrtništvo kot poklic poleg tiste domače obrti v zimskih mesecih (platnarstvo itd.), ki je pomagala že staroslovenskemu poljedelcu, da se je laže preživljal in oblačil. Poleg teh podeželskih obrtnikov so sestavljali Slovenci že tudi delavski sloj v mestih. Seveda pa je bilo vseh teh v primeri s Slovenci, zaposlenimi v poljedelstvu, še zelo malo.

Razvoj je šel pa v isti smeri naprej, zlasti med podeželskim prebivalstvom. Kajzarji, ki so se začeli množiti v 15. stoletju, dočim je število gruntarjev ostalo približno enako od začetka novega veka do danes, so našli sredstva za življenje predvsem v obrti, kramariji, drvarstvu in rudarstvu, mnogim manjšim kmetom pa je že od konca srednjega veka močno pomagal pri preživljanju zaslužek od tovarništva in prehodnega prometa. Še mnogo bolj je napredoval ta proces v prvih treh stoletjih novega veka, ko so se močno uveljavili novi gospodarski viri, železarstvo in v zvezi s tem pomnoženo drvarstvo in ogljarstvo, v 18. stoletju pa še močno poživljeni prevozniki promet. Slovenija v tem času nikakor ni bila agrarna dežela, nekateri njeni predeli (Kras) so živeli skoraj izključno od prometa, pa tudi sicer so naštetih gospodarskih viri dajali sredstva za življenje zelo močni manjšini Slovencev, pa tudi preostala večina, ki se je preživljala v prvi vrsti s poljedelstvom, si je močno pomagala s prevozniki

štvom in domačo obrtjo. Razkroj založniške industrije in zamenjava prevoznništva z železnicami v 19. stoletju sta močno znižala odstotek Slovencev, ki so bili odvisni od neagrarne produkcije, in to kljub temu, da so Slovenci dobivali vedno večji odstotek mestnega prebivalstva. Odslej se je neagrarno prebivalstvo le počasi množilo. Večina prirodnega prirastka se je izseljevala, ponekod (Bela krajina) tudi del starega prebivalstva, ki je zaradi revolucije v industriji in v prometu izgubil svoj kruh. Tudi kmečka, poljedelska življenjska raven je s propadom založništva in z izgubo dohodkov od prometa marsikje močno padla. V letih pred prvo svetovno vojsko so povečana mesta in nova poživitev industrije spet dajali toliko kruha, da je le 67,6 % Slovencev živelo od poljedelstva, 32,4 % pa od drugih poklicev (15 % industrija in obrt, trgovina in promet, 6,9 % javna služba in prosti poklici 10,5 %). Ta položaj je med prvo in drugo svetovno vojsko še napredoval. L. 1931. je živelo od poljedelstva 60,35 % Slovencev, od obrti, industrije in rudarstva 21,92 %, od trgovine in prometa 7,2 %, v javni službi in svobodnih poklicih pa jih je bilo 10,71 %. V mestih je živelo 20 % vseh prebivalcev na Slovenskem. Če upoštevamo, da so poljski delavci pri tej statistiki štet med poljedelci in da se je razvoj tudi v drugem desetletju v Jugoslaviji še nadaljeval v isti smeri, dasi nekaj počasneje, moramo računati, da je bilo ob vstopu Jugoslavije v vojsko na Slovenskem le okrog 50 odstotkov pravega kmečkega prebivalstva.

Vse do nastanka Osvobodilne fronte med temi različnimi družbenimi plastmi, od katerih nobena vsaka posebej ne more več predstavljati slovenskega naroda, ni bilo zdravega političnega stika, marveč medsebojen boj, ki ga je izkoriščala in vodila reakcija. Zato tudi vse do tega časa pri Slovencih ni mogoče govoriti o pravi narodni politiki. Šele Osvobodilna fronta je združila zdravo večino vseh teh slojev in jih povedla v skupno smer ter s tem tako politiko ne le omogočila, marveč tudi z uspehom vodila v najtežjih dneh slovenske zgodovine. Smer Osvobodilne fronte namreč ni vse drugo izključujoča smer enega samega razreda, čigar težnje bi vodstvo izrabljalo proti vsem drugim, kakor je bilo to med Slovenci navadno v preteklosti, in s tem razbijalo narodno celoto, marveč je plodna sinteza vseh narodnih potreb v sodobnem zgodovinskem položaju.

SLOVENSKO NARODNO DOZOREVANJE

Življenje vsakega naroda se odigrava v treh ravninah — *socialni, kulturni in politični*. Narodna kultura se ne more razvijati brez uresničenih gospodarsko socialnih pogojev, to je pri narodu, ki se ni vsaj do neke mere gospodarsko osamosvojil in čigar socialna stavba je nepopolna, narodna zavest in resnična narodna politika pa se rodi le kot plod obojega, družbene dograjenosti in že precejšnjega

kulturnega napora. Zato bistvo slovenskega narodnega dozorevanja ni v raznih izjavah in literarnih pojavih v zadnjih dveh stoletjih, ki bi pričali v napredovanju in širjenju slovenske narodne zavesti, marveč v prerezu vse naše preteklosti v vseh teh treh za narodno življenje bistvenih ravninah, ki naj pokaže, kako so polagoma dozorevali pogoji za življenje Slovencev kot naroda in za slovensko narodno zavest.

V srednjem veku je bilo skoraj vse slovensko narodno življenje omejeno le na osnovno ravnino, na ustvarjanje *socialnih pogojev*. Slovenci smo prišli v novo domovino pod obrskim vodstvom in z mešanim obrsko-slovenskim višjim socialnim slojem. Ob Samovem uporuh so manjši, obrski del nadomestili novodošli slavizirani Kosezi in Hrvati, ki so se s slovenskimi župani spojili v novo slovensko družbeno plast, nazvano kosezi (Edlinger). V zgodnjem srednjem veku se je slovensko kmečko prebivalstvo razbilo na celo vrsto manjših interesnih skupin, preko njega pa se je vlegla nemška in italijanska plemiška plast. V visokem srednjem veku se je plemstvu pridružilo še nemško meščanstvo. V poznem srednjem veku je v bistvu ostal položaj nespremenjen, le da se je uresničil važen pogoj za slovenski napredek: slovenski podložniki so se strnili v enoten stan in s tem so bile združene vse slovenske zahteve in težnje v skupno obliko. V resnici je pozneje uresničevanje zahtev tega stanu, ki so jih postavljali gotovo instinktivno zaradi bremen vsakdanjega življenja, ne pa po kakšnem zavestnem načrtu narodnega preroda, privedlo Slovence v 19. stoletju do obnove slovenske družbe.

Na *kulturnem področju* je treba v srednjem veku omeniti predvsem važno kolektivno dejanje, *izoblikovanje slovenskega jezika*. Zanimke tega razvoja so bili sicer dani že v tistem praslovenskem dialektu, ki so ga alpski Slovani prinesli s seboj iz pradomovine, a še v 9. stoletju, ko sta solunska brata Konstantin in Metod začela s svojim književnim delom, so bile razlike med slovanskimi jeziki prav majhne. Že v prihodnjem poldrugem stoletju pa je slovenščina dobila precej potez sedanjega obraza. V prihodnjih petih stoletjih, do konca srednjega veka, pa se je popolnoma izoblikoval sedanji slovenski jezik, ki so ga protestanti prvič zajeli v književno obliko.

O nekakšni književni tradiciji moremo govoriti samo v 9. in 10. stoletju, ko se je srečalo več ugodnih momentov: Nastanek cerkvenih obrazcev, ohranjenih v končni obliki v brižinskih spomenikih (ok. l. 1000) in v Celovškem rokopisu (pred l. 1390), so podprli Karlovi zakoni o verskih in molitvenih obrazcih, ki jih je moral znati na izust vsak frankovski podanik, ljudsko tradicijo upoštevajoča irska misijonska metoda, cerkev kot nosilka srednjeveške kulture in slovenska višja družba, ki je bila uničena šele v desetletju po Karlovi smrti; pri književnem delu solunskih bratov so pa sodelovali zadnji vzpon slovenskih višjih družbenih plasti pred njihovim dokončnim propadom (upor spodnjepanonskega slovenskega kneza Koclja), bi-

zantinska politika, misijonska vnema vzhodne cerkve in njena kulturna tradicija. Sledovi teh začetkov slovenskega pismenstva so se pretrgali ok. l. 1000. Odtlej pa je v slovenskem kulturnem življenju velika zareza. Vse do nastopa slovenske knjige imamo le še posamezne zapise, brez sklenjene tradicije. Vse slovensko kulturno življenje je bilo omejeno na »narodne« ali »ljudske« elemente v pesmi, pripovedki, bajki, zagovorih in pregovorih. Književna jezika na Slovenskem sta bila v tem času le latinščina in nemščina.

Od 16. do 18. stoletja so naši družbeni položaji v glavnem ostali nespremenjeni, zaznati je le od konca 15. stoletja naprej počasno *rast slovenskega meščanstva*. Izoblikovanje enotnega podložniškega stanu pa je dalo že enotne zahteve po gospodarski osvoboditvi kmeta, po odpravi fevdalnega reda in v zvezi s tem po svobodi kmečkega prirodnega prirastka pri izbiri poklica, kar je bilo nujen pogoj za ustvaritev pravega slovenskega meščanstva. Od konca 15. do začetka 19. stoletja so se *kmetje* borili za ta, za naš narodni obstoj bistveni socialni program in v vedno novih *kmečkih uporih* prelivali zanj svojo kri. Ob hrvatsko-slovenskem kmečkem uporu l. 1573. so imeli celo popolnoma jasen namen »v Zagrebu postaviti cesarsko namestništvo, sami pobirati dajatve, činž in davke in sami skrbeti za mejo«. Hoteli so torej ustanoviti hrvatsko-slovensko kmečko državo v okviru Habsburške monarhije. Seveda pa niso ta gibanja rasla iz narodnostnih korenin. Njihova gibala so bila v gospodarskem in socialnem položaju slovenskih kmetov; pač pa je bila rešitev tega socialnega vprašanja podlaga za slovenski narodni prerod.

Eno od najvažnejših dejanj v slovenski preteklosti poleg izgube *slovenske svobode* v 8. stoletju in *njene obnove* v 20. stoletju pa je *tisk prve slovenske knjige sredi 16. stoletja* (1550), plod srečanja protestantske verske agitacije in začetkov slovenskega meščanstva. Seveda je bil predmet teh 50 knjig 16. stoletja še zelo omejen. Poleg verskih je izšlo le še nekaj filoloških (abecedniki, slovnica, slovar). Že po položaju, iz katerega so se rodile, je jasno, da so bile bolj plod mednarodne verske napetosti, ne pa nujen plod domačega zamudniškega kulturnega razvoja. Seveda pa to dejanju samemu ne jemlje njegove cene. Led je bil prebit in temu prvemu književnemu delu je ob uresničevanju potrebnih pogojev nujno sledilo tudi drugo. V teh prvih slovenskih knjigah je tudi že izrecno izražena ljubezen do slovenskega jezika, seveda pa je bilo še daleč do zmage nad pokrajinskim patriotizmom, do skupnega slovenskega kulturnega zarisa in dela. Saj so protireformatorji nemudoma požgali vse slovenske protestantske knjige, ki so jih mogli najti.

V drugi polovici 18. stoletja so terezijanske in jožefinske reforme vsaj delno izboljšale kmečki položaj, predvsem so kmečki otroci odtlej mogli odhajati v mesto v obrt in v šole. Odtlej je slovenski del meščanstva stalno naraščal. V zvezi s tem se je hitro prebujalo tudi *slovensko kulturno življenje*. Poleg vrste slovnice in slovarjev se je

pojavi prvi slovenski pesniški almanah (Pisanice), v okviru Zoisovega preporoditeljskega krožka pa še prvi pravi slovenski pesnik (Valentin Vodnik), prvi slovenski časopis (tednik Ljubljanske Novice 1797—1800), prvi skupni zaris naše zgodovine proti dotedanjim nemškim pokrajinskim konceptom in prva slovenska drama (Linhart), v okviru Kranjske kmetijske družbe pa prve poljudne poučne knjige v slovenščini. V vsem tem se kaže vedno širši zamah v kulturnem delu.

V politično življenje pa Slovenci v vsem tem času niso posegali, ker niso imeli plemstva, ki je poleg vladarja do nastopa meščanskih revolucij ob koncu 18. in v prvi polovici 19. stoletja edino odločalo ali vsaj soodločalo v njem. Zato se je slovenski narod srečal s *političnim življenjem šele v 19. stoletju, v času francoske Ilirije in marčne revolucije*.

V *prvi polovici 19. stoletja*, v času med boji s Francozi in propadom Bachovega absolutizma (1860), se je rast slovenskega meščanstva, ki smo jo zaznali v 18. stoletju, še nadaljevala. Že v času pred marčno revolucijo so imeli Slovenci večino tudi v največjih mestih (Ljubljana, Celovec), v manjših, ki so imela bolj podeželski značaj, je bil razvoj še hitrejši. Rasel je tudi slovenski delež v pravih meščanskih plasteh. Iz tega vedno močnejšega sloja so zrastle veliki slovenski kulturni delavci, predvsem *Čop in Prešeren*. Oba sta značilna predstavnika slovenskega nastajajočega meščanstva, kmečka sinova, ki sta se z izobrazbo usidrala v mestu in ki pomenita prvi višek slovenskega kulturnega življenja. Slovenska proza in znanstveno delo sta bila v tem času sicer še neoglajena, a oživljali so vedno bolj filološko delo, podučno slovstvo za ljudstvo, množile so se šole, dobili smo spet slovenski časopis, v pesmi pa smo dosegli sploh najvišji vrh. Prvič se je v tem času pojavil tudi slovenski politični zaris. V času francoske okupacije (1809 do 1913) je zajela Slovence ideja *jugoslovanske Ilirije*, leto marčne revolucije (1848) pa je dalo Slovincem *program zedinjene Slovenije*, v kateri bi mogli Slovenci združeni dozoreti ob zahtevah praktičnega življenja tudi v političnem pogledu. A že takrat se je pokazal prvič narodni razkol med konservativce, naslonjene na kmečko prebivalstvo in katoliško cerkev in liberalce, naslonjene na nastajajoče meščanstvo. Ta razkol je pozneje za dolgo preprečil, da bi slovenski narod dozorel in ga je obratno v politiki popolnoma razdvojil. Ob omenjenih programih je treba omeniti še to, da so jih nosili samo ozki krožki, ljudske množice pa še dolgo niso dozorele v narodnem pogledu, niti kmečke, še manj meščanske.

Čas od nastopa ustavne dobe (1860) do začetka druge svetovne vojske lahko zaokrožimo v enotno podobo. Slovenci smo v tem času narodnostno zavzeli večino mest na našem ozemlju. Slovenskim kmetom in delavcem se je pridružila še *močna slovenska meščanska plast*. S tem je bila narodna družbena stavba že skoraj dograjena, *manjkal ji je le še domač organ, ki bi odločal o slovenski usodi*. Tako pa so

Slovenci sicer govorili in razpravljali, odločal pa je o njih do 1918 Dunaj in nato Beograd. Vsekakor pa so Slovenci s to skoraj popolno dograditvijo slovenske družbe in s tem, da so se tudi v gospodarstvu vsaj delno postavili na lastne noge, izpolnili važne pogoje za narodni prepor in zrelost v kulturi in politiki.

Kultura je po kratkem premoru v sredi 19. stoletja v resnici dosegla evropsko višino, bodisi v pesmi in v pripovedništvu ali v znanosti in umetnosti, v šoli in ustvarjalnem delu. Knjig se je v času med obema svetovnima vojskama tiskalo pri nas toliko, da smo bili sorazmerno na enem od prvih mest v Evropi. Kot zaključek svoje kulturne stavbe smo dobili slovensko univerzo in slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Dozoreli pa nismo le v tem množinskem in organizacijskem pogledu. Odkar je Levstik zmagovito končal boj za kritiko, je v našem kulturnem življenju zmagalo tudi načelo kvalitete. Slovenska kultura je postala v resnici skupna last, prava narodna kultura, ki jo tudi pri njeni rasti popolnoma obvladuje skupna narodna kulturna zavest in skupni kulturni zaris.

V ostrem nasprotju s tem kulturnim razvojem pa je bilo *politično življenje*. Res se je sicer takoj po uvedbi ustave (1860) začel boj za jezikovne pravice v šoli in v uradih in smo Slovenci v tem pogledu, če izvezamemo 1918. zaslužnjeni Primorsko in Koroško, tudi popolnoma uspeli, deloma že v Habsburški monarhiji, docela v Jugoslaviji. V toliko je dozorela tudi narodna zavest. V pravem političnem življenju pa je ~~z m a g a l a s t r a n k a n a d n a r o d o m~~. Niti ni dozorela zavest o narodni skupnosti, niti skupni narodni načrt, v okviru katerega bi se moglo opravljati in razporejati delo posameznih strank; svoboda kritike in načelo kvalitete in poštenosti sta bila v našem političnem življenju popolnoma neznana pojma. Poglavitni vzrok te nedozorelosti je bila kombinacija razrednega boja in strankarskopolične razklanosti z verskimi nauki, ki je bila posebno jasna pri kmečkih klerikalnih konservativcih, saj so ti vse druge kar izključevali iz slovenske narodne skupnosti. Ta kombinacija je ostrila slovenske politične borbe do skrajnih možnih meja. Slovenski in jugoslovanski reakcionarni voditelji so ta položaj spretno izrabljali za svoj račun in tako z bojem na stranskih frontah preprečevali skupne zahteve vsega kmečkega in delovnega ljudstva. Tako se je razvijalo slovensko politično življenje v imenu intelektualizmov, slepo za stvarnost, v vedno večjo razprtijo, ne glede na velike nevarnosti okrog nas. Zaradi tega je mogla biti prepovedana in zatirana komunistična partija, poglavitni zastopnik delavskega razreda in središčna nositeljica vsega bremena v osvobodilnem boju proti fašizmu. Vodstvo klerikalne desnice, ki se je že v Jugoslaviji obrnilo v fašistično smer, pa se je v času nemško-italijanske okupacije tudi popolnoma dosledno ločilo od ljudstva in se združilo s tujci proti slovenskim borcem za svobodo ter pristopilo k skrajnemu narodnemu razkolu, k bratomornemu klanju.

Ta razkol v političnem življenju je že grozil, da spet uniči skupno slovensko kulturno zavest. Sistematičnemu zavračanju večine najboljših sodobnih slovenskih kulturnih delavcev in molku o njihovem delu se je že pridružil klic, da kulturno delo protestantov in liberalnih kulturnih delavcev v preteklosti ne le da ni res slovensko, marveč da je za slovenski narod celo pogubno. Po plašnih začetkih v tridesetih letih se je ta glas popolnoma jasno pojavil v varstvu okupatorjevega orožja.

Če strnemo ves ta slovenski narodni razvoj do začetka druge svetovne vojske v celoto, vidimo torej tole. V slovenski zgodovini je brez dvoma največji pojav, nekakšna osrednja os in vodilna ideja silni napor slovenskih kmečkih podložnikov, ki so iz nič ustvarili vse to, kar imamo. V njihovem socialnem razvoju in boju je bistvo vse slovenske zgodovine. V primeri s svojimi sosedi neznaten narodič, sestavljen samo iz podložnih poljedelcev, delavcev in obrtnikov brez plemstva, brez meščanstva, torej brez vseh tistih socioloških elementov, s katerimi bi mogel izrabljati v svojo korist do srede 19. stoletja tako važno sredstvo, kot je politika, in tudi poslej oropan možnosti, da bi sam odločal o svoji usodi, pa si je ohranil vendar v borbi za prostor z ogromnimi sosedi, odkar se je v poznem srednjem veku strnil v enoten družbeni sloj, skoraj neokrnjeno vso svojo domovino, ki je med najvažnejšimi prometnimi vozli v Evropi. Pa ne le to. S svojimi sinovi je tudi dogradil slovensko družbo in s tem ustvaril potrebne pogoje za zdrav narodni razvoj.

In tako smo iz nič prišli visoko. Glede kulturnega življenja izpričujejo obiskovalci Slovenije, da ta v ničemer ne zaostaja za katerikoli delom starih kulturnih dežel v zahodni Evropi, po pismenosti in številu izdanih knjig smo bili ob začetku vojske na enem prvih mest med evropskimi narodi, z univerzo in slovensko akademijo znanosti in umetnosti smo dosegli vrhove kulturnega življenja. V kulturnem življenju smo brez dvoma dosegli tisto narodno kulturno zaokroženost, ki ima enoten delovni zaris za bodočnost in skupno posestno pravico na vse kulturno delo v preteklosti. Tudi desničarski odkloni od tega stališča niso mogli spremeniti te velike podobe zaokroženosti.

V političnem pogledu pa je bilo drugače. Ob začetku druge svetovne vojske smo bili tam še vedno tipičen *z a m u d n i š k i n a r o d*. Strankarske skupnosti so prehitale narodno skupnost in jo tako rekoč udušile, še preden se je mogla uveljaviti. Zato Slovenci vse dotlej nismo dozoreli kot narod v političnem smislu, marveč samo kot narod v kulturnem smislu s strankarskopoličnimi pritikinami. Ta nedozorelost, ki je povzročila v času okupacije izdajstva in bratomorno klanje, je pomenila že dolgo največjo zapreko za slovenski napredek in celo skrite nevarnosti za slovenski narodni obstanek.

Največji uspeh Osvobodilne fronte je prav v tem, da je v interesu narodne skupnosti premagala strankarske vezi, strnila ves slo-

venski narod ne glede na svetovnonazorske ali sociološke razlike in ga povedla v boj za svobodo. Izrabila je edinstveno priliko, da je za cela desetletja pospešila slovensko politično zrelost. Prav zaradi tega se osvobodilni boj pri nas ni mogel in ne smel omejiti le na boj proti okupatorju in njegovim pomočnikom, marveč že od vsega početka tudi proti ustaljeni slovenski strankarski cepitvi in njenim zagovornikom. To je bila edina pot do uspeha. *Odstranitev verskih ločnic iz politične strukture, ki so jo krepko podprli tudi katoličani v Osvobodilni fronti, je s svojo zmago pri ljudskih množicah bistveno omogočila strnitev slovenskega naroda.*

Osvobodilna fronta je združila v svojih vrstah slovenske delavce, kmete in razumništvo. Vsak, kdor je bil prej Slovenec kakor strankar, je čutil dolžnost, da jo podpira. Ta zveza, ki jo je utrdila skupno prelita kri, je rodila najlepši sad: vsi Slovenci smo se strnili v tem boju za skupen program Osvobodilne fronte, ki mu je vsak podredil svoje ožje interese. Doživeli smo narodno skupnost kot pravo prirodno enoto, ki se ji nihče ne sme izmikati. Boj za svobodo proti tujcu nas je osvobodil tudi domače razklanosti. Skratka, po vsej pravici moremo reči, da smo Slovenci postali v teh štirih letih v resnici **n a r o d**. Zaradi tega velikega zgodovinskega uspeha pomeni Osvobodilna fronta nekak sklep vsega dosedanjega slovenskega razvoja. Privedla nas je v prostor, kjer se začne veliko vsestransko svobodno narodno delo. Veliki simbol tega uspeha sta nova slovenska ljudska oblast in prva narodna slovenska vlada, po kateri bo slovenski narod poslej odločal o svoji usodi. S tem smo Slovenci nehali biti politični zamudniki, dozoreli smo tudi v političnem pogledu.

SLOVENSKA POLITIČNA VOLJA V PRETEKLOSTI

Pravih narodnih gibanj, ki v resnici zaslužijo to ime, je bilo v slovenski politični zgodovini do najnovejšega časa le nekaj, tri, štiri. V tej vrsti moremo imenovati dvojce gibanj iz predstrankarske dobe — kmečke upore (zlasti 1515 in 1573) in marčno revolucijo — in dve, ki sta že po nastopu strankarske razcepljenosti vendarle združili vse Slovence ne glede na stranke — zahtevo po zedinjeni Sloveniji v času taborov (ok. 1870.) in deklaracijsko gibanje med prvo svetovno vojsko.

Zaporedna analiza teh gibanj kaže sledečo podobo. Zahteve in načrti *kmečkih upornikov* kažejo trojno smer. Predvsem so hoteli zmanjšati svoja konkretna **g o s p o d a r s k a** bremena; svoj **d r u ž b e n i** položaj so hoteli izboljšati s tem, da bi se odpravila stara fevdalna družba v vsem svojem državnopravnem pomenu (kot posrednik med vladarjem in podložniki), njene naloge pa naj bi prevzela »Kmečka zveza«, ljudska oblast, ki naj bi prevzela upravo,

sodstvo in obrambo dežele; imeli so torej širok načrt družbene ureditve, pri čemer so računali tudi na sodelovanje mest in duhovščine; ob hrvatsko-slovenskem kmečkem uporu pa srečamo tudi konkretno politično uporniško namero, da bi ustvarili kmečko hrvatsko-slovensko federativno enoto v Habsburški državi.

Socialnim in tudi gospodarskim zahtevam, ki so jih postavljali kmečki uporniki, so nekoliko ustregle že terezijanske in jožefinske reforme v drugi polovici 18. stoletja (predvsem odprava osebne nesvobode, izboljšanje zakupnih pogojev in omejitev tlake) in reforme pod vplivom francoske revolucije v času francoske Ilirije. Seveda pa to delno popuščanje kmetov ni zadostovalo. Zato je ogromna večina slovenskega naroda tudi ob marčni revoluciji 1848 najodločneje od vsega postavila zahtevo po zemljiški odvezi in odpravi zemljiških gospostev. Meščanski krogi pa so že na podlagi demokratičnih načel naravnega prava, ki ga je proglasila francoska revolucija, izdelali prvi slovenski politični program: zahtevali so združitev vseh Slovencev v novi upravni enoti, zedinjeni Sloveniji, enakopravnost slovensčine v šolah in uradih (in ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani), slišali so se pa tudi že glasovi, naj bi se zedinjena Slovenija tesneje povezala s Hrvati in Srbi.

Z odpravo fevdalizma, podelitvijo osebne svobode in zemljiško odvezo z reformami od srede 18. do srede 19. stoletja je bilo v glavnem zadoščeno stoletnim podložniškim gospodarskim in socialnim težnjam. S tem je bila dana trdna podlaga tudi za slovenski narodni prerod. Zaradi teh uspehov na gospodarskem in socialnem področju in ker je od uvedbe ustave naprej vedno bolj naraščal pomen političnega dela, je naravno, da je bilo taborsko gibanje za zedinjeno Slovenijo predvsem političnega značaja. Poglavitni zahtevi »*taborov*« sta bili: vse slovenske pokrajine v Habsburški monarhiji naj se združijo v eno samo, avtonomno pokrajino, s tem naj se zagotovi slovenska jezikovna enakopravnost v uradih in šolah in slovenski kulturni razvoj. »Na taborih se je govorilo in glasovalo za zedinjeno Slovenijo ter za narodno enakopravnost v šolah in uradih (tudi pri bogoslovnih šolah in cerkvenih uradih; zahtevalo se je slovensko vseučilišče). Poleg tega so se razpravljale razne gospodarske stvari glede na potrebe tistega kraja, kjer se je vršil tabor... Tabori so zanesli med ljudstvo glavno točko slovenskega programa: zedinjeno Slovenijo in ji uglasili pot v postavodajalne zборе« (Lončar). Bistveni točki taborskega programa sta bili torej dve: prirodno narodno pravo (načelo francoske revolucije) in avtonomije (že srednjeveškega porekla). Omejitve gospodarskih zahtev na lokalna vprašanja kaže, da ta vprašanja Slovencev takrat niso vznemirjala.

Politične zahteve so ostale neuslišane, Slovenija razdeljena v zgodovinske pokrajine. Zato sta osnovni točki taborskega gibanja, dasi zastrti pod strankarskim bojem, živeli še naprej. Med svetovno vojno sta spet zajeli ves slovenski narod v obliki *deklaracijskega giba*

nja (1917—1918). Politična stran tega gibanja je bila v bistvu enaka taborskim zahtevam, le da je šlo deklaracijsko gibanje do popolnega preloma s staro monarhijo in za združitev Slovencev s Hrvati in Srbi. Politična zahteva slovenskega ljudstva v tem času je bila, naj se na podlagi naravnega prava in narodnostnega načela odtrgajo od Avstrije vse po prebivalstvu slovenske pokrajine ne glede na zgodovinske meje in se združene v posebni, avtonomni enoti pridružijo skupni državi južnih Slovanov. Deklaracijsko gibanje pa spet ni bilo omejeno le na politično življenje. Razvoj gospodarskih in socialnih vprašanj, ki so od srede 19. stoletja naprej vedno močnejše posegala v patriarhalno slovensko življenje in rušila slovenski položaj, je stiskal slovensko ljudstvo bolj kot vse drugo. Zato je imelo deklaracijsko gibanje tudi svojo gospodarsko-socialno plat. V celi vrsti dokumentov iz tega časa se vidi, da je bila med najmočnejšimi gibali tega pokreta pri kmečkem in delavskem ljudstvu težnja, da se osvobodi vedno močnejšega nemškega gospodarskega in socialnega pritiska. Kako močna je bila ta stran, nam poleg enodušnega krika po agrarni reformi in delavskih zahtev po socialnih reformah, ki so jih zadušili oblastniki z vojaškimi sredstvi, najjasneje pokaže slovenska politična struktura takoj po vojski: cela tretjina Slovencev je pripadala komunistični (10,3 %) in dvema socialističnima strankama (23,2 %), ena petina pa samostojni kmečki stranki, ki je bila tudi organizirana na razredni podlagi in je uporabljala socialistična gesla (21,2 %). Obe smeri, socialna in narodnostna, sta se združili pri kmečkem in delavskem ljudstvu v enotno podobo, ki se večkrat kaže v dokumentih v ponovni zahtevi, da je vendar enkrat treba izgnati nemške oderuhe. Svoboda, ki so jo zahtevali Slovenci v deklaracijskem gibanju, je imela torej štiri obraze: državnopravnega (Jugoslavija namesto Avstrije), narodnega (avtonomna slovenska enota, ki bi sama odločala o sebi), socialnega in gospodarskega. Od vseh teh zahtev se je v stari Jugoslaviji uresničila le prva, pa še ta le za dve tretjini Slovencev.

Še zanimivejši je povzetek vse te analize naših narodnih gibanj v okviru vsega slovenskega razvoja. Vse slovenske politične pridobitve v preteklosti so bile izbojevale v znamenju *treh načel*. Deklaracija o človeških pravicah iz l. 1789. in na njej osnovana *demokratizacija* političnega življenja sta edini mogli dati vsaj del političnih pravic slovenskemu zamudniškemu narodu, odnosno Slovincem, ki so vsi spadali v družbene sloje brez zgodovinskih političnih pravic, kot posameznikom. Na istih revolucijskih načelih sloni *naravno narodnostno pravo* in z njim zvezana pravica do *narodne samoodločbe*, brez katerih se slovenski narod kot tak ne bi mogel združiti v zedinjeno Slovenijo in premagati pokrajinskih vezi, njihovega zgodovinskega legitimizma in pokrajinskega čuta. Življenjska stvarnost pa je narekovala Slovincem kot enemu od številčno najmanjših narodov v Evropi, da niso hoteli uporabiti skrajne liberalne revolucijske za-

hteve, da mora odgovarjati vsakemu narodu posebna narodna država, marveč so posegli po starem načelu avtonomije ali federacije. Pri tem so se vedno bolj odkrito obračali k sorodnim južnoslovanskim narodom, na katere so se najbolj naravno mogli nasloniti.

Druga pomembna ugotovitev te analize pa je izredno močna *povezanost teh gibanj z različnimi gospodarskimi in socialnimi zahtevami* in odločilne posledice, če so se te zahteve uresničile ali ne, za vse naše narodno življenje. V teh posledicah se jasno vidi upravičenost trditve, da je bil nacionalni boj v Habsburški monarhiji v svojem pravem bistvu socialni boj zamudniških podložniških narodov za družbeno in gospodarsko osvobojenje izpod gospodujoče nemške plasti in zato, da bi se dogradila njihova narodna in socialna stavba. Zahteve kmečkih uporov so bile zgolj gospodarske in socialne, brez vsakih narodnostnih priveskov, ko pa jim je bilo vsaj delno ugodeno, je prav to omogočilo slovenski narodni prerod. Razvoj po l. 1918. je pa sicer široko ustregel političnim in jezikovnim zahtevam, a ker je pustil nerešena gospodarska in socialna vprašanja, se je začelo znova razkrajati tudi politično narodno življenje, kar je bistveno pripomoglo k polomu stare Jugoslavije. Vsako novo veliko gibanje v Evropi, čeprav v svojih skrajnih oblikah pri nas ni zmagalo in so nekatera ostala pri nas celo v zelo ozkih mejah ali so tudi hitro izginila, je zaradi zamudniškega slovenskega položaja ob izhodišču našega narodnega preroda (ob začetku novega veka) prineslo slovenskemu narodu nov, bistven napredek. Protestantska propaganda nam je dala slovensko knjigo, fiziokratizem je razrešil socialne vezi slovenskega kmeta in je izboljšal njegov gospodarski položaj, liberalizem je osvobodil kmečko gospodarstvo, odprl Slovincem vrata v politično življenje in nam pomagal, da smo mogli osvojiti mesta. Seveda je bila njegova rešitev socialnega vprašanja le začasna. Od konca 19. stoletja naprej to vprašanje spet vedno močneje trka na vrata.

V luči teh dejstev slovenskega narodnega razvoj se odpira nov pogled na Osvobodilno fronto. Ves njen program in vse njeno delo kažeta globoko zakoreninjenost v slovenskem sodobnem položaju in močno tradicijo v vsem zgodovinskem boju proletarskega slovenskega naroda za obstanek. Seveda pa so se tokrat vprašanja postavljala bolj jasno kakor doslej, zato pa so tudi odgovori nanje pravilnejši in uspeh brez primere.

Socialna in gospodarska vprašanja ne stoje več v drugi vrsti za jezikovnimi in teritorialnimi zahtevami, marveč so dobila spet tisto prvenstveno vlogo, kot so jo imela v času kmečkih uporov. Rešiti nje se pravi rešiti tudi narodno vprašanje, vprašanje slovenskega narodnega obstanka. Te besede ne veljajo le za program, marveč tudi za gonilne sile, ki so poživljale vsa štiri leta težkega osvobodilnega boja slovenske partizane pri njihovih naporih. Kakor je v prvi vrsti nezadovoljstvo z gospodarskimi razmerami ob koncu tridesetih let nevarno ogrožalo slovenske narodne položaje, tako je tudi ta najbližja

življenjska stvarnost najbolj iztreznila vse Slovence in jih pognala v boj proti okupatorju. Prav zato, da se da našemu narodnemu vzponu trdna podlaga, je tudi prva naloga, ki se je je lotila slovenska vlada po doseženi zmagi, gospodarska obnova dežele. Roko v roki s tem pa so se že začeli tudi ukrepi, ki bodo povedli slovensko gospodarstvo v načrtno, socialistično smer.

K rešitvi socialnega vprašanja je pristopila Osvobodilna fronta že med osvobodilnim bojem. Ljudska demokracija, »najdražja osvobodilna pridobitev« (Kocbek), in njena nova ljudska oblast, ki daje v roke resničnih ljudskih zastopnikov zakonodajo, upravo in sodstvo že od najmanjših upravnih enot pa do narodne vlade ter pomeni zato najpopolnejši izraz narodne volje, je samo najširša mogoča rešitev socialnega vprašanja v smislu resnične enakosti. V tem pogledu so koncepti, ki jih je uresničila Osvobodilna fronta, še prav posebno blizu zahtevam kmečkih upornikov. Z ustvaritvijo te ljudske oblasti in s prvo slovensko narodno vlado so postavljeni organi, po katerih bo v bodoče slovenski narod sam odločal o svoji usodi, s tem pa je bila po enajstih stoletjih spet dograjena naša narodna družbena stavba.

Z vsem tem pa posegajo socialna vprašanja že neposredno globoko v rešitev *slovenskega političnega narodnega vprašanja*. Prva slovenska narodna vlada je namreč zunanji simbol priznanja prirodnega prava o narodni samoodločbi. Na tej podlagi sloni tudi uresničenje stoletnih slovenskih sanj o zedinjeni Sloveniji. Osvobodilna fronta je ustvarila to že sredi boja, kljub namišljenim političnim mejam, ki so delile slovensko ozemlje. Za osvobodilno vojsko teh meja ni bilo. V osvobodilnem boju so se že dejansko združili vsi Slovenci, v Jugoslaviji, na Primorskem in na Koroškem, povsod je rasla nova ljudska oblast. Naloga mirovne konference je le še ta, da ta uspeh, za katerega so Slovenci iz vseh obmejnih pokrajin žrtvovali svoja življenja, tudi mednarodnopravno potrdi. Zedinjena Slovenija pa postala dejstvo že sredi vojske.

Resnično rešitev slovenskega narodnega vprašanja pa pomeni notranja slovenska preobrazba, po kateri je Osvobodilna fronta dosegla zgodovinski uspeh, da je takorekoč ustvarila slovenski narod v političnem smislu in s tem dovršila slovenski narodni razvoj. Šele s tem in prav s tem je prenesla težišče vsega narodnega dela domov. Ta uspeh je bil mogoč le tako, da smo Slovenci poleg zunanjih sovražnikov premagali tudi notranjega, domače reakcionarne sile, ki so se v tej borbi na življenje in smrt zvezale z okupatorjem. Slovenska ljudska množica je v teh štirih letih osvobodilnega boja dozorela za cela desetletja. Slovenski človek je postal konkreten in sproščen, prejšnjo nezavednost in čustveno zanesenjaštvo je zamenjala vsakdanja pripravljenost za najtežje žrtve za narodno skupnost.

Tudi svobodna slovenska odločitev, naj predstavlja zedinjena Slovenija člen nove, federativne *Jugoslavije*, predstavlja že sto let

staro točko slovenskega narodnega programa. Osvobodilna fronta pa je obenem z ostalimi jugoslovanskimi narodi šla še za korak dalje v ustvarjanju prirodne enote, slovanske narodne družine. Ves njen boj je v najtesnejši zvezi z domovinsko vojsko, ki jo je istočasno bil največji slovanski narod, Rusi. Prav Sovjetska zveza pa je v tem času dosegla bratsko sodelovanje sploh med vsemi slovanskimi narodi.

Načela prave *demokracije*, ki je dobila svoj najpopolnejši izraz v novi ljudski oblasti, so v bistvu spremenila tudi slovensko mednarodno politiko, kar se je pokazalo zlasti v manjšinskem vprašanju. Italijanski in avstrijski manjšini v okviru zedinjene Slovenije ne grozi zatiranje, kakor je bilo v navadi v starem lažidemokratičnem redu, marveč imata zagotovljen svoboden razvoj in popolno udeležbo pri novi oblasti. Prav ta nova manjšinska politika je močno olajšala ustvaritev zedinjene Slovenije. Oprti na Titovo armado se zanjo niso borili le Slovenci, marveč tudi tržaški Italijani in Avstrijci iz slovenske Koroške. Tudi ta stran osvobodilnega boja nas spomni na kmečke upornike. Tudi ti so namreč sodelovali v svojem boju z nemškimi kmeti na Koroškem in srednjem Štajerskem, pa tudi nemške meščane so klicali, naj se jim pridružijo.

V svojem boju je Osvobodilna fronta odstranila nevarnost razkroja, ki je že pretila slovenskemu kulturnemu življenju. Pa ne le to. Kulturni delavci so se ozko povezali s preprostim ljudstvom. Grozeči razkol je zamenjala vse večja povezanost, kakor jo je slovensko kulturno življenje kdajkoli poznalo. Izginila je tudi stara razlika med razumniškimi »škrici« ter kmečkim in delavskim ljudstvom. Vsak na svoji črti so se skupno borili za isti cilj.

Končno nam pa analiza dosedanjega slovenskega razvoja dokazuje še neizogibno nujnost, da je slovenski narodnoosvobodilni boj nujno morala kot osrednja in najmočnejša gonilna sila voditi slovenska komunistična stranka. To je namreč najdoslednejša zastopnica najmočnejšega in najnaprednejšega sodobnega življenjskega sloga, ki se je razvil v Sovjetski Rusiji. Videli smo, da je tudi v preteklosti vsako tako gibanje rodilo Slovincem pozitivne sadove. Osvobodilna fronta pod vodstvom komunistične partije je dala večjega od vseh prejšnjih. Ustvarila je slovenski narod v pravem pomenu te besede.

SODOBNI SLOVENSKI ZGODOVINSKI POLOŽAJ

Obračun, ki ga polaga Osvobodilna fronta po končani domovinski vojski, je torej bogat. Navzven zedinjena Slovenija, navznoter strnjen slovenski narod, osvobojen od tujih gospodarjev in domačih nazadnjaških vodilnih skupin, ki so razbijale slovensko ljudstvo, da so mu lažje »vladale« v svojo korist. Skoraj pol tisočletja po prvih slovenskih kmečkih puntih, ki stoje na začetku slovenskega narodnega preroda, je ta prerod zaključen. Predvsem v bistvenem social-

nem vprašanju se v obliki ljudske oblasti začetek in konec tesno stikata.

Slovenski narod, ki se je pravkar šele strnil v enotno življenjsko skupnost, sicer prav gotovo ni še tako čvrsto spojen kakor stari narodi, ki so jih povezala že stoletja. Toda to velja samo še za ta trenutek, dokler se razmere ne ustale, osvobojeno ljudstvo ne razgiba in ne izvede nova ljudska oblast, dokler se ob skušnjah vsakdanjega življenja ne porazgubi še ponekod preostali strah pred novim redom, ki so ga z okupatorjem povezani izgubljeni v strahu za svojo oblast že desetletja s svojo sistematično propagando vcepljali zlasti konservativnemu delu kmečkega prebivalstva. Jutri bo pa ta povezanost pri nas že večja kot pri njih. Narodnostno vprašanje nas je namreč kot podložniški in proletarski narod prisililo, da smo ga morali rešiti obenem s socialnim. Nje pa še vedno dele močne družbene razlike, ki vselej pomenijo v narodni strnjenosti in dozorelosti velike razpoke. Zgodovina priča o neštetih primerih, ko se je zaradi njih tudi pri starih in zrelih narodih začelo bratomorno klanje. Vsekakor pa moramo prav danes ljubosumno varovati to enotnost. Vsak poskus, najsi pride od zunaj ali od znotraj, ki bi to največjo pridobitev Osvobodilne fronte, zgrajeno na demokratični ljudski oblasti, hotel zamenjati s starim razkolom ali s kako novo, diktirano »edinostjo«, namreč ne ruši nič več in nič manj kakor slovenski narod sam. Zapustiti bi morali spet to lepo delavnico, ki smo pravkar stopili vanjo.

Prvič po več kot tisoč letih stojimo spet sami na svoji zemlji kot njeni gospodarji. V navdušenju nad tem uspehom pa ne smemo pozabiti, da vse vse socialne in narodnostne rešitve v zraku, če nimajo trdne gospodarske podlage. Zato je poglobitna naloga današnjega časa gospodarska obnova. In še več kot obnova. Slovensko gospodarstvo bo pač moralo dajati kruha več ljudem kot pred vojsko, ko je bila Slovenija še vedno tipično izseljeniško področje. Samo na tak način, da se slovensko gospodarsko življenje dvigne na tako stopnjo, da bo mogel vsak Slovenec dobiti delo in kruha doma, bo namreč mogoče prestreči slovenski prirodni prirastek in v bodoče ustaviti še nadaljevanje padanja slovenske moči v evropskem okviru. Vsi ti koraki zahtevajo brez dvoma smotrno načrtno gospodarstvo in nas vodijo k socialističnim gospodarskim oblikam (produkcijske zadruge, podržavljenje prirodnega bogastva in velikih podjetij itd.).

Naivno bi bilo misliti, da bo stanje, ki bo nastalo v prihodnjih letih, nekaj za večno veljavnega. Vsak tak napredek pomeni samo izhodišče za nov razvoj. *Naivno bi bilo tudi misliti, da so z izoršeno socialno reformo že tudi odpravljene vse sociološke razlike, na pr. med kmeti in delavci.* Pomembno pa je eno. Pridobitve osvobodilnega boja v okviru Osvobodilne fronte se v bodoče ne smejo več izgubiti. Slovenski narod in njegova ljudska oblast morata biti podlaga vsakega bodočega razvoja.

OPOMBA K RAZPRAVI O »OSVOBODILNI FRONTI V SLOVENSKEM NARODNEM RAZVOJU«

Ta sintetični povzetek slovenske zgodovine, ki je nastal v prvotni obliki že sredi vojne v poznem poletju 1942, do konca pa je bil izoblikovan (zlasti velja to za sklepni del) v poznem poletju 1945 — ob v življenju slovenskega naroda najbrže edinstvenem navdušenju nad zmago in osvoboditvijo ter temu ustreznim pričakovanjem od prihodnosti, pa tudi z edinstveno požrtvovalno pripravljenostjo za uresničevanje teh pričakovanj — vendarle potrebuje petinštirideset let po prvem nastanku in dvainštirideset let po svojem končnem izoblikovanju nekaj opozoril tako v zgodovinarskem pogledu kot tudi glede tedanje ocene bodočnosti, ki je sedaj že nekoliko drugačna preteklost, kot pa smo jo tedaj sanjali. Seveda pa ne gre pri tem za spreminjanje ocene samega narodnoosvobodilnega boja ali Osvobodilne fronte, ki ju je mogoče ocenjevati pač le s stališča tedanjega zgodovinskega položaja. Do skrajnosti preprosto in razvidno dejstvo, da sta fašistični velesili obsodili slovenski narod na smrt in uničenje, je pač določalo kot edino častno in mogočo pot boj za življenje in ta pot je bila odprta le v Osvobodilni fronti in v njenem okviru. Dejstva, da pomenja ta boj prav zaradi zgodovinskega mesta slovenske zgodovine, v katerem je bil Slovincem naložen, bistveno strukturno spremembo slovenskega življenja in vrh dosedanje slovenske zgodovine, ni mogoče spreminjati ob retrospektivah iz poznejšega časa. Toda skoraj pol stoletja, kolikor je minilo od nastajanja tega besedila, vendar zahteva več pomembnih zgodovinskih opozoril:

a) Z novimi raziskavami so se razjasnila in spremenila vprašanja slovenske etnogeneze (vpliv in delež staroselcev med na novo naseljenimi Slovani) kot tudi podoba same slovanske naselitve (z Obri je bila zvezana šele druga faza slovenskega naseljevanja med 586 in 592) in oblikovanja karantanske družbe.

b) V srednjeveških mestih na Slovenskem je bil slovenski delež že od njihovega nastajanja bistveno pomembnejši, kot je bilo mnenje v zgodovino-pisju do 1941 (med obrtniki so najbrže celo prevladovali, več jih je bilo tudi med trgovci, opazen delež pa so imeli celo v večinski romanskih mestih ob morju); bolj razširjeno, kot je bilo nekdanje mnenje, je bilo tudi znanje slovenskega jezika podložnikov med plemstvom, čeprav to seveda ne spreminja njihove drugačne jezikovno politične (ali lahko že rečemo narodne?) in družbene zavesti.

c) Dokler je veljala latinščina in v manjši meri nemščina kot jezik mednarodnega znanstvenega ali višjega kulturnega dela (*«lingua franca»*, ki ne zaznamuje narodnostne pripadnosti!), spadajo tudi v teh jezikih spisana dela slovenskih avtorjev v slovensko kulturno in delno celo literarno zgodovino. To gotovo spreminja obseg starejšega slovenskega kulturnega življenja, čeprav tudi to dejstvo ne spreminja pomena temeljnega preloma slovenskega narodnega preroda 18. in 19. stoletja za izoblikovanje slovenskega naroda v modernem smislu.

č) Raziskovanje z volilnimi rezultati izkazanega slovenskega političnega razvoja od srede 19. stoletja naprej nesporno potrjuje Zarnikovo oceno iz l. 1867, da so pomenile že volitve v tem letu bistveni premik v dozorevanju slovenskega naroda v političnem smislu in da stalnost slovenskih volilnih glasov na večini slovenskega ozemlja odtlej dalje dokazuje že obstoj množične slovenske narodne zavesti in s tem slovenskega naroda v modernem smislu, čeprav je bil resnično usodno ideološko razklan in mu je to zapiralo pot v dozoritev prave življenjske narodne skupnosti v političnem smislu.

d) Prav v drugi polovici 19. stoletja je bil v vseh pogledih uresničen pomemben razvoj Slovencev v dozorel narod v modernem smislu: »Na koncu stoletja smo bili že povsem razvit narod z znanostjo in umetnostjo, z razvito kulturo, s povsem izoblikovanim jezikom in strokovno terminologijo, skratka narod..., ki je nedvomno in trdno obstajal in živel.« Zmotna je predstava, razširjena zlasti med slavisti, »da so nas vodili le pesniki in pisatelji«, vse drugo pa da bi nam manjkalo. »Imeli smo politike, imeli smo stranke in struje, parlamentarno slovenščino, kopo gospodarskih in političnih društev in organizacij. Razvoj v letih 1860—1900 je pokazal vso našo moč, vso našo odpornost, vso žilavo voljo do življenja in je v štiridesetih letih premostil domala ves ogromni zaostanek, ki nas je težil še iz srednjega veka.« Tako Vasilij Melik.

e) Besedilo je nastalo ob prelomu dotedanje slovenske zgodovine kot poskus dolgoročne ocene pravkar preživelega boja za svobodo in obstoj. Danes bi seveda zahteval podoben poskus tudi pretres, kako smo odtlej s to svobodo gospodarili in kje smo prav v smislu te dolgoročne ocene danes. Ne gre le za vprašanje krize, ki jo preživljamo, marveč tudi za marsikaj drugega, o čemer zahteva obračun prav perspektiva slovenskega celotnega zgodovinskega razvoja. Pomembne razlike med pričakovanji 1945 in našim življenjem nalagajo namreč tudi trezno analizo poti do teh razlik in razmislek o njih glede na celotno analizo komponent slovenskega razvoja, ki smo jo opravili v razpravi. Vendar ta naloga ne more soditi več v okvir te opombe.

ZNAČAJ GRAFENAUERJEVIH ČLANKOV

Janko Prunk

Dvoje se mi zdi najbolj značilno za Grafenauerjeve članke o slovenskem položaju pred drugo svetovno vojno. Ti članki, ki so izraz krščansko socialističnega kroga intelektualcev okoli revije Dejanje, sodijo v arsenal najboljšega pisanja slovenskega ljudskofrontnega tabora o slovenskem narodnem položaju skupaj z nekaterimi komunističnimi in narodno demokratičnimi. Članki nosijo izrazit pečat piščeve osnovne profesionalne usmerjenosti — to je zgodovinskega mišljenja.

Najprej o zgodovinarju, ki je angažiran v obravnavanju aktualnih družbenih, političnih, kulturnih in nacionalnih problemov. Takšno početje je pri zgodovinarjih seveda popolnoma legitimno. Zakaj ne bi o aktualnih narodnih, političnih, socialnih in drugih problemih mogel pisati nekdo, ki je prav šolan v takšnih rečeh sicer res skozi prizmo preteklosti, če to počno pravniki, ekonomisti, duhovniki, učitelji in vojaki. Današnji čas in naš jugoslovanski prostor sta nas nekako odvadila, da bi se renomirani znanstveniki zgodovinarji tudi aktivno angažirali v aktualnem družbenopolitičnem pisanju. Vzrok temu ni v apriorni nezdržljivosti obojega, ampak verjetno v specifičnosti naše politične in siceršnje kulture.

Zgodovina zgodovinske znanosti nam izpričuje veliko število prav najbolj vidnih zgodovinarjev, ki so se še kako aktivno udeleževali v aktualni politični in drugi publicistiki.

Omenimo le nekaj vidnih primerov: Takšen je bil sam oče moderne zgodovinske znanosti Leopold Ranke, ki je med drugim pisal o skoraj sočasnih srbskih uporih proti Turkom in jih imenoval revolucija. To je počel renomiran češki zgodovinar František Palacky, ki je sestavil leta 1848 češki nacionalni program in velja za očeta avstroslovizma. V drugi polovici 19. stoletja sta bila dva nemška zgodovinarja velikega formata, znani avtor rimske zgodovine Theodor Mommsen in uradni zgodovinar Prusije Heinrich von Treitschke, politično publicistično zelo aktivna; seveda z različnih idejnopolitičnih izhodišč. Mommsen je z narodno liberalnega stališča zagovarjal priključitev Schleswig-Hollsteina k Nemčiji, nato pa v Bismarckovi Nemčiji nasprotoval konservativni kanclerjevi vladi. Treitschke je branil konservativno socialno in politično strukturo Prusije, napadal socialiste in Žide ter zagovarjal agresivno nemško zunanjo politiko.

Publicistično se je udeleževal znameniti zgodovinar renesančne kulture v Italiji švicarski zgodovinar Jacob Burckhardt. V začetku

20. stol. je s stališča kulturnega pesimizma analiziral svetovnozgodovinsko dogajanje svojega časa. Podobno je počel tudi nekako njegov sodobnik, znameniti nizozemski medievist Johan Huizinga.

Znani ruski zgodovinar Paul Nikolajevič Miljukov je bil kot lider buržoazno-liberalne stranke zunanji minister v meščanskih vladah, ki so marca 1917 sledile padcu carizma. Po svojem odhodu v inozemstvo po oktobrski revoluciji je bil publicistično zelo dejaven.

Najboljša imena angleškega zgodovinopisja 20. stoletja, med njimi Seaton-Watson in Arnold Toynbee, so bila publicistično in aktivno politično dejavna v prid britanske zunanje politike v prvi kot v drugi vojni in na mirovnih konferencah.

V prvi polovici 20. stol. poznamo v Nemčiji dvoje velikih imen zgodovinske znanosti, ki sta obe močno politično in publicistično angažirani. Prvi je socialist Franz Mehring, drugi pa je liberalec Friedrich Meinecke, brezkompromisen nasprotnik nacionalsocializma.

Podobno pozicijo kot v Nemčiji Meinecke je v Italiji zastopal znani zgodovinar Gaetano Salvemini, ki je dalj časa moral živeti v eksilu v Franciji.

Znameniti francoski analisti od medievista Marca Blocha do zgodovinarja francoske revolucije Georgesa Lefevra so se poleg svojega poglobljenega zgodovinskega pisanja (M. Bloch je napisal celo eno najpomembnejših utemeljitev zgodovinarjevega dela in zgodovine) posvečali tudi aktualnim političnim vprašanjem, zlasti protifašistični publicistiki.

Omenimo v naši sosesčini samo dve veliki zgodovinopisni imeni 20. stol., ki sta bila tudi pomembna politika, oba liberalne meščanske smeri: Romuna Jon Bratianu in Nicolae Jorga.

Pri jugoslovanskih narodih poznamo pri Hrvatih velikega zgodovinarja v 2. pol. 19. stol. Natka Nodila, ki se je udeleževal s perezom in akcijo političnih bojev narodne stranke v Dalmaciji proti avtonomašem. Tudi povojna generacija hrvaških zgodovinarjev, kot Ferdo Šišić, Rudolf Horvat so bili politično publicistično dejavni.

V samostojni Srbiji so zgodovinarji kot redko kateri intelektualci služili nacionalni politiki svoje domovine tudi z aktualno publicistično dejavnostjo in včasih z direktno politično službo. Ugledni Stojan Novaković je bil minister kraljevine Srbije. Ta srbska tradicija se je potegnila tudi še v prvo Jugoslavijo, znan je publicistični angažma znamenitih zgodovinskih strokovnjakov Slobodana Jovanovića, ki je bil tudi pravnik, Vladimirja Čorovića in malo mlajšega Vase Čubrilovića.

Slovenski zgodovinarji znanstveniki so se bolj ali manj izogibali političnih tem in politike. Neka izjema je pred prvo vojno in po njej drugače usmerjeni masarykovec Dragotin Lončar, pomembno publicistično dejaven v Naših zapiskih, v Avtonomistu in v tridesetih letih v Slovenski zemlji.

V tridesetih letih je med slovensko inteligenco zmagalo prepričanje o pomenu politike v narodnih zadevah oziroma o prvovrstnem pomenu politizacije narodnega življenja. Takšno pojmovanje sta sprejela tudi takrat mlada zgodovinarja Fran Zwitter, ob koncu tridesetih let docent na ljubljanski univerzi, in enajst let mlajši Bogo Grafenauer, takrat študent v zgodovinskem seminarju. Zwitter se je publicistično oglašal v Sodobnosti, Grafenauer pa v krščansko socialističnem Dejanju in nekaj v Delavski pravici.

Pri Grafenauerju, ki je bil v času objavljanja svojih člankov in brošur v letih 1938–40 star med 22 in 24 let in komaj zaključeval univerzitetni študij, nas preseneti veliko zgodovinsko znanje in široka razgledanost ter neverjetna jasnost in zrelost v narodnih zadevah. Veliko znanja je nedvomno poleg klasične gimnazije dobil doma od očeta, znanega slovenskega literarnega zgodovinarja. Za njegovo znanje in usmerjenost pa je, kakor pravi sam, pomembno to, da je že od četrtega razreda osnovne šole vedel, kaj hoče študirati in se je na to sistematično pripravljaj.

Skozi njegova šolska leta sta ga v gledanju na slovenstvo, na slovensko narodno vprašanje poleg drugega pomembno oblikovali dve živi dejstvi: da je bilo to obdobje centralističnega unitarističnega režima, kjer se je v šoli govorilo o enem jeziku in enem narodu: slovensko-hrvaško-srbskem in Grafenauerjevo vsakoletno počitnikovanje v očetovi rodni deželi Koroški, ki je bila z državno mejo boleče odrezana od matice naroda v Jugoslaviji. Ob svojih počitniških popotovanjih je Koroško resnično vzljubil, kar je našlo potem sled v njegovi zgodnji narodnopolitični publicistiki in v vsem njegovem nadaljnjem znanstvenem delu.

V družini krščansko vzgojen, v času šolanja in študija socialno in politično izobražen, se je opredelil za krščanski socializem. Leta 1938 je bil med študenti, ki so prešli v akademsko društvo Zarja, ki je družilo krščansko socialistične študente. Spoznal in spoprijateljil se je z Edvardom Kocbekom in bil od prve številke zraven pri izdajanju Dejanja. Vanj je v treh letih napisal skoraj dvajset krajših in daljših člankov ter nekaj knjižnih poročil. Dve njegovi razpravi sta izšli kot samostojni brošuri, nekaj člankov je priobčil v krščanskem socialističnem glasilu Delavska pravica, v Času in v Sloveniji.

Njegovo pisanje je bilo posvečeno predvsem dvema ključnima vprašanjema: razjasnjevanju slovenskega narodnega položaja v vseh njegovih dimenzijah, gospodarski, socialni, politični, antropološki in zgodovinski, ter posebej in podrobno vprašanju položaja koroških Slovencev. Vmes je nekaj kolumn oziroma zunanjepolitičnih pregledov in idejno političnih polemičnih zapisov.

Grafenauerjevi članki nosijo poleg osebnega pečata tudi močno obeležje časa in potreb, v katerem so nastajali in na katere so se odzivali. To je doba druge etape ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem od začetka leta 1938, od anšlusa Avstrije k nacistični Nemčiji

in s tem padca dela slovenskega naroda pod neposreden pritisk agresivnega nemškega nacionalizma in približanja tega pritiska matici naroda v Sloveniji. Ta doba seže nekako do konca leta 1939, do krize ljudskofrontnega povezovanja v Sloveniji, ki je povzročeno po zunanjem dejavniku, na katerega je vezana ena ljudskofrontnih skupin, KPS. Kmalu po tem času odide pisec člankov po svoji diplomii na univerzi k služenju vojaškega roka. Tako vse njegove članke preveva ljudskofrontni duh, duh premišljevanja o politični aktivizaciji slovenskega narodnega življenja, duh, ki zahteva odpravo ideoloških premis v narodnopolitični akciji in političnem povezovanju in zelo poudarjen duh narodne obrambe. V njegovem pisanju ni nobenega odraza krize ljudskofrontnega povezovanja, nobenega političnega antikomunizma.

Bogo Grafenauer je bil v omenjenem času tudi direktno politično aktiven, če že hočemo tako reči. Bil je odbornik društva Zarja, s katerim so krščansko socialistični študentje (tako imenovani tretji tabor med katoliškimi študenti) bili boj proti prvima dvema taboroma, avtoritarno korporativistično in profasistično usmerjenim mladcem in stražarjem. Bil je dejaven v povezovanju vseh levih demokratičnih društev na univerzi v demokratični levi blok, v katerem je sodelovala tudi Zarja. Pomembna je njegova organizacijska in idejna vloga pri organiziranju kulturno-socialnega tedna akademškega društva Zarja v Bohinju od 7. do 9. avgusta 1939, na katerem se je zbralo nad 200 levih katoliških študentov, poslušalo referate o različnih plateh slovenskega narodnega vprašanja, razpravljalo o njih in brusilo svoje politične poglede.

Grafenauerjevo publicistično delo kaže, da so ga zelo vznemirjali aktualni problemi časa, ki so vplivali oziroma določali slovenski narodni položaj oziroma položaj slovenstva, te zgodovinsko-prirodne danosti, kateri se je čutil zavezan kot k osnovnemu življenjskemu principu. V vseh njegovih člankih je opaziti prizadevanje, da bi se dokopal do bistva slovenskega vprašanja, da bi postavil bistvene determinante, jih analiziral in s tem pripomogel k ustvaritvi nujno potrebnega akcijskega narodnega programa. Iz natančnega branja je moč razbrati, da mu je to dobro uspelo.

Svoj prvi članek k prvi številki Dejanja je posvetil problemu geostrateškega položaja slovenskega ozemlja izhajajoč iz dognanj moderne znanosti o pomenu ozemlja oziroma geopolitike ter ugotovil, da se Slovenci v zgodovini nismo dovolj zavedali svojega geografskega položaja in da svoje politike nismo dovolj vodili iz pogojev, ki nam jih je narekovala naša lega.

V drugem članku Struktura slovenskega vprašanja je postavil nekaj opredelitev, ki zelo zadevajo bistvo stvari, npr.: »Slovensko vprašanje je v svojem bistvu najprej vprašanje slovenskega človeka, vprašanje njegove zavesti in načina, kako ga sprostiti njegovega

nesvobodnega, zgolj zunanostnega razmerja do družbe, kako ublažiti čezmerne ostrine, ki zaradi ideoloških razlik in zaradi napačnega prijema v duhovnih trenjih obvladujejo razmerje med posameznimi ljudmi. Najlažje bi to imenoval potrebo po večjem poudarku človečanske kvalitete pred ideološko strujarsko, ali celo skupinsko pripadnostjo v odnosu do naših soljudi. V tem smislu nam je treba psihološke diagnoze slovenskega človeka. Le tako bomo mogli, ko bomo dobro poznali napake, preiti k njihovemu zdravljenju, da bomo mogli ustvariti novega, svobodnega Slovenca, ki bo s svojim življenjem metafizično in sociološko središče narodne usode. Bistveno vprašanje je v tem notranjem osvobojenju, vsako življenje, gospodarsko, politično in kulturno mora biti namreč osebnostno utemeljeno.« To so osnovne značilnosti politike, pojmovane v smislu krščansko socialistične antropologije, ki jo najdemo takrat in pozneje v člankih Edvarda Kocbeka, zlasti skoraj dobesedno v njegovih člankih Slovenski človek (1938) in Slovenci in politika (1940).

S takimi pogledi so krščanski socialisti, kot prvi na Slovenskem, kar je njihova velika zgodovinska zasluga, zavračali v politiki primat ideoloških norm, kar je v slovenski katolicizmu vpeljal Anton Mahnič in postavljali v ospredje prirodno — zgodovinsko življenjsko danost.

V istem članku o strukturi slovenskega vprašanja je zanimiva in upoštevanja vredna Grafenauerjeva ocena politike in njenega pomena.

Po njegovem ima politika, ki so jo Slovenci imeli za zaničevano deklarovali »najvišje« mesto v narodnem vprašanju. »Ona je najobčutljivejši barometer vsega narodnega življenja: kulturnega, socialnega, gospodarskega in osebnega. In poleg tega je prav politika v sodobnosti činitelj, ki v narodnem življenju najbolj vpliva, vzbuja novih moči ali jih ubija, da, včasih celo ustvarja in ostvarja nove ideološke sisteme. Tudi tu nam manjka še temeljev za gradnjo bodočnosti, manjka nam stvarne in življenjske analize našega preteklega političnega življenja, manjka stvarnega in utemeljenega pogleda na vse življenje in vrvenje okoli nas. Saj niti ne vemo, kaj je politika. Vendar pa čutimo danes, da mora biti poudarek našega tozadavnega dela v ozdravljenju naše razbitosti in v ostrem poudarku naše narodne celotnosti... Zdaj in za vselej se moramo zavedati fundamentalne resnice slehernega narodnega organizma: doma na znotraj se lahko in s pridom diferenciramo, na zunaj pa moramo proti komur koli nastopati kot strnjena in nerazdeljiva enota.« Zelo preudarno povedano za dolgotrajno veljavo!

V začetku pomladi 1938 je z malo brošurico Anšlus in Koroški Slovenci izzval v slovenski javnosti precej pozornosti, saj je stvarno in jasno opozoril Slovence kakšni narodni življenjski nevarnosti so izpostavljeni koroški Slovenci. To leto je ob 20-letnici nastanka prve jugoslovanske države napisal članek Iz starega v novi prostor,

kjer je analiziral pomanjkanje slovenskega političnega koncepta leta 1918, kar se je Slovincem kmalu na mirovni konferenci in tudi v jugoslovanski državi hudo maščevalo.

Konec leta 1938 pred volitvami v narodno skupščino, ko so krščanski socialisti že nastopili v okviru združene slovenske opozicije oziroma ljudske fronte, je Grafenauer napisal daljši članek Odlomki o slovenskem položaju, v katerem je stvarno z več plati osvetlil slovenski narodni položaj. Članek je v dveh nadaljevanjih brez poglavja o gospodarskem položaju Slovencev v jugoslovanski državi izšel zaradi cenzure šele januarja in februarja 1939 v Dejanju.

Grafenauerjevi publicistiki leta 1939 dajejo pečat zlasti razprave Slovenska manjšina na Koroškem (obj. v Času), in Slovensko ozemlje in nemška publicistika, ki je izšla v brošuri, junija 1939. Pomemben je zlasti članek Slovenska narodna obramba v 1. junijski številki Delavske pravice in zlasti njegov referat Slovensko vprašanje na Bohinjskem tednu, avgusta 1939. V slednjem dokaj obširnem spisu je ponovil oziroma razvil osnovne teze iz svojega poldrugo leto starejšega članka Struktura slovenskega vprašanja. Svoje razmišljanje je utemeljil z zgoščeno analizo slovenske politične zgodovine zadnjih sto let. Ponovil je osnovne zapovedi iz svojega starejšega članka o izogibanju političnega opredeljevanja po ideoloških pobudah, o koncentraciji vseh demokratičnih narodnih sil itd.

Povedal je kaj veže Slovence na Jugoslavijo: 1. zemljepisna usmerjenost večine našega ozemlja, 2. narodnostna zveza s sorodnim narodnostnim elementom, in 3. misel, da smo v sedanjem položaju prešibki, da bi mogli vzdržati v boju za tako važno ozemlje. Poudaril je, da imamo Slovenci pravico do narodne samoodločbe v preurejeni Jugoslaviji. Takšna gospodarsko, politično in kulturno avtonomna Slovenija v Jugoslaviji se bo lahko nadalje razvijala primerno svoji srednjeevropski civilizacijski tradiciji in tako največ doprinesla k močni skupni jugoslovanski državi.

Najbolj splošna in najbolj zadeta ocena Grafenauerjevih publicističnih člankov bi bila, da so bili med najpomembnejšimi v reviji Dejanje in da so ji skupaj z Kocbekovimi kar se tiče široko pojmovanih narodnih zadev dajali ton in barvo. Situירani v okviru ljudsko-frontne publicistike so imeli nedvomno svoje mesto in težo najprej za leve slovenske katoličane in tudi za vso slovensko narodno skupnost. Doprinašali so razjasnjevanju slovenskega položaja, ki se je s hitrimi koraki bližal katastrofi. Doprinašali so k zreli samozavesti Slovencev, ki je v kritičnem času omogočila ustanovitev Osvobodilne fronte.

O pomenu Osvobodilne fronte v slovenskem narodnem razvoju pa je spregovoril avtor v svojih predavanjih pred tovariši v koncentracijskem taborišču Gonars leta 1942. Razprava je bila objavljena v Slovenskem zborniku 1945 in pomeni logičen in priroden zaključek predvojne publicistike in je zato organsko vključena na koncu knjige.

IMENSKO KAZALO

- ADLER Fritz (1879—1960), avstrijski socialist, sin Viktorja, 1916 ustrelil avstr. min. predsed. grofa Stürgkha. V letih 1923-40 generalni sekretar Socialistične delavske Internacionale 55.
- AHCIN Ivan (1897—1960), doktor teologije, strokovnjak sociolog, novinar, publicist in glavni urednik Slovenca; nasprotnik krščanskih socialistov 80.
- AICHHOLZER Franc (1884—1976), šolnik in narodni delavec. Eden redkih slov. učiteljev, ki je po plebiscitu ostal na Koroškem 43.
- ALEKSANDER I. Karađorđević (1888—1934), mlajši sin srbskega kralja Petra I., od 1914 do 1921 regent, od 1921 do 1934 kralj, do 1918 Srbije, od takrat kraljevine SHS oz. Jugoslavije 60.
- APIH Josip (1853—1911), zgodovinar, prof. na učiteljišču v Celovcu (med drugim pisal o Slovencih l. 1848) 36.
- BABENBERŽANI, fevdalna rodbina s Frankovskega. Njen zadnji predstavnik Friderik II. (padel 1246) je združil veliko posest od Avstrije preko Štajerske do Kranjske 13, 136.
- BACH Alexander (1813—1893), notranji minister v Avstriji (1849-59), uvajal absolutizem in centralizem po zlomu revolucije leta 1849 197.
- BAUMKIRCHER Andreas, baron von Schlaining (1420—1471), vojaški poveljnik, 1468 organiziral s pomočjo Matije Korvina upor štajerskega plemstva proti cesarju Frideriku III. 187.
- BELA IV. Arpadovič (1235—1270), hrvatsko-ogrski kralj 14.
- BELLOC Hilaire (1870—1953), angl. lirski pesnik nežnosti in ironije, »Tišina morja«, ter pisec histor. del. 47.
- BELOW Georg von (1858—1927), nemški konservativni zgodovinar 177, 179, 180, 181.
- BENEDIKT XV., papež (1914—1922), vodil aktivno mirovno politiko 52, 85.
- BENEŠ Eduard (1884—1948), češkoslovaški politik in državnik, voditelj Narodne stranke, Masarykov sodelavec, predsednik republike 1936-38 in 1945 do 1948 103.
- BERNHEIM Ernst (1850—1942), nemški zgodovinar, prof. univerze v Greifswaldu 1883—1921 (Učbenik o zgodovinski metodi) 177, 180, 181.
- BLAZNIK (BLASNIK) Jožef (1800—1872), slovenski tiskar in založnik, izdajal Bleiweisove Novice in Zgodnjo danico, natisnil Prešernove Poezije (1847) 100.
- BLEIWEIS Janez (1808—1881), zdravnik, živinozdravnik, pisatelj, časnikar in politik. L. 1843 je začel izdajati Kmetijske in rokodelske Novice, ki so bile dolgo časa edini slovenski časnik 36, 69, 92, 93, 123, 124, 170.

- BLOCH Marc (1886—1944), francoski zgodovinar, prof. na Sorbonni, soizdatelj *Annales d'histoire economique et sociale* 9.
- BLÜMEL Rudolf (1898—1966), verski in narodni organizator koroških Slovencev, dokt. teol. in državosl. ved. Pobudnik konser. kršč. soc. struje, ki je po 1930 prevladala med koroš. Slov. 43.
- BONIFACIJ VIII. (1235—1303), papež 1294—1303, uvedel praznovanje svetega leta (prvi 1300); doživel poraz pri poskusu uveljavitve oblasti nad svetovnimi vladarji 180.
- BONNET George (1889—1973), francoski politik, 1938-39 delal v Daladierjevem ministrstvu za zunanje zadeve 72.
- BORUT (—748/49), karantanski knez okrog l. 745, ko so Bavarci odbili Obre in Karantance podvrgli podložništvu frankovskih kraljev 35.
- BOURBONI, stara francoska dinastija s stranskimi vejami v Španiji in Italiji (16.—19. stol.) 74.
- BREJC Janko (1869—1934), odvetnik in politik, predsednik deželne vlade za Slovenijo (1919—1920) 58.
- BREZIGAR Milko (1886—1957), slovenski gospodarstvenik in teoretik liberalno mešč. smeri. Leta 1918 avtor knjige *Osnutek slovenskega narod. gospodarstva* 17, 122, 125.
- BÜRCKEL Josef, Nemec iz Porenja, aprila 1938 rajhskomisar v Avstriji, 1941 šef civilne uprave v Alzaciji 198.
- BRÜCKNER Edvard (1862—1927), nemški geograf, prof. na univerzah v Bernu, Halleju in na Dunaju 142, 143.
- BUČAR Vekoslav, tajnik sindikata Narodne strokovne zveze. L. 1939 izdal knjigo o politični zgod. Slovencev. Ilegalni poverjenik unitaristične meščanske organiz. Narodna odbrana 171—172.
- CANKAR Ivan (1876—1918), največji slovenski pisatelj in dramatik modernist. smeri, po političnem prepričanju socialni demokrat, luciden kritik slov. družbe in daljnoviden načrtovalec slov. narod. programa 55, 128.
- CHAMBERLAIN Arthur Neville (1869—1940), britanski državnik in politik, 1937—40 voditelj konservativne stranke in ministrski predsednik 73.
- CELJSKI grofje z gradu Žovnek v 12. stol. so širili svojo posest do 15. stol., ko so postali ena močnejših plemiških rodbin v Evropi. Izumrli z Ulrikom II. leta 1456 187.
- CICERO Marcus Tullius (106—43 pr. n. št.), rimski govornik, politik, filozof in pisatelj, avtor izreka: »*Historia, magistra vitae*« 177.
- CROCE Benedetto (1866—1952), italijanski filozof, zgodovinar in književni kritik 178.
- ČAPEK Karel (1890—1938), češki pisatelj in esejist, avtor satirične pripovedi »Švejke« 50.
- ČOP Matija (1797—1835), prvi slovenski literarni zgodovinar, jezikoslovec in kritik 197.
- DERMOTA Anton (1876—1914), publicist in politik, socialistično usmerjen, vendar je odklanjal materializem; kritik slovenskih socialnih in političnih razmer 55.
- DOLAR Anton (1875—1953), pisatelj, klasični filolog, prof. v Mariboru 22.

- DOLENC Ivan (1884—1971), stenograf, kot urednik Krekove zapuščine izdal njegova Izbrana dela 54.
- DOLFUSS Engelbert (1892—1934), avstrijski politik, zagovornik stanovske avtoritarne ideologije. 1932 kancler, 1933 razpustil parlament in socialistični Schutzbund. 1934 žrtev nacionalsoc. puča 23, 36.
- EHRLICH Lambert (1878—1942), teolog in etnolog, poznavalec domače Koroške (La Carinthie, 1919). Ideolog katoliške stanovsko avtoritarne ideologije. Nasprotnik NOB in kot tak justificiran 20.
- EINSPIELER Andrej (1813—1888), koroški politik, publicist in organizator, župnik, od 1852 katehet in učitelj slovenščine na celovski realki 36, 152.
- EINSPIELER Gregor (1853—1925), koroški politik in borec za narodnostne pravice, stričnik Andreja Einspielerja 36.
- EINSPIELER Lambert (1840—1906), politik in organizator narodnega življenja na Koroškem. Bratranec Andreja Einspielerja 36.
- EINSTEIN Albert (1879—1955), teoretski fizik, tvorec relativnostne teorije 49.
- ELLUL Jacques (1912—), pravnik, pravni zgodovinar in sociolog, univerzitetni prof. v Bordeauxu 97.
- ENDER Otto (1875—1960), avstr. politik, ob koncu 1. sv. vojne si prizadeval za priključitev Vorarlberga k Švici. Minister v Dolfussovi vladi, tvorec stanovske ustave 23.
- ERJAVEC Fran (1893—1960), katol. publicist. Pisal je o socialni politiki, narodnem gospodarstvu, politiki in literarni zgodovini. Avtor Zgodovine katol. gibanja na Slovenskem 53, 120.
- ERNEST Zelezni, Habsburžan, ki je vladal slovenskim deželam od 1411 do 1424. Zadnji deželni knez, ustoličen na knežjem kamnu (1414) na Krnskem gradu 36.
- ERZEN Jože (= Janez Gradišnik), 1917, pripovednik, urednik, publicist in prevajalec 23, 77.
- FABIJAN Janez (1889—1967), dr. filozofije in teologije, prof. na teološki fakulteti v Ljubljani 81.
- FERRERO Guglielmo (1871—1943), italijanski zgodovinar, liberelec in anti-fašist 11.
- FONTENELLE Bernard le Bouvier de (1657—1757), francoski pisec 182.
- FRANC FERDINAND (1863—1914), avstro-ogrski prestolonaslednik, nečak cesarja Franca Jožefa I., žrtev atentata jugoslovanskih mladincev v Sarajevu 28. 6. 1914 54, 55.
- FRANC JOŽEF I. (1830—1916), cesar avstro-ogrske monarhije 55.
- GIDE André (1869—1951), francoski pesnik, romanopisec, dramatik, poto-pisec in esejist 8.
- GOOCH George Peabody (1873—1968), angleški zgodovinar, preučeval predvsem angleško in nemško zgodovino ter mednarodne odnose novejšega časa 18, 19, 21
- GORAZD, karantanski knez (749—751), krščen sin Boruta 35.
- GOSTINČAR Jože (1860—1942), organizator krščanskosocialnega delavstva na Slovenskem, desna roka J. E. Kreka, narodni poslanec v Beogradu 131.
- GRAFENAUER Ivan (1880—1964), literarni zgodovinar in etnograf, redni član SAZU (Zgodovina slovenskega slovstva) 36, 89.

GREGOR VII., papež od 1073 do 1085, začel boj za investituro z nemškim cesarjem Henrikom IV. 180.

GRUDEN Josip Valentin (1869—1922), zgodovinar in kanonik, prof. zgodovine in cerkvenega prava na ljubljanskem bogoslovju. Avtor Zgodovine slovenskega naroda od naselitve do 18. stol. pri Mohorjevi družbi 56, 173, 176.

HASBURŽANI, nemška plemiška družina s Švabskega. Nemški oz. avstrijski cesarji, s presledki od Rudolfa I. (l. 1273) do Karla I. (1918) 13, 136.

HAECKER Theodor (1879—1945), nemški filozof, pisatelj, zgodovinar kulture; prizadeval si je za utemeljitev eksistencialist. kršč. filozofije. Kot nasprotnik nacionalsoc. 1938 47.

HARTMAN Milka, r. 1902, pesnica in prosvetna delavka med koroškimi Slovenci 115.

HAUPTMAN Ljudmil (1884—1968), zgodovinar, prof. zgod. srednjega veka na ljubljanski univerzi. Specialist za zgodnjo slov. in hrvaško zgodovino 12, 16, 135.

HAUSHOFER Karl (1869—1946), nemški geopolitik in general, prof. na Münchenski univerzi (izdajal Zeitschrift für Geopolitik, 1924) 11, 79, 102, 132.

HERDER Johann Gottfried von (1744—1805), nemški pisatelj, zgodovinar in filozof (Ideje k filozofiji zgodovine človeštva) 136.

HITLER Adolf (1885—1945), voditelj nemške nacionalsocialistične stranke (od 1921), diktator (od 1933 oz. 1934) 23, 44, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 109.

HOLL Karl (1866—1926), nemški protestantski teolog 88.

HOTIMIR, karantanski knez 752—769, Borutov nečak. Za časa Hotimirove vlade je Karantanija formalno priključena salzburški škofiji, začne se širša misijonska akcija 35.

HREN Tomaž (1560—1630), ljubljanski škof, predsednik protireformacijske komisije za Kranjsko 192.

HRIBAR Ivan (1851—1941), slovenski liberalni politik, ljubljanski župan (1869—1910), pokrajinski namestnik v Ljubljani (1921—1923).

ILEŠIČ Fran (1871—1942), literarni zgodovinar in publicist, redni prof. zagrebškega vseučilišča za slovenski jezik, predsednik Slov. matice 1907—1914, zanimal ga je predvsem ilirizem z Vrazom in Gajem; pristaš »novega ilirizma« 54.

IZVOLSKI Aleksander (1856—1919), ruski veleposlanik med prvo svetovno vojno v Franciji, s katerim so se pogovarjali Jugoslov. 19.

JANEŽIČ Anton (1828—1896), koroški slovničar in književni organizator 36, 152.

JARNIK Urban (1784—1844), koroški pesnik, delavec za versko, umsko in gospodarsko izobrazbo ljudstva, narodopisec, zgodovinar in jezikoslovec, predvsem pa narodni buditelj 36.

JEGLIČ Anton Bonaventura (1850—1937), ljubljanski škof 1898—1930, pomembna moralna in politična avtoriteta v slovenskem katoliškem taboru, odločilno vlogo igral med 1. svetov. vojno 20, 56, 175.

JERAN Luka (1818—1896), nabožni pesnik in pisatelj, v mladih letih pristaš ilirizma na Slovenskem 89, 92, 94, 123, 155, 160.

JERŠIČ Miro (1902—1981), pravnik, krščansko socialistični teoretik in publicist, občasno urednik Delavske pravice, Besede o sodobnih vprašanjih in Dejanja 71.

JOŽEF II. (1741—1790), sin avstrijske cesarice Marije Terezije, njen sovladar (1765—1780) in avstrijski, razsvetljeni, absolutični cesar (1780—1790) 14, 152.

JURČIČ Josip (1844—1881), slovenski realistični pisatelj in časnikar 159.

KALAN Andrej (1858—1933), katoliški ideolog in urednik (Domoljub, Slovenec), poverjenik za kmetijstvo pri narodni vladi v Ljubljani 56.

KAREL I. HABSBURŠKI (1887—1922) 20.

KAREL VELIKI (742—814), frankovski in langobardski kralj ter rimski cesar 195.

KARDELJ Edvard (1910—1979), politik, državnik in publicist, komunistični teoretik. Član najviš. vodstva KPJ-ZKJ v letih 1937 do smrti. Pisec številnih knjig o narodnem vprašanju in problemih graditve socializma 5.

KERMAUNER Dušan (1903—1975), zgodovinar delavskega gibanja, politične in kulturne zgodovine na Slovenskem, predvojni komunist 8, 99.

KOBLAR France (1889—1975), literarni zgodovinar, književni in gledališki kritik, prevajalec in urednik, akademik. L. 1937 kot urednik Doma in sveta na pritisk avtor. katol. desnice odstopil. Predsednik Slovenske matice (1966—1975) 91, 163.

KOCBEK Edvard (1904—1981), pesnik, esejist, prevajalec, urednik, politik, predstavnik krščanskosocialističnih izobražencev v OF. Urednik Dejanja 1958—1941 in Slovenske revolucije 1942—1943 184, 204.

KOCELJ, slovenski knez v Spodnji Panoniji (861—874), ki se je politično in cerkveno, vendar kratkotrajno osamosvojil od frankovske oblasti 195.

KOLAR Ivan (1896—1974), slavist, mladostni pripadnik gibanja (1912—1914) Preporod, o katerem je leta 1930 napisal knjigo 55.

KONSTANTIN (CIRIL) in METOD (827—869, 826—885), brata iz Soluna, ki sta na željo bizantinskega cesarja Mihaela III. in na prošnjo moravskega kneza Rastislava misionarila na Moravskem ter za to sestavila slovansko abecedo (glagolico) in v slovanski jezik prevedla potrebne cerkvene knjige 195.

KOROŠEC Anton (1872—1940), teolog in politik katol. Slov. ljudske stranke. Predsednik Jugosl. kluba v dunajskem parlamentu in predsednik Narod. vijeća v Zagrebu, okt. nov. 1918. Najvidnejši slov. meščanski politik v stari Jugoslaviji 56, 57.

KOS Franc (1853—1924), zgodovinar; zbiral, obdeloval in objavljaval vire za srednjeveško zgod. Slovencev in na njihovi podlagi pisal razprave in študije.

KOŠIR (Koschier) Pavel (1878—1925), nabiratelj narodnega blaga in koroški šolnik 110.

KOTNIK France (1882—1955), narodopisec in literarni zgodovinar, bavil se je predvsem s kulturo koroških Slovencev 36.

KOVAČIČ Franc (1867—1939), teolog in zgodovinar, prof. bogoslovja v Mariboru, kjer je bil tudi urednik ČZN in predsednik Muzejskega društva 19, 121, 122.

KREK Janez Evangelist (1865—1917), sociolog, politik, organizator, pisatelj in časnikar. Ustanovitelj Slovenskega katoliškega delavskega društva (1894), Slov. krščansko-socialne delavske zveze (1897), Zveze kranjskih posojilnic 53, 54, 55, 87, 90, 93, 124, 128, 131, 161, 162, 172.

- KUSEJ dr. Radoslav (1875—1941), pravnik, specializiral se je za cerkveno pravo (Josef II. u. d. äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs), prof. pravne fakultete v Ljubljani 34, 35.
- KLAUSNER, avstrijski polkovnik, prvi nacistični gaulajter na Koroškem še dokaj srpen do Slovencev, nato minister na Dunaju 114.
- KRANJEC Silvo (1892—1976), zgodovinar. Pregled zg. Srbov, Hrvatov in Slovencev 1925, Zg. Srbov 1927, Kako smo se zedinili 1928 19, 53.
- LAMPE Frančišek (1859—1900), filozof, teolog in urednik, prof. dogmatike na ljubljanskem bogoslovju 90.
- LEON XIII. papež od 1878 do 1903; razvil živahno dejavnost v mednarodni politiki katoliške akcije. Avtor enciklike *Rerum novarum* 1891 52, 180.
- LEVSTIK Fran (1831—1887), pesnik, pripovednik, dramatik, kritik, jezikoslovec, politični publicist, tajnik SM 1864—1865 128, 159, 198.
- LINHART Anton Tomaž (1756—1795), prvi slovenski dramatik in kritični zgodovinar, preroditelj 197.
- LJOTIČ Dimitrije, (1891—1945) ustanovitelj in vodja srbske fašistične organizacije »Zbor«. V drugi svet. vojni sodelavec nem. okupatorja 66.
- LJUDEVIT POSAVSKI, knez spodnje Panonije 817—823, l. 819 se je uprl Frankom, upor so se pridružili tudi Karantanci in po njegovi zadušitvi izgubili tudi notranjo samostojnost 191.
- LONČAR Dragotin (1876—1954), zgodovinar in socialistično usmerjeni politik, predsednik Slovenske matice (1920—1947) 53, 123, 124, 171, 172, 201.
- MAHNIČ Anton (1850—1920), pisatelj, katoliški kulturni filozof, 1884: idejni utemeljitelj političnega katolicizma na Slovenskem, škof na Krku 8, 51, 90, 92.
- MAISTER RUDOLF-VOJANOV (1874—1934), general in pesnik, vodja borcev za slovensko severno mejo. 59, 95, 124, 155, 160, 161, 172, 175, 183.
- MAJAR Matija-Ziljski (1809—1892), narodopisec, jezikoslovec in narodni buditelj, aprila 1848 pisec narodnega programa »Kaj Slovenci terjamo«. 36, 152.
- MAL Josip (1884—1978), slovenski zgodovinar, ravnatelj Narodnega muzeja (1924—1945) in Mestnega muzeja (1950—1962) v Ljubljani. Avtor zgodovine Slovencev 19. stoletja 171, 172—176.
- MARIJA TEREZIJA (1717—1780), avstrijska razsvetljena cesarica, češka in madžarska kraljica (1740—1780), hči nemškega cesarja Karla VI. 14, 192.
- MARX Karl (1818—1883), družbeni kritik, politični ekonomist, ideolog delavskega gibanja in utemeljitelj znanstvenega socializma 9.
- MASARYK Tomaš Garrigue (1850—1837), češki politik, državnik in meščanski filozof, zelo vplival na Slovence, prvi predsednik Češko-slovaške republike 1919—1935 50.
- MEINECKE Friedrich (1862—1954), nemški zgodovinar, nasprotnik nacional-socializma 177, 179.
- MELIK Anton (1890—1966), geograf in zgodovinar, prof. ljublj. univerze. Obsežen pregled geografije Slovenije v več knjigah. Član SAZU in predsednik Slovenske matice (1950—1966) 25, 132, 136.
- MILES Sherman, ameriški polkovnik, član antantne komisije na Koroškem 1919, ki je odločala o demarkacijski meji 20, 22.

- MONTESQUIEU Charles de Secondat (1689—1755), francoski pisatelj in sociolog razsvetljenstva 30, 102.
- dr. MORAVSKI (psevdonim) glej Rožič Valentin 36, 40.
- MOŠKERC Miha (1872—1924), časnikar in krščanskosocialno usmerjen organizator, sodelavec J. E. Kreka 56.
- MOUNIER Emmanuel (1905—1950), francoski filozof in esejist, personalist. Avtor manifesta personalizma, odločilno vplival na poglede Edvarda Kocbeka 82, 97.
- MUSSOLINI Benito (1883—1945), ustanovitelj in vodja italijanskih fašistov, predsednik fašistične vlade (od 1922) 23, 72, 76, 77, 95, 149.
- NADLER Josef (1884—1963), literarni zgodovinar, univerzitetni prof. v Freiburgu, Königsbergu in na Dunaju 62.
- NAGELE Matevž (1908—), duhovnik in kulturni delavec v Slov. Plajberku 43.
- NAPOLEON I. Bonaparte (1769—1821), francoski vojskovodja in osvajalec, 1793—1799 general in poveljnik vojske, 1799—1804 »prvi oz. dosmrtni konzul«, 1804—1815 francoski cesar 14, 37, 62, 137, 148.
- NAUMANN Friedrich, (1860—1919) nemški politik nacionalno liberalne smeri pred prvo svet. vojno; publicistično se zavzemal za ideje Mitteleurope pod nem. hegemonijo 55, 139.
- NIEBUHR Barthold Gevig (1776—1831), nemški zgodovinar in politik; njegova Rimska zgodovina je metodološko obogatila zgodovinopisje 179.
- OTOKAR II. Přemysl (1253—1278), češki kralj, ki je začasno zasedel Avstrijo in slovenske alpske dežele. Premagan in ubit v bitki na Moravskem polju od nemškega cesarja Rudolfa Habsburškega 13, 136.
- PASCHINGER Viktor (1882—1963), koroški geograf, raziskovalec ledenikov in alpinist 137, 138, 151.
- PASIĆ Nikola (1845—1926), najpomembnejši srbski politik in državnik v Kraljevini Srbiji in pozneje Kraljevini SHS. Soustanovitelj in voditelj Narodne radikalne stranke 19.
- PAVEL DIAKON (Paulus Diaconus) 720 do okrog 799; langobardski zgodovinar in cerkveni pisec (Historia Langobardorum) 14.
- PAWLOWSKY Wladimir nov, od 1938 vsaj do konca 1941 nacistični deželni glavar Koroške 43, 108, 115, 116, 117.
- PENCK Albrecht (1858—1945), geograf, geomorfolog, raziskovalec ledene dobe; prof. na dunajski univerzi 146.
- PETEK Franc (1885—1965), zdravnik, predsednik Političnega in gospodarskega društva na Koroškem, izdajatelj »Koroškega Slovenca«, soustanovitelj »Zveze slovenskih zadrug na Koroškem... 108, 109.
- PETLJURA Simon Vasiljevič (1879—1926), ukrajinski politik. nov. 1918 vrhovni ataman vojske, v febr. 1919 predsednik antantofil. ukrajinskega direktorija 102.
- PEZET Ernest predsednik francoske parlamentarne komisije za zunanje zadeve, krščan. demokrat 72, 73, 77.
- PIJ XI. papež od 1922—1939, l. 1929 je z Italijo sklenil lateransko pogodbo 52.
- PIRCHEGGER Hans (1875—1970), zgodovinar, prof. na graški univerzi 176.

- PIVEC-STELE Melita (1894—1973), zgodovinarica in bibliotekarka, proučevala še posebej Ilirske province 122.
- PLETERSKI Janko (r. 1923), slovenski zgodovinar, strokovnjak za jugoslovansko vprašanje. Avtor knjig: Narodna in politična zavest pri Kor. Slovencih; Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo; Narodi, Jugosl., revolucija 7, 8.
- PODBOJ Štefan (1881—1914), jezikoslovec, služboval na gimnazijah v Ljubljani in Celovcu in aktivno delal v slovenskih društvih 36.
- POLJANEC Vinko (1876—1938), župnik, koroški narodni borec, od 1932 predsednik Slovenske prosvetne zveze na Koroškem 43, 110, 116.
- PREPELUH Albin (ABDITUS) (1881—1937), publicist in politik, eden od vodij desnega krila soc. demokracije, pozneje avtonomist (1920), vodja Slov. rep. stranke (1924), Slov. kmet. stranke (1926) 11, 20, 21, 22, 98—100, 161, 176.
- PREŠEREN France (1800—1849), največji slovenski pesnik, romantik 159, 197.
- RAMOVŠ Fran (1890—1952), jezikoslovec, prof. ljublj. univerze, ukvarjal se je veliko z zgodovino slov. jezika in njegovimi dialekti 136.
- RANKE Leopold (1795—1886), pruski zgodovinar, prof. v Berlinu, utemeljitelj modernega, kritičnega zgodovinopisja 179.
- RAVNIKAR Jernej (1856—1920), šolnik in publicist. L. 1907—1913 na programu SLS deželni poslanec notr. sod. okr. in sploš. volilne skupine 20.
- RICKERT Heinrich (1863—1936), nemški filozof, predstavnik bodenske novokantovske šole (filozofije vrednosti) 177.
- ROOSEVELT Franklin Delano (1882—1945), predsednik Združenih držav Amerike (1933—1945); začetnik new deala, podprl Vel. Britanijo in Sov. zvezo v boju proti nacizmu in fašizmu 50.
- ROSENBERG Alfred (1893—1946), nacistični politik in publicist. Avtor nacist. knjige Mithos des 20. Jahrhunderts 1930. Na nürnberškem procesu obsojen na smrt 96, 102.
- ROUSSEAU Jean Jacques (1712—1778), francoski pisatelj in filozof, razsvetljenec in predhodnik romantike 30, 102.
- ROŽIČ Valentin (1878—1935), politik in publicist, pisal predvsem o koroških Slovencih (psevdonim: Moravski).
- ROŽMAN Gregorij (1883—1959), ljubljanski škof od 1930—1945, med NOB sodeloval z okupatorji pri organizaciji domobranske vojske 22.
- RUS Jože (1888—1945), geograf, etnolog in zgodovinar 137.
- RYDZ-SMIGLY Edward (1886—1941), poljski maršal, sodelavec Pilsudskega, od 1935 vrhovni komandant poljske armade in državni diktator 102.
- SALUTATI Culuccio (1331—1406), florentinski humanist 180.
- SAMO (—658), vladar plemenske zveze čeških, moravskih, karantanskih in polabskih Slovanov in njen vodja v odporu proti Frankom in Obrom 35, 195.
- SAVNIK dr. Roman (1902), geograf, speleolog, upravnik Inštituta za raziskovanje krasa pri SAZU v Postojni. Poleg splošnih zemljepisnih, krasoslovnih del in učbenikov je napisal tudi razpravo o koroških Slovencih 25.
- SAZONOV Sergej Dimitrijevič (1861—1927), ruski zunanji minister leta 1915, ko je bil sklenjen londonski pakt med antanto in Italijo na škodo Jugoslovanov 19.

- SCHUSCHNIGG Kurt (1897—1977), avstrijski krščanskosocialni politik, kancler po Dollfussovem umoru 23, 24.
- SEIDLER Ernest (1862—1931), državnik, prof. dunajske univerze, avstrijski ministrski predsednik od junija 1917 do julija 1918 150.
- SEIPEL Ignaz (1876—1932), katoliški duhovnik, univerzitetni prof., krščansko-socialni državnik I. avstrijske republike 23, 50.
- SEKOL Ivan (1882—1958), župnik, Vogrče-Globasnica. Vodja slovenske prosvetne zveze pri koroških Slovencih 110.
- SKET Jakob (1852—1912), urednik, pripovednik in šolnik, zanimal se je posebej za primerjalno jezikoslovje, učitelj na celovski gimnaziji 36.
- SLOMSEK Anton Martin (1800—1862), pesnik, nabožni in šolski pisatelj, narodni buditelj, cerkveni organizator in od 1846 lavantinski škof, od 1859 s sedežem v Mariboru 36, 111, 152.
- SPANHEIMI, plemiška rodbina iz Porenja z obsežno posestjo v slovenskih deželah od 11. do 13. stoletja 13.
- SPONHEIMER Bernhard (1202—1256), vojvoda, koroški deželni knez 36.
- STALIN-Josif Visarionovič Džugašvili (1879—1953), sovjetski politik in dik-tator, dolgoletni voditelj VKP(b) in sovjetske države 102.
- STANEK František, predsednik Češkega svaza, povezave čeških polit. strank v domovini med 1. svet. vojno. Prečital 30. maja češko narodno polit. deklaracijo v dunaj. parlamentu 57.
- STARC Janez (Ivan) (1885—1953), župnik, koroški prosvetni in politični delavec, poleg dr. Petka zadnji deželni poslanec koroških Slovencev v prvi avstr. republiki 43, 110, 116.
- STOJADINOVIČ Milan (1888—1961), srbski politik in finančni strokovnjak, predsednik Jugoslovanske radikalne zajednice in 1935—1939 predsednik vlade, blizu fašizma 87.
- STRITAR Josip (1836—1923), slovenski pesnik, pisatelj, literarni vzgojitelj, urednik, kritik in mladinski pesnik 159.
- STURGGH Karl, grof (1859—1916), avtoritarni predsednik avstrijske vlade leta 1916, žrtev atentata socialista F. Adlerja 55.
- SUPILO Franjo (1870—1917), hrvaški politik, borec jugoslovanske ideje in eden ustanoviteljev Jugoslovanskega odbora v Londonu.
- ŠAJNIK (SCHEINIGG) Janez (1851—1919), koroški dialektolog, slovstveni zgodovinar in narodopisec 36.
- ŠIŠIČ Ferdo (1869—1940), vodilni hrvaški zgodovinar med vojnama, medievist, prof. na zagreb. univerzi 18, 21, 53, 56, 59, 176.
- SOLAR Jakob (1896—1968), jezikoslovec, literarni zgodovinar, organizator izdajanja in soavtor učbenikov, prevajalec 22.
- SUKLJE Fran (1849—1935), konservativni politik, zgodovinar, kranjski deželni glavar (1908—1911) 58, 69, 93, 159.
- SUŠTERŠIČ Ivan (1863—1925), pravnik in politik, eden izmed ustanoviteljev Katoliškega političnega društva (1890), dolgoletni poslanec v drž. zboru, voditelj SLS, po prevratu 1918 se je umaknil iz politike 21, 54, 56, 57, 58, 69, 90, 93, 120, 124.
- TAVČAR Ivan (1851—1923), pisatelj in liberalni politik, v zadnjem obdobju habsburške monarhije dolgoletni ljubljanski župan, predsednik Slov. matice 1918—1920 56.

TISCHLER Joško (1902—1979), pobudnik in utemeljitelj obvezne dvojezične šole na južnem Koroškem, predsednik Slovenske prosvetne zveze (1936—38), predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev... 107, 108, 109, 111, 116, 117.

TOMAN Lovro (1827—1870), advokat, pesnik in politik Bleiweisove smeri, prvi predsednik Slovenske matice: 1864—1868 158.

TOMŠIČ dr. Ivan (1902—1976), pravnik, prof. ljublj. univerze. Ukvarjal se je predvsem z meddržavnim pravom in pravno zgodovino 22, 42.

TRILLER Karel (1862—1926), pravnik, liberalni politik in gospodarstvenik, prijatelj Ivana Tavčarja 20, 56.

TROELTSCH Ernst (1865—1923), nemški protestantski teolog in filozof 177.

TRSTENJAK Davorin (1817—1890), leposlovec, mitolog, etimolog, zgodovinar, liberalnokatoliški publicist, osnovatelj in prvi predsednik Društva slovenskih pisateljev (1872), pristaš ilirizma 152.

TRUNK Jurij Matej (1870—1973), borec za pravice koroških Slovencev, pisatelj, izseljenski zgodovinar in časnikar 20.

TUMA Henrik (1858—1935), politik, publicist in alpinist, v dvajsetih letih samostojni socialistični mislec 55, 161.

UDE Lojze st. (1896—1982), pravnik, publicist in zgodovinar. Ukvarjal se je predvsem z narodnostnim vprašanjem (Slovenci in jug. skupnost Mb 1972), še posebej na slovenskem Koroškem 5, 7, 8.

ULRICH LIHTENŠTAJNSKI (von Liechtenstein) (1200—1274 ali 1277), lju-bezenski in epski pesnik 36.

UŠENIČNIK Aleš (1868—1952), filozof in teolog, prof. filozofije na ljublj. teološki fakulteti 54, 55, 69, 93, 175.

VALKUN (VALTUNK) (Waltunc) karantanski knez po 772 35.

VALUK (Wallucus dux Winedorum), slovanski knez okrog 631 v starokarantanskem prostoru Vzhodnih Alp 35.

VIDIC Fran (1872—1944), literarni zgodovinar 56.

VIDMAR Josip (1895), lit. kritik, teoretik, esejist in prevajalec (Kulturni problem slovenstva, Lj. 1932) 5, 7, 155.

VITERNIK Luka, eden redkih slovenskih učiteljev, ki je ostal po plebiscitu na Koroškem, preganjan od nac. socialistov 43.

VODNIK Valentin (1758—1819), slovenski razsvetljenski pesnik in časnikar 197.

VOGELNIK Dolfe (1909—1987), statistik in demograf, prvi direktor Državnega statističnega urada (1946—1948), prof. na Ekonomski fak. v Lj. 31.

VOŠNJAK Mihael (1837—1920), slovenski politik in ekonomist, ustanovitelj slov. združništva 159.

VRAZ Stanko (Kontantin) (1810—1851), pesnik in kritik, glasnik ilirizma in »vseslovske vzajemnosti« 152.

WILSON Thomas Woodrow (1856—1924), severnoameriški politik in državnik, eden voditeljev demokratske stranke in predsednik ZDA (1913—1921) 19, 20, 57, 104.

WUTTE Martin (1876—1948), zgodovinar, direktor deželnega arhiva v Celovcu 21, 152.

ZERNATTO Guido (1903—1943), impresionistični lirik, pripovednik in politični publicist, 1936—1938 državni sekretar v Schuschniggovem kabinetu 24.

- ZOIS Žiga (1747—1819), lastnik fužin na Gorenjskem, razsvetljenec, racionalist, mecen slovenske književnosti 192, 197.
- ZUPANIČ Niko (1876—1961), slovenski etnolog. Med prvo svetovno vojno član Jugoslovanskega odbora v emigraciji. V stari Jugosl. pristaš srbske narod. rad. stranke in minister 172.
- ZWITTER Fran (1905), vodilni slov. zgodovinar za zgodovino novega veka, od 1937 prof. na ljub. univerzi, podpredsednik Slov. matice od 1966—1986, poslevodeči 1975—1978. Strokovnjak za nacionalno problem. 19. stol. pri Slovencih in vseh narodih habs. monarhije 16, 22, 39, 84, 177.
- ŽERJAV Gregor (1882—1929), slovenski liberalni politik. med I. svet. vojno tajnik Jug. kluba, 1921/22 in 1924/25 minister v beograjski vladi 65.
- ŽOLGER Ivan (1870—1925), slovenski pravnik, visok upravni uradnik. Leta 1917 postal kot prvi Slovenec minister v habsb. monarhiji. Leta 1919 član jugosl. delegacije na mirovni konferenci v Parizu 20.
- ŽUMER Matija (1901—1957), dr. metal. znanosti, od 1937 docent in pozneje prof. na Tehniš. fakulteti v Ljubljani; pisec pomembnih prispevkov o metalur. tehniki 123.
- ŽUPANČIČ Oton (1878—1949), slovenski modernistični pesnik, tudi dramatik, prevajalec in esejist 34.

K A Z A L O

Uvodni zapis ob ponatisu člankov od 1938 do 1945	5
Mednarodna funkcija slovenskega ozemlja	11
Koroška pred novimi dogodki	18
Ob švicarski ustavi	27
Struktura slovenskega vprašanja	31
»Anšlus« in koroški Slovenci	34
O nasilju	46
O verskem integralizmu	51
Iz starega v novi prostor	53
Ob vprašanju slovanske skupnosti	61
Premišljevanje o svobodi	64
Slovenska akademska mladina	65
Slovenska akademska mladina	69
Med manjšinami in geopolitiko	71
Odlomki o slovenskem položaju	83
Misli o fašizmu	94
Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi	98
Med Ukrajino in Španijo	101
Slovenska manjšina na Koroškem	107
Slovenska svoboda	120
Slovenska narodna obramba	128
Akademiki ob jubileju JZS	131
Slovensko ozemlje in nemška publicistika	132
Slovensko vprašanje	155
Oceni:	
Vekoslav Bučar, Politička istorija Slovenačke	171
Dr. Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda	172
Zgodovinska kultura	177
Osvobodilna fronta v slovenskem narodnem razvoju	184
Janko Prunk:	
Značaj Grafenauerjevih člankov	209
Ervin Dolenc:	
Imensko kazalo	215

SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE IN SLOVENSKI ZGODOVINSKI POLOŽAJ

Bogo Grafenauer

Uredil, spremno besedo in opombe
o prvih objavah napisal

Janko Prunk

Imensko kazalo sestavil

Ervin Dolenc

Opremila

Andreja Mejač

Založila

SLOVENSKA MATICA LJUBLJANA

1987

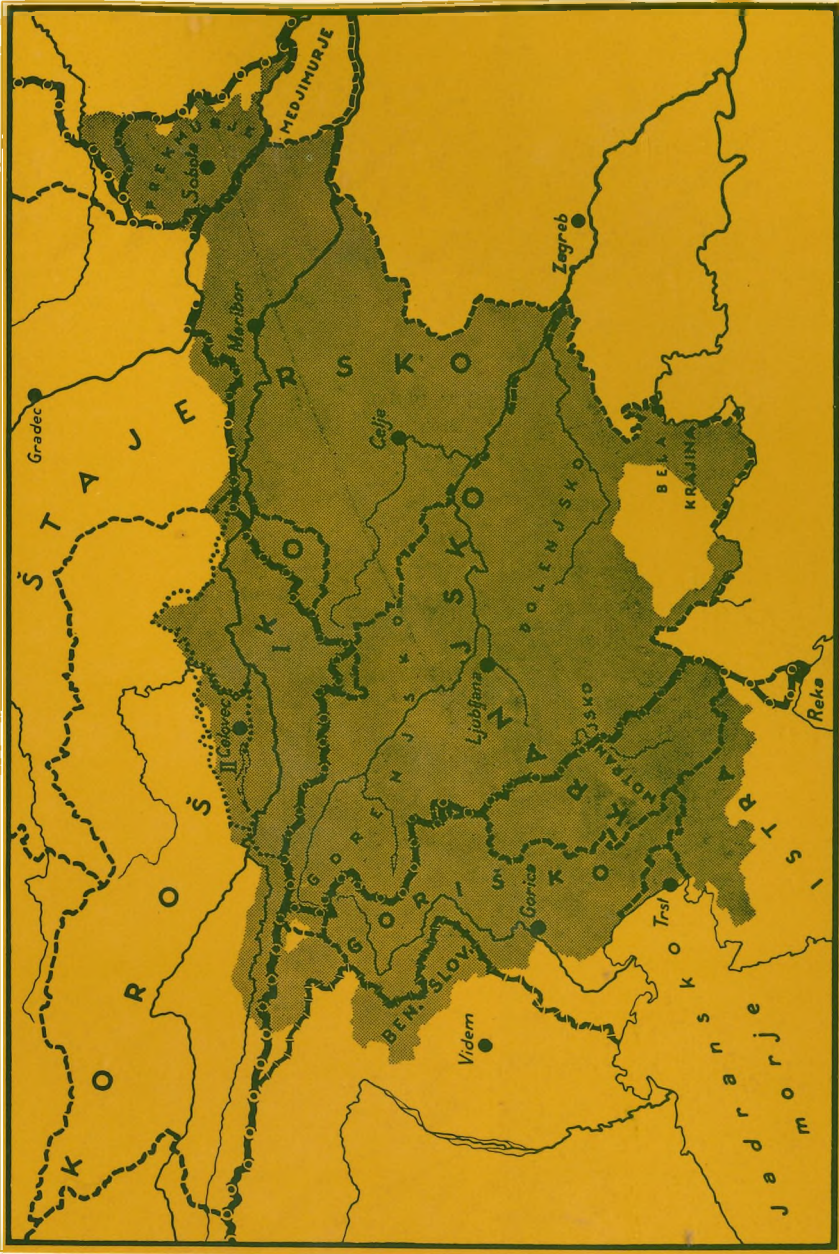
Naklada: 2000 izvodov

Za založbo

Bogo Grafenauer

Natisnila in vezala

Tiskarna »Jože Moškrič«

Slovensko ozemlje med 1918 in 1941

V knjigi »Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj« so zbrani članki Boga Grafenauerja, ki so izhajali v letih 1939 do 1940 največ v Dejanju, pa v Delavski pravici, Sloveniji in Času ter v dveh brošurah, poleg tega pa še ocena pomena Osvobodilne fronte v luči analize celotnega slovenskega razvoja, ki je v največji meri nastala 1942, objavljena pa je bila (nekoliko dopolnjena) v Slovenskem zborniku 1945.

Izhodišče vsega tega pisanja je bilo trdno prepričanje o prirodnosti in zgodovinski slovenski narodni skupnosti in o prvinskem pomenu slovenstva in njegove samobitnosti ter osrednjosti te zavesti za slovensko življenje v letih, ko se je očitno zelo hitro bližala za obstoj slovenskega naroda odločilna zgodovinska kriza. Z metodo zgodovinarja je analiziral mladi študent slovenski zgodovinski položaj, temelje in oblike slovenskega vprašanja in skušal čim bolj jasno formulirati temeljne poteze slovenskega narodnega programa, najbolj v sklenjeni obliki v predavanju na drugem Bohinjskem tednu 1939 z naslovom Slovensko narodno vprašanje.

V publicističnem zavzemanju za združitev vseh Slovencev v boju za obstanek, ki se je napovedoval, je bila posebnega pomena tudi sodba o škodljivosti zaostrene ideološke politične razdeljenosti za dozorevanje slovenske narodne skupnosti. Za rešitev slovenskega narodnega vprašanja in združenje Slovencev okrog skupnega slovenskega programa je avtor zahteval, da politično življenje to razdeljenost preseže in da mora imeti vse politično delo pred očmi vse narodne interese, ne pa samo interesov posameznih strank in ideologij.

Ti prispevki spadajo v krščansko socialistični publicistiki zadnjih let pred vojno med najpomembnejše prispevke, ki so tedaj pripravljali

pot v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Objavljeni so v zaporedju svojega nastajanja in v nespremenjeni, povsem avtentični obliki. Tudi v njej se v mnogočem srečujejo z današnjim razpravljanjem o slovenstvu in tako kažejo tudi na še nerešena vprašanja med včeraj in danes v jugoslovanski skupnosti. Knjiga je torej hkrati dokument in živa publicistika o današnjem dnevu slovenskega naroda.

Slika na prvi strani ovitka je iz Bohinjskega tedna 1939 in kaže Boga Grafenauerja med njegovim predavanjem 10. avgusta 1939 pri vhodu v prostor okrog cerkve sv. Janeza, kjer se je teden vršil.

Na zadnji strani ovitka je reproduciran zemljevid slovenskega ozemlja med leti 1918 in 1941 (obseg narodnostnega ozemlja je podan po stanju iz srede 19. stoletja). Zemljevid je prevzet iz prve izdaje Slovenije Antona Melika (1. zv., 1935, str. 12).